

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№12 (211)**

Київ 2018

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 12 (211). – К., 2018. – 165 с.**

Рекомендовано Вченою радою ДНДІМЕ
Протокол №7 від 14.12.2018 р.

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно–інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- розвиток регіональної економіки;
- соціально–трудова відносина.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 №1279 даний збірник віднесено до наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (перелік №1, розділ «Економічні науки»).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с. (головний науковий редактор)
ПАСІЧНИК Ю.В. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ХОДЖАЯН А.О доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
СТУДІНСЬКА Г.Я. доктор економічних наук (заступник наукового редактора)
АЛЕКСЄЄВ І.В., доктор економічних наук, професор
БУРЯЧЕНКО А.Є., доктор економічних наук, доцент
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор
ГУЖВА І.Ю., доктор економічних наук
ПИЛА В.І., доктор економічних наук, професор
ДУБРОВІНА О.А., кандидат економічних наук
ПРИМОСТКА О.О., доктор економічних наук, професор
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук, професор
КОРНЕЄВ В.В., доктор економічних наук, професор
КРАСКЕВИЧ В.Є., доктор технічних наук, професор
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор
СІГАЙОВ А.О., доктор економічних наук, професор
ТЕРЕЩЕНКО Г.М., кандидат економічних наук, с.н.с. (АФУ)
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор
ЩУКІН Б.М., кандидат економічних наук, с.н.с. (відповідальний секретар)

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

АГНЄШКА ДЗЮБІНСЬКА, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства
АДАМ САМБОРСЬКІ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства
АНАТОЛІЙ ЗІНОВІЙОВИЧ КОРОБКІН, доцент, к.е.н, завідувач кафедри економічних і правових дисциплін, ЗО «Білоруський торгово–економічний університет споживчої кооперації», Білорусь, Гомель
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)
ДІАНА СПУЛБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)
ІВАН ТЕНЄВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «проф. д–р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Технологічно–природничий університет ім. Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща
СТЕФАН ДИРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу. Міжнародний акредитовані Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Друковане періодичне видання «Формування ринкових відносин в Україні»
внесене в міжнародну базу даних періодичних видань:
ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni
Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru
Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Формування ринкових відносин в Україні, 2018. Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12445ПР від 20.02.2017 року

© Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2018

**Государственный научно-исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

**Сборник научных трудов
№12 (211)**

Киев 2018

**Формирование рыночных отношений в Украине: Сборник научных трудов
Вып. 12 (211). К., 2018. – 165 с.**

Рекомендовано Ученым Советом ГНИИМЭ
Протокол №7 от 14.12.2018 г.

Сборник статей посвящено научным достижениям молодых ученых – аспирантов и соискателей ученых степеней кандидата и доктора экономических наук. Он охватывает широкий спектр проблем по таким направлениям:

- макроекономические аспекты современной экономики;
- инновационно–инвестиционная политика;
- экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности;
- развитие региональной экономики;
- социально–трудовые проблемы.

Рассчитано на ученых и специалистов, занимающихся вопросами управления экономикой и изучают теорию и практику формирования рыночных отношений в Украине.

В соответствии с Приказом Министерства образования и науки Украины от 06.11.2014 №1279 данный сборник отнесен к научным профессиональным изданиям Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук (перечень №1, раздел «Экономические науки»).

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ЗАХРИН С.В., доктор экономических наук, профессор, с.н.с. (Главный научный редактор)
ХОДЖАЯН А.А., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
СТУДИНСКАЯ Г.Я., доктор экономических наук (заместитель научного редактора)
ПАСЕЧНИК Ю.В., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
АЛЕКСЕЕВ И. В., доктор экономических наук, профессор
БУРЯЧЕНКО А.Е., доктор экономических наук, профессор
ВАРНАЛИЙ З.С., доктор экономических наук, профессор
ГУЖВА И.Ю., доктор экономических наук
ПИЛА В.И., доктор экономических наук, профессор
ДУБРОВИН А.А., кандидат экономических наук
ПРИМОСТКА А.А., доктор экономических наук, профессор
КИЗИМА Н.Н., доктор экономических наук, профессор, член–корр НАНУ
КУЛЬПИНСКИЙ С.В., доктор экономических наук, профессор
КОРНЕЕВ В.В., доктор экономических наук, профессор
КРАСКЕВИЧ В.Е., доктор технических наук, профессор
ЛОПУШНЯК С., доктор экономических наук, профессор
СИГАЙОВ А.А., доктор экономических наук, профессор
ТЕРЕЩЕНКО М., кандидат экономических наук, с.н.с. (АФУ)
ШОСТАК Л.Б., доктор экономических наук, профессор
ЩУКИН Б.М., кандидат экономических наук, с.н.с. (ответственный секретарь)

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ

АГНЕШКА ДЗЮБИНСКА, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АДАМ САМБОРСКИЙ, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АНАТОЛИЙ ЗИНОВЬЕВИЧ КОРОБКИН, доцент, к.э.н., заведующий кафедрой экономических и правовых дисциплин ЗО «Белорусский торгово–экономический университет потребительской кооперации», Беларусь, Гомель
ВИРГИНИЯ ЮРЕНИЕНЕ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой философии и культурологии, Каунасский факультет, Вильнюсский университет, Литва
ГОРБОВ АРТУР ЮЛИАНОВИЧ, профессор, доктор технических наук, Словацкая Академия аграрных наук, член отделения экономики и менеджмента, (Словакия)
ИАНА СПУЛБЕР, доктор философии, Университет Генуи, ассистент профессора кафедры философии обществ, г. Генуя (Италия)
ИВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, профессор, доктор экономических наук, Университет «проф. д–р Асен Златаров», заведующий кафедрой экономики и управления, г. Бургас (Болгария)
МИТАР ЛУТОВАЦ, профессор, доктор технических наук, Университет Унион им. Николая Тесла, факультет индустриального управления, заведующий кафедрой технологий, г. Белград (Сербия)
ЮРАЙ СИПКО, профессор, доктор экономических наук, Словацкая Академия наук, директор института экономических исследований, г. Братислава Словакия)
СОФИЯ ВИШКОВСКАЯ, профессор, доктор наук, заведующий кафедры организации и управления (факультет управления) Технологически–естественной университет им. Яна и Енджея Снядецкий в Быдгоще, Быдгощ, Польша
СТЕФАН ДЫРКА, доктор экономических наук, профессор, Высшая экономическая школа в Катовице Польша, профессор кафедры менеджмента и маркетинга. Международный акредитор Министерства науки и образования Республики Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой микроэкономики, факультет экономики и менеджмента, Щецинский университет, Польша

Печатное периодическое издание «Формирование рыночных отношений в Украине»

Внесено в международную базу данных периодических изданий:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского.

Формирование рыночных отношений в Украине, 2018. Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2017 года

© Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики, 2018

State Scientific Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

**Collection of scientific works
№12 (211)**

Kyiv 2018

**Market Relations Development in Ukraine: Collection of scientific works
Volume 12 (211). K., 2018. – 165 p.**

Recommended by the Academic Council SSRRIEM

Protocol No. 7 dated December 14, 2018

The collection of articles is devoted to scientific achievements of young scientists – graduate students and candidates for scientific degrees of Ph.D and doctor of economic sciences. It covers a wide range of issues in these areas:

- Macro-economic aspects of modern economy;
- Innovation and investment policy;
- Economic issues of industries and types of economic activity development;
- Development of a regional economy;
- Social-labor problems.

Collection of works is focused on scientists and specialists dealing with economic management and those, who learn the theory and practice of market economy in Ukraine.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated November 6, 2014, No. 1279 this collection is classified to scientific professional editions of Ukraine, where the results of dissertation papers for obtaining the doctor and candidate of sciences degrees may be published (list number 1, section «Economic sciences»).

EDITORIAL BOARD

S. ZAKHARIN, Doctor of Economics, Professor, Senior Researcher (Chief Scientific Editor)
A. KHODZHAIAN, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
G. STUDINSKA, Doctor of Economics, (Deputy Editor in Chief)
Y. PASICHNYK, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
I. ALEKSEEV, Doctor of Economics, Professor
A. BURYACHENKO, Doctor of Economics, Professor
Z. VARNALIY, Doctor of Economics, Professor
I. GUZHVA, Doctor of Economics
V. PYLA, Doctor of Economics, Professor
O. DUBROVINA, Ph.D
A. PRIMOSTKA, Doctor of Economics, Professor
M. KYZYM, Doctor of Economics, Professor, member of the NASU
S. KULPINSKY, Doctor of Economics, Professor
V. KORNEEV, Doctor of Economics, Professor
V. KRASKEVICH, Doctor of Technical Sciences, Professor
H. LOPUSHNIAK, Doctor of Economics, Professor
A. SIGAYOV, Doctor of Economics, Professor
G. TERESCHENKO, Ph.D, Senior Scientist (AFS)
L. SHOSTAK, Doctor of Economics, Professor
B. SCHUKIN, Ph.D, Senior Researcher (executive secretary)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

AGNESHKA DZYUBINSKAYA, Doctor of Philosophy, Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Management of the Enterprise
ADAM SAMBORSKI, Ph.D., Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Enterprise Management
ANATOLIY ZINOVYOVICH KOROBKIN, Associate Professor, Ph.D, Head of the Department of Economic and Legal Disciplines of the Belarusian Trade and Economic University of Consumer Cooperatives, Belarus, Gomel
VIRGINIA YURENIENE, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Philosophy and Culturology, Kaunas Faculty, Vilnius University, Lithuania
GORBOVY ARTHUR YULIANOVICH, Professor, Doctor of Technical Sciences, Slovak Academy of Agrarian Sciences, member of the Department of Economics and Management, (Slovakia)
DIANA SPULBER, Ph.D., University of Genoa, Assistant Professor, Department of Philosophy of Societies, Genoa (Italy)
IVAN TYNEV DMITROV, Professor, Doctor of Economics, University «Prof. Dr. Asen Zlatarov, Head of the Department of Economics and Management, Burgas (Bulgaria)
MITAR LUTOVATS, Professor, Doctor of Technical sciences, UNION UNIV. Mykola Tesla, Faculty of Industrial Management, Head of Technology Department, Belgrade (Serbia)
YURAY SIPKO, Professor, Doctor of Economics, Slovak Academy of Sciences, Director of the Institute for Economic Research, Bratislava, Slovakia)
SOFIA VISHKOVSKA, Professor, Doctor of Sciences, Head of Department of Organization and Management, UTP University of Science and Technology, Bydgoszcz, Poland
STEFAN DIRKA, Doctor of Economics, Professor, Higher Economics School in Katowice Poland, Professor of Management and Marketing Department. International accredited by the Ministry of Science and Education of the Republic of Kazakhstan
TOMASH BERNAT, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Microeconomics, Faculty of Economics and Management, Szczecin University, Poland

Printed periodical «Market Relations Development in Ukraine»

Included in the international database of periodicals:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzhereho, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Russian Science Citation Index (RISC), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy

Market Relations Development in Ukraine, 2018. Certificate of state registration of printed mass media Series KB 22545–12445 PR from 02.20.2017

© State Research Institute of Informatization and Economic Modeling, 2018

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 338.2:009.12(477)

DOI 10.5281/zenodo.2555957
ХОДЖАЯН А.О.

Стійкість економіки України у вимірі зовнішньоекономічної безпеки

Предмет дослідження. Аналіз рівня стійкості економіки України та визначення тенденцій її динаміки на основі порівняння фактичних, оптимальних та критично допустимих значень індикаторів зовнішньоекономічної безпеки.

Метою дослідження є: обґрунтування напрямів державної політики щодо забезпечення стійкості національної економіки на основі ідентифікації сприятливих та дестабілізуючих чинників розвитку економіки України.

Методологія проведення роботи: методи наукової абстракції та логічного узагальнення – з метою уточнення сутнісних характеристик понять стійкість національної економіки, зовнішньоекономічна безпека держави; компаративний аналіз – для порівняння фактичних і нормативних значень індикаторів зовнішньоекономічної безпеки; методи аналізу, синтезу – для виявлення чинників, що впливають на рівень зовнішньоекономічної безпеки; методи структурно-функціонального підходу – для обґрунтування напрямів системно-процесного управління макроекономічною стійкістю України.

Результати роботи. Сформульовано концепт стійкого розвитку національної економіки у вимірі зовнішньоекономічної безпеки; визначено головні системні загрози і обмеження стійкого розвитку економіки України і сформульовано завдання реалізації економічної політики держави для підвищення рівня її стійкості у вимірі зовнішньоекономічної безпеки.

Висновки. Стійкість розвитку економіки визначається як її здатність до формування оптимальних макроекономічних пропорцій і підтримання їх у динаміці в допустимих з точки зору економічної безпеки межах та характеризує потенційну здатність економіки витримувати зміни параметрів зовнішнього середовища з мінімальними збитком або втратою функціональності.

Низький рівень стійкості економіки України та визначені негативні тенденції її динаміки провокують нездатність системи протистояти негативним зовнішнім шокам, зокрема зумовленим поточною світовою фінансовою кризою, через відсутність фундаментальних передумов економічного зростання й орієнтацію на короткочасні кон'юнктурні чинники.

Аналіз тенденцій та дестабілізуючих чинників розвитку економіки України дозволив сформулювати пріоритетні напрями державної політики щодо забезпечення стійкості національної економіки.

ки в розрізі параметрів зовнішньоекономічної безпеки, а саме: зменшення залежності економіки країни від кон'юнктури зовнішніх ринків на основі переорієнтації на виробництво і експорт продукції з високим рівнем технологічної переробки; зростання ємності внутрішнього ринку за рахунок стимулювання сукупного попиту; підвищення рівня географічної і товарної диверсифікованості зовнішньої торгівлі; зниження рівня матеріаломісткості і енергоємності виробництва; ліквідація деформованої галузевої і технологічної структури виробництва; усунення дисбалансів банківської системи і залучення фінансового ресурсу банківської системи до структурних трансформацій національної економіки; зниження рівня зовнішньої заборгованості держави; забезпечення зовнішньої стабільності грошової одиниці та зниження рівня доларизації економіки.

Обґрунтовано, що підвищення рівня зовнішньоекономічної безпеки є невід'ємною складовою формування стійкості економіки України і має відбуватися з урахуванням комплексу вищезазначених факторів.

Ключові слова: стійкість національної економіки, зовнішньоекономічна безпека, системні ризики стійкого розвитку економіки України.

ХОДЖАЯН А.А.

Устойчивость экономики Украины в измерении внешнеэкономической безопасности

Предмет исследования. Анализ уровня устойчивости экономики Украины и определения тенденций ее динамики на основе сравнения фактических, оптимальных и критически допустимых значений индикаторов внешнеэкономической безопасности.

Целью исследования является: обоснование направлений государственной политики по обеспечению устойчивости национальной экономики на основе идентификации благоприятных и дестабилизирующих факторов развития экономики Украины.

Методология проведения работы: методы научной абстракции и логического обобщения – с целью уточнения сущностных характеристик понятий устойчивости национальной экономики, внешнеэкономическая безопасность государства; компаративный анализ – для сравнения фактических и нормативных значений индикаторов внешнеэкономической безопасности; методы анализа, синтеза – для выявления факторов, влияющих на уровень внешнеэкономической безопасности; методы структурно–функционального подхода – для обоснования направлений системно–процессного управления макроэкономической устойчивостью Украины.

Результаты работы. Сформулирован концепт устойчивого развития национальной экономики в измерении внешнеэкономической безопасности; определены основные системные угрозы и ограничения устойчивого развития экономики Украины и сформулированы задачи реализации экономической политики государства для повышения уровня его устойчивости в измерении внешнеэкономической безопасности.

Выводы. Устойчивость развития экономики определяется как его способностью к формированию оптимальных макроэкономических пропорций и поддержания их в динамике в допустимых с точки зрения экономической безопасности пределах и характеризует потенциальную способность экономики выдерживать изменения параметров внешней среды с минимальным ущербом или потерей функциональности.

Низкий уровень устойчивости экономики Украины и определены негативные тенденции ее динамики провоцируют неспособность системы противостоять негативным внешним шокам, в частности обусловленным текущим мировым финансовым кризисом, из–за отсутствия фундаментальных предпосылок экономического роста и ориентации на краткосрочные конъюнктурные факторы.

Анализ тенденций и дестабилизирующих факторов развития экономики Украины позволил сформулировать приоритетные направления государственной политики по обеспечению устойчивости национальной экономики в разрезе параметров внешнеэкономической безопасности, а именно: уменьшение зависимости экономики страны от конъюнктуры внешних рынков на основе переориентации на производство и экспорт продукции с высоким уровнем технологичес–

кой переработки; рост емкости внутреннего рынка за счет стимулирования совокупного спроса; повышение уровня географической и товарной диверсификации внешней торговли; снижение уровня материалоемкости и энергоемкости производства; ликвидация деформированной отраслевой и технологической структуры производства; устранение дисбалансов банковской системы и привлечение финансового ресурса банковской системы в структурных преобразованиях национальной экономики; снижение уровня внешней задолженности государства; обеспечение внешней стабильности денежной единицы и снижение уровня долларизации экономики.

Обосновано, что повышение уровня внешнеэкономической безопасности является неотъемлемой составляющей формирования устойчивости экономики Украины и должно происходить с учетом комплекса вышеуказанных факторов.

Ключевые слова: устойчивость национальной экономики, внешнеэкономическая безопасность, системные риски устойчивого развития экономики Украины.

KHODZHAIAN A.O.

The state of Ukraine economy in the context of foreign economic security

Subject of study: Analysis of the Ukrainian economy stability level and the determination of trends in its dynamics on the basis of comparison of actual, optimal and critically permissible values of foreign economic security indicators.

The aim of the study: is to justify the directions of the state policy towards ensuring the national economy stability on the basis of identification of favorable and destabilizing factors of the Ukrainian economy development.

Methodology of the work: methods of scientific abstraction and logical generalization – in order to clarify the essential characteristics of the concepts of the national economy sustainability and foreign economic security; comparative analysis – for comparison of actual and normative values of foreign economic safety indicators; methods of analysis and synthesis – to identify factors that affect the level of foreign economic security; methods of structural and functional approach – for justification of directions of system–process management of Ukraine macroeconomic stability.

Results of the work: The concept of the national economy sustainable development in the context of foreign economic security is formulated; the main system threats and restrictions of the economy of Ukraine sustainable development are defined. The goals of the state economic policy to increase its level of stability in the context of foreign economic security are formulated.

Conclusions: Sustainability of the economy is defined as its ability to form optimal macroeconomic proportions and maintain their dynamics in acceptable from the angle of economic safety margins. It characterizes the potential ability of the economy to withstand changes of the external environment with minimal damage or loss of functionality.

The low level of the Ukrainian economy sustainability and defined in the article negative trends in its dynamics provoke the inability of the system to withstand negative external shocks due to the lack of fundamental preconditions for economic growth and the orientation towards short–term market conditions.

The analysis of trends and destabilizing factors in the development of the Ukrainian economy allowed to formulate the priority directions of the state policy to ensure its sustainability in the context of the foreign economic security parameters, namely: reduce the economy dependence on the situation on the foreign markets by reorientation to the production and export of products with a high technological processing level; increase the domestic market by stimulating aggregated demand; increase the level of geographical and commodity diversification of foreign trade; reduce material and energy intensity of production; eliminate the deformed sectoral and technological structure of production; eliminate the banking system imbalances and attract financial resources to the structural transformations of the national economy; reduce the level of external debt of the state; ensure the external stability of the monetary unit and reduce the level of dollarization of the economy.

It is justified that the increase in the level of foreign economic security is an integral part of the formation of the stable Ukrainian economy and should take place taking into account the complex of the above-mentioned factors.

Key words: *stability of the national economy, foreign economic security, systemic risks of sustainable development of the Ukrainian economy.*

Постановка проблеми. Важливою характеристикою функціонування будь-якої економіки є її стійкість, що виявляється у спроможності системи зберігати свої структуру й характер функціонування під впливом різних зовнішніх навантажень. Результуючими ознаками стійкості національної економіки є її здатність забезпечувати поступальний розвиток, зростання виробництва і зайнятості та підвищення реальних доходів населення в умовах перманентної дії несприятливих чинників внутрішнього та зовнішнього середовища.

Диференційований вплив чинників глобальної нестабільності на функціонування і розвиток національних економік пояснюється їх здатністю протистояти зовнішнім загрозам і отримувати додаткові ресурси і позитиви від інтеграції у зовнішньоекономічний простір. На фоні поглиблення кризових явищ глобальної світогосподарської системи нестійкі економіки з високим рівнем залежності від зовнішньої кон'юнктури демонструють уповільнення темпів економічного зростання, поглиблення диспропорцій розвитку економіки, зниження життєвого рівня населення. Натомість, стійкі економіки, які є менш уразливими до дестабілізуючих зовнішніх чинників, демонструють неухильне економічне зростання навіть в періоди світової рецесії.

З огляду на посилення інтегрованості національної економіки у світогосподарський простір, важливого значення для забезпечення стійкості національної економіки набуває зовнішньоекономічна безпека, під якою розуміється здатність соціально-економічної системи функціонувати у відкритому світогосподарському просторі, отримувати позитиви від інтеграції і залишатись при цьому захищеною від зовнішньоекономічних загроз. Метою зовнішньоекономічної безпеки є мінімізація збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці на основі забезпечення відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам [1].

Розвиток економіки України в умовах інтегрованості у світогосподарський простір в значній мірі

детермінований міжнародними економічними і політичними процесами. Диспропорційність її соціально-економічного розвитку спровокувала низький рівень стійкості економіки України, збільшивши її вразливість до зовнішніх шоків. Як наслідок, Україна лише дотично відчуває на собі переваги інтеграції у формі розширення ринків збуту, переливу інвестицій і технологій, але в той же час є відкритою до негативних зовнішніх імпульсів і вразливою до коливань світогосподарської кон'юнктури.

Підвищення ступеню відкритості і взаємозалежності національних економік з погляду на посилення економічної конкуренції, періодичності виникнення криз світового і локального масштабу та прискорення передачі негативних зовнішніх імпульсів на національне підґрунтя вимагає ретельного дослідження дестабілізуючих зовнішньоекономічних чинників і їх впливу на стан та тенденції розвитку національної економіки з метою виявлення резервів підвищення макроекономічної стійкості.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Окремі аспекти макроекономічної стабільності і стійкості економіки досліджували в своїх працях класики економічної науки Кене Ф., Рікардо Д., Сміт А., Сей Ж.-Б., Курно А., Мальтус Дж. Ло, Т., Маркс К.. На фоні прискорення інтеграції національних економік та під тиском поглиблення кризових явищ, дослідження механізмів макроекономічної стабілізації в роботах Кейнса Дж. М. (теорії державного регулювання), Пребіша Р., Фуртодо С. (теорії периферійного, залежного розвитку), Вальраса Л., Парето В., Хикса Дж., Дебре Ж. (теорії рівноважного і ефективного розвитку), Ростоу У. (теорії лінійних стадій зростання), Кондратьєва М., Тугана-Барановського М. (теорії циклічних коливань), Л'юїс А. (теорії економічного розвитку), Хайек Ф., Мюрдаль Г. (теорія взаємозалежності економічного, соціального і інституційного феноменів в економічній динаміці), Ченері Х., Рейніс Г. (теорії структурних трансформацій), Леонт'єва В. (методика «витрати-випуск»), Канторовича Л. (теорія оптимального розміщення ресурсів), Фрідмена М. (монетарні умови стабілізаційної політики), Са-

муельсона П., Тінбергена Я. (розробка статичних і динамічних моделей аналізу економічних процесів) стали формуватися в цілісну теорію.

Серед сучасних вітчизняних та зарубіжних авторів проблематикою стійкості економічної системи та окремими напрямками її досягнення займаються Алексеев Ю., Бачурін А., Беседін В., Бойко А., Галданова Д., Геєць В., Крючкова І., Луссе А., Павловський М., Корнаї Я., Міропольський Д., Спиридонов І., Татаркін А., Щербачов А., Юданов А. В роботах науковців, які досліджують умови забезпечення довгострокового розвитку економіки, визначено зміст поняття «економічна стійкість» та індикатори її оцінювання (А. Бачурін) [2, с. 34–42], визначено напрями і інструменти забезпечення стійкого розвитку (Є. Борщук) [3, с.62–71, сформульовано необхідні умови стійкості суспільства в цілому і його окремих елементів (М. Павловський) [4, с. 293–301], досліджено еволюцію концепції стійкості на основі міждисциплінарного підходу від природничого до економічного контексту, досліджено концепт стійкості національної економіки, (А. Бойко) [5], обґрунтовані механізми забезпечення стійкості конкурентоспроможного розвитку економіки України [6].

Водночас не всі складові стійкого розвитку національної економіки отримали належне наукове висвітлення. Зокрема, в умовах прискореної інтеграції економіки України до світогосподарського простору без належного забезпечення її конкурентоспроможності та з огляду на інтенсифікацію передачі негативних зовнішніх імпульсів в умовах тривалої глобальної рецесії, є потреба подальшого вивчення впливу зовнішньоекономічних факторів на економічне зростання та забезпечення стійкого розвитку національної економіки. Усе це зумовило вибір проблематики даного дослідження, а також логіку викладення матеріалу.

Мета статті є дослідження стану, тенденцій та зовнішньоекономічних чинників забезпечення стійкого розвитку економіки України; визначення ризиків її розвитку і обґрунтування напрямів та інструментів державної політики, орієнтованої на підвищення рівня стійкості національної економіки в умовах глобальної нестабільності.

Виклад основного матеріалу. В умовах, коли глобалізація проникла в усі сфери життєдіяльності суспільства, і в світі практично не залишилося ізольованих національних господарств, стійкість систем помітно знизилась. В сучасному світогосподарському устрої чітко окреслені

дві тенденції, які зумовлюють підвищений ризик дестабілізації національних економік:

по–перше, до подальшої відкритості економіки. Тенденція до інтеграції виявляється у зближенні національних економік, їх тісній взаємодії і взаємопроникненні через механізми міжнародного руху товарів, послуг, факторів виробництва, інфраструктури, технологій, фінансових активів;

по–друге, до посилення негативних зовнішніх імпульсів та пришвидшення їх передачі порівняно з позитивними факторами інтеграції. Відкритість національної економіки, яка не узгоджена з рівнем макроекономічної стійкості, ускладнює можливість економічного зростання та прогресивного розвитку суспільства.

Позитиви глобалізації розподіляються нерівномірно – в залежності від рівня стійкості національних господарств, негативи є надбанням усіх без виключення відкритих економік. Через непередбачуваність зовнішніх імпульсів компенсаторним механізмом макроекономічної стабілізації, мають бути налагоджені внутрішні механізми управління і прогресивні пропорції відтворення, що визначають стійкість національної економіки. При налагоджених механізмах макроекономічної стабілізації економічна система набуває прогресивного стійкого стану автоматично під впливом ринкових регуляторів. При відсутності необхідного рівня стійкості національної економіки та в умовах, коли сила реалізованих внутрішніх і зовнішніх загроз виявиться занадто руйнівною, необхідні додаткові заходи державного регулювання щодо приведення розбалансованих сфер національної економіки до стану, при якому досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій.

Світова фінансова криза 2008–2010 рр. доволі красномовно охарактеризувала стійкість економік країн світу з позицій їх здатності протистояти негативним зовнішнім впливам і виявила приховані загрози їх розвитку. До країн, які краще протистоять негативним зовнішнім шокам традиційно були віднесені північні європейські країни, економічний розвиток яких ґрунтується на інноваційних чинниках, зокрема Швейцарія, Норвегія, Данія, а також ті країни, що мають високий рейтинг конкурентоспроможності. Вони страждають від економічного спаду, але характеризуються високою стійкістю.

Іншим країнам (менш стійким) потрібно більше часу для поглинання удару. Це країни, що мають низький запас стійкості і в період кризи 2008–

2010 рр. суттєво втратили потенціал довгострокового зростання, зокрема, США, Великобританія, Іспанія, Японія, Франція, Німеччина, Італія, Мексика. Посткризове відновлення цих країн відбувалось повільніше. Остаточо відновити свої докризові економічні параметри і конкурентні позиції вони змогли лише за декілька років потому.

І, нарешті, до країн, що скористались кризою, як засобом переформатування світогосподарської стратифікації, і перетворили спад для формування передумов підвищення конкурентоспроможності і стабільного економічного зростання,

можна віднести Китай, Індію, Австралію, Бразилію, Індонезію, Тайвань, Польщу [7, 9].

Що стосується України, то починаючи з листопада 2008 року національна економіка вступила в активну фазу рецесії. З огляду на низький рівень стійкості кризові процеси для України виявилися більш руйнівними, ніж для інших країн світу, в тому числі і країн СНД, що спровокувало стійку втрату позицій в рейтингу Глобальної конкурентоспроможності (табл.1).

Несформованість необхідних передумов до системної інтегрованості національної економіки

Таблиця 1. Динаміка рейтингів Глобальної конкурентоспроможності країн за стадіями розвитку

Країна / Економіка	Глобальний індекс рівень конкурентоспроможності в загальному рейтингу				Зміна позиції в рейтингу (докризовий 2006 – посткризовий 2018 рр.)
	2006–2007 (серед 122 країн)	2007–2008 (серед 131 країни)	2013–2014 (серед 142 країн)	2018–2019 (серед 140 країн)	
Інноваційно-орієнтовані економіки (стадія 3) – 37 країн					
США	1	1	5	1	0
Великобританія	2	9	10	8	-6
Данія	3	3	15	10	-7
Швейцарія	4	2	1	4	0
Японія	5	8	9	5	0
Фінляндія	6	6	3	11	-5
Німеччина	7	5	4	3	+4
Сінгапур	8	7	2	2	+6
Швеція	9	4	6	9	0
Нідерланди	11	10	8	6	+5
Канада	12	13	14	12	0
Норвегія	17	16	11	16	+1
Перехід зі стадії 2 на стадію 3 – 22 країни					
Чилі	27	26	34	33	-6
Литва	38	38	48	40	-2
Латвія	44	45	52	42	+2
Польща	45	51	42	37	+8
Туреччина	58	53	44	61	-3
Росія	59	58	64	43	+16
Бразилія	66	72	56	72	-6
Економіки, орієнтовані на ефективність (стадія 2) – 31 країна					
Китай	35	34	29	28	+7
Україна	69	73	84	83	-14
Перехід зі стадії 1 на стадію 2 – 20 країн					
Кувейт	30	30	36	54	-14
Азербайджан	62	66	39	69	-7
Вірменія	80	93	79	70	+10
Молдова	86	97	89	88	-2
Факторно-орієнтовані економіки (стадія 1) – 30 країн					
Індія	42	48	60	58	-16
Таджикистан	96	117	-	102	-6

Джерело: розраховано за даними [9].

у світогосподарські процеси: невідповідність ступеня відкритості економіки рівню її конкурентоспроможності, незбалансованість макроекономічних відтворювальних параметрів, провокують низький рівень стійкості економіки України і нездатність системи протистояти негативним зовнішнім шокам (табл.2).

Стойкою тенденцією у розвитку національної економіки є зниження рівня зовнішньоекономічної безпеки внаслідок: реалізації політики відкритості економіки України, яка не узгоджена з рівнем її конкурентоспроможності і стійкості; орієнтація на короткочасні кон'юнктурні чинники та вичерпання потенціалу інерційних (кон'юктурозалежних) факторів розвитку без створення фундаментальних передумов економічного зростання.

До основних ризиків зовнішньоекономічної безпеки України слід віднести зростання рівня зовнішньої заборгованості (в т.ч. органів державного управління і грошово-кредитного регулювання), подальша девальвація національної валюти (на фоні її значного недооцінювання проти паритету купівельної спроможності), низький рівень диверсифікованості товарної і географічної структури зовнішньої торгівлі, падіння світових цін на сировинні товари (що становлять основні статті національного експорту), переважно спе-

кулятивний характер іноземного інвестування, високий рівень доларизації економіки.

На фоні значних деструктивних процесів розвитку національної економіки: падіння внутрішнього споживання, високого рівня матеріало- і енергоємності виробництва, деформованої галузевої і технологічної структури виробництва, дисбалансів (валютних, строкових) і низького рівня капіталізації банківської системи, низького рівня продуктивності праці, високого рівня інфляції тощо, ризики зовнішньоекономічної безпеки України перетворюються на реальні загрози. Неспроможність економічної системи абсорбувати негативні зовнішні навантаження є фактором макроекономічної дестабілізації і унеможливорює посткризове відновлення і поступальний розвиток економіки України.

Найвідчутнішим каналом негативних зовнішніх імпульсів на економіку України є зовнішньоторговельний канал. Тенденція до падіння цін на сировинних ринках, спровокована світовою рецесією, тривала до 2016 року і змінилась на стрімке зростання. Біржові ціни на нафту зросли у 2017 році на 23,3, а в 2018 – на 33,0 %. В той же час середнє зростання біржових цін на нафтові товари, що складають основну статтю сировинного експорту АПК України, суттєво відстають –6,8

Таблиця 2. Екзогенна спрямованість і її негативні наслідки для економіки України

Заходи	Наслідки
Іноземне фінансування за рахунок зовнішніх кредитів	Зростання зовнішньої заборгованості; фінансова нестабільність; нецільове використання коштів; політична і економічна залежність від країн кредиторів.
Орієнтація на зовнішні ринки	Сировинна спрямованість експорту; імпорт низькотехнологічної продукції; диспропорції технологічної і галузевої структури економіки під впливом зовнішнього попиту; вразливість до коливань світової кон'юнктури.
Диспаритетність у відносинах країн з різним рівнем економічного розвитку в системі міжнародних економічних відносин в цілому та у сфері міжнародного поділу праці та грошово-кредитних відносин зокрема.	Спеціалізація національних виробників на початкових (низькоприбуткових) етапах виробництва у глобальних ланцюгах створення вартості; монополізація розвиненими країнами новітніх технологій та обмеження їх трансферту; монополізація розвиненими країнами контролю за фінансовими потоками на глобальному рівні.
Реалізація цінових параметрів конкурентоспроможності, е т.ч.: за рахунок дешевої робочої сили та виробництва продукції сировинно-орієнтованої з низьким рівнем технологічної переробки і доданої вартості; девальвації національної валюти.	Низький рівень доходів населення; відсутність мотивації до підвищення продуктивності праці; масова міграція робочої сили; екологодеструктивний вплив на навколишнє середовище; нееквівалентний обмін національного багатства в системі міжнародного поділу праці.
Лібералізація торгівлі і дерегулювання економіки; застосування прихованого протекціонізму з боку країн – світових лідерів.	Офшоризація економіки; виведення капіталу за кордон без відповідної репатріації прибутків до національної економіки; подальше звуження місткості внутрішнього ринку

Джерело: складено автором

та 6,0 % у відповідному періоді [8]. Зазначені тенденції спровокували суттєве погіршення умов торгівлі і, як наслідок, пропорцій обміну результатів національного і іноземного виробництва.

Негативною тенденцією зовнішньої торгівлі України є перманентне перевищення темпів зростання імпорту товарів над темпами зростання експорту (в середньому на 3–4 в.п.). Від'ємне сальдо торгівлі товарами за 9 місяців 2018 року склало 6468,7 млн. дол. проти 4009,1 млн. дол. за аналогічний період 2017 р. Коефіцієнт покриття експортом імпорту за 9 місяців 2018 року становив 0,84 (проти 0,89 у 2017 р.). Даний показник не відповідає не тільки оптимальним з точки зору зовнішньоекономічної безпеки параметрам (1–1,2), але й є гіршим від критично допустимого значення – 0,85.

Переважає у структурі зовнішньої торгівлі сировини, напівфабрикатів і готової продукції з низьким вмістом доданої вартості; пріоритетність цінових методів конкуренції, визначають сучасну зовнішньоекономічну модель України як факторноорієнтовану. Відповідно до структури зовнішньої торгівлі Україна реалізує цю стратегію у металургійній промисловості (22,4 % у загальній структурі експорту товарів), експорті зернових культур (13,9 % у загальній структурі експорту товарів), хімічній промисловості (9,7 %) та транспорті (49,3 % у загальній структурі експорту послуг) [10]. Оскільки саме ці галузі забезпечують експортний потенціал країни, зниження обсягів їх споживання традиційними імпортерами і неналагодженість нових каналів збуту зумовило сповільнення темпів зростання ВВП до 102,5% у 2017 році, що явно недостатньо для потреб технологічного переозброєння та модернізації національної економіки. В результаті дисбалансів у зовнішньоторговельній сфері дефіцит поточного рахунку

платіжного балансу країни за 3 квартали 2018 року склав 4,6 млрд. дол. США – 4,4 % ВВП [11].

Чинником, який обумовлює високу залежність національної економіки від коливань світогосподарської кон'юнктури і унеможлиблює стійкий розвиток національної економіки в умовах періодично повторюваних криз глобального і локального характеру є деформована структура виробництва з домінуванням видобувних і базових галузей з низьким ступенем технологічної переробки сировини і рівнем доданої вартості (табл. 3).

Галузева структура промисловості України переобтяжена виробництвом первинних сировинних ресурсів і напівфабрикатів. Вагому частку складає продукція металургійного комплексу і це навіть під тиском зниження зовнішнього попиту. Оптимальним з точки зору зовнішньоекономічної безпеки є значення частки сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості, що не перевищує 20–25 % загального обсягу експорту товарів. В Україні цей показник коливається в межах 71–81%. В той же час питома вага продукції машинобудування майже в 5 разів нижча, ніж у розвинених країнах і світі в цілому. Сировинна та напівфабрикатна спрямованість промислового виробництва України, окрім низької рентабельності, зумовлює високу енергоємність національного продукту і загрозили техногенну навантаженість на природне середовище.

Структура експорту сільськогосподарської продукції також зазнала негативних змін з огляду на рівень технологічної переробки. Все більше культур експортується, а не переробляється в Україні. Так, частка експорту у виробництві первинної сільськогосподарської продукції зросла з 25% у 2010 році до 33% у 2016 році. Для порівняння: у США, які теж є крупним експортером аграр-

Таблиця 3. Структура промисловості у світі, розвинених країнах та в Україні, %

	Світ в цілому	Розвинені країни	Україна				
			2001	2005	2008	2012	2018*
Промисловість	100	100	100	100	100	100	100
у тому числі:							
харчова	10,7	9,1	16,6	16,3	15,2	18,2	20,1
легка	7,8	6,5	1,4	1,1	0,9	0,7	1,0
хімічна	11,2	11,6	6,0	4,7	6,1	4,3	2,9
металургія	6,96	6,9	18,0	22,1	22,0	16,0	19,1
машинобудування	29,1	34,3	10,2	12,7	13,3	10,2	7,2

* дані січень–жовтень 2018

Джерело: [8, 10].

ної продукції, частка експорту первинної продукції становить близько 5% від вирощеного [12].

Сировинна структура національної економіки та її зорієнтованість на експорт продукції проміжного споживання з низьким рівнем технологічної переробки обумовлює значну залежність вітчизняного виробництва від коливань світогосподарської кон'юнктури. За такої моделі основна додана вартість утворюється за межами нашої держави. При такій структурі реального сектора та експорту не можна очікувати стійкого економічного зростання. Стійкість економіки може зростати лише зі збільшенням частки галузей, що виробляють продукцію з високим ступенем технологічної переробки і наукомісткості. Тільки на цьому шляху можна кардинально оновити структуру сукупного попиту, наблизити її до середньоєвропейських стандартів. Натомість у структурі валового випуску України валова додана вартість займає 45,2 %, у той час як проміжне споживання становить 54,8 %. Ця тенденція посилилась упродовж останніх двадцяти років, що є свідченням високої матеріаломісткості вітчизняного виробництва. Обмеженість внутрішнього попиту і затребуваність економіки України як сировинного придатка на світових ринках не дають можливості реалізувати наміри щодо розвитку високотехнологічних секторів економіки.

Дестабілізуючим чинником розвитку України стала наростаюча боргова залежність, яка дестабілізує практично всі сегменти розвитку національної економіки. Наслідком неефективної політики зовнішніх запозичень, яка полягає в їх надмірності і нераціональній використанні, є обмеження свободи проведення економічної політики в майбутньому. Тягар державного боргу країни провокує втрату довіри кредиторів, зниження інвестиційної привабливості та обмеження доступу до зовнішніх джерел фінансування. Валовий зовнішній борг України на кінець 1 півріччя 2018 року склав 113,8 млрд. дол. США (93,4% від ВВП), при оптимальних значеннях цього показника відповідно до методики розрахунку рівня боргової безпеки в межах 15–40%. [11]. МВФ запропоновано методику передбачення кризи заборгованості в країні на основі визначення порогових показників прийняттого рівня державного і гарантованого державою зовнішнього боргу, диференційованих для країн з різним рівнем розвитку. Методика порогових значень стій-

кості боргу (DSF), диференційованих залежно від рівня економічного розвитку країн, була розроблена у квітні 2005 року та періодично переглядається. Презентована схема містить оновлені параметри боргової стійкості країн, які введено в дію Виконавчими радами МВФ та Світового банку з липня 2018 року. Схвалена редакція містить більш жорсткі нормативи боргової стійкості порівняно початковим варіантом 2005 року. Таке ужорсточення нормативів боргової безпеки слід розцінювати як реакцію на посилення зовнішньоекономічних ризиків (табл. 4).

Як видно з таблиці, для країн з вищим потенціалом розвитку і ефективно функціонуючими інститутами допускається значно вищий рівень боргового навантаження, який вони здатні витримати. Для країн з низькими доходами така ситуація визначена як нестійка. Тому для них прийнятним є нижчий рівень зовнішньої заборгованості.

Обмежені джерела покриття зовнішнього боргу, девальвація національної валюти, що здорожує вартість обслуговування боргових зобов'язань, надмірно розширені функції держави через недосконалість ринкового механізму та підвищені потреби у фінансуванні державних програм, порівняно висока вартість позичкових ресурсів провокують дестабілізацію державних фінансів України у довготривалій перспективі. Занепокоєння викликає і стрімке нарощування зовнішнього боргу сектору державного управління. З 2007 по 2017 рік цей показник в Україні зріс з 13,4 % ВВП до 37,0 % ВВП, тобто майже втричі. У 2015 році Україна за рейтингом Світового Банку очолила список країн світу, які стоять на межі дефолту. Заборгованість уряду у 2015 році склала 94,1% ВВП, а валовий зовнішній борг становив 131,0% ВВП. Кредитний рейтинг Moody's Investors Service на той час оцінив стан інвестиційної привабливості України «Са» – так званої «сміттєвої корзини» з негативними перспективами. Починаючи з 2016 року рівень боргового навантаження дещо послабився. Розмір валового зовнішнього боргу на кінець 1 півріччя 2018 року склав 93,4% від ВВП, що перевищує критично допустимі з точки зору економічної безпеки значення. У 2019–2021 роках передбачено виплати, що їх має здійснити Україна по зовнішніх боргах як перед МВФ, так і по зовнішніх зобов'язаннях. І через є велика ймовірність дефолту країни.

Таблиця 4. Порогові значення індикаторів для розрахунку прийнятного рівня зовнішньої заборгованості країн

	Розвинені країни		Країни з середнім рівнем розвитку		Бідні країни	
	до 2004 року	згідно з оновленою методикою НІРС 2018	до 2004 року	згідно з оновленою методикою НІРС 2018	до 2004 року	згідно з оновленою методикою НІРС 2018
Поточна вартість державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	60	50	45	40	30	30
Поточна вартість державного та гарантованого державою боргу до експорту, %	300	240	200	180	100	140
Поточна вартість державного та гарантованого державою боргу до доходів державного бюджету, %	250	300	200	250	150	200
Платежі з обслуговування державного та гарантованого державою боргу до експорту, %	35	21	25	15	15	10
Платежі з обслуговування державного та гарантованого державою боргу до доходів державного бюджету, %	40	23	30	18	20	14
Поточна вартість валового державного боргу до ВВП, %		70		55		35

Джерело: [13]

Високий рівень доларизації національної економіки суттєво посилює абсорбацію волатильності світогосподарської кон'юнктури. За останні роки рівень доларизації національної економіки суттєво не змінився, залишаючись стабільно високим. За часткою депозитних вкладень суб'єктів господарювання і фізичних осіб в іноземній валюті він становить станом на 1.08.2018 57,9 %.

Високий рівень доларизації економіки провокує залежність господарських операцій і поведінки господарюючих суб'єктів від динаміки курсу долара.

Найбільшими стимулами до доларизації економіки України є: надмірна інфляція; потреба у надійному збереженні заощаджень; низький рівень довіри до банківської системи і монетарної політики держави; збільшення рівня відкритості економіки; девальвація гривні; зростання мобільності іноземних інвестицій; зростання під впливом глобалізації рівня валютних ризиків.

Високий рівень фінансової і реальної доларизації економіки України формує ризики зниження контролю за валютною і фінансовою політикою та обумовлює неефективність здійснення монетарної політики. Зв'язуючи на внутрішньому ринку наявну в обігу іноземну валюту наявною

товарною масою, українська держава, таким чином, бореться з інфляцією не у своїй, а у чужих країнах. Натомість, знецінення активно використовуваної іноземної валюти транслює інфляційні процеси на національне підґрунтя.

В умовах надмірної доларизації національні гроші неспроможні виконувати свої базові функції на громадження і загального еквівалента. Вартість української гривні залежить не від нагромадженого національного багатства, а на основі співставлення з масою іноземних грошових одиниць на валютному ринку. Відтак, формується недовіра до української гривні, як валюти аутсайдера.

Надмірна доларизація національної економіки на фоні валютних і строкових дисбалансів банківської системи провокує балансові ризики і в умовах стрімкої девальвації національної грошової одиниці здатна спричинити банківську та макроекономічну кризу.

Доларизація економіки, маючи певні короткострокові переваги, що проявляються у можливості кредиторів нівелювати волатильність доходності своїх кредитних портфелів, в стратегічній перспективі провокує монетарну залежність від країни-емітента валюти.

Суттєвим каналом впливу глобальної нестабільності стійкість економіки України є банківський сектор. Саме банківський канал став передаточним ланцюгом дестабілізуючих зовнішніх сигналів світової фінансової і економічної кризи 2008 року і посилив уразливість валютно-фінансової системи до зовнішніх шоків. Нестабільність функціонування банківського сектора зумовлена орієнтацією на високу прибутковість при недостатньому контролі ризиків.

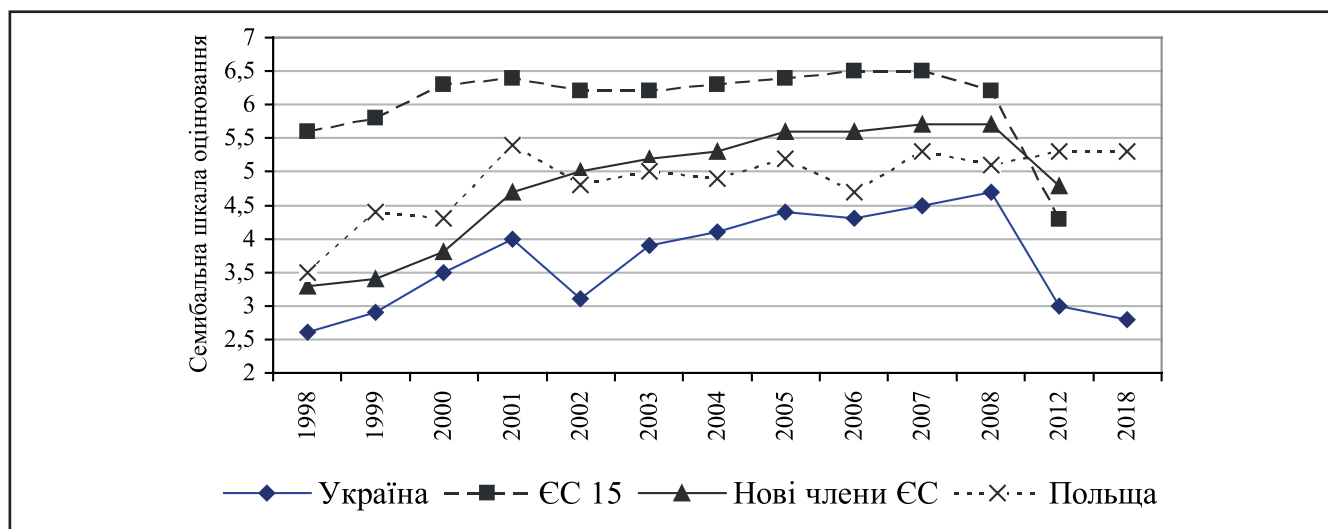
Як індикатор рівня розвитку фінансового ринку міжнародні рейтингові агентства використовують показник стійкості і надійності банківської системи. Згідно з оцінками стійкості та надійності банків за методологією Всесвітнього економічного форуму Україна посідає 135 місце з 140 країн світу, представлених в рейтингу. Нестабільність функціонування національного банківського сектора зумовлено низьким рівнем капіталізації національних банків, орієнтацією на високу прибутковість при недостатньому контролі ризиків, в першу чергу ліквідності і валютних, які підривають платоспроможність банків.

Однією з причин банківської кризи в Україні аналітики Світового банку вважають нарощування активів банків, неадекватне зростання їх капіталу. В умовах високих темпів зростання обсягів діяльності банки не змогли забезпечити адекватне нарощування обсягів капіталу, внаслідок чого сформувалася негативна тенденція відставання темпів зростання капіталу від темпів зростання активів банків, підвищився ризик диспропорцій в розвитку банківської системи. Темпи зростання регуля-

тивного капіталу банків значно відстають від зростання активів банків, що провокує низький рівень капіталізації банківської системи України. За період 2000–2018 років кредитний портфель банків зріс у 100,4 рази, а сукупний банківський капітал – лише у 35,7 рази. Співвідношення обсягу кредитів і депозитів в банківському секторі дорівнює майже 268 % (оптимальний рівень – 100 %) [14].

У державах із високим рівнем такого співвідношення завжди будуть фінансові проблеми. З огляду на це, важливим завданням розвитку банківської системи і підвищення її стійкості є нарощування власного капіталу та збільшення ресурсної бази як основи для проведення кредитно-інвестиційних операцій.

Забезпечення стійкого зростання національної економіки може бути забезпечене за рахунок підвищення ефективності використання потенціалу банківської системи для фінансування реального сектору і стимулювання структурних зрушень. Аналіз кредитних вкладень у галузевому розрізі засвідчує недостатню зорієнтованість кредитного механізму України на фінансування інноваційно орієнтованих видів економічної діяльності. Банківські кредити є доступними, в першу чергу, для підприємств з високою рентабельністю, що перевищує реальний позичковий процент, і високою швидкістю обороту капіталу. Галузева структура кредитних вкладень комерційних банків, яка склалася протягом 2000–2018 рр., характеризується такими особливостями. Перше місце за обсягом отриманих кредитів традиційно займають торгівля і переробна промисловість, що від-

Рисунки 1. Динаміка оцінок стійкості банківської системи по окремих країнах та регіонах світу

Джерело: побудовано за даними [9]

повідно впливає на зростання валової доданої вартості зазначених видів економічної діяльності. Разом з тим, частка кредитування переробної промисловості в загальному обсязі кредитування знизилась до 21,0 % у 2018 р. У межах кредитування обробної промисловості основний обсяг кредитних ресурсів споживається базовими галузями (хімічне і металургійне виробництво) порівняно зі зниженням кредитування високотехнологічних галузей (машинобудування) до 6,7 %. На фоні зростаючого кредитування швидкоокупних з коротким терміном обігу капіталу видів діяльності: операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям, будівництва, металургійного виробництва, поза межами доступності банківських кредитів залишаються високозатратні та капіталомісткі галузі.

Зазначений розподіл кредитних ресурсів за видами економічної діяльності свідчить, що національна банківська система не сприяє позитивним структурним зрушенням національної економіки в галузевому розрізі. Враховуючи, що інші джерела залучення капіталу, зокрема фондовий ринок, в Україні розвинені слабо, проблема фінансового забезпечення структурної перебудови національної економіки і підвищення її стійкості актуалізується і в подальшому.

Висновки

Сучасні тенденції в розвитку національної економіки є свідченням високого рівня залежності різних сегментів господарської системи і, водночас, низького рівня їх стійкості до зовнішніх шоків.

Стійкість розвитку економіки визначається як її здатність до формування оптимальних макроекономічних пропорцій і підтримання їх у динаміці в допустимих з точки зору економічної безпеки межах та характеризує потенційну здатність економіки витримувати зміни параметрів зовнішнього середовища з мінімальними збитком або втратою функціональності.

Низький рівень стійкості економіки України та визначені негативні тенденції її динаміки провокують нездатність системи протистояти негативним зовнішнім шокам, зокрема зумовленим поточною світовою фінансовою кризою, через відсутність фундаментальних передумов економічного зростання й орієнтацію на короточасні кон'юнктурні чинники.

Дотримання оптимальних, з точки зору зовнішньоекономічної безпеки, параметрів розвитку націо-

нальної економіки зумовлює необхідність цілеспрямованих заходів держави на покращення певних позицій країни в світогосподарській стратифікації при одночасному збалансуванні макроекономічних відтворювальних пропорцій, при яких створюються найбільш сприятливі умови для розвитку.

Системоутворюючими елементами стійкого розвитку економіки України, з огляду на високий ступінь її відкритості, є зовнішньоекономічні чинники – динаміка і обсяг зовнішнього боргу, динаміка і структура іноземного капіталу, товарна і географічна диверсифікованість експортно-імпортних потоків, технологічно-галузева структура національної економіки.

Аналіз тенденцій та дестабілізуючих чинників розвитку економіки України дозволив сформулювати пріоритетні напрями державної політики щодо забезпечення стійкості національної економіки в розрізі параметрів зовнішньоекономічної безпеки, а саме: зменшення залежності економіки країни від кон'юнктури зовнішніх ринків на основі переорієнтації на виробництво і експорт продукції з високим рівнем технологічної переробки; зростання ємності внутрішнього ринку за рахунок стимулювання сукупного попиту; підвищення рівня географічної і товарної диверсифікованості зовнішньої торгівлі; зниження рівня матеріаломісткості і енергоємності виробництва; ліквідація деформованої галузевої і технологічної структури виробництва; усунення дисбалансів банківської системи і залучення фінансового ресурсу банківської системи до структурних трансформацій національної економіки; зниження рівня зовнішньої заборгованості держави; забезпечення зовнішньої стабільності грошової одиниці та зниження рівня доларизації економіки. Підвищення рівня зовнішньоекономічної безпеки є невід'ємною складовою формування стійкості економіки України і має відбуватися з урахуванням комплексу вищезазначених факторів.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» (Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 № 1277) / Документ v1277731-13, поточна редакція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>

2. Бачурин А. Основные условия устойчивости экономики // Экономист. – 1998. – № 11. – С.34–42.

3. Борщук Є. М. Ринкові механізми економіки стійкого розвитку / Є. М. Борщук // Регіональна економіка. – 2007. – № 1. – С.62–71.

4. Павловський М. Стійкість економічної системи – необхідна умова стратегії економічного і соціального розвитку України // Україна на порозі XXI століття: уроки реформ та стратегія розвитку. – Київ: НТУУ КПІ, 2001. – 340 с.

5. Бойко А.В. Стійкість національної економіки: теорія, методологія, практика: монографія / А.В. Бойко – Київ: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2014. – 288 с.

6. Ходжаян А.О. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність, методи оцінювання, сучасний стан / А.О.Ходжаян. – Ч.: Вертикаль. 2010. – 431 с.

7. World Competitiveness Yearbook 2010–2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.imd.ch/research/publications/wcy/index

8. World Development Indicators 2006–2017. The World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator?display>

9. The Global Competitiveness Report 2018–2019. World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.weforum.org

10. Зовнішня торгівля товарами / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/

11. Статистика зовнішнього сектору України: Платіжний баланс України / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=27033405>

12. Поважнюк С. Аграрная супер-страна или иллюзия роста | Экономическая правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2017/07/31/627430/>

13. The Debt Sustainability Framework for Low–Income Countries Introduction Last Updated: July 13, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.imf.org/external/pubs/ft/dsa/lic.htm

14. Фінансовий сектор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65833&cat_id=44578

References

1. Methodical recommendations for the calculation of the economic security level of Ukraine (Declaration of Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine from 29.10.2013 № 1277) / Document v1277731–13, current edition [Electronic recourse]. – Access mode: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731–13>

2. A.Bachuryyn. Basic conditions for the economic stability // Ekonomist.– 1998.– No. 11.– P.34–42.

3. Ye.M. Borshchuk. Market mechanisms of Sustainable Economy / Ye.M. Borshchuk // Rehional'na ekonomika. – 2007. – No. 1. – P.62–71.

4. M.Pavlovs'kyi. Sustainability of the economic system – a prerequisite for the strategy of economic and social development of Ukraine // Ukraine at the turn of the 21st century: lessons of reform and development strategy. – Kyiv: NTUU KPI, 2001. – 340 p.

5. A.V. Boyko. Sustainability of the national economy: theory, methodology, practice: monograph / A.V. Boyko – Kyiv: Ін-т економіки та прогнозування НАН Украйны, 2014. – 288 p.

6. A.O. Khodzhaian. Competitiveness of the national economy: essence, methods of evaluation, current state / A.O.Khodzhaian. – CH.: Vertykal', 2010. – 431 s.

7. World Competitiveness Yearbook 2010–2018 [Electronic resource]. Access mode: www.imd.ch/research/publications/wcy/index

8. World Development Indicators 2006–2017. The World Bank [Electronic resource]. Access mode:// data.worldbank.org/indicator?display

9. The Global Competitiveness Report 2018–2019. World Economic Forum [Electronic resource]. Access mode: www.weforum.org

10. Foreign trade in goods / State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource]. Access mode: www.ukrstat.gov.ua/

11. Statistics of the external sector of Ukraine: Ukraine's Balance of Payments / National Bank of Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=27033405>

12. Povazhnyuk S. Agrarian super–country or illusion of growth | Ekonomichna pravda [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2017/07/31/627430/>

13. The Debt Sustainability Framework for Low–Income Countries Introduction Last Updated: July 13, 2018 [Electronic recourse]. – Access mode: www.imf.org/external/pubs/ft/dsa/lic.htm

14. Financial sector [Electronic recourse]. – Access mode: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65833&cat_id=44578

Дані про автора

Ходжаян Аліна Олександрівна,

доктор економічних наук, професор, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
e-mail: Alina_Khodzhaian@ukr.net

Данные об авторе**Ходжаян Алина Александровна,**

доктор экономических наук, профессор, Киевский национальный торгово-экономический университет, Киев
e-mail: Alina_Khodzhaian@ukr.net

Data about the author**Alina Khodzhaian,**

Doctor of Economics, Professor, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv
e-mail: Alina_Khodzhaian@ukr.net

УДК 336.71:336.744(477)

DOI:10.5281/zenodo.2555963

ГАВРИЛКО П.П.,
ЛАЛАКУЛИЧ М.Ю.,
ШЕЛЕМОН Л.М.

Вплив іноземного капіталу на банківську систему України

Предмет дослідження – вплив іноземного капіталу на банківську систему України.

Мета дослідження – дослідити вплив іноземного капіталу на фінансову стійкість банківської системи України.

Методи дослідження. У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті окреслено різні підходи щодо здійснення іноземного інвестування. Для обґрунтування механізму припливу іноземного капіталу в банківську систему України виділено переваги та недоліки цього процесу. Запропоновані заходи щодо забезпечення фінансової безпеки банківської системи України від необґрунтованого припливу іноземного капіталу.

Висновки. Результатами проведеного дослідження стали наступні висновки: ефективність присутності іноземного капіталу в банківській системі України прямо пов'язана з фінансовою безпекою банківської діяльності; запропоновані заходи щодо забезпечення фінансової безпеки банківської системи України від необґрунтованого припливу іноземного капіталу.

Ключові слова: іноземний капітал, банківська система, фінансова безпека, інвестиції, іноземні банки, фінансові ресурси, технології, конкуренція.

ГАВРИЛКО П.П.,
ЛАЛАКУЛИЧ М.Ю.,
ШЕЛЕМОН Л.М.

Влияние иностранного капитала на банковскую систему Украины

Предмет исследования – влияние иностранного капитала на банковскую систему Украины.

Цель исследования – исследовать влияние иностранного капитала на финансовую устойчивость банковской системы Украины.

Методы исследования. В работе использованы диалектический метод научного познания, метод анализа и синтеза, сравнительный метод, метод обобщения данных.

Результаты работы. В статье обозначены различные подходы в осуществлении иностранного инвестирования. Для обоснования механизма притока иностранного капитала в банковскую систему Украины выделены преимущества и недостатки этого процесса. Предложены меры по обеспечению финансовой безопасности банковской системы Украины от необоснованного притока иностранного капитала.

Выводы. Результатами проведенного исследования стали следующие выводы: эффективность присутствия иностранного капитала в банковской системе Украины напрямую связана с финансовой безопасностью банковской деятельности; предложены меры по обеспечению финансовой безопасности банковской системы Украины от необоснованного притока иностранного капитала.

Ключевые слова: иностранный капитал, банковская система, финансовая безопасность, инвестиции, иностранные банки, финансовые ресурсы, технологии, конкуренция.

HAVRYLKO P.P.,
LALAKULYCH M.Yu.,
SHELEMON L.M.

Influence of foreign capital on the banking system of Ukraine

The subject of the study is the influence of foreign capital on the banking system of Ukraine.

The purpose of the study is to investigate the impact of foreign capital on the financial stability of the Ukrainian banking system.

Research methods. In this work the dialectical method of scientific knowledge, the method of analysis and synthesis, the comparative method, the method of data generalization are used.

Results of work. In the article different approaches to foreign investment are outlined. To substantiate the mechanism of inflow of foreign capital into the banking system of Ukraine, the advantages and disadvantages of this process are highlighted. Measures to ensure financial security of the banking system of Ukraine from unjustified inflow of foreign capital are proposed.

Conclusions. The results of the study lead to the following conclusions: the effectiveness of the presence of foreign capital in the banking system of Ukraine is directly related to the financial security of banking activities; the measures to ensure the financial security of the banking system of Ukraine from unwarranted inflow of foreign capital are proposed.

Keywords: foreign capital, banking system, financial security, investment, foreign banks, financial resources, technologies, competition.

Постановка проблеми. Наявність в економіці будь-якої країни значних обсягів іноземного капіталу є ознакою макроекономічної стабільності, високого рівня довіри інвесторів до законодавчої і виконавчої влади. Перш за все, це стосується не короткотермінових інвестицій, а довгострокових інвестицій. При цьому слід зазначити, що зменшення порівняно з минулими періодами або уповільнення темпів зростання іноземних інвестицій є прямою ознакою нестабільності та недовіри до країни.

Будь-яка країна не може досягти економічної стабільності в умовах ізоляції від світової економічної системи. Саме взаємопроникнення окремих національних економік через механізм іноземних інвестицій, створення спільних транснаціональних корпорацій і є основою глобалізації світової економіки.

Розвиток банківської системи України значною мірою пов'язаний з глобалізаційними процесами, що відбуваються у світовій економіці. У зв'язку з цим дослідження проблеми доступу іноземного капіталу в банківську систему України, його вплив на підвищення рівня капіталізації набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі припливу іноземного капіталу в банківську систему України приділяють увагу бага-

то вітчизняних економістів та практиків. Вагомий внесок у розв'язання цієї проблеми зробили О. Барановський, О. Кіреєв, В. Міщенко, Р. Набок, А. Росинський та інші. Незважаючи на те, що існують дослідження щодо проблеми припливу іноземного банківського капіталу у вітчизняну банківську систему, наукові та практичні пошуки у даному напрямку доцільно продовжувати.

Мета статті – дослідження впливу іноземного капіталу на фінансову стійкість банківської системи України.

Виклад основного матеріалу. Передумови іноземного інвестування корпорацій описуються в різноманітних теоріях. Так, модель формування інвестиційного портфеля Г. Марковіца дозволяє знайти оптимальне рішення щодо інвестицій корпорацій на основі оцінки співвідношення очікуваної прибутковості та стандартного відхилення можливих інвестиційних проектів в інвестиційному портфелі [8].

З іншого боку, за підходом Д. Тобіна, корпорація намагається одержати найбільш можливий прибуток у поточному році, інвестуючи позиковий фінансовий капітал до тієї межі, поки прибуток від кожної нової інвестиції буде більшим, ніж вартість позичених для інвестування коштів [9].

В останні роки банківська система України зіткнулася з рядом проблем, однією з яких є неспроможність українських банківських установ конкурувати з іноземними, частка яких на вітчизняному ринку постійно зростає. Таке становище також поглиблюють процеси глобалізації, які здійснюють безпосередній вплив на банківську систему України. Фінансова криза на міжнародному ринку та економічна нестабільність в Україні визначили для банківських установ нове операційне середовище. Довгострокові інвестиції користуються серед населення меншим попитом, що негативно впливає на економічну діяльність підприємств. Можливості позик на зовнішніх ринках у банків на сьогодні недостатні. Зростає процентна вартість позик, Національний банк України стримує ліквідність гривні, що призводить до підвищення процентних ставок на міжбанківському ринку. У цій ситуації рівень фінансової безпеки банківської системи визначається здатністю локалізувати вплив загроз. Одним із таких завдань є визначення умов і ефективності функціонування банків з іноземним капіталом.

Іноземні банки виходять на новий ринок шляхом створення відділень або філій, тобто за рахунок органічного розвитку, або шляхом придбання місцевого банку. Серед недоліків виходу банку на ринок шляхом органічного розвитку слід виділити необхідність досконалого планування його діяльності відповідно до банківського законодавства України. Придбання контрольного пакета акцій банку потребує ініціювання процедури реорганізації, що зумовлює додаткові витрати на пошук і відрядження до придбаної банківської установи висококваліфікованих спеціалістів, переведення банку, що реорганізується, на операційну модель іноземного банку.

З точки зору управління активами банки з іноземним капіталом мають такі переваги: вища ефективність діяльності порівняно з вітчизняними банками; вища якість активів; розширення спектра банківських послуг; підвищення якості банківських послуг; зниження вартості банківських послуг; висока корпоративна культура та прозора діяльність.

Для обґрунтування механізму припливу іноземного капіталу в банківську систему України доцільно виділити як переваги, так і недоліки цього процесу.

До переваг присутності іноземних банків на території України слід віднести: прискорене впровадження передових методів банківської діяльності;

- визначення оптимальної структури і якості кредитного портфеля; зростання обсягу кредитних ресурсів та посилення стабільності їх джерел;
- впровадження комплексного підходу обслуговування різних клієнтів;
- здешевлення банківських послуг;
- запровадження фінансових механізмів фінансового оздоровлення, реорганізації та реструктуризації банків;
- ведення ефективного фінансового моніторингу банків.

До недоліків присутності іноземних банків на території України ми можемо віднести:

- диференціація у наданні кредитів відповідно до зміни економічної ситуації в державі;
- ініціювання банкрутства вітчизняних банків, які неспроможні конкурувати з іноземними банками;
- проблеми банківського нагляду за іноземними банками;
- прихід іноземних банків, які мають низький міжнародний рейтинг;
- відтік національних банківських ресурсів за кордон;
- обмеження доступу національних позичальників до внутрішніх заощаджень.

Іноземні інвестиції в банківській системі безперечно важливі з точки зору надходжень додаткових фінансових ресурсів, нових банківських технологій, підтримки конкуренції між банками тощо. Однак це виправдано, якщо сформувалася національна банківська система, яка має власну ресурсну базу.

Для забезпечення фінансової безпеки банківської системи України від необґрунтованого припливу іноземного капіталу необхідно здійснити такі заходи:

- запровадити систему управління грошовими потоками, сконцентрувавши їх у провідних банках на пріоритетних напрямках розвитку держави;
- законодавчо захистити українські банки, які кредитують пріоритетні напрямки економіки;
- розробити механізм захисту інтересів вкладників банків з іноземним капіталом;
- удосконалити процедуру нагляду та регулювання діяльності банків з іноземним капіталом;
- з метою захисту національної банківської системи приділяти більше уваги підвищенню її конкурентоспроможності, а саме: сформувати державну політику розвитку і підтримки національних банків; банкам створити власну стратегію реформування та змін у менеджменті;

- створити умови для надходження національних інвестицій до капіталу банків на основі сприяння легалізації некримінальних капіталів, виходу акцій банків на фондовий ринок, законодавчо забезпечити правовий захист міноритарних акціонерів;
- розробити стратегію встановлення певних обмежень щодо діяльності банків з іноземним капіталом з метою уникнення відтоку капіталу за кордон при появі кризових явищ;
- використання принципу взаємності функціонування банків з іноземним капіталом на території України.

Висновки

Отже, можна зробити висновок про те, що між фінансовою безпекою та ефективністю присутності іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі існує тісний взаємозв'язок, який проявляється через визначення цілей прибуткової та стабільної банківської діяльності; забезпечення захисту інтересів вкладників; створення системи захисту від загроз, які постають перед банківською системою.

Для розширення сфери впливу іноземного банківського капіталу необхідно уникати його надмірної концентрації та монополізації на одному із сегментів ринку банківських послуг; забезпечувати належний рівень прозорості джерел зовнішнього інвестування; стимулювати не тільки приплив іноземних коштів у вітчизняну банківську систему, а й запозичувати передовий досвід, передусім новітній менеджмент і технології ведення банківського бізнесу, нових послуг і продуктів, програмного забезпечення, що заохочувало б вітчизняні банки до підвищення рівня обслуговування власної клієнтури.

Список використаних джерел

1. Аналіз банківської діяльності : навч. посіб. / Герасимович А. М., Алексенко М. Д., Парасій–Вергуненко І. М. та ін. ; ред. А. М. Герасимович; [вид. 2–ге, без змін]. – К.: КНЕУ, 2006. – 600 с.
2. Балануца О. О. Проблеми та шляхи розвитку державного і недержавного гарантування іноземних інвестицій в Україні / О. О. Балануца // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 9. – С. 65–70.
3. Бойко Є. І. Регіональні аспекти інвестиційного забезпечення розвитку промисловості / Є. І. Бойко, Ф. А. Важинський // Економіка промисловості. – 2001. – №2. – С. 94–98.

4. Важинський Ф. А. Іноземний капітал: екологічний аспект / Ф. А. Важинський, В. М. Черторижський, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.3. – С. 89–94.

5. Важинський Ф. А. Механізм регулювання інвестиційної діяльності в регіоні / Ф. А. Важинський, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.–техн. праць. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 138–143.

6. Копилюк О. І. Стан банківської системи України в сучасних умовах господарювання / О. І. Копилюк, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.11. – С. 190–196.

7. Черторижський В. М. Організаційні аспекти формування сприятливого інвестиційного клімату в регіоні / В. М. Черторижський, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.–техн. праць. – 2010. – Вип. 20.11. – С. 267–272.

8. Markowitz H. M. Portfolio selection: efficient diversification of investments / H. M. Markowitz. – London: John Wiley & Sons, Inc., New York: Chapman & Hall Limited, 1959. – 341 p.

9. Tobin J. The Theory of Portfolio Selection / J. Tobin // The Theory of Interest Rate. – London: Macmillan and Co, 1965. – P. 3–51.

References

1. Herasymovych, A. M. (Ed.), Aleksenko, M. D., & Parasyi–Verhunencko I. M., et al. (2006). Analiz bankivs'koyi diyal'nosti [Analysis of banking activity]: Manual. 2nd ed. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
2. Balanutsa, O. O. (2008). Problemy ta shlyakhy rozvytku derzhavnoho i nederzhavnoho harantuvannya inozemnykh investytsiy v Ukrayini [Problems and ways of development of state and non–state guarantees of foreign investments in Ukraine]. In Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini [Formation of market relations in Ukraine]: Vol. 9 (pp. 65–70). [in Ukrainian].
3. Boyko Ye. I., & Vazhynskyy F. A. (2001). Rehional'ni aspekty investytsiynoho zabezpechennya rozvytku promyslovosti [Regional aspects of investment support for industrial development]. Ekonomika promyslovosti – Economy of Industry, 2, 94–98. [in Ukrainian].
4. Vazhynskyy, F. A., Chertoryzhskyy, V. M., & Kolodiychuk, A. V. (2008). Inozemnyy kapital: ekolohichnyy aspekt [Foreign capital: ecological aspect]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 18.3 (pp. 89–94). [in Ukrainian].
5. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Mekhanizm rehulyuvannya investytsiynoyi diyal'nosti v rehioni [Mechanism for regulation of investment

activity in the region]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.7 (pp. 138–143). [in Ukrainian].

6. Kopylyuk, O. I., & Kolodiychuk, A. V. (2012). Stan bankivs'koyi systemy Ukrayiny v suchasnykh umovakh hospodaryuvannya [The state of the banking system of Ukraine in modern economic conditions]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 22.11 (pp. 190–196). [in Ukrainian].

7. Chertoryzhskyy, V. M., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Orhanizatsiyini aspekty formuvannya spryatylyvoho investytsiynoho klimatu v rehioni [Organizational aspects of the formation of a favorable investment climate in the region]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.11 (pp. 267–272). [in Ukrainian].

8. Markowitz H. M. (1959). *Portfolio selection: efficient diversification of investments*. London: John Wiley & Sons, Inc., New York: Chapman & Hall Limited.

9. Tobin, J. (1965). *The Theory of Portfolio Selection*. In *The Theory of Interest Rate*. London: Macmillan and Co. (pp. 3–51).

Дані про авторів

Гаврилко Петро Петрович,

к.е.н., професор, директор Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Лалакулич Марія Юрївна,

к.е.н., доцент, професор Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Шелемон Любов Михайлівна,

старший викладач Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Данные об авторах

Гаврилко Петр Петрович,

к.э.н., профессор, директор Ужгородского торгового-экономического института Киевского национального торгового-экономического университета
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Лалакулич Мария Юрьевна,

к.э.н., доцент, профессор Ужгородского торгового-экономического института Киевского национального торгового-экономического университета
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Шелемон Любовь Михайловна,

старший преподаватель Ужгородского торгового-экономического института Киевского национального торгового-экономического университета
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Data about the authors

Petro Havrylko,

Ph.D. of Economics, Professor, Director of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kiev National Trade and Economic University
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Mariya Lalakulych,

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Accounting and Taxation of UTEI KNTEU
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Lyubov Shelemon,

Senior Lecturer of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kiev National Trade and Economic University
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

УДК 338.24.01

DOI.5281/zenodo.2555969

ХОДЖАЯН А.Р.

Генезис теорій структурних трансформацій економічної системи

Предмет дослідження: узагальнення теоретичних підходів до структурування економіки як методологічного базису реалізації державної політики ефективних структурних перетворень національної економіки.

Метою дослідження є: аналіз еволюції теоретичних підходів щодо структурування економіки та здійснення їх типологізації, на основі виокремлення чинників структурних трансформацій.

Методологія проведення роботи: використання системно-структурного підходу (для визначення сутності понять структура економіки, структурні трансформації економічної системи); порів-

няльного аналізу – в процесі систематизації та групування теорій.

Результати роботи: запропоновано підходи до типологізації теорій структурних трансформацій економіки, критеріями яких можуть слугувати концептуальні підходи до структурування економіки та інструментарій реалізації структурних перетворень. Серед них: теорії економічного зростання, теорії галузевої, відтворювальної, технологічної, інституційної, регіональної структури, а також теорії глобальних трансформацій. На основі ідентифікації ключових чинників структурування національної економіки визначено взаємозв'язок економічного зростання і структурних перетворень.

Висновки: різноманітні підходи до структурування економіки характеризують економічну систему як поліструктурне утворення, що складається з безлічі взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих в часі, просторі, системі різних координат компонентів (галузей, регіонів, технологічних укладів, інституційних секторів, фаз суспільного відтворення тощо). Взаємозв'язок економічного зростання і структурних трансформацій виявляється у їх взаємозалежності. Природа і якість економічного зростання обумовлюється структурними факторами, що його продукують: за рахунок технологічних проривів, галузевих і відтворювальних трансформацій, інституційних змін. Зворотній вплив економічного зростання на структурні трансформації економіки полягає у формуванні матеріальних передумов для реалізації цілеспрямованих заходів щодо формування ефективної структури економіки з переважанням високотехнологічних видів економічної діяльності; підготовки висококваліфікованих сучасно навчених фахівців; розробці і опануванні нових видів сировини і матеріалів, запровадженні нових технологій виробництва та форм організації праці, освоєнні нових ринків збуту.

Ключові слова: теорії структурних трансформацій, теорії економічного зростання, відтворювальна структура, галузева структура, технологічна структура, регіональна структура, інституційна структура, зовнішньоекономічна структура.

ХОДЖАЯН А.Р.

Генезис теорий структурных преобразований экономической системы

Предмет исследования: обобщение теоретических подходов к структурированию экономики как методологического базиса реализации государственной политики эффективных структурных преобразований национальной экономики.

Целью исследования: является анализ эволюции теоретических подходов к структурированию экономики и осуществления их типологизации, на основе выделения факторов структурных трансформаций.

Методология проведения работы: использование системно–структурного подхода (для определения сущности понятий структура экономики, структурные трансформации экономической системы); сравнительного анализа – в процессе систематизации и группировки теорий.

Результаты работы: предложены подходы к типологизации теорий структурных преобразований экономики, критериями которых могут служить концептуальные подходы к структурированию экономики и инструментарий реализации структурных преобразований. Среди них: теории экономического роста, теории отраслевой, воспроизводственной, технологической, институциональной, региональной структуры, а также теории глобальных трансформаций. На основе идентификации ключевых факторов структурирования национальной экономики определена взаимосвязь экономического роста и структурных преобразований.

Выводы: различные подходы к структурированию экономики характеризуют экономическую систему как полиструктурное образование, состоящее из множества взаимосвязанных и соответствующим образом упорядоченных во времени, пространстве, системе различных координат компонентов (отраслей, регионов, технологических укладов, институциональных секторов, фаз общественного воспроизводства и т.д.). Взаимосвязь экономического роста и структурных преобразований оказывается в их взаимозависимости. Природа и качество экономического роста определяется структурными факторами, которые его вызывают: за счет технологических

прорывов, отраслевых и воспроизводственных трансформаций, институциональных изменений. Обратное влияние экономического роста на структурные трансформации экономики заключается в формировании материальных предпосылок для реализации целенаправленных мер по формированию эффективной структуры экономики с преобладанием высокотехнологических видов экономической деятельности; подготовке высококвалифицированных современно обученных специалистов; разработке и освоении новых видов сырья и материалов, внедрении новых технологий производства и форм организации труда, освоении новых рынков сбыта.

Ключевые слова: теории структурных преобразований, теории экономического роста, воспроизводящая структура, отраслевая структура, технологическая структура, региональная структура, институциональная структура, внешнеэкономическая структура.

KHODZHAIN A.R.

Genesis of the economic system structural transformation theories

The subject of research: a synthesis of theoretical approaches to the structuring of the economy as a methodological basis for the implementation of the state policy of effective structural transformations of national economy.

The purpose of the article: is to analyze the evolution of theoretical approaches to the structuring of the economy and its grouping based on the identification of structural transformations factors.

Methodology of the work: using the system and structural approach (to determine the essence of the concepts of the structure of the economy, structural transformation of the economic system); comparative analysis – in the process of systematization and grouping of theories.

Results: approaches to the typology of theories of economy structural transformations are proposed. Conceptual approaches to the economy structuring and the tools for the implementation of structural transformations can serve as the criteria for this typology. The next groups of theories are recognized in the article: the theories of economic growth, the theories of sectoral, reproduction, technological, institutional, regional structure, as well as the theories of global transformations. Based on the identification of key factors in the national economy structuring, the relations between economic growth and structural changes have been determined.

Conclusions: various approaches to structuring economy characterize an economic system as a formation with multiple structure, consisting of many interrelated and appropriately ordered in time, space etc. components (industries, regions, technological structures, institutional sectors, phases of social reproduction, etc.). The interrelation of economic growth and structural transformations is hidden in their interdependence. The nature and quality of economic growth is determined by the structural factors that cause it: due to technological breakthroughs, sectoral and reproductive transformations, and institutional changes. The reverse effect of economic growth on the structural transformation is the formation of the material prerequisites for the implementation of targeted measures to form an effective economic structure with a predominance of high-tech economic activities; to train highly qualified specialists; to develop new types of raw materials, to introduce new production technologies and forms of work organization, to develop new markets.

Keywords: theories of structural transformations, theories of economic growth, reproduction structure, sectoral structure, technological structure, regional structure, institutional structure, external economic structure.

Постановка проблеми. Дослідження умов соціально-економічного розвитку країн світу демонструє тісний зв'язок параметрів економічної динаміки національних економік та їх структурних пропорцій. Запорукою динамічного розвитку національної економіки, підвищення її економічних та соціальних параметрів є ефективна структура еконо-

міки, яка характеризується оптимальним набором і раціональним співвідношенням між елементами економічної системи, збалансовано функціонує і раціонально використовує необхідні ресурси, поліпшуючи соціально-економічні показники.

Визначення структури економічної системи як визначальної детермінанти економічного розви-

тку зумовило активізацію наукових досліджень щодо структурних параметрів економіки та визначення чинників структурних трансформацій.

Розвиток ринкової економіки України нагально вимагає обґрунтування стратегічних напрямів структурних трансформацій, орієнтованих на формування ефективних структурних пропорцій на основі застосування теоретичних підходів до структурування економіки та оцінки ролі окремих факторів формування ефективної структурної архітектури національної економіки.

Ступінь розробки проблеми. Серед теоретичних розробок, які висвітлюють закономірності і параметри структурних трансформацій можна виокремити дослідження за наступними напрямками: теорії економічного зростання, теорії галузевої, технологічної, відтворювальної, інституційної та регіональної структури, а також теорії глобальних трансформацій.

Метою дослідження є: аналіз еволюції теоретичних підходів щодо структурування економіки та здійснення їх типологізації, на основі виокремлення чинників структурних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Особливе місце в осмисленні механізмів функціонування національних економік та обґрунтування напрямів їх розвитку займають теорії економічного зростання

В групі теорій економічного зростання досліджувалися чинники, темпи економічного зростання і було обґрунтовано можливі і раціональні межі зростання економіки без шкоди її розвитку. Серед них можна виокремити такі теорії (табл. 1).

Модель динамічної рівноваги Харрода–Домара була розроблена представниками школи неокейнсіанства Роем Харродом та Евсеєм Домаром. Однофакторна модель пояснює причини економічного зростання постійними темпами росту рівня заощаджень та продуктивності капіталу у довгостроковому періоді [4]. Чим вищий рівень заощаджень, а також нижчий рівень капіталоємності, тим вищий рівень економічного росту, оскільки менші затрати капіталу генерують виробництво більшої кількості продукції. І навпаки, низький рівень заощаджень і високий рівень капіталоємності означає, що інвестиції у технологічний прогрес неефективні або відсутні.

Модель має наслідки для менш розвинених країн, де є надлишок робочої сили, проте спостерігається нестача капіталу, реальних заощаджень, що стримує економічний розвиток. Відповідно політика країни має бути спрямована на залучення інвестицій та їх більш ефективного використання за рахунок НТП та структурної перебудови, а також лібералізації умов залучення капіталу в країну.

Таблиця 1. Теорії економічного зростання

Автори	Назва	Основна ідея	Період
Р. Харрод, Е. Домар	Модель динамічної рівноваги	Темп економічного зростання для країн, що розвиваються визначаються рівнем заощаджень та продуктивністю капіталу. Державна політика має бути спрямована на залучення інвестицій та їх більш ефективного використання за рахунок НТП та лібералізації умов залучення капіталу.	40і роки ХХ ст.
Х. Ченері, А. Страут	Модель економічного росту з двома дефіцитами	Темп економічного зростання залежить від нестачі заощаджень та зовнішньоторговельного дефіциту, а розвиток економіки формується за рахунок структурної перебудови у бік імпортозаміщення та заміни зовнішніх джерел фінансування на внутрішні. Основними факторами структурної трансформації є вільний доступ на зовнішні ринки, нагромадження капіталу, зростання рівня освіти, використання більш продуктивної технології.	70 ті роки ХХ ст.
Д. Медоуз, Дж. Форестер	Теорія меж зростання	В умовах, якщо тенденції до зростання кількості населення, виснаження природних ресурсів, зростання обсягів виробництва не зміняться, то в середині ХХІ сторіччя світ досягне межі зростання, що призведе до його подальшого неконтрольованого занепаду. Аргументувалась необхідність переходу до концепцій сталого економічного та соціального розвитку.	1972 р.
П. Ромер	Ендогенна модель економічного зростання	Модель економічного зростання, де внутрішніми чинником економічного розвитку є НТП. Доводилось, що країни, політика яких направлена на зміни, інновації, конкуренцію та відкритість, будуть зростати.	1994р.

Джерело: за даними: [4, 5, 6, 7]

Модель економічного зростання з двома дефіцитами Ченері і Страута являє собою ряд середньо- та довгострокових регресійних моделей, які пояснюють, механізм економічного зростання за рахунок структурних перетворень внаслідок залучення іноземних інвестицій для слаборозвиненої економіки.

Згідно моделі темп економічного зростання залежить від внутрішнього та зовнішнього дефіцитів, а саме нестачі заощаджень та зовнішньоторговельного дефіциту. Міжнародна допомога може бути використана для заповнення розриву в заощадженнях (англ. *savings gap*) чи курсових різницях (англ. *foreign exchange gap*). Проте слаборозвинена економіка в умовах свого розвитку проходить декілька фаз: перша – коли відбувається максимальне поглинання економікою зовнішніх інвестиційних ресурсів, доки не буде заповнений розрив у заощадженнях. Друга фаза вже обмежується фактором нестачі внутрішніх інвестиційних ресурсів, без яких економіка не може продовжувати зростати. Структурна перебудова економіки є необхідною передумовою досягнення третьої фази, коли зростання досягається за рахунок експортної експансії та імпортозаміщення [5].

Теорія меж зростання Деніса Медоуза (англ. *the limits to growth*) – це дослідження наслідків зростання кількості населення у світі, споживання природних ресурсів, промислового та сільськогосподарського виробництва, забруднення навколишнього середовища для світової економіки. Дослідження здійснювалося за допомогою комп'ютерного моделювання процесу розвитку цивілізації з різними сценаріями з використанням методології системної динаміки Джея Форрестера. У дослідженні були представлені 12 сценаріїв розвитку людства.

Це була перша доповідь Римського клубу 1972 року, що висунула наступну тезу: в умовах, якщо тенденції до зростання кількості населення, виснаження природних ресурсів, зростання обсягів виробництва та забруднення навколишнього середовища не зміняться, то в середині XXI сторіччя світ досягне межі зростання, що призведе до його подальшого неконтрольованого занепаду у вигляді зменшення кількості людей на планеті та деградації екосистеми.

З 12 описаних сценаріїв, 5 – були песимістичними, згідно яких кількість населення Землі досягала піку у 10 млрд. людей з подальшим різким

спадом до популяції в 1–3 млрд. людей з низьким рівнем життя. Жоден з сценаріїв не призводив до «світового вимирання» чи «кінця світу». Навіть найгірші сценарії показували зростання рівня життя до 2015 року [6, с.24–169].

Проте водночас, були розроблені інші сценарії, висновки яких в загальному доводили, що, якщо вчасно змінити ці тенденції і перейти до концепцій сталого економічного та соціального розвитку, то занепаду можна уникнути. 7 сценаріїв з 12 розділялися умовно на «сприятливі» та «менш сприятливі», що включали в себе не стільки технологічні прориви, скільки політичні та соціальні зміни у вигляді жорстких чи м'яких обмежень народжуваності на рівні природного зменшення населення, обмеження капітальних інвестицій та контроль за забрудненнями [6, с.23].

Ендогенна модель економічного зростання Поля Ромера є класичною моделлю економічного зростання, де внутрішніми чинником економічного розвитку є науково-технічний прогрес. Базуючись певних передумовах, Поль Ромер класифікує економіку за трьома секторами:

1) перший (дослідницький) сектор, де на основі існуючого людського капіталу створюються нові знання, що матеріалізуються у вигляді нових технологій у другому секторі;

2) другий сектор це сектор, в якому виробляються технології на основі придбаних знань у першого сектора. У цьому секторі кожна розробка захищена патентами, що дозволяє розробникам отримувати монопольний прибуток. Вважається, що патент діє нескінченно довго. Розроблені технології не продаються, а здаються в оренду третьому сектору.

3) Третій сектор – сектор, що виробляє кінцеву продукцію на основі праці та технологій, отриманих з другого сектора. Частина цієї продукції, пропорційна об'єму технологій, необхідна для роботи другого сектора і, тому, орендується цим сектором [7].

На практиці, це проявляється у тому, що економіка країн, політика яких орієнтована на зміни та інновації, конкуренцію, відкритість, зростає. Водночас, економіки, орієнтовані на захист або сприяння традиційним галузям чи фірмам, та обмежують чи сповільнюють зміни, з часом можуть сповільнити зростання.

Матеріальною основою неперервного відтворення та розвитку виробництва виступає відтво-

рення сукупного суспільного продукту, яке формується на чотирьох стадіях його руху: власне виробництво; розподіл, обіг, споживання. В теоріях відтворювальної структури презентовано дослідження відтворювальних пропорцій між складовими частинами суспільного виробництва – матеріального і нематеріального (табл.2),

Першим представником групи теорій відтворювальної структури можна назвати фізіократа Франсуа Кене, який вперше створив модель суспільного відтворення у 1758 році у праці «Економічна таблиця». Автор описав процес суспільного відтворення, який відбувався між трьома класами: фермерами, феодалами та стерильним класом, що включає торговців, ремісників, і т.д., тобто не зайнятих у сільському господарстві.

Автор вважав, що промисловість і торгівля не є галузями, що сприяють економічному розвитку і добробуту населення. Згідно його таблиці, саме надлишки у сільському господарстві, перетікаючи у вигляді ренти, заробітної плати чи споживчих витрат були рушіями економічного зростання.

Концепція фізіократа щодо «чистого продукту», була фактично основою для марксистської теорії суспільного відтворення та його теорії додаткової вартості.

Автор, досліджуючи умови реалізації сукупного суспільного продукту, розділив його в залежності від призначення на два підрозділи: виробництво засобів виробництва (I підрозділ) і виробництво предметів споживання (II підрозділ). До першого відносилися

галузі, що зайняті випуском продукції для виробничого споживання. До другого підрозділу відносилися галузі, де вироблялися матеріальні блага для задоволення особистих потреб населення.

У своєму дослідженні відтворювальної структури економіки, К.Маркс пояснював механізм простого та розширеного відтворення. Просте відтворення означало відновлення виробництва в незмінних масштабах, тобто де вся додаткова вартість використовувалася не на нагромадження, а на особисте споживання капіталістів.

Розширене відтворення представляло собою відтворення, у процесі якого обсяг суспільного продукту зростав, що є результатом процесу нагромадження капіталу. А саме, якщо капіталіст бажає розширювати своє виробництво, то єдиним джерелом цього могла бути додаткова вартість.

Таким чином, розглядаючи протиріччя в капіталістичному способі виробництва, К. Маркс стверджував, що комунізм має замінити капіталізм, в результаті чого, з'явиться нова структура економіки, яка має регулюватися державою [8, с. 402].

В теоріях галузевої структури джерелом економічного зростання розглядається переміщення ресурсів у високопродуктивні галузі з низькопродуктивних (табл. 3).

Теорія двох секторів (англ. dual-sector model), розроблена британським економістом Вільямом Льюїсом, лауреатом Нобелівської премії з економіки (1979), пояснює економічний розвиток країн, що розвиваються, переливом робочої си-

Таблиця 2. Теорії відтворювальної структури

Автори	Назва	Основна ідея	Період
Ф. Кене	Модель суспільного відтворення	Промисловість і торгівля не є галузями, що сприяють економічному розвитку і добробуту населення. Лише надлишки у сільському господарстві, перетікаючи у вигляді ренти, заробітної плати чи споживчих витрат є рушіями економічного зростання.	1758р.
К. Маркс	Теорія суспільного відтворення та додаткової вартості	Економічне зростання відбувалося за рахунок нагромадження капіталу. Стримуючи своє особисте споживання, капіталіст може отримати ресурси, які, будучи вкладені в придбання нових засобів виробництва і найм нової робочої сили, обернуться для нього зростаючим припливом додаткової вартості, що є джерелом розширеного економічного відтворення.	70ті–80ті роки XIX ст.
С. Кузнец	Теорія будівельних циклів	Інтерпретація економічного зростання з позицій розуміння соціально–економічної структури і процесу розвитку. В основі економічного зростання будівельні цикли тривалістю 18–25 років, які обумовлені періодичним масовим оновленням житлових і виробничих споруд.	30–60 ті роки XX ст.
М. Алле	«Золоте» правило нагромадження	Обґрунтування відтворювальних пропорцій економіки на основі раціональної структури нагромаджень. Розробка теорії взаємозв'язків економічного зростання, інвестицій, відсоткових ставок.	1969р.

Джерело: за даними: [8, 26]

Таблиця 3. Теорії галузевої структури

Автори	Назва	Основна ідея	Період
В. Льюїс	Теорія двох секторів	Економічний розвиток країн, що розвиваються, пояснюється переливом робочої сили з сектору натурального господарства до промислового.	1955р
В. Леонт'єв	Модель міжгалузевого балансу «витрати–випуск»	Статистична балансова модель, що характеризує міжгалузеву структуру національної економіки, промислові зв'язки та пропорції в економіці. Модель охоплює не лише виробництво, а і розподіл, перерозподіл, проміжне споживання для більшого опису процесу відтворення.	30 ті роки ХХ ст
Е. Мейсон, Дж. Бейн.	Модель «Структура–поведінка–результат»	Функціонування галузі залежить від поведінки гравців на ринку, що в свою чергу визначається структурою ринку.	30 ті роки ХХ ст

Джерело: за даними: [9,10,11,12,13]

ли з сектору натурального господарства (англ. subsistence) до промислового (англ. capitalist) [9].

Сектор натурального господарства являє собою традиційний сектор сільського господарства, де є надлишок робочої сили. Продуктивність і заробітні плати у цьому секторі є нижчими, порівняно з промисловим сектором, що і є причиною переливу надлишкової робочої сили у промисловий сектор. Останній представляє собою сектор виробництва, де капіталісти наймають робочу силу.

За моделлю прибуток буде реінвестований у бізнес у вигляді капіталу, відповідно, сектор потребуватиме додаткової робочої сили і зростатиме. Це дає поштовх для створення нових галузей, розширення існуючих при даній фіксованій ставці заробітної плати.

Проте ця модель має обмеження та критикується за припущення про те, що весь прибуток, отриманий у промисловому секторі, буде реінвестовано; припущення про фіксованість заробітної плати і не врахування диференціації у кваліфікації працівників; припущення про безмежну можливість поглинати надлишкову робочу силу у промисловому секторі.

Наступна теорія у цій групі це дослідження Василя Леонт'єва, який у 1973 році отримав Нобелівську премію за свою модель міжгалузевого балансу «витрати–випуск» [10]. На основі міжгалузевих балансів інших країн Леонт'єв аналізував стан і структуру економіки, проаналізував можливі наслідки структурної перебудови та розробив програму реструктуризації галузей, раціоналізації транспортних сполучень.

Модель «затрати–випуск» в Україні вона інтегрована в Систему Національних Рахунків та застосовується для характеристики формування ресурсів

країни, напрями їх використання, виникнення додатної вартості, трансформацію вартості товарів та послуг в основних цінах на вартість в цінах споживача.

Модель «Структура–поведінка–результат» (англ. structure, conduct, and performance) розроблена у 1930х роках гарвардським економістом Едвардом Мейсоном [11] та доопрацьована його учнем Джо Бейном [12]. Згідно моделі, функціонування галузі залежить від поведінки гравців на ринку, що в свою чергу визначається структурою ринку.

Структура ринку, проявляється у ринковій концентрації, диференціації продуктів, наявності бар'єрів для входу нових фірм та розвиненої ринкової інфраструктури. Структура ринку залежить від технологічної особливості виготовлення продукції, наявності сировини, характеру попиту, витрат на одиницю продукції, і т.д.

Поведінка – це те, як продавці та покупці поведуться загалом та взаємодіють між собою, включає в себе стратегію поведінки фірм, ціноутворення, характер маркетингової політики, практику ведення конкурентної боротьби.

Результат функціонування ринку визначається його ефективністю, прибутковістю, якістю продукту, використанням ресурсів, технічним прогресом, рівнем економічного розвитку.

Державна політика впливає безпосередньо на структуру та поведінку, що в свою чергу визначає результативність. Так, наприклад, держава може регулювати ціни виробників–монополістів чи вводити певні антимонопольні обмеження, контролювати рівень цін, проводити певну інвестиційну політику, встановлювати податки та надавати субсидії [13, с. 28].

Теорії технологічної структури мають спільною основою визнання пріоритетності технічно–

Таблиця 4. Теорії технологічної структури

Автори	Назва	Основна ідея	Період
А. Фішер, К. Кларк та Ж. Фураст'є Д.Белл, В.Іноземцев	Теорія трьох секторів	У країнах з низьким рівнем доходу на душу населення головна частина національного доходу виробляється у первинному секторі, більш розвинені країни отримують свої доходи переважно у вторинному секторі. А у високорозвинених країнах домінує сфера послуг у загальному обсязі виробництва. Технологічний прогрес є визначальним фактором суспільного розвитку, що призводить до поступової зміни цивілізацій.	1935–1950рр.
М.Кондрат'єв, Й.Шумпетер	Теорія довгих хвиль та теорія економічного зростання	Чинником економічного розвитку і структурних трансформацій в економіці (і одночасно причиною циклічних коливань) є науково–технічні винаходи, відкриття та зміни технологічних укладів.	30–40 роки ХХст.
Х. Ченері		Для економік, що розвиваються, економічне зростання країни визначається поступовою зміною економічної, промислової та інституційної структури. Рисами економічного зростання є перехід від сільського господарства до промислового виробництва; нагромадження фізичного та людського капіталу; зміна структури споживчого попиту у бік промислових товарів та сфери послуг; урбанізація; зміна кількості населення; зменшення сім'ї у розмірах; зростання рівня освіти.	1979р.
Джон Гелбрейт	Теорія нового індустріального суспільства	Основою економіки визнавалися великі корпорації, сила яких ґрунтується на науково–технічному прогресі і їх мета – не тяга до максимізації прибутку, а тяга до домінування та розширення.	1967р.
П. Друкер	Концепція працівника знань	Структурні зміни відбуваються за основними чотирма напрямками: поява нових технологій та галузей; перехід від міжнародної економіки до світової; становлення суспільства організацій та посилення ролі знань, як фактору економічного розвитку.	50ті роки ХХ ст
Е. Тоффлер	Концепція інформаційної цивілізації	Світ переходить до постіндустріальної інформаційної хвилі, що викликає зміну соціальної та економічної структури суспільства. В найближчі десятиріччя пріоритетного розвитку набудуть інформація та знання. Структурні зміни, що охоплюють світ будуть включати: зростання ролі інтернету, інтерактивних медіа, клонування, генної інженерії; культурні зміни; посилення тенденцій консюмеризму.	70–80ті роки ХХ ст.
М. Портер	Концепція стадій економічного розвитку	Економіки країн проходять чотири фази розвитку, де спочатку конкурують за рахунок факторів виробництва, потім за рахунок збільшення обсягу інвестицій. Третя стадія характеризується розвитком НТП. Четверта стадія характеризує спад в економіці, зниження конкурентоспроможності та добробуту.	80ті–90ті роки ХХ ст.

Джерело: за даними: [1, 2, 14 – 22]

го прогресу як рушія структурних перетворень та економічного зростання (табл. 4).

Теорія трьох секторів сформована у 1935–1950х роках у роботах Алана Фішера, Коліна Кларка та Жана Фураст'є. Згідно даної теорії економіка поділялася на три сектори: первинний (англ. primary), що включає видобуток сировини, сільське господарство; вторинний (англ. secondary), що включає переробку промисло-

вість; та третинний (англ. tertiary, service sector), до складу якого входить сфера послуг. Критеріями поділу економіки на сектори були: залежність від природних ресурсів, техніко–економічні особливості галузей, рівень продуктивності праці, кількість зайнятих у кожному секторі [14].

К. Кларк стверджував, що кожна країна проходить всі три етапи розвитку і перехід від стадії до стадії супроводжується зростанням темпів

продуктивності, зміною структури зайнятості у бік сфери послуг, а також зміною структури споживчого попиту [15]. Таким чином, країни з низьким рівнем доходу на душу населення перебувають на початковій стадії свого розвитку, де головна частина національного доходу виробляється у первинному секторі. А у високорозвинених країнах домінує третинний сектор у загальному обсязі виробництва.

Жан Фураст'є вважав саме технологічний прогрес визначальним фактором суспільного розвитку, який призводить до поступової зміни цивілізацій. Перехід до постіндустріальної цивілізації буде супроводжуватися також збільшенням кількості зайнятих саме у сфері послуг, внаслідок автоматизації та науково-технічного прогресу [16].

В подальшому секторальна теорія була розвинена іншими авторами, в тому числі російським економістом Владиславом Іноземцевим, чия ідея полягає у тому, що суспільний устрій залежить від характеру діяльності людей та їх взаємодії у процесі виробництва благ та їх споживання на різних етапах історичного розвитку. Його класифікація епох виглядає наступним чином: 1) Доекономічна, де активність людини була пов'язана з протистоянням з природою з метою виживання; 2) Економічна, що основана на праці, як усвідомленій діяльності з метою створення комфортних умов життя; 3) Постекономічна – епоха, основана на творчому характері праці з новими цінностями, де більшу роль грають навички, знання, інформація і т.д. Автор зазначає, що в умовах постіндустріального суспільства частка сільського господарства та добувної промисловості зменшується до істотно малих розмірів, проте це не означає, що первинний сектор повністю зникає. В абсолютному вимірі він все-одно зростатиме за рахунок зростання кількості населення [17].

У контексті теорій технологічної структури також варто звернути уваги на доробок американського соціолога Деніела Бела, який охарактеризував постіндустріальне суспільство як суспільство знань [18]. Необхідними елементами постіндустріального суспільства є 1) превалюванням сфери послуг над виробництвом; 2) знання як фактор виробництва; 3) поява нових класів у суспільстві, а саме технократів як носіїв знань.

В якості методологічної основи для пояснення структурних перетворень у технологічному розрізі можуть бути використані теорія довгих хвиль

Миколи Кондрат'єва та економічного зростання Йозефа Шумпетера.

В теорії довгих хвиль на основі статистичного матеріалу про розвиток промислово розвинених країн за 140 років М. Кондрат'єв зробив емпіричне узагальнення про наявність циклічних коливань приблизно кожні 50 років, що пов'язані з вагомими науково-технічними винаходами. Ці довгі хвилі пов'язані зі зміною базових технологій, джерел енергії та об'єктів інфраструктури, з масовим впровадженням у виробництво нових технологій, із залученням нових країн у світове господарство, із змінами обсягів видобутку золота [19, с. 217–218].

На думку австрійського економіста Й. Шумпетера, перший цикл Кондрат'єва був викликаний інноваціями у текстильній промисловості в Англії, другий цикл був наслідок масштабного будівництва доріг, а третій – викликаний інноваціями в хімічній промисловості і початком промислового використання електроенергії та двигуна внутрішнього згорання.

У контексті структурних трансформацій в роботі «Економічні цикли» головну причину довгострокових коливань економіки Й. Шумпетер вбачає у тому, що впровадження базових нововведень, тобто таких, що істотно змінюють як набір пропонованих покупцю продуктів, так і технологію їх виготовлення, відбувається не безперервно, а періодично. У той момент, коли раніше існуючий набір продуктів гранично заповнив ринок, а колишня технологія не дає можливості виробити який-небудь принципово новий продукт, не можна значно розширити ринок, не кажучи вже про створення нового [20].

Така ситуація граничного насичення ринку періодично поновлюється. Застосування нових базових нововведень викликає бурхливе зростання виробництва в передових галузях, що стимулює зростання і структурну перебудову усєї економіки. Але у міру того, як ринок усе більш заповнюється, в економіці наростає кризова ситуація, що вимагає створення нових перспективних ринків, що дають простір самозростанню капіталу. Кожне таке нове розширення економіки, кожна нова хвиля змінює і сам механізм функціонування ринкового господарства.

Значний вплив на структурну політику держав мала група теорій поширення «індустріального суспільства», найвідомішими представниками якої є Уолт Ростоу, Пітер Друкер та Джон Гелбрейт.

Дж. Гелбрейт вперше вводить в науковий оборот поняття «техноструктури», визначаючи її як союз знань і кваліфікації. Основою економіки визнавалися великі корпорації, сила яких ґрунтується на науково-технічному прогресі [21, С.399]. Автор вважає доцільним збільшувати витрати на освіту й підвищення кваліфікації, в чому важливу роль повинна відіграти держава.

У працях «Футурошок» (1970р), «Третя хвиля»(1980 р.), «Передумови та прогнози» (1983 р.), «Метаморфози влади» (1990)американський футуролог другої половини ХХ століття Елвін Тоффлер доводить, що в найближчі десятиріччя пріоритетного розвитку набудуть інформація та знання, як чинники багатьох змін та вектор структурних трансформацій економіки. Структурні зміни, що охоплюють світ будуть включати: 1) зростання ролі інтернету, інтерактивних медіа, клонування, генної інженерії; 2) культурні зміни, де відбудеться зменшення ролі сім'ї, зростання розлучень та посилення ЛГБТ спільнот; 3) посилення тенденцій консюмеризму, де люди будуть страждати, не від нестачі продуктів, а, навпаки, проблеми вибору.

До речі, Тоффлер передбачив ряд історичних подій і світі, а саме розпад Радянського Союзу, падіння Берлінського Муру та посилення ролі Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Результатом наукових досліджень Майкла Портера у розрізі структури економіки є концепція стадій економічного розвитку, згідно з якою

держави проходять чотири фази розвитку, відповідно до джерел досягнення конкурентоспроможності [22, с. 39].

Так, національні економіки на першій фазі розвитку конкурують за рахунок наявності природних ресурсів, сприятливих умов для сільського господарства, надлишкової і дешевій низькокваліфікованої робочій силі. На другій стадії країна формує конкурентні переваги за рахунок збільшення обсягу інвестицій, тобто вдосконалення факторів виробництва, стратегії, структурі і суперництву фірм, зростаючому внутрішній попиту. Третя стадія характеризується розвитком НТП. Перші три стадії характеризують економічне зростання, зростання добробуту країн. Четверта ж стадія, або конкуренція на основі багатства, характеризує спад в економіці, зниження конкурентоспроможності та добробуту, оскільки забезпечення високих соціальних стандартів в країні здійснюється за рахунок зниження економічної ефективності.

В інституційних теоріях вивчення економіки здійснюється в межах інституційної структури економіки, через призму розподілу за інституційними секторами, формами власності, організаційно-правовими формами підприємництва (табл.5).

Інституційна теорія Дугласа Норта пояснює структурні трансформації в економіці перебудовою інституційної основи економіки, можливістю використовувати кращий світовий досвід інституційної трансформації, запровадженням інноваційних змін у системі державного управління.

Таблиця 5. Теорії інституційної структури

Автори	Назва	Основна ідея	Період
Р.-Г.Коуз	Теорема Коуза	Вартість укладення і виконання контрактів та утримання організацій становить значну частину загальних ресурсів економіки. З огляду на організаційні витрати угод можна пояснити існування фірм, різних корпоративних об'єднань, варіантів контрактів і навіть структуру фінансової системи. Об'єднуючи різні типи витрат на організаційну діяльність і менеджмент, Р.-Г. Коуз запропонував новий підхід до комплексного аналізу інституцій економічної системи. Такий аналіз основних характеристик фірм покладено в основу більш загальних висновків щодо інституційної структури економіки з т.з. прав власності.	1937–1960 рр.
Ф. Перу	Теорія економічного домінування	Обґрунтував вплив економічної влади на структурні перетворення економіки та економічне зростання. Наголошував, що наявність домінуючих контрагентів є основою для економічного зростання. Звернув увагу на важливу роль держави у структурному реформуванні економіки.	1961 р.
Д. Норт	Інституційна теорія	Структурні трансформації в економіці пояснюються перебудовою інституційної основи економіки, що є необхідним для зниження транзакційних витрат, що і стимулює економічне зростання.	1990р.

Джерело: за даними: [27, 28]

Д. Норт вважає, що наявність та ефективність інституцій у поєднанні з технологією визначають обсяг транзакційних витрат (англ. cost of transacting). У його книзі «Інституції» автор показує як розвиток інституцій призводить до зниження транзакційних витрат, впливає на перебудову структури економіки що і стимулює економічне зростання.

Наприклад, розвиток торгівлі відбувався від локального обміну в межах села, розширявся за межі регіону у вигляді ярмарок чи базарів; потім більш довгих відстаней до всіх інших регіонів світу. Кожен такий етап супроводжувався спеціалізацією та розподілом праці та постійним удосконаленням технологій з метою зниження транзакційних витрат. Це очевидно, що в межах локального обміну транзакційні витрати були досить низькими, проте коли ринки зростають, кількість учасників збільшується, виникають витрати на доставку продукції, пошук контрагентів, пошук інформації, забезпечення прав власності, то транзакційні витрати зростають. Відповідно, розвиток цих інституцій безпосередньо прискорює історичний економічний розвиток суспільств.

Ще одним представником інституціоналізму, який в межах теорії «економічного домінування» обґрунтував вплив економічної влади на структурні перетворення економіки є Франсуа Перру.

Автор наголошував, що в реальній економічній системі завжди є економічне домінування, де одні агенти домінують над іншими та впливають на їх рішення. Цей асиметричний вплив може здійснюватися конкуруючими фірмами, галузями, організованими групами (асоціаціями та профспілками) і державою.

Наявність домінуючих фірм є основою для економічного зростання в галузях, де ці фірми є домінуючими. Це відбувається за рахунок економічних переваг домінуючої фірми, яка фактично примушує інших контрагентів приймати вигідні для домінуючої фірми рішення, що веде до її подальшого зростання. У розрізі регіону чи країни в цілому навколо домінуючої одиниці утворюються "зони розвитку" за рахунок створення агломерацій та поглинань.

На основі влади домінування для структурного реформування економіки визначальним стає ефект домінування держави, який дозволяє реалізовувати стратегічні пріоритети структурної модернізації економіки відповідно до суспільних інтересів та забезпечувати умови їх реалізації.

В теоріях просторової організації (регіональної структури) наголошується на ролі національних регіонів у забезпеченні економічної динаміки та розвитку країни (табл.6).

Передумовою для появи концепцій регіональної структури можна вважати ідеї Альфреда Маршала про «локалізовану промисловість» та теорію сільськогосподарського штандорту Йогана фон Тюнена, а саме схеми розміщення сільськогосподарського виробництва в залежності від місця збуту продукції. Теорія індустріальних районів Маршалла в подальшому була використана Майклом Портером при побудові концепції конкурентних переваг у частині «споріднені та підтримуючі галузі». Далі ідеї були розвинуті Франсуа Перру (теорія «полюсів зростання», 1950) та Дж.Бекатіні (теорія «індустріальних дистриктів», 1979).

Лауреат Нобелівської премії з економіки 1974 року, шведський економіст Гунар Мюрдаль також розглядав проблеми нерівномірності соціального та економічного розвитку між країнами. Автор вбачав їх причину у індустріалізації та наявності соціальних і технічних умов для її впровадження. А саме, регіони, що розвивають виробництво являються більш конкурентоспроможними у порівнянні з бідними регіонами, де домінують більш традиційні сектори виробництва. Г.Мюрдаль наголошував, що розрив між багатими країнами Півночі та бідними країнами Півдня ще більше зростає, оскільки низькі соціально-побутові умови для населення, масова убогість, низька продуктивність праці, низький рівень індустріалізації та організації виробництва не приваблюють інвесторів. Відсутність інвестицій є причиною подальшого занепаду, в результаті чого виникає «зачароване коло», де бідні стають ще біднішими. У свою чергу, капітал і робоча сила концентруються в місцях, де вони можуть отримати найбільшу заробітну плату та дохідність, тобто направляються в країни, які вже розвивають виробництво [23].

До групи теорій економічного районування також відносяться теорію «нової економічної географії» Пола Кругмана. Модель «центр-периферія» (англ. core-periphery model) розподіляє територію на Центр, що об'єднує передові технологічні та соціальні досягнення, та Периферію, тобто сукупності віддалених та слабозвинуваних територій із затримкою модернізації. П. Кругман показує, як взаємодія зростаючої внутрішньої економіки на масштабі на рівні підприємства,

Таблиця 6. Теорії просторової організації (регіональної структури)

Автори	Назва	Основна ідея	Період
А.Маршалл	Теорія індустріальних районів	Закладено ідеї кластеризації економіки. Розвиток регіонів відбувається за рахунок концентрації виробництва у певних індустріальних районах, що викликано бажанням фірм скоротити витрати за рахунок досягнення зовнішнього ефекту від масштабу.	кін XIX – поч. XX ст.
Ф. Перу	Теорія полюсів зростання (англ. growth pole theory)	Обгрунтовано, що провідну роль у економічному зростанні відіграє галузева структура економіки, а саме: регіони, в яких розміщуються підприємства лідируючих галузей, стають центрами тяжіння факторів виробництва за рахунок забезпечення їх найбільш ефективного використання та ефекту від масштабу та агломерації. Це призводить до концентрації підприємств і формування полюсів економічного зростання.	50ті роки XX ст.
П. Кругман	Теорія нової економічної географії	Розглянуті нерівномірність розвитку регіонів та їх причини. За принципами внутрішньої економії на масштабі, оцінці транспортних витрат та мобільності факторів виробництва автор показав як концентрується виробництво, що в свою чергу викликає зміну регіональної економічної структури.	1979р.
М. Фудзіта, Т. Морі	Теорія розвитку міської системи.	Автори описують регіональні трансформації, що викликані ростом населення. Розширення регіонів здійснюється за рахунок розповсюдження сільськогосподарського виробництва на оточуючі регіони. Проте потреби селян у промислових товарах не зникають, тому відбувається розвиток міст[3]	1997р.
Г. Мюрдаль		Причини нерівномірності соціального та економічного розвитку між країнами вбачав у індустріалізації. Обгрунтував чому розрив між багатими і бідними країнами буде все більше поглиблюватися.	друга половина XX ст.
М. Портер, М. Енрайт	Кластерна теорія, Концепцію регіонального кластеру	На світових ринках конкуренція здійснюється не окремими фірмами, а цілими кластерами, тобто групами конкурентоспроможних фірм, які пов'язані вертикальними або горизонтальними зв'язками. Формування кластерів є одним з основних факторів для внутрішнього економічного розвитку. Причиною регіональної концентрації є конкуренція.	90 ті роки XX ст.

Джерело: за даними: [27, 28]

транспортних витрат та мобільності факторів виробництва може викликати зміну просторової економічної структури [24]. У моделі він стверджує, що коли існують витрати на транспортування промислової продукції, виробники зосереджуються в одному регіоні (Центрі), а інші регіони (Периферія) обмежуються лише постачанням сільськогосподарської продукції.

В глобальному розрізі, якщо виробництво концентрується за принципами економії на масштабі, то розвинуті країни будуть концентрувати в собі ще більше виробництва, замість того, щоб розповсюджуватися по світу. Це призводить до того, що ці райони стають більше населеними, що акумулює більший попит у цих районах, що ще більше призводить до концентрації капіталу.

Теорії глобальних трансформацій висвітлюють причини нерівномірності економічного розвитку окремих країн і регіонів світу та ефективність їх інтеграції у світогосподарський простір (табл.7).

Серед теорій, що пояснюють існуючу архітектоніку світового господарства, важливе місце відводиться теоріям міжнародної торгівлі, у яких зовнішня торгівля визначається універсальним інструментарієм підвищення ефективності національної економіки. Структурні пропорції національних економік є наслідком міжнародного поділу праці, спеціалізації виробництва і експорту і, відповідно, місцем країни у світовій системі господарювання.

Глобальний рівень проблематики структурних трансформацій економіки розглянуто в роботах Д. Белла, А. Тоффлера, Дж. Гелбрейта, Ф. Фукуями та ін., що акцентують увагу на глобальних структурних диспропорціях світового господарства, а саме: вичерпаності джерел і факторів індустріального розвитку; невідповідності темпів промислового розвитку і можливостей екосередовища до регенерації природного капіталу; взаємовідносин країн центру і периферії у світовій економіці; гіпертрофованому зростанні фінан-

Таблиця 7. Теорії глобального структурування (глобальних трансформацій)

Автори	Назва	Основна ідея	Період
А.Сміт, Д.Рікардо, Е. Хекшер, Б. Олін, В. Леонт'єв, П.Самуельсон	Теорія абсолютних та відносних переваг; модель Хекшера–Оліна–Самуельсона	Теорії, в яких визначено зовнішню торгівлю універсальним інструментарієм підвищення ефективності національної економіки. Обґрунтовано структурні пропорції національної економіки на основі міжнародного поділу праці, спеціалізації виробництва і експорту в умовах зовнішньої відкритості	кінець XVIII ст.
Д. Белл, А. Тоффлер, Дж.Гелбрей, Ф. Фукуяма	Футурологічні теорії	Акцентують увагу на глобальних структурних диспропорціях світового господарства, а саме: вичерпаності джерел індустріального розвитку; темпах промислового розвитку і можливостях екосередовища; взаємовідносинах країн центру і периферії у світовій економіці	XX ст. – наш час
Ф.Шарп, Л.Шміттер, В.Стрік	Наднаціональна теорія структурних трансформацій	Базується на теорії "мультирівневого управління" (англ. Multilevel governance). Важливими акцентами в даній теорії є виокремлення ролі держави та ринкових інституцій, системи наддержавного регулювання у формуванні ефективних структурних пропорцій розвитку національної економіки.	1996р.
Я.Тінберген, Е. Гідденс, Дж. Сакс, Р.Дж. Барро,	Теорії конвергенції та дивергенції	Обґрунтовують зближення рівня економічного розвитку чи навпаки посилення соціально-економічної диференціації між країнами технологічними лідерами і країнами периферії.	кінець XX ст – XXI ст

Джерело: за даними: [25, 28]

сового сектора економіки, що формує віртуальну господарську сферу (англ. bubble economies); зміщення центру ваги економічної діяльності у сферу послуг; звуження ринкового поля економіки внаслідок зростання тенденції до неспроможності ринку (англ. market failure); поступовий перехід до неоекономіки.

Сучасний світогосподарський устрій характеризується посиленням міжкраїнової соціально-економічної диференціації між країнами технологічними лідерами і країнами периферії. В різні періоди економісти, соціологи і політики апелюють до положень теорій конвергенції та дивергенції (Я. Тінберген, Е. Гідденс, Дж. Сакс, Р.Дж. Барро, Х. Сала-Мартін та ін.) про позитивний вплив сучасного індустріального розвитку на системи з різним рівнем економічного розвитку, які під впливом глобалізації набувають однакових рис, зближуються. Антиглобалісти в свою чергу наголошують на розгортанні тренду «дивергенції», що проявляється в диспропорційності розвитку світового господарства, збільшенні розриву між рівнями розвитку окремих країн (макрорегіонів, регіонів, субрегіонів), посилення відмінностей між національними моделями економіки, їх окремими структурами і механізмами [25].

Прихильники антиглобалістського напряму розглядають глобальну систему міжнародних сто-

сунків як нееквівалентну, де ефект від зовнішніх зв'язків отримують, в першу чергу, розвинуті країни, нав'язуючи свої умови нееквівалентного обміну і інвестування, перерозподіляючи суспільне багатство неконкурентоспроможних націй на свою користь, посилюючи тим самим диспропорційність економічного розвитку, нераціональність структури економіки на користь застарілих виробництв, сировинний перекоп внутрішньо – та експортноорієнтованого виробництва країн периферії.

Попри існування різноманітних поглядів на інституціоналізацію світогосподарських процесів авторська позиція полягає у обґрунтуванні положення про переважання тенденції до конвергенції, тобто постійного зближення економік різних країн за багатьма показниками, що залучає все більше число країн в загальне русло світової цивілізації. Разом з тим, для отримання переваг від інтеграції країни мають співставляти рівень відкритості економіки з рівнем її конкурентоспроможності. Країни з середнім та низьким рівнем конкурентоспроможності мають інтегруватися тільки після якісного і кількісного вдосконалення національної економічної системи на основі підвищення ефективності використання наявних ресурсів, інвестицій, технологій, якісних структурних зрушень в економіці, формування конкурентного середовища і конкурентоспроможності національних виробників на внутрішніх ринках.

Висновки

В економічній науці не існує одностайності щодо змісту структурних трансформацій, їх інструментарію та значення для реалізації економічної динаміки та розвитку економік світу. Аналіз теоретичних підходів щодо структурування економіки дозволив виділити групи теорій, критерієм типологізації яких можуть слугувати концептуальні підходи до структурування економіки та інструментарій реалізації структурних перетворень. Серед них: теорії економічного зростання, теорії галузевої, відтворювальної, технологічної, інституційної, регіональної структури, а також теорії глобальних трансформацій.

Різноманітні підходи до структурування економіки характеризують економічну систему як поліструктурне утворення, що складається з безлічі взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих в часі, просторі, системі різних координат компонентів (галузей, технологічних укладів, інституційних секторів тощо). Складноструктурованість економіки полягає також у взаємовпливі на процеси економічного розвитку значної кількості структурних чинників, які мають різновекторну спрямованість, визначаючи тим самим широкий спектр структурних трансформацій національної економіки.

Узагальнення теоретичних підходів до структурних трансформацій економіки дозволило сформулювати твердження про те, що суспільно-економічний розвиток являє собою складний динамічний процес, який характеризується: по-перше, як кількісними змінами (пожвавлення і сповільнення економічної динаміки), так і якісними змінами, презентованими структурними трансформаціями виробництва, споживання та зайнятості; по-друге, діалектичною взаємодією позитивних і негативних факторів впливу, що обумовлюють циклічний характер економічної динаміки, коли періоди пожвавлення і піднесення змінюються періодами кризи і депресії з відповідним формуванням передумов структурних і динамічних трансформацій в економіці.

Взаємозв'язок економічного зростання і структурних трансформацій виявляється у їх взаємозалежності. Природа і якість економічного зростання обумовлюється структурними факторами, що його продукують: за рахунок технологічних проривів, пов'язаних зі зміною домінуючих технологій; галузевих трансформацій – переміщення ресурсів у високопродуктивні галузі з низько-

продуктивних; відтворювальних трансформацій – збільшення частки валової доданої вартості за рахунок зниження матеріалоемності виробництва; інституційних змін – політичних та соціальних – в державній політиці, в системі потреб, у тому числі спрямованих на зростання рівня доходів та зниження їх диференціації як вагомого мотиваційного чинника підвищення продуктивності праці.

Зворотній вплив економічного зростання на структурні трансформації економіки полягає у формуванні матеріальних передумов для реалізації цілеспрямованих заходів щодо формування ефективної структури економіки з переважанням високотехнологічних видів економічної діяльності, презентованих сучасними модернізованими виробництвами; підготовки висококваліфікованих сучасно навчених фахівців; здійснення системних наукових розвідок у розробці і опануванні нових видів сировини і матеріалів, запровадженні нових технологій виробництва та форм організації праці, освоєнні нових ринків збуту.

Перспективами подальших наукових розвідок визначено сумісне застосування теоретичних підходів з метою наукового обґрунтування стратегічних напрямів і пріоритетів державної структурної політики та оцінювання ролі окремих факторів структуротворення економіки для формування механізмів реалізації державної стратегії структурних трансформацій економіки України.

Список використаних джерел

1. Hollis B. Chenery, *Structural Change and Development Policy* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1979);
2. Peter F. Drucker (1969). *The Age of Discontinuity. Guidelines to our changing Society*. Published by Butterworth-Heinemann. 380p.
3. Fujita M., Mori T. *Structural Stability and the Evolution of Urban Systems // Regional Science and Urban Economics*. — Elsevier, 1997. — Vol. 27, № 4–5. — P. 339–442. — DOI:10.1016/S0166-0462(97)80004-X.
4. Р. Харрод. Теория экономической динамики: Пер. с англ. В.Е. Маневича. /Под ред. В.Г. Гребенникова. — М.: ЦЭМИ РАН, 2008. — 210 с.
5. Hollis .B. Chenery and Alan M. Strout. «Foreign Assistance and Economic Development». *Am.Econ.Rev.*, Sep.1966, 56, p.679–733
6. Donella H Meadows; Jorgen Randers; Dennis L Meadows; William W Behrens. *The Limits to Growth: A*

Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind. — 1. — Universe Books, 1972. — 211 p.

7. Romer P.M. Endogenous Technological Change / P.M. Romer // Journal of Political Economy. — 1990. — V.98. — №5. — P.71

8. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. — М. : Государственное издательство экономической литературы. — 2-е изд. — т. 25. — 1962. — 552 с.

9. Lewis, W. Arthur (1954). «Economic Development with Unlimited Supplies of Labor». The Manchester School. 22: 139–91. DOI:10.1111/j.1467–9957.1954.tb00021.x

10. Леонтьев В. Баланс народного хозяйства СССР. Электронный ресурс [Режим Доступа]: http://istmat.info/files/uploads/28606/planovoe_hozyaystvo_1925_–12.pdf

11. Mason E.S. Price and Production Policies of Large-scale Enterprise // American Economic Review. — 1939. — № 29 (March). — P. 61–74.

12. Bain J. S. Industrial Organization: 2nd ed. — New York: John Wiley, 1968.

13. Ігнатюк А.І. Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання: Монографія. — К.: ННЦ ІАЕ, 2010. — 465 с.

14. Fisher A.G.B. Production, primary, secondary and tertiary. — Economic Record 15.1. — 1939. — С. 24–38.

15. Clark C. The Conditions of Economic Progress. — London: Macmillan, 1940

16. Fourastié J. Le Grand Espoir du XX siècle: Progristechnique, progresséonomique, progresssocial. — Paris: Presses Universitaires de France, 1949.

17. Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы / В. Л. Иноземцев. — М. : Логос, 2000. — 185с.

18. Bell D. The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting. — N.Y.: Basic Books, 1973, ISBN 0–465–01281–7

19. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики / Н.Д. Кондратьев — М. Экономика, 1989. 526с.

20. Schumpeter J.A. Business cycles: a theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process in 2 vols. / J.A Schumpeter. — New York : McGraw– Hill, 1939 —461 p.

21. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество: Пер. с англ. / Дж. Гэлбрейт. — М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига»; СПб.: TerraFantastica, 2004. — 602 с

22. Портер М. Международная конкуренция: Пер. С англ./ Под ред. В.Д. Щетинина. — М.: МО, 1993, 929с.

23. Gunnar Myrdal. Economic Theory and Underdeveloped Regions, Gerald Duckworth, 1957.

24. Krugman P. R. Increasing Returns and Economic Geography // The Journal of Political Economy. — The University of Chicago Press, 1991. — Vol. 99, № 3. — P. 483–499.

25. Барро Р.Дж., Сала-И-Мартин Х. Экономический рост/ Р.Дж. Барро, Х. Сала-И-Мартин; пер. с англ. — М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2010. — 824 с.

26. Экономика как наука / Пер. с фр. И. А. Егорова. — М.: Наука для общества, РГГУ, 1995. — 168 с.

27. Coase, R. Y. «The Nature of the Firm». Economica. 4 (1937): 1, 386–405 [рус. перев.: Коуз Р. Фирма, рынок и право. М., 1993].

28. Чухно, А.А. Сучасні економічні теорії: підручник / А. А. Чухно, П. І. Юхименко, П. М. Леоненко; за ред. А. А. Чухна. — К.: Знання, 2007. — 514 с.

References

1. Hollis B. Chenery, Structural Change and Development Policy (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1979)

2. Peter F. Drucker (1969). The Age of Discontinuity. Guidelines to our changing Society. Published by Butterworth–Heinemann. 380p.

3. Fujita M., Mori T. Structural Stability and the Evolution of Urban Systems // Regional Science and Urban Economics. — Elsevier, 1997. — Vol. 27, № 4–5. — P. 339–442. — DOI:10.1016/S0166–0462(97)80004–X.

4. R. Harrod. The theory of economic dynamics: transl by V.YE. Manevych. / Edited by V.H. Hrebennykova. — М.: ТSІМУ РАН, 2008. — 210 p.

5. Hollis .B. Chenery and Alan M. Strout. «Foreign Assistance and Economic Development». Am.Econ.Rev., Sep.1966, 56, p.679–733

6. Donella H Meadows; Jorgen Randers; Dennis L Meadows; William W Behrens. The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind. — 1. — Universe Books, 1972. — 211p.

7. Romer P.M. Endogenous Technological Change / P.M. Romer // Journal of Political Economy. — 1990. — V.98. — №5. — P.71

8. Marks K. Writings / K. Marks, F. Enhel's. — М. : Hosudarstvennoe yzdatel'stvo ekonomycheskoy lyteratury. — 2d ed. — vol. 25. — 1962. — 552 p.

9. Lewis, W. Arthur (1954). «Economic Development with Unlimited Supplies of Labor». The Manchester School. 22: 139–91. DOI:10.1111/j.1467–9957.1954.tb00021.x

10. Leontiev V. Balance of the national economy of the USSR. Electronic Resource [Access Mode]: http://istmat.info/files/uploads/28606/planovoe_hozyaystvo_1925_–12.pdf

11. Mason E.S. Price and Production Policies of Large-scale Enterprise // American Economic Review. – 1939. – № 29 (March). – P. 61–74.
12. Bain J. S. Industrial Organization: 2nd ed. – New York: John Wiley, 1968.
13. Ihnatyuk A.I. Industrial markets: theory, practice and directions for regulation: Monograph. – K.: NNTS IAE, 2010. – 465 p.
14. Fisher A.G.B. Production, primary, secondary and tertiary. – Economic Record 15.1. – 1939. – P. 24–38.
15. Clark C. The Conditions of Economic Progress. – London: Macmillan, 1940
16. Fourastiє J. Le Grand Espoir du XX esicle: Progristechnique, progresseconomique, progresse social. – Paris: Press es Universitaires de France, 1949.
17. Inozemtsev V. L. Modern post-industrial society: nature, contradictions, prospects / V. L. Inozemtsev. – M.: Lohos, 2000. – 185p.
18. Bell D. The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting. – N.Y.: Basic Books, 1973, ISBN 0-465-01281-7
19. Kondrat'ev N.D. Problems of economic dynamics / N.D. Kondrat'ev – M. Ekonomika, 1989. 526 p.
20. Schumpeter J.A. Business cycles: a theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process in 2 vols. / J.A Schumpeter. – New York : McGraw– Hill, 1939 –461 p.
21. Galbraith J. The New Industrial State: Per. s anhl. / Dzh. Hйlbreyt. – M.: ООО «Yzdatel'stvo AST»: ООО «Tranzytкnya»; SPb.: TerraFantastica, 2004. – 602 p.
22. Porter M. The Competitive Advantage of Nations: Per. S anhl. / Pid red. V.D. Shchetynyna. – M.: MO, 1993, 929 p.
23. Gynnar Myrdal. Economic Theory and Underdeveloped Regions, Gerald Duckworth, 1957.
24. Krugman P. R. Increasing Returns and Economic Geography // The Journal of Political Economy. – The University of Chicago Press, 1991. – Vol. 99, № 3. – P. 483–499.
25. Barro R.J., Sala-I-Martin H. Economic growth / R.J. Barro, H. Sala-I-Martin; transl. from English – M.: BINOM. Laboratoriya znan', 2010. – 824 p.
26. Economics as a science / Trans. with fr. I.A. Egorova. – M.: Science for Society, RSUH, 1995. – 168 p.
27. Coase, R. Y. «The Nature of the Firm». Economica. 4 (1937): 1, 386–405.
28. Chukhno, A.A. Modern economic theories: a textbook / AA Chukhno, P.I. Ekumenenko, P.M. Leonenko; for ed. AA Chukhna. – K.: 2006, 2007. – 514 pp.

Дані про автора

Ходжаян Алла Рубенівна,

аспірант, Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, м. Київ
e-mail: khodzhaian@gmail.com

Данные об авторе

Ходжаян Алла Рубеновна,

аспірант, Государственный научно-исследовательский институт информатизации и моделирования экономики Министерства экономического развития и торговли Украины, г. Киев
e-mail: khodzhaian@gmail.com

Data about the author

Alla Khodzhaian,

Postgraduate Student, State Research Institute for Informatization and Economic Modeling Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, Kyiv
e-mail: khodzhaian@gmail.com

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

DOI 10.5281/zenodo.2555973

СИГАЙОВ А.А.,

КРУГОВИЙ В.В.

Оцінка інвестиційного потенціалу України

Предметом дослідження є методичні засади визначення економічно обґрунтованої потреби української економіки в щорічних капітальних інвестиціях.

Мета дослідження – визначення і порівняння потенційної потреби і фактичних обсягів капітальних інвестицій в розвиток економіки країни, формування умов для мінімізації розриву.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи: порівняльного аналізу, логіко-структурний, аналітичний, системний.

Результати роботи. У статті оцінено наявні і потрібні обсяги інвестицій у прискорений розвиток економіки, проаналізовано взаємозв'язок макроекономічних умов, обсягів інвестицій та темпів зростання ВВП, визначено обсяг дефіциту капітальних інвестицій.

Галузь застосування результатів. Економіка та управління національним господарством, методи і механізми регулювання економічних процесів та їх ефективність.

Висновки. Реальна потреба економіки в інвестиціях залежить від динамічності зростання ВВП і макроекономічних умов. Для України дефіцит капітальних інвестицій складає близько 10 % ВВП щорічно. При оптимістичному сценарії це могло б забезпечити подвоєння темпів економічного зростання (6–7 % на рік) і вихід на прийнятні суспільством середньострокові економічні результати. Оперативним джерелом коштів для інвестицій можуть бути державний бюджет (зміна структури видатків) і власні кошти підприємств. Сценарна умова – макроринансова стабільність (інфляція до 6%, коливання валютного курсу – до 1,5 в.п.

Ключові слова: капітальні інвестиції, економічний розвиток, державне регулювання, потенційний ВВП.

СИГАЙОВ А.А.,

КРУГОВОЙ В.В.

Оценка инвестиционного потенциала Украины

Предметом исследования являются методические основы определения обоснованной потребности украинской экономики в ежегодных капитальных инвестициях.

Цель исследования – определение и сравнение потенциальной потребности и фактических объемов капитальных инвестиций в развитие экономики страны, формирование условий для минимизации разрыва.

Методи дослідження. В роботі використані общенаукові і спеціальні методи: порівняльного аналізу, логико-структурний, аналітичний, системний.

Результати роботи. В статті оцінені існуючі і необхідні обсяги інвестицій в прискорене розвиток економіки, проаналізована взаємозв'язок макроекономічних умов, обсягів інвестицій і темпів зростання ВВП, визначено обсяг дефіциту капітальних інвестицій.

Сфера використання результатів. Економіка і управління національним господарством, методи механізми регулювання економічних процесів і їх ефективність.

Висновки. Реальні потреби економіки в інвестиціях залежить від динамічності зростання ВВП і макроекономічних умов для цього. Для України дефіцит капітальних інвестицій становить приблизно 10% ВВП щорічно. При оптимістичному сценарії це могло б забезпечити удвоєння темпів економічного зростання (6–7% в рік) і вихід на прийнятні для суспільства середньострокові економічні результати. Оперативним джерелом коштів для інвестицій можуть бути державний бюджет (зміна структури витрат) і власні кошти підприємств. Сценарні умови – макроекономічна стабільність (інфляція до 6%, коливання валютного курсу – до 1,5 п.п.).

Ключові слова: капітальні інвестиції, економічне розвиток, державне регулювання, потенціальний ВВП.

SIGAYOV A.A.,
KRUKHOVYI V.V.

Estimation of investment potential of Ukraine

The subject of the study is the methodological basis for determining the reasonable need of the Ukrainian economy in annual capital investments.

The purpose of the study is to determine and compare the potential needs and actual volumes of capital investments in the development of the country's economy, to create conditions for minimizing the gap.

Research methods. General scientific and special methods are used in the article: comparative analysis, logical-structural, analytical; systems analysis.

Results of work. It was assessed the article the available and necessary volumes of investments in accelerated economic development, analyzed the correlation of macroeconomic conditions, volumes of investments and GDP growth rates, and determined the volume of capital investment deficit.

The field of application of results. Economics and management of the national economy, methods and mechanisms of regulation of economic processes and their effectiveness.

Conclusions. The real economy's need for investment depends on the dynamics of GDP growth and macroeconomic conditions. For Ukraine, the capital investment deficit is about 10% of GDP annually. In an optimistic scenario, this could ensure a doubling of economic growth (6–7% per year) and medium-term economic outcomes acceptable to society. The operational source of funds for investments may be the state budget (change of the structure of expenditures) and own funds of enterprises. Scenario condition is a macrofinancial stability (inflation to 6%, fluctuations of the exchange rate – up to 1.5 p. p.

Key words: capital investment, economic development, state regulation, potential GDP.

Постановка проблеми. Інвестиційний потенціал національної економіки вимірює ті обсяги ресурсів, які могли б бути вкладені у бізнес-проекти розвитку виробництва товарів і послуг в діючих в країні умовах для економічної діяльності в повному обсязі. Практично, такого ніколи не буває і кількісна оцінка потенціалу завжди вища за реальні річні обсяги інвестицій в розвиток економіки на всіх її

підприємствах. Але різниця між потенційним і фактичним обсягом інвестицій може бути мінімізована при певних умовах, які є системою державного регулювання інвестиційної діяльності і яка може працювати з різним рівнем ефективності щодо стимулювання і захисту капітальних інвестицій.

Інвестування є змістом моделі економічного зростання, а інвестиційний потенціал це харак-

теристика наявності і можливості доступу до необхідних ресурсів для розвитку і їх використання найбільш результативним чином для приросту виробництва товарів і послуг. Інвестиційний потенціал є формою теоретичного механізму, який реалізує трансформацію інвестиційних намірів у реальні інвестиційні проекти, перетворює фінансові ресурси у інвестиційні активи, на яких виробляються нові товари і послуги.

Поняття «інвестиційний потенціал» є теоретичним відтворенням дії ринкових механізмів взаємодії попиту і пропозиції на товарних ринках з переходом на фінансові ринки і їх взаємодії в рамках реалізації інвестиційних проектів і управління ними.

З інвестиційним потенціалом, власне, пов'язується обсяг і якість інвестиційних ресурсів, умови прийняття рішень щодо їх використання в тих чи інших проектах, і самі результати їх використання. Конкретний стан інвестиційного потенціалу важко вимірюється, тому що він залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів, кількісних та якісних змін в економічній системі. Певними індикаторами таких змін можуть бути показники вартості капіталу та рівня ризику, які враховуються при прийнятті рішення інвестором.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку країни є достатньо типовим аспектом наукових досліджень, які визначають найбільш оптимальні умови для стимулювання активної поведінки інвесторів. Разом з тим потенційно можливі інвестиції завжди суттєво більші за фактичні і потенційно можливий ВВП на 20–30 відсотків менший за наявний. З різних причин державне регулювання умов для економічного розвитку не враховує всієї системи факторів, мало впливає на зовнішні умови розвитку національної економіки, не може забезпечити дерегуляцію умов для підприємства, ліквідувати прояви монополізму і т.д.

Дослідженнями бізнес–планування інвестиційних процесів, макроекономічних умов для інвестування, ринкових факторів впливу на інвестиційні процеси, оптимальності державної політики займалися такі вчені як В. Борейко, С.Божко, І.Бланк, І.Волков, В. Геєць, І. Крючкова, Я.Крупка, Б.Карпінський, М. Кісіль, С.Прилипко, А.Пересада, О.Пенькова, В.Савчук, В.Федоренко, В.Шевчук, О. Шилова та інші. Проте, незважаючи на високий рівень теоретичних досліджень реальний інвестиційний потенціал залишається

повністю не використаним, умови для інвесторів в повній мірі не створені і обсяги капітальних інвестицій з різних причин не забезпечують швидкого економічного зростання в країні. Фактичні умови економічної діяльності відрізняються від теоретично обґрунтованих і впливають на поведінку потенційних інвесторів.

Аналіз різних наукових підходів [1, 3, 5, 7, 8] до визначення категорії «інвестиційний потенціал» дозволяє сформулювати його, як здатність економіки досягати запланованого (запрограмованого) зростання валового внутрішнього продукту через реалізацію та управління інвестиційними ресурсами, що є на фінансових ринках.

Виклад основного матеріалу. У макроекономічному аспекті інвестиційна діяльність є процесом закладання майбутнього економіки країни. Чим більші обсяги інвестицій витрачаються у поточному році, тим більшим можна очікувати обсяг валового внутрішнього продукту країни в майбутньому періоді.

Державне регулювання умов інвестиційної діяльності [8] є комплексом сфер впливу на поведінку інвесторів за рахунок:

- податкової системи;
- амортизаційної політики, в тому числі методів прискорення амортизації основних фондів.
- державних норм (наприклад екологічних) та стандартів;
- антимонопольного законодавства;
- визначення умов користування землею, водою та іншими природними ресурсами;
- забезпечення макроекономічної стабільності;
- розвитку фінансово–кредитної системи, сприятливих умов для користування позиковими коштами;

Макроекономічні умови для інвестиційної діяльності створюються відповідною державною політикою, яку реалізують органи центральної виконавчої влади та Національний банк. Держава може реалізовувати як пряму участь в інвестиційному процесі вкладаючи свої бюджетні кошти (централізовані бюджетні інвестиції), розвиваючи підприємства державного сектору економіки, так і опосередковано:

- впливаючи на інвестиційне середовище (створюючи макроекономічний інвестиційний клімат, розвиваючи грошово–кредитну сферу, стимулюючи бюджетними витратами сукупний попит, розвиваючи і регулюючи банківську діяльність, діяльність інвестиційних посередників, фінансуючи і стимулюю-

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

ючи академічну науку, діяльність дослідницьких науково-технічних та проектних організацій).

- регламентуючи умови фінансової і господарської діяльності підприємств (податки, норми амортизації, охорона праці, екологічні нормативи, стандартизація продукції).

У 2017 році капітальні інвестиції склали лише 15 відсотків ВВП (при потенційно потрібних 20–23 %). У таблиці 1 наведено середньорічні темпи зростання капітальних інвестицій в розрізі видів економічної діяльності. З урахуванням кризових спадів виробництва у 2014–2015 рр. загальнонаціональний темп зростання капітальних інвестицій в останні 7 років склав лише 103 відсотка. З 16 наведених видів економічної діяльності тільки в шести був темп зростання більший за 100 відсотків. Досвід економічного зростання у 2000–2008 рр. свідчить, що для стабільного зростання ВВП з темпом більше 6–7 відсотків необхідно зростання капітальних інвестицій в 2–2,5 рази більше. При темпі зростання інвес-

тицій у 3 відсотки на рік зростання ВВП може бути не більшим за 100,5–100,7 відсотка на рік.

Особливо проблемними стають капітальні інвестиції в галузях реального сектору економіки, які чутливі до кризових процесів і швидко падають при несприятливих умовах загальноекономічної ситуації.

Кожен конкретний рівень реалізації інвестиційного потенціалу залежить від комплексу чинників системного, галузевого та корпоративного рівня. І сам процес управління інвестиційним потенціалом треба розглядати як управлінську технологію за класичним циклом дій з управління процесом: планування, організація, мотивація, моніторинг і за його результатами внесення змін до інвестиційних планів.

Інвестиційний потенціал залежить від спроможності інвестора досягати бажаного результату через реалізацію та управління своїми інвестиційними можливостями, що містяться в наявних у інвестора ресурсах. В цілому, техноло-

Таблиця 1. Індекси капітальних інвестицій за видами економічної діяльності

	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	В цілому за період
Усього	1,188	1,085	0,889	0,759	0,983	1,18	1,221	1,03
Сільське, лісове та рибне господарство	1,337	1,128	1,001	0,846	1,271	1,495	1,307	1,131
Промисловість	1,416	1,075	1,003	0,743	0,801	1,187	1,234	0,991
Будівництво	0,91	1,18	0,957	0,807	0,954	0,913	1,105	0,981
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1,056	1,137	0,928	0,739	0,757	1,25	1,13	0,974
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1,147	1,153	0,568	0,722	0,93	1,352	1,422	0,976
Тимчасове розміщування й організація харчування	1,212	1,09	0,858	1,031	0,674	1,363	1,029	0,987
Інформація та телекомунікації	0,748	1,01	1,087	0,759	2,218	0,631	1,02	1,025
Фінансова та страхова діяльність	0,773	1,265	0,95	0,886	0,823	1,083	1,024	0,996
Операції з нерухомим майном	1,25	0,741	1,063	0,794	0,825	1,752	0,841	0,962
Професійна, наукова та технічна діяльність	1,713	0,907	0,353	0,661	1,179	1,274	1,324	0,884
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,057	2,008	0,497	1,03	1,369	1,459	1,187	1,136
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	1,409	0,967	0,587	0,578	2,262	1,394	1,449	1,06
Освіта	0,899	0,694	0,587	0,578	2,262	1,394	1,449	1,011
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,994	1,279	0,719	0,439	1,458	1,985	1,895	1,12
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1,214	0,965	1,413	0,318	1,442	0,778	1,659	0,97
Надання інших видів послуг	1,918	0,297	0,356	0,948	1,067	1,194	1,666	0,802

Джерело: дані Держстату України.

гія кращого використання інвестиційного потенціалу складається з:

- наявних у інвестора ресурсів для капітальних інвестицій;
- наявних фахівців, які можуть здійснити якісний інвестиційний менеджмент;
- поточного стану підприємства, на базі якого буде здійснюватися інвестиційний проект;
- зовнішніх умов для інвестицій (макрофінансова стабільність економіки на глибину реалізації інвестицій – 5–8 років).

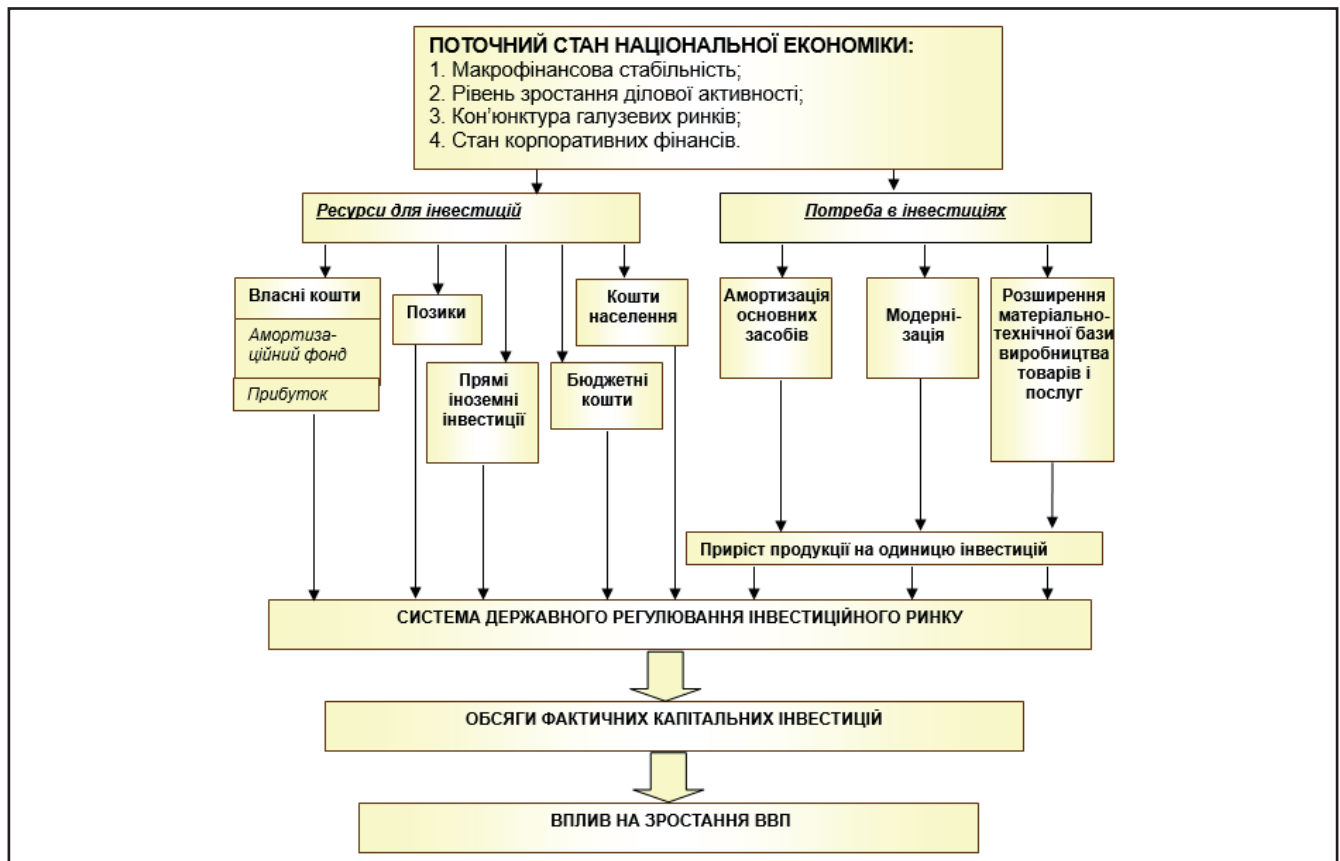
З урахуванням цього переліку формування інвестиційного потенціалу є складним системним процесом управління інвестиційними можливостями підприємств, який містить всю групу технологій стратегічного і виробничого менеджменту підприємств.

Для досягнення більш високих показників використання інвестиційного потенціалу державна політика має бути суттєво посилена в різних напрямках, в тому числі і за рахунок більш стабільних макроекономічних умов, прямих форм участі держави в інвестиційних проектах і непрямих методів створення пільгових режимів для інвесторів. Потрібна нова модель [6] поєднання інвестицій–

них і інноваційних напрямів розвитку національних товаровиробників, реально працююча система юридичного захисту інвестуючих підприємств.

На рисунку наведена схема взаємодії різних аспектів інвестиційного потенціалу (ресурсів та попиту) виходячи з поточного стану національної економіки і завершуючи сумарними обсягами інвестицій і очікуваним приростом ВВП. Інвестиційне програмування є складовим елементом макрофінансової політики держави, що забезпечує збалансованість між ресурсами, процесами та результатами фінансово–господарської діяльності підприємств. Процеси зростання ВВП і інвестицій поєднують макроекономічний та корпоративний рівень економіки і економічної політики. На макрорівні формуються лише умови для використання інвестиційного потенціалу, а самі інвестиції здійснюються на корпоративному рівні разом з усіма технологіями інвестиційного менеджменту підприємства.

Стратегічне планування необхідних темпів зростання ВВП через інвестиційне планування може забезпечувати реалістичність економічної політики і досягнення програмних цілей через ув'язку фінансових ресурсів з інвестиційни–

Балансування попиту та пропозиції інвестицій при реалізації інвестиційного потенціалу

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

ми можливостями підприємств, інвестиційного попиту з інвестиційною пропозицією.

Розрив між потенційно потрібним і наявним обсягом інвестицій дає орієнтир необхідних додаткових фінансових ресурсів, які потрібні економіці, але які з різних причин є лише потенційно можливими. Ефект від використання таких додаткових коштів у вигляді приросту обсягів продукції чи ВВП має розраховуватися при умові максимально ефективного їх використання. У табл. 2 зроблено умовний розрахунок показників ефективності такого використання коштів (чистої приведеної вартості проекту $NPV=135$ млрд. грн., і внутрішньої норми рентабельності, $IRR=21\%$). При інвестиційному плануванні використання додаткових коштів має використовуватися технологія максимально ефекту від інвестицій. Тоді враховані додаткові кошти для інвестицій будуть відповідати завданню оцінки інвестиційного потенціалу.

Класичний показник доцільності інвестиційного проекту в формі чистої приведеної цінності (вартості) (NPV) визначається як загальна за роки реалізації проекту величина різниці між приведеними доходами і витратами за проектом [8]:

$$NPV = \sum_{t=1}^T \frac{(D - I)_t}{(1 + d)^t} \quad (1)$$

де: D – доходи від інвестування;
 I – інвестиційні витрати;
 T – період інвестування (реалізації проекту);
 t – індекс року (починаючи з 2019);
 d – річна ставка дисконтування (очікуваної доходності капіталу);

Позитивну оцінку інвестиційний проект отримує, якщо NPV буде більшим за 0.

Внутрішня норма рентабельності (IRR) розраховується через величину чистої приведеної вартості, яка порівнюється до нуля, тобто виконується:

Таблиця 2. Концептуальний десятирічний проект реалізації додаткових інвестицій в реальному секторі, млрд. грн.

Заплановані параметри використання додаткових капітальних інвестицій для більш повного використання інвестиційного потенціалу (в розрахунку на 100 млрд. грн. додаткових інвестицій)			Розрахунок при ставці дисконтування (індикатор вартості капіталу та ризику) $d=10\%$		Розрахунок при ставці дисконтування (індикатор вартості капіталу та ризику) $d=20\%$		Розрахунок при ставці дисконтування (індикатор вартості капіталу та ризику) $d=40\%$	
Рік (t)	Капітальні інвестиції (I)	Доходи від реалізації інвестицій (бізнес-прогноз, не дисконтовані) (D)	Ставка дисконтування (d), %	Дисконтовані доходи $Dt / (1 + d)$	Ставка дисконтування (d), %	Дисконтовані доходи $Dt / (1 + d)$	Ставка дисконтування (d), %	Дисконтовані доходи $Dt / (1 + d)$
t=1	100	20	–	20,0	–	20,0	–	20,0
t=2	–	20	10	18,2	20	16,6	40	14,3
t=3	–	20	10	16,5	20	13,9	40	10,0
t=4	–	20	10	15,0	20	11,6	40	7,1
t=5	–	20	10	13,6	20	9,6	40	5,1
t=6	–	20	10	12,4	20	8,6	40	3,6
t=7	–	20	10	11,3	20	7,2	40	2,6
t=8	–	20	10	10,2	20	6,0	40	1,9
t=9	–	20	10	9,3	20	5,0	40	1,3
t=10	–	20	10	8,5	20	4,1	40	0,9
Всього	100	200		135		102,1		65,5
NPV, млрд.грн.				$NPV=135-100=35$		$NPV=102,1-100=2,1$		$NPV=65,5-100=-34,5$
IRR, %						IRR=21%		

Джерело: розраховано авторами для 10-річного інвестиційного проекту при заданих рівнях ризику і інфляції.

$$NPV = \sum_{t=1}^T \frac{(D - I)_t}{(1 + IRR)^t} = 0 \quad (2)$$

Ставка дисконтування d , при якій діє це рівняння, дає кількісне визначення внутрішньої рентабельності і оцінку поточної вартості капіталів для інвестицій.

При цьому чинниками зростання d (прийнята для інвестора вартість капіталу) можуть стати: більше значення чистого прибутку за даним інвестиційним проектом в порівнянні з доходами від альтернативного розміщення грошових коштів; рівень інфляції та величина рентабельності інвестицій; зниження інвестиційних ризиків; збільшення ефективності діяльності підприємств в результаті ухвалення інвестиційного проекту і ін. Але для покращення використання інвестиційного потенціалу мають діяти протилежні тенденції для зменшення вартості капіталу, в першу чергу за рахунок зменшення ризиків і інфляції.

В таблиці 3 наведено прогноз показників–індикаторів використання інвестиційного потенціалу при умові, що весь приріст капітальних інвестицій буде отримуватися на рівні тієї ефективності проектів, яка закладена в розглянутий концептуальний проект використання 100 млрд. грн. приросту капітальних інвестицій (табл.3).

Досягнення більш високого рівня інвестиційного потенціалу є завданням нової моделі економічної політики [6], яка має впроваджуватися для модернізації національної економіки. Рано чи пізно це треба буде робити для реального економічного зростання з темпом у 7–8 відсотків на рік. Розвиток ефективних інститутів взаємодії влади та бізнесу є сучасним напрямом формуван-

ня ефективної інвестиційної політики, підвищення інноваційної активності, розвитку економічної та соціальної інфраструктури, активізації науково–технічної та інноваційної діяльності в інтересах розвитку національної економіки, спрямування інвестиційних потоків у пріоритетні сектори (машинобудування, агропромислова переробка, інформаційні технології, будівництво, хіміко–фармацевтична галузь, військово–оборонний комплекс), створення та удосконалення функціонування територій пріоритетного розвитку.

Висновки

1. Формування та максимальна реалізація інвестиційного потенціалу країни характеризує здатність системи державного регулювання досягати оптимального поєднання умов та бажань суб'єктів господарювання розвивати свій бізнес, фінансувати інновації, модернізувати основні виробничі засоби, нематеріальні активи; вкладати в освіту, трудові ресурси, нові управлінські технології.

2. Реальна потреба економіки в інвестиціях залежить від динамічності зростання ВВП і макроекономічних умов. Для України дефіцит капітальних інвестицій складає близько 10 % ВВП щорічно. При оптимістичному сценарії це могло б забезпечити подвоєння темпів економічного зростання (6–7 % на рік) і вихід на прийнятні суспільством середньострокові економічні результати.

3. Сучасний інвестиційний потенціал економіки складає 50–60 % від потенційно можливого. Основний оперативний ресурс для зростання: власний прибуток підприємств реального сектору економіки. Основний стратегічний ресурс – пози-

Таблиця 3. Індикатори використання інвестиційного потенціалу в середньостроковій перспективі

Показники–індикатори використання інвестиційного потенціалу	Програмно–цільовий рівень для 2023 р. (Прогноз, в порівняних цінах 2018 р.)
Обсяг капітальних інвестицій, млрд. грн	920
Темп річний зростання (зменшення) обсягу капітальних інвестицій, % до попереднього року, %	109,0
Темп зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій, % до попереднього року	109,3
Питома вага валового нагромадження основного капіталу, % ВВП	24,0
Питома вага бюджету у фінансуванні інвестиційної діяльності, %	5,4
Питома вага наукоємної продукції в обсязі експорту товарів і послуг, %	10,0
Середня зношеність основних засобів реального сектору, %	42,0
Питома вага власних коштів у фінансуванні інвестиційної діяльності, %	66,0
Кількість створених високотехнологічних робочих місць, тис. од.	310,0

Джерело. Розраховано авторами на основі прогнозних показників

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

ки банківської системи при умові здешевлення до 5–6 % річних. Іноземні інвестиції можуть бути ресурсом вже у середньостроковій перспективі при умові тривалої макрофіскальної стабільності (інфляція до 6%, коливання валютного курсу — до 1,5 в.п.). За нашими оцінками, інвестиційний потенціал економіки України у трирічний період може за оптимістичним сценарієм бути збільшений на 300 млрд. грн. (реалізація трьох умовних проєктів, наведених у табл. 2).

Список використаних джерел

1. Білоусова О. С. Інвестиційний потенціал економіки України та країн ЄС / О. С. Білоусова // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. праць. 2017. №1–2. С. 60–67.
2. Богомазова В.М. Сценарне прогнозування розвитку економіки: Монографія. —К.: Аграр. Медіа Груп, 2015. — 404 с.
3. Гуляєва Н.М. Стратегічне моделювання інвестиційної діяльності підприємств. // Фінанси України. — 2008. — №1. — С.55.
4. Інноваційна Україна 2020: Національна доповідь / За заг. ред. В. М. Гейця та ін.; НАН України. Київ, 2015. — 336 с.
5. Крючкова І. В. Макроструктурний дизайн економік України та країн ОЕСР // Економіка і прогнозування. 2016. № 3. С. 7–28.
6. Манцуров І.Г. Інституційне планування в системі державного регулювання економіки: Монографія — К.: НДЕІ, 2011, — 655 с.
7. Нечитайло І.П. Аналіз сучасних підходів до визначення інвестиційного потенціалу регіону / І.П. Нечитайло // Финансовые рынки и ценные бумаги. — 2010. — №24. — С. 13 — 19.
8. Харазішвілі Ю. М. Інвестиції: підхід до прогнозування / Ю. М. Харазішвілі, І. М. Назарага // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 9. — С. 213–222. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_9_29
9. Щукін Б. М. Інвестування: курс лекцій. — К.: МАУП, 2004. — 216 с.

References

1. Bilousova O. Investment potential of the economy of Ukraine and the EU / O. Belousova // Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics, Accounting and Audit: a collection of scientific works. 2017. №. 1–2. P. 60–67.
2. Bogomazova V. Scenario forecasting of economic development: Monograph. — K: Agrar. Media Group, 2015. — 404 p.

3. Gulyaeva N. Strategic modeling of investment activity of enterprises. // Finances of Ukraine. — 2008. — №1. — P. 55.

4. Innovative Ukraine 2020: National Report / Under the editorship of V. Geitsa and others; National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 2015. 336 p.

5. Kryuchkova I. Macrostructural design of economies of Ukraine and OECD countries // Economics and forecasting. 2016. №. 3. P. 7–28.

6. Mantsurov I.H. Instytutsiine planuvannia v systemi derzhavnogo rehuliuвання ekonomiky: Monohrafiia — K.: NDEI, 2011, — 655 s.

7. Nechitaylo U. Analysis of modern approaches to the definition of the investment potential of the region / U. Nechitaylo // Investments: practice and experience. — 2010. — No. 15. — P. 25–29. — Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2010_15_8

8. Kharazishvili Yu. Investments: Approach to Forecasting / Yu. Kharazishvili, I. Nazaraga // Current Problems of the Economy. — 2012. — №. 9. — P. 213–222. — Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_9_29

9. Shchukin B. Investment Activity: Methodical Manual. — K.: MAUP, 2009. — 68 p.

Дані про автора

Сігайов Андрій Олександрович,

д.е.н., професор КПІ ім. Ігоря Сікорського
е-mail: a.sigayov@kpi.ua

Круговий Володимир Васильович,

головний спеціаліст, Секретаріат Кабінету Міністрів України

е-mail: krugoviy@i.ua

Данные об авторе

Сигаёв Андрей Александрович,

д.э.н., профессор КПИ им. Игоря Сикорского
е-mail: a.sigayov@kpi.ua

Круговой Владимир Васильевич,

главный специалист, Секретариат Кабинета Министров Украины

е-mail: krugoviy@i.ua

Data about the authors

Andriy Sigayov,

Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, professor, Sc.D.
е-mail: a.sigayov@kpi.ua

Volodymyr Kruhovi,

Chief Specialist, Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine

е-mail: krugoviy@i.ua

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 631.5:528.7]:631.8][045]

DOI 10.5281/zenodo.2555975

АНДРІЙЧУК В.Г.,
ВАРШАВСЬКИЙ О.В.

Точне землеробство у підвищенні ефективності діяльності аграрних підприємств

Предмет дослідження – сукупність організаційно–економічних відносин, що виникають у процесі впровадження технології точного землеробства в аграрних підприємствах.

Мета статті – обґрунтувати необхідність використання в аграрних підприємствах інноваційних технологій, зокрема точного землеробства, охарактеризувати ключові елементи і з'ясувати сучасні досягнення його розвитку, визначити ключові етапи та завдання переходу на точне землеробство, запропонувати методику оцінювання ефективності його впровадження.

Методологія проведення роботи – використані такі методи дослідження: монографічний (при дослідженні стану розвитку технології точного землеробства); розрахунково–конструктивний (при оцінюванні ефективності впровадження технології); абстрактно–логічний (при формуванні гіпотез, висновків та рекомендацій).

Результати роботи – визначено ключові елементи технології точного землеробства, обґрунтовано етапи її впровадження та завдання, які необхідно розв'язувати для досягнення поставленої мети. Запропоновано методику оцінювання ефективності впровадження точного землеробства за напрямом врахування агрохімічних властивостей ґрунту.

Висновки – технологія точного землеробства є важливою складовою підвищення інноваційного потенціалу аграрних підприємств. Важливу роль у впровадженні сільськогосподарськими підприємствами точного землеробства має відігравати обґрунтована оцінка ефективності впровадження окремих елементів технології задля стратегічного та оперативного планування діяльності підприємств і використання досвіду успішних підприємств.

Ключові слова: технологія точного землеробства, урожайність, аналіз ґрунтів, мінеральні добрива, діюча речовина мінеральних добрив.

АНДРІЙЧУК В.Г.,
ВАРШАВСЬКИЙ О.В.

Точное земледелие в повышении эффективности деятельности аграрных предприятий

Предмет исследования – совокупность организационно–экономических отношений, возникающих в процессе внедрения технологии точного земледелия в аграрных предприятиях.

Цель статьи – обосновать необходимость использования в аграрных предприятиях инновационных технологий, в частности точного земледелия, охарактеризовать ключевые элементы и выяснить современные достижения его развития, определить ключевые этапы и задачи перехода на точное земледелие, предложить методику оценки эффективности его применения.

Методология проведения работы – использованы следующие методы исследования: монографический (при исследовании состояния развития технологии точного земледелия) расчетно–конструктивный (при оценке эффективности внедрения технологии); абстрактно–логический (при формировании гипотез, выводов и рекомендаций).

Результаты работы – определены ключевые элементы технологии точного земледелия, обоснованы этапы ее внедрения и задачи, которые необходимо решать для достижения поставленной цели. Предложена методика оценки эффективности внедрения точного земледелия по направлению учета агрохимических свойств почвы.

Выводы – технология точного земледелия является важной составляющей повышения инновационного потенциала аграрных предприятий. Важную роль во внедрении сельскохозяйственными предприятиями точного земледелия должна играть обоснованная оценка эффективности внедрения отдельных элементов технологии для стратегического и оперативного планирования деятельности предприятий и использования опыта успешных предприятий.

Ключевые слова: технология точного земледелия, урожайность, анализ почв, минеральные удобрения, действующее вещество минеральных удобрений.

ANDRIYCHUK V.G.,
VARSHAVSKIY O.V.

Precise agriculture in improving the efficiency of agrarian enterprises

The subject of research: the set of organizational and economic relations that arise in the process of introducing precision farming technology in agrarian enterprises.

The purpose of the article: to substantiate the necessity of using innovative technologies in agrarian enterprises, including precision agriculture, to characterize key elements and find out the modern achievements of its development, to identify the key stages and tasks of transition to precision farming, to propose a methodology for evaluating the effectiveness of its implementation.

The methodology of the work: using the following methods of research: monographic (in the study of the state of technology precision farming); calculative–constructive (in assessing the effectiveness of technology implementation); abstract–logical (in the formation of hypotheses, conclusions and recommendations).

Results of the work: the key elements of precision farming technology have been determined, the stages of its implementation and the tasks to be solved to achieve the set goal have been substantiated. The method of estimation of efficiency of precision agriculture in the direction of taking into account agrochemical properties of the soil is proposed.

Conclusions: precision farming technology is an important component of improving the innovative potential of agrarian enterprises. An important role in the implementation of precision farming by agricultural enterprises should be based on an assessment of the effectiveness of the implementation of certain elements of technology for the strategic and operational planning of enterprises and the use of experience of successful enterprises.

Key words: precision agriculture technology, yield, soil analysis, mineral fertilizers, active substance of mineral fertilizers.

Постановка проблеми. За сучасних умов інвестиційна привабливість будь-якої галузі прямо пов'язана з готовністю до застосування новітніх технологій. І сільське господарство – не виняток:

технологічний прогрес дозволяє вдосконалювати навіть традиційні, усталені десятиліттями виробничі процеси. Такі фактори, як зміна клімату, зростання собівартості стимулюють цю галузь до

пошуку інноваційних підходів, до захисту та підвищення врожайності сільськогосподарських культур. Інновації і, зокрема, точне землеробство, створюють новий економічний сектор, який має потенціал для істотної зміни системи ведення агробізнесу, різко підвищуючи продуктивність сільського господарства за скорочення екологічних, матеріальних та соціальних витрат на поточну практику виробництва агропродукції. Тому виникає необхідність використання точного землеробства в аграрних підприємствах України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження точного землеробства викликає неабиякий інтерес у вчених. Важливими дослідженнями з питань точного землеробства та його впровадження у практику агровиробництва відзначилися Д. Войтюк [1], Л. Аніскевич [2], А. Христенко [3], Г. Мазнев [4] та інші. Вагомий доробок вчених стосується з'ясування змісту точного землеробства, оцінки його переваг, визначення його можливостей щодо оптимізації виробничих процесів у сільському господарстві. Проте актуальність проблеми поширення точного землеробства вимагає подальших наукових досліджень, зокрема в оцінюванні його ефективності.

Мета статті – обґрунтувати необхідність використання в аграрних підприємствах інноваційних технологій, зокрема точного землеробства, охарактеризувати його ключові елементи, з'ясувати сучасні досягнення його розвитку, визначити ключові етапи та завдання переходу на точне землеробство, запропонувати методик оцінювання ефективності його впровадження.

Виклад основного матеріалу. Точне землеробство – принципово нова стратегія менеджменту в агробізнесі, що ґрунтується на використанні цифрових технологій, нових технічних засобів і передбачає здійснення технологічних заходів з вирощування рослин з урахуванням просторової неоднорідності поля. Це новий етап розвитку аграрної сфери, пов'язаний з використанням геоінформаційних систем, глобального позиціонування, бортових комп'ютерів, управлінських механізмів, що здатні диференціювати способи обробітку ґрунту, норми внесення добрив, хімічних меліорантів і засобів захисту рослин [5].

Основна мета точного землеробства полягає у виявленні неоднорідних зон у межах поля. Це дозволяє оптимізувати застосування добрив і засобів захисту рослин, а також диференціювати по-

сів сільськогосподарських культур. Інструментами точного землеробства виступають моніторинг поточного стану посівів і аналіз багаторічних даних. Для цього аграріям досить регулярно виконувати такий алгоритм: завантажувати інформацію про поточну ситуацію на полі і слідувати рекомендаціям, отриманим на основі супутникової зйомки, моделювання росту рослин і можливого розвитку їх хвороб [6]. Внаслідок цього сільськогосподарські виробники досягають таких результатів:

- мінімізації витрат;
- зростання врожайності та підвищення якості кінцевої продукції;
- мінімізації негативного екологічного впливу на навколишнє середовище;
- підвищення родючості ґрунтів;
- інформаційного забезпечення процесу управління.

До основних завдань, які мають бути вирішені для переходу до широкого впровадження інформаційної технології точного землеробства, відносяться такі [7]:

- у ґрунтознавстві – завдання виявлення особливостей ґрунтового покриву сільгоспугідь, які можна якимось чином змінювати в оптимальному напрямі за допомогою технологічних прийомів;
- у рослинництві – завдання реального оцінювання потенційної продуктивності сортів сільськогосподарських культур у конкретних екологічних умовах;
- в агрофізиці – завдання побудови моделей енерго- і масопереносу в системі «ґрунт-рослина-атмосфера», дослідження варіабельності основних фізичних характеристик ґрунту, що впливають на продукційний процес і дозволяють прогнозувати його результат;
- в агрохімії – завдання вивчення локальних умов мінерального живлення рослин і темпів міграції елементів живлення за ґрунтовым профілем, обґрунтування нових способів розрахунку норм основних добрив і підгодівель з урахуванням ґрунтових характеристик поля, створення нових видів добрив пролонгованої дії;
- в агрометеорології – завдання розробки нових методів прогнозування метеорологічних умов і їх впливу на продукційний процес, створення автономних агрометеорологічних станцій з автоматичним збором інформації;
- у навігації – координатне прив'язування поля (створення електронних карт полів), позиціону-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

вання сільськогосподарської техніки на всіх етапах агровиробництва.

Перераховані завдання неможливо вирішити без відповідної приладової і технічної бази, тому дуже важлива розробка датчиків, приладів і мобільних інформаційних систем, що дозволяють досліджувати варіабельність характеристик ґрунтового і рослинного покриву, в тому числі збируваність врожаю в межах конкретного поля.

Близько 30 років тому фермери США почали впроваджувати технологію точного землеробства: використовувати GPS, дані супутників, змінні норми внесення ресурсів та інше. Проте, цей процес полягав не лише у застосуванні космічних технологій і модернізації обладнання, але й у зміні підходу до землеробства: поки деякі країни світу прагнули лише підвищити урожайність сільськогосподарських культур, то американські фермери намагалися досягнути максимального прибутку через оптимізацію використання ресурсів.

Зараз же близько 80% американських фермерів використовують сучасні технології для відбору (з GPS) і аналізу зразків ґрунту, 65% проводять картографування властивостей ґрунтів, понад 60% змінно вносять вапно або однокомпонентні мінеральні добрива, близько 60% — здійснюють аналіз карт урожайності, 55% використовують дані, отримані із супутників, понад 30% застосовують безпілотні літальні апарати [8].

За даними американського Auburn University, використання технології автоматичного відключення секцій скорочує непродуктивні витрати насіння на 1–10%. У США, завдяки використанню цієї технології, фермери економлять від 4 до 62 \$/га в залежності від культури. Технологія диференційованого внесення добрив дозволяє економити від 5 до 40% добрив. «Загальний економічний ефект, — зазначають в IST Agro Service, — становить від 10% (використання одного елемента) до 50% (повне комплексне впровадження)». Так, економія насіннєвого матеріалу становить від 6 до 16 \$/га, диференційоване внесення добрив — 36 \$/га, локально-стрічкове внесення добрив — від 40 до 70 \$/га, а підвищення урожайності — від 0,5 до 1,5 т/га [9].

Технологія точного землеробства виступає як система заходів, тому її впровадження включає такі етапи:

1. Створення електронних карт полів.

2. Створення бази даних по полях (площа, урожайність, агрохімічні та агрофізичні властивості (фактичні і нормативні), рівень розвитку рослин).

3. Проведення аналізу в програмному забезпеченні та подання наочних форм для розробки рішень.

4. Безпосереднє виконання в полі.

5. Оцінка і картографування просторового розподілу врожайності в межах одного поля.

6. Агрономічна, екологічна та економічна оцінка застосування технологій точного землеробства.

Виходячи з перелічених етапів для роботи за технологією точного землеробства необхідно провести внутрішньогосподарчий землеустрій, відібрати сівозмінні площі та розбити поля на робочі ділянки правильної форми, однакового розміру, зручні для обробки агрегатами, такі, що мають власні номери і що вважаються однорідними елементарними ділянками (однаковими за ґрунтовими характеристиками, вмісту поживних речовин, каменястістю й іншим параметрами). Наступним кроком є відбір ґрунтових проб і визначення вмісту поживних речовин по кожній одиниці управління для побудови карти розподілу агрохімічних показників.

Важливо проаналізувати статистичну інформацію за останні роки — урожайність, сівозміна, норми внесення добрив, засобів захисту рослин та інше. На основі одержаної інформації про земельні ділянки, обробивши та проаналізувавши її за допомогою програмного забезпечення, складається технологічна карта диференційованого внесення добрив. Під час росту рослин з метою оперативного реагування доцільно проаналізувати стан посівів задля внесення засобів захисту рослин або додаткового мінерального підживлення за допомогою супутникових знімків або фотографування полів дронами. Наприкінці складаються карти врожайності із застосуванням GPS технологій.

Окрему роль у процесах внесення добрив та засобів захисту рослин, сівби, збору врожаю займає використання спеціалізованої агротехніки, яку можна окремо закуповувати або, що більш практично, переобладнувати власну.

Виконання деяких з перелічених завдань приводить до поліпшення результатів діяльності, проте вони можуть мати обмежений ефект. Наприклад, проведення більше, ніж одного аналізу ґрунту на одному полі буде неефективним без використання техніки з диференційним внесенням добрив. Тому важливим є те, наскільки швидко підприєм-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ство хоче впровадити нову технологію, на якому етапі впровадження вона перебуває та наскільки програмно, поетапно відбувається цей процес.

В Україні поширення точного землеробства неоднорідне. Певні елементи його використовуються частіше, інші – ні. Так, автоматичне водіння техніки використовується на 3–4 млн га української ріллі, але повним циклом точного землеробства охоплено близько 100 тис. га.

Можна зробити висновок, що впровадження точного землеробства займає тривалий час, тому важливим для підприємств є оцінювання технології, окремих її елементів на кожному з етапів.

Для цього нами було проаналізовано підприємства агрохолдингу, землі якого розташовані у Чернігівській та Сумській областях. Досліджувані підприємства до 2017 року використовували традиційну технологію вирощування культур, за якою для підприємства, й нерідко для групи підприємств, використовували однакові технологічні карти. При цьому особливості окремих полів не враховувалися. Тому з 2017 року агрохолдинг почав застосовувати такий елемент точного землеробства, як аналіз ґрунтів. Для цього лабораторіями були взяті аналізи з кожного поля. Одержана інформація надавала досить багато даних про їх стан – вміст макро-

і мікроелементів, органічної речовини, кислотність, засоленість та інше. На основі цього, експертами з лабораторії надавались власні рекомендації щодо внесення мінеральних добрив залежно від культури і прогнозованої урожайності, виходячи з принципу виносу поживних речовин одиницею продукції та збереження внутрішньої структури ґрунтового шару (табл. 1).

Спеціалісти на підприємствах, своєю чергою, плануючи діяльність, спирались на показники аналізів та власний досвід щодо особливостей земельних ділянок.

Маючи інформацію по кожному полю, нами було визначено технічні показники, які характеризують вирощування культур до і після проведення аналізів ґрунтів (табл. 2 і 3).

Зміна технології вирощування простежується у зміні структури мінерального живлення. Досить яскравим прикладом є ріст використання К, S, Mg по кукурудзі на зерно і пшениці озимій, що пов'язано із низькими їх вмістом у ґрунті. По соняшнику також є зростання по К, проте низьке внесення S та Mg.

Проаналізуємо економічну сторону даного процесу. Для цього ми використовуємо ціни на мінеральні добрива 2018 року.

Таблиця 1. Рекомендації експертів з лабораторій по внесенню добрив, кг/га діючої речовини

Поле №	Культура	Прогноз урожаю, т/га	Азот	P2O5	K2O	Вапно т/га	MgO	Zn	Бор
1	Соняшник	2,0	50	–	–	–	2	0,7	0,3
1	Соняшник	2,5	70	–	–	–	2	0,7	0,3
1	Соняшник	3,0	90	–	–	–	2	0,7	0,3
2	Соняшник	2,0	60	–	20	5,4	30	2,6	–
2	Соняшник	2,5	80	15	25	5,4	30	2,6	–
2	Соняшник	3,0	100	20	30	5,4	30	2,6	–
3	Соняшник	2,0	50	–	20	3,1	20	2,9	–
3	Соняшник	2,5	70	–	25	3,1	20	2,9	–
3	Соняшник	3,0	90	–	30	3,1	20	2,9	–

Таблиця 2. Матеріальні витрати мінеральних добрив в розрахунку на одержаний врожай по культурах

Культура	Площа, га		Урожайність, т/га		Витрати мінеральних добрив у діючій речовині на одиницю продукції за 2015 рік, кг/т					Витрати мінеральних добрив у діючій речовині на одиницю продукції за 2017 рік, кг/т				
	2015	2017	2015	2017	K	P	N	S	Mg	K	P	N	S	Mg
Кукурудза на зерно	16 944	16 278	7,8	8,4	4,1	4,1	27,0	0,6	0,4	7,2	2,0	17,4	2,4	0,5
Пшениця озима	7 409	5 618	5,2	6,4	4,5	4,4	22,0	0,4	0,3	6,0	6,0	24,4	5,4	1,2
Соняшник	9 546	9 669	2,8	2,5	10,9	10,9	30,6	1,2	0,9	17,2	8,2	25,8	0,1	0,1

Таблиця 3. Матеріальні витрати мінеральних добрив на 1 га

Культура	Площа, га		Урожайність, т/га		Витрати мінеральних добрив у діючій за 2015 рік, кг/га					Витрати мінеральних добрив у діючій за 2017 рік, кг/га				
	2015	2017	2015	2017	K	P	N	S	Mg	K	P	N	S	Mg
Кукурудза на зерно	16 944	16 278	7,8	8,4	32,2	32,2	211,7	4,7	3,3	59,7	16,5	145,6	20,0	4,0
Пшениця озима	7 409	5 618	5,2	6,4	23,3	22,9	114,6	2,2	1,6	38,3	38,2	156,3	34,5	7,5
Соняшник	9 546	9 669	2,8	2,5	30,0	30,0	84,2	3,4	2,4	43,2	20,6	64,9	0,3	0,2

Таблиця 4. Витрати мінеральних добрив за різних технологій вирощування, грн/га

Культура	2015						2017						Відхилення всього, %
	K	P	N	S	Mg	Всього	K	P	N	S	Mg	Всього	
Кукурудза на зерно	545	545	4 602	92	65	5 850	1 013	279	3 165	392	79	4 928	-16%
Пшениця озима	395	388	2 492	44	31	3 349	649	648	3 398	676	147	5 518	65%
Соняшник	508	508	1 830	66	46	2 959	733	349	1 411	6	5	2 504	-15%

По кукурудзі на зерно і соняшнику спостерігаємо зменшення витрат на мінеральні добрива відповідно на 16% і 15%. Досить сильно виділяється пшениця озима, де зростання витрат складає 65%. Значною мірою це пояснюється підвищенням урожайності на 23% та частковим перенесенням її вирощування на менш родючі землі.

Виходячи з того, що на ефективність функціонування підприємства впливає сукупність факторів – обсяги виробленої продукції, ціна, витрати, ми можемо розрахувати економічний ефект від впровадження точного землеробства за напрямом врахування агрохімічних властивостей ґрунту за формулою 1. Для цього ми використовуємо показники урожайності, витрат мінеральних добрив за 2015 та 2017 роки і ціну реалізації продукції 2018 року.

$$E_{\text{ефект}} = (Y_1 - Y_0) * C + (ВМД_0 - ВМД_1), (1)$$

де $E_{\text{ефект}}$ – економічний ефект від упровадження точного землеробства за напрямом врахування агрохімічних властивостей ґрунту; Y_0 – урожайність культури у базовому році; Y_1 – урожайність культури у звітному році; $ВМД_0$ – витрати мінеральних добрив у базовому році; $ВМД_1$ – витрати мінеральних добрив у звітному році.

Для поглибленого дослідження ефективності розрахуємо економічну віддачу від використаної технології:

$$K_{\text{відд.}} = \frac{Y_1 * C - ВМД_1}{Y_0 * C - ВМД_0}$$

де $K_{\text{відд.}}$ – коефіцієнт віддачі від використання технології точного землеробства за напрямом врахування агрохімічних властивостей ґрунту.

У нашому випадку ми розглянемо три варіанти економічного ефекту залежно від зміни його складових.

1. Зростання урожайності по кукурудзі на зерно супроводжується зменшенням витрат мінеральних добрив. В даному випадку ми отримуємо подвійний ефект – економія ресурсів та збільшення виробництва продукції.

$$E_{\text{ефект}} = (8,4 \frac{\text{т}}{\text{га}} - 7,8 \frac{\text{т}}{\text{га}}) * 4 100 \frac{\text{грн}}{\text{т}} +$$

$$+ (5 850 \text{ грн/га} - 4 928 \text{ грн/га}) = 3 382 \text{ грн/га},$$

$$K_{\text{відд.}} = \frac{8,4 \text{ т/га} * 4 100 \text{ грн/т} - 4 928 \text{ грн/га}}{7,8 \text{ т/га} * 4 100 \text{ грн/т} - 5 850 \text{ грн/т}} = 1,13.$$

2. Зростання урожайності по пшениці озимій відбувається зі зростанням витрат мінеральних добрив. Зростання виробництва перевищує витрати додаткових ресурсів.

$$E_{\text{ефект}} = (6,4 \frac{\text{т}}{\text{га}} - 5,2 \frac{\text{т}}{\text{га}}) * 5 800 \frac{\text{грн}}{\text{т}} +$$

$$+ (3 349 \text{ грн/га} - 5 518 \text{ грн/га}) = 4 791 \text{ грн/га},$$

$$K_{\text{відд.}} = \frac{6,4 \text{ т/га} * 5 800 \text{ грн/т} - 5 518 \text{ грн/га}}{5,2 \text{ т/га} * 5 800 \text{ грн/т} - 3 349 \text{ грн/га}} = 1,18.$$

Одержані результати за формулами 1 і 2 дають змогу визначити рівень рентабельності технології точного землеробства за досліджуваним напрямом. Для цього можна скористатися виразом

$$P_p = (K_{\text{відд.}} - 1) * 100,$$

де P_p – рівень рентабельності.

Таким чином, рівень рентабельності застосування мінеральних добрив на вирощуванні кукурудзи на зерно становитиме 13% $((1,13 - 1) * 100 = 13\%)$, а на вирощуванні пшениці озимої 18% $((1,18 - 1) * 100 = 18\%)$.

3. Зменшення урожайності по соняшнику супроводжується зменшенням витрат мінеральних добрив. В даному випадку зменшення виробництва не перебивається зменшенням на нього витрачених ресурсів. Визначимо економічний ефект за формулою 1.

$$E_{\text{ефект}} = (2,5 \frac{\text{т}}{\text{га}} - \frac{2,8\text{т}}{\text{га}}) * 9\,700 \frac{\text{грн}}{\text{т}} +$$

$$+ (2\,959 \text{ грн/га} - 2\,504 \text{ грн/га}) = -2\,455 \text{ грн/га,}$$

$$K_{\text{відд.}} = \frac{2,5 \text{ т/га} * 9\,700 \text{ грн/т} - 2\,504 \text{ грн/га}}{2,8 \text{ т/га} * 9\,700 \text{ грн/т} - 2\,959 \text{ грн/га}} = 0,9.$$

Як бачимо, економічний ефект від внесення добрив набув від'ємного значення в сумі 2 455 грн/га. Стає очевидним, що за таких умов коефіцієнт віддачі буде меншим одиниці. І дійсно він дорівнює 0,9. Звідси рівень збитковості витрат на мінеральні добрива дорівнюватиме 10% $((0,9 - 1) * 100 = -10\%)$. Наголосимо, що причиною такої збитковості стало зниження урожайності, зумовленого несприятливими погодними умовами для вирощування даної культури у 2017 році.

Проведення аналізів ґрунту дозволяє:

1. Прогнозувати урожайність.
2. Мінімізувати витрати на мінеральні добрива.
3. Підвищувати родючість ґрунтів.
4. Мінімізувати негативний екологічний вплив на навколишнє середовище.

Отже, використання точного землеробства дозволяє підвищити врожайність, знизити собівартість, ефективніше використовувати ресурси, автоматизувати і контролювати виробничі процеси.

Висновки

Технологія точного землеробства отримує усе більше визнання і розповсюдження. Вона базується на новому погляді на сільське господарство, за якого поле, неоднорідне за рельєфом, ґрунтовим покривом, агрохімічним вмістом поживних речовин потребує застосування на кожній ділянці окремих агротехнологій. Точне землеробство є одним з провідних напрямів сучасного розвитку сільського господарства, який забезпечує належну якість та ефективність виробни-

цтва сільськогосподарської продукції, гарантує оптимальність витрат, чіткість, програмованість, поетапність технологічних процесів та сприяє екологічному захисту ґрунту. Разом з тим, розвиток точного землеробства потребує науково-дослідної, експериментальної та технічної бази для системної реалізації можливостей цієї інноваційної технології.

Важливу роль у впровадженні сільськогосподарськими підприємствами точного землеробства має відігравати обґрунтована оцінка ефективності впровадження окремих елементів технології, що допоможе визначити «вузькі» місця: недоліки в менеджменті, неякісне виконання робіт, відставання від графіку реалізації проектів та інше. Розширення меж точного землеробства в Україні можна прискорити, спираючись на світові досягнення та міжнародне співробітництво з аграріями провідних країн світу. Швидкість опанування окремих елементів технології значною мірою буде залежати від рівня інноваційної діяльності підприємств, міцності фінансової бази та механізмів мотиваційного впливу на працівників.

Список використаних джерел

1. Войтюк Д. Г. Методи реалізації системи точного землеробства / Д. Г. Войтюк, Л. В. Аніскевич, Г. Р. Гаврилюк, М. С. Волянський // Науковий вісник НАУ. – 1998. – Вип. 9. – С.67–69.
2. Аніскевич Л. В. Спеціалізоване обладнання машин для високоточного внесення заданих норм мінеральних добрив в технологіях точного землеробства : реком. / Л. В. Аніскевич, Д. Г. Войтюк, І. М. Сівак, М. З. Зелінський; за заг. ред. Л. В. Аніскевича. – К : Аграрна освіта, 2006. – 49 с.
3. Христенко А. О. Проблеми ефективності точного землеробства / А. О. Христенко // Вісник аграрної науки. – 2009. – № 6. – С. 18 – 21.
4. Мазнев Г. Є. Геоінформаційні технології в аграрному виробництві / Г. Є. Мазнев // Економіка АПК. – 2011. – № 4. – С. 130 – 136.
5. Цифровий порядок денний України 2020. – Режим доступу: <https://uccci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>
6. Савицький Е. Е. Точне землеробство як результат інформатизації систем управління в агробізнесі / Савицький Е. Е. // Економіка та підприємництво: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»; редкол.: І. М. Репіна (голов. ред.) [та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2017. – Вип. 38. – С. 174–181.

7. Точное земледелие [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://bnp-group.com.ua/?page_id=823 – Назва з титул. екрану.

8. Точне землеробство по-американськи: впроваджені інновації – (не)дорого? – Режим доступу: <http://agroportal.ua/ua/views/blogs/tochnoe-zemledelie-poamerikanski-vnedryat-innovatsii-ne-dorogo/>

9. Як точно землеробство допомагає аграріям економити ресурси і приймати більш ефективні рішення. – Режим доступу: <http://persona.pumb.ua/ua/club/digest/detail.php?CODE=yak-tochnezemlerobstvo-dopomagaе-agrariyam-ekonomiti-resursi-i-priymati-bilshhefektivni-rishennya->

Referenses

1. Voitiuk D. H. Metody realizatsii systemy tochnoho zemlerobstva / D. H. Voitiuk, L. V. Aniskevych, H. R. Havryliuk, M. S. Volianskyi // Naukovyi visnyk NAU. – 1998. – Вр. 9. – S.67–69.

2. Aniskevych L. V. Spetsializovane obladnannia mashyn dlia vysokotochnoho vnesennia zadanykh norm mineralnykh dobryv v tekhnolohiakh tochnoho zemlerobstva : rekom. / L. V. Aniskevych, D. H. Voitiuk, I. M. Sivak, M. Z. Zelinskyi; za zah. red. L. V. Aniskevycha. – K : Ahrarna osvita, 2006. – 49 s.

3. Khrystenko A. O. Problemy efektyvnosti tochnoho zemlerobstva / A. O. Khrystenko // Visnyk ahrarnoi nauky. – 2009. – № 6. – S. 18 – 21.

4. Mazniev H. Ye. Neoinformatsiini tekhnolohii v ahrarnomu vyrobnytstvi / H. Ye. Mazniev // Ekonomika APK. – 2011. – № 4. – S. 130 – 136.

5. Tsyfrovyi poriadok dennyi Ukrainy 2020. – Режим доступу: <https://ucco.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>

6. Savytskyi E. E. Tochno zemlerobstvo yak rezultat informatyzatsii system upravlinnia v ahrobiznesi / Savytskyi E. E. // Ekonomika ta pidpriemnytstvo: zb. nauk. pr. / M-vo osvity i nauky Ukrainy, DVNZ «Kyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Hetmana»; redkol.: I. M. Riepina (holov. red.) [ta in.]. – Kyiv : KNEU, 2017. – Вр. 38. – S. 174–181.

7. Tochnoe zemledelye [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://bnp-group.com.ua/?page_id=823 – Назва з титул. екрану.

8. Точне землеробство по-американськи: впроваджені інновації – (не)дорого? – Режим доступу: <http://agroportal.ua/ua/views/blogs/>

tochnoe-zemledelie-poamerikanski-vnedryat-innovatsii-ne-dorogo/

9. Yak tochno zemlerobstvo dopomahaie ahrariiam ekonomyту resursy i priymaty bilsh efektyvni rishennia. – Режим доступу: <http://persona.pumb.ua/ua/club/digest/detail.php?CODE=yak-tochnezemlerobstvo-dopomagaе-agrariyam-ekonomiti-resursi-i-priymati-bilshhefektivni-rishennya->

Дані про авторів

Андрійчук Василь Гаврилович,

д. е. н., професор, академік НААН України, професор кафедри економіки і менеджменту агробізнесу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

e-mail: Vasil.andriychuk@gmail.com

Варшавський Олександр Володимирович,

студент кафедри економіки і менеджменту агробізнесу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

e-mail: o.varshavskiy@gmail.com

Данные об авторах

Андрійчук Василий Гаврилович,

д. э. н., профессор, академик НААН Украины, профессор кафедры экономики и менеджмента агробизнеса, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

e-mail: Vasil.andriychuk@gmail.com

Варшавский Александр Владимирович,

студент кафедры экономики и менеджмента агробизнеса, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

e-mail: o.varshavskiy@gmail.com

Data about the author

Vasyl Andriychuk,

Doctor of Economics, Professor, Academician of the NAAS of Ukraine, Professor of Department the of Agribusiness Economics and Management, Kiev National Economic University named after V. Hetyman

e-mail: Vasil.andriychuk@gmail.com

Olexander Varshavskiy,

student of the Department of Agribusiness Economics and Management, Kiev National Economic University named after V. Hetyman

e-mail: o.varshavskiy@gmail.com

Візуальний мерчандайзинг як інструмент управління роздрібним продажем

Предметом дослідження є інструменти візуального мерчандайзингу, які використовуються підприємствами в процесі управління роздрібним продажем продукції.

Метою є дослідження елементів візуального мерчандайзингу, порівняльний аналіз позиціонування брендів компанії «The Coca – Cola Company» та «PepsiCo Inc» з урахуванням впливу кольорів на поведінку споживачів.

Методи дослідження. В роботі використана сукупність наукових методів і підходів, в тому числі методи групування та порівняльний аналіз, що дозволило дослідити застосування інструментів візуального мерчандайзингу в місцях продажу.

Результати роботи. В статті розглянуто сутність поняття «візуальний мерчандайзинг», інструменти візуального мерчандайзингу, які використовуються підприємствами в процесі управління роздрібним продажем продукції та досліджено вплив кольорів на поведінку споживачів на ринку безалкогольних напоїв України. Проведено порівняльний аналіз позиціонування брендів компанії «The Coca – Cola Company» та «PepsiCo Inc» з урахуванням впливу кольорів на поведінку споживачів.

Галузь застосування результатів. Економіка та управління підприємством, реалізація стратегії розвитку підприємства, психологія реклами.

Висновки. 1. Досліджено поняття «візуальний мерчандайзинг» та основні його складові. 2. Досліджено вплив кольорів на поведінку споживачів на ринку безалкогольних напоїв України. 3. Проведено порівняльний аналіз позиціонування брендів компанії «The Coca – Cola Company» та «PepsiCo Inc» з урахуванням впливу кольорів на поведінку споживачів.

Ключові слова: мерчандайзинг, візуальний мерчандайзинг, роздрібна торгівля.

СОЛОМЯНЮК Н.М.,

ГУМЕННА М.В.

Визуальный мерчандайзинг как инструмент управления розничной торговлей

Предметом исследования являются инструменты визуального мерчандайзинга, которые используются предприятиями в процессе управления розничной торговлей продукцией.

Целью является исследование элементов визуального мерчандайзинга, сравнительный анализ позиционирования брендов компании «The Coca – Cola Company» и «PepsiCo Inc» с учетом влияния цвета на поведение потребителей.

Методы исследования. В работе использована совокупность научных методов и подходов, в том числе методы группировки и сравнительный анализ, что позволило исследовать применение инструментов визуального мерчандайзинга в местах продаж.

Результаты работы. В статье рассмотрено суть понятия «визуальный мерчандайзинг», инструменты визуального мерчандайзинга, которые используют предприятия в процессе управления розничной реализацией продукции и исследовано влияние цвета на поведение потребителей на рынке безалкогольных напитков Украины. Проведен сравнительный анализ позиционирования брендов компании «The Coca – Cola Company» и «PepsiCo Inc» с учетом влияния цвета на поведение потребителей.

Область применения результатов. Экономика и управление предприятием, реализация стратегии развития предприятия, психология рекламы.

Выводы. 1. Исследовано понятие «визуальный мерчандайзинг» и основные его составляющие. 2. Исследовано влияние цвета на поведение потребителей на рынке безалкогольных на-

питков Украины. 3. Проведен сравнительный анализ позиционирования брендов компании «The Coca – Cola Company» и «PepsiCo Inc» с учетом влияния цвета на поведение потребителей.

Ключевые слова: мерчандайзинг, визуальный мерчандайзинг, розничная торговля.

SOLOMIANIUK N.N.,
HUMENNA M.V.

Visual merchandising as management instrument by retail

The article of research are instruments of visual merchandising, that is used by enterprises in the process of management the retail of products.

An aim is research of elements of visual merchandising, comparative analysis of positioning of brands of companies «The Coca – Cola Company» and «PepsiCo Inc» taking into account influence of colors on behavior of consumers.

Research methods. In-process the used totality of scientific methods and approaches, including methods of grouping and comparative analysis, that allowed investigating application of instruments of visual merchandising in the places of sale.

The results of the work. The article describes the essence of the concept of «visual merchandising», instruments of visual merchandising, that is used by enterprises in the process of management the products retail and the influence of colors on the consumers's behavior on the Ukraine soft drinks market was researched. The comparative analysis of the positioning the brands the «The Coca–Cola Company» and «PepsiCo Inc» company was conducted taking into account color influences on consumer behavior.

Industry of application of results. Economy and management, realization of strategy of development of enterprise, psychology of advertizing.

Conclusions. 1. Explored the concept of «Visual Merchandising» and its main components. 2. The influence of color on the behavior of consumers in the market of soft drinks in Ukraine is investigated. 3. Conducted a comparative analysis of the company's brand positioning «The Coca–Cola Company» and «PepsiCo Inc» for the effects of color on behavior of consumers.

Keywords: merchandising, visual merchandising, retail.

Постановка проблеми. Інновації стимулюють підприємців в роздрібній торгівлі залучати нові методи та прийоми з завойовування та утримування покупців. Інструменти мерчандайзингу застосовують з метою переконання покупців про покупку того чи іншого товару в торговому залі. Мерчандайзинг за допомогою створення в магазині визначеної атмосфери, стимулює інтерес та залучає клієнтів, і представляє собою маркетингову технологію, яка діє на рівні торгових роздрібних підприємств, кінцевою метою якої є підвищення та максимізація рівня обсягів продажів.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Дослідженнями питань візуального мерчандайзингу займалися такі вчені як Varley R., Панасенко С. В., Рамазанов І. А., Клочкова М. С., Логинова Е. Ю., Якорєва А. С., Трайндл А. та інші.

Метою статті є дослідження елементів візуального мерчандайзингу, порівняльний аналіз позиціонування брендів компанії «The Coca

– Cola Company» та «PepsiCo Inc» з урахуванням впливу кольорів на поведінку споживачів.

Виклад основного матеріалу. Візуальний мерчандайзинг часто використовувався як синонім відображення в роздрібній торгівлі, але на сьогодні цей термін в роздрібній торгівлі має ширше значення. Візуальний мерчандайзинг дозволяє роздрібним торговцям зробити ринок інноваційним, захоплюючим і стимулюючим, створюючи продукти керовані новинками. Деякі з найефективніших візуальних матеріалів в магазині є результатом простих, креативних ідей із використанням предметів побуту [1, с. 221].

Управління роздрібною торгівлею допомагає поліпшити процес візуального мерчандайзингу. Зокрема, допомагають зміцнити зв'язки між ефективним розміщенням товарів, ефективною презентацією та організацією в місцях продажу [1, с. 222].

Інтерес до методів просування та продажу товарів у місцях продажу обумовлений високи-

ми темпами змін в епоху глобальних ринків і нових інформаційних технологій, що призводять до зниження ефективності інструментів класичного маркетингу, яким володіли і успішно користувалися виробники і власники марок протягом останніх 50 – 60 років [2, с. 658].

Ідея візуального мерчандайзингу заснована на схильності людської свідомості групувати не зв'язані між собою елементи, бачити не окремі товари, а цілі великі фрагменти викладки.

Існують деякі особливості візуального сприйняття:

- якщо два схожих об'єкта розташовані поруч, покупець подумки зменшує відстань між ними і сприймає їх як ціле;
- свідомість людини привертає увагу перш за все групи, а не окремі предмети;
- увагу привертає ні на що не схожий предмет;
- упорядкування предметів у викладенні полегшує сприйняття і допомагає їх швидше запам'ятати [3, с. 77].

Мерчандайзинг є однією з категорій психології споживача, що формує і удосконалює систему розподілу товарів у зв'язку зі зміною потреб

споживачів [4, с. 6 – 8]. Сучасна роздрібна торгівля повинна використовувати візуальний мерчандайзинг як механізм психологічного впливу на поведінку споживачів.

Таким чином, одним з психологічних механізмів впливу можна виділити застосування рішень щодо кольору у візуальному мерчандайзингу для забезпечення ефективності продажів підприємства роздрібною торгівлею (див. табл. 1).

В дослідженні процесів сприйняття не обійтись без короткого оповідання про психологічний вплив кольорів на людину. З одного боку, емоційний вплив кольорів обумовлено впливом культури, вплив якої людина може і не усвідомлювати, з іншого боку – властивостями універсальних об'єктів [5, с. 46].

У різні пори року люди відчувають неоднакові емоції щодо оформлення торгового залу. Оформлення вітрин і торгового залу, візуальний мерчандайзинг повинні ґрунтуватися на наступних правилах (рис. 1).

Навесні посилюється потреба покупців в зеленому кольорі, спекотним літом – холодних і спо-

Таблиця 1. Символіка і найбільш ймовірний напрямок характеру впливу кольорів на поведінку споживачів

Колір/тон	Асоціації та вплив на поведінку споживача
1	2
Яскраві тони	Жвавість, яскравість
Жовтий	Привітність, веселість, енергійність, жвавість, «сонячна» атмосфера. При використанні на великій площі створює відчуття «дешевизни» і викликає занепокоєння
Помаранчевий	Тепло, впевненість, світло. Один з кольорів буддизму. При використанні на великій площі також створює відчуття «дешевизни»
Синій	Розслаблює, заспокоює. Сам по собі або в поєднанні з білим блакитний колір вселяє відчуття холоду, стерильності, некоммунікабельності. Асоціюється з льодом, морем, колір вірності
Зелений	Стабільність, надійність. Впливає освіжаюче, заспокоює або нейтральний. Асоціюється з природою і навесні, колір життя
Коричневий	Створює атмосферу затишку і безпеки. Відтінки коричневого сприймаються як приємні і які спонукають до комунікації. Бежевий колір сприймається як претензійний. Крім того, це колір традиції. Так само йому приписують значення «бідність», «лінь», «дурість» і «міщанство»
Червоний	Активізує і збуджує. Теплий колір, який здавна вважається фарбою пристрасті, провокації, небезпеки. Це колір екстремізму, крайнощів
Рожевий	Цей колір набагато спокійніше, ніж червоний. З рожевим асоціюються інтимність і щастя
Сірий	Гідність, впевненість. Однак цей колір може впливати депресивно, вселяти думки про старість. Емоційно – нейтральний
Чорний	Передає глибину, однак може впливати депресивно, наводити на думки про хвороби і смерті (траур). Асоціюється з владою
Білий	Символізує невинність, божественність, нейтральність, при використанні на великій площі створює відчуття стерильності. В азіатських країнах – колір трауру

Джерела інформації: [5, с. 47]

Рисунок 1. Переваги покупців щодо кольорового оформленні торгового простору в різну пору року

кійних тонів, дощової осені при скороченні світлового дня гостро відчувається брак сонячного тепла і світла, а взимку хочеться яскравих та теплих мотивів [3, с. 88 – 89].

При дослідженні психологічного механізму впливу кольорів на поведінку споживачів обрано дві конкуруючі компанії «The Coca – Cola Company» та «PepsiCo Inc».

Таблиця 2. Вплив кольорів на поведінку споживачів безалкогольних напоїв «The Coca – Cola Company»

Бренд	Колір/тон	Асоціації та вплив на поведінку споживачів
1	2	3
Товарна категорія: «Газовані напої»		
Coca – Cola	Основний: червоний Другорядний: білий	Червоний колір логотипу несе енергійність та імпульсивність. Даний бренд має сильний емоційний вплив на поведінку споживача
Coca – Cola zero	Основний: чорний Другорядний: червоний, білий	Чорний колір логотипу «Coca – Cola zero» викликає оригінальні асоціації. Створює відчуття вишуканості і загадковості
Coca Cola zero лимон	Основний: чорний Другорядний: червоний, білий, жовтий	Ефективне поєднання в логотипі «Coca Cola zero лимон» жовтого (лимон) з чорним. Жовтий колір одразу привертає увагу при контрастному поєднанні з чорним
Fanta	Основний: помаранчевий Другорядний: синій, білий, зелений	Асоціація – помаранчевий – колір зрілого апельсину. Даний колір ефективно використовується в формуванні бренду, оскільки, має здатність притягувати увагу. Придає впевненість, наділяє енергією, теплом та оптимізмом
Sprite	Основний: синій, зелений Другорядний: білий, жовтий	Синій колір додає зеленому насиченості, тому бренд привертає увагу споживача, завдяки енергійному, освіжаючому та збуджуючому впливу
Schweppes	Основний: жовтий, чорний Другорядний: сірий, червоний, білий	Контрастне поєднання чорного з жовтим ефективно привертає увагу. Проте, у поєднанні цієї комбінації кольорів з сірим додає асоціації з мудрістю, зверхністю та консерватизмом
Товарна категорія: «Негазовані напої»		
Fuze Tea	Основний: зелений, жовтий Другорядний: білий, чорний	Логотип «Fuze Tea» представляє собою зображення листочка чаю, половина якого, складає зображення фруктової добавки, що створює довершений смак безалкогольного напою (наприклад: лимон, персик, лісові ягоди і т.д.). Асоціюється з природою, свіжістю та прохолодою
Rich	Основний: білий, червоний	Бренд «Rich» асоціюється з мінімалізмом та чистотою відображення високоприбутковим категоріям населення, прагнення до свободи
Товарна категорія: «Мінеральна вода»		
BonAqua	Основний: синій, блакитний, білий	Бренд «BonAqua» представляє собою краплю води. Синій в поєднанні з блакитним та білим вселяє відчуття стерильності, розслаблення та заспокоєння

Таблиця 3. Вплив кольорів на поведінку споживачів безалкогольних напоїв «PepsiCo Inc»

Бренд	Колір/тон	Асоціації та вплив на поведінку споживачів
1	2	3
Товарна категорія: «Газовані напої»		
Pepsi	Основний: синій Другорядний: білий, червоний	Бренд «Pepsi» представляє собою звичайне коло, верхня половина якого червоного кольору, нижня – синього, а між ними пробігає нерівномірна смуга білого кольору. Асоціація з синім кольором етикетки бренду зароджує думку про напій, що він несе освіжаючий характер, розслаблює та заспокоює
Pepsi Max	Основний: чорний Другорядний: червоний, синій, білий	Логотип «Pepsi Max» на фоні чорного кольору передає глибину нового стилю та нового смаку
Pepsi lime	Основний: чорний Другорядний: зелений, червоний, синій, білий	Логотип «Pepsi lime» зображений на чорному фоні в поєднанні з зеленим (зображення дольки лайму) викликає оригінальні асоціації та загадкові поєднання смаків, чим звертає на себе увагу споживача
Mirinda	Основний: помаранчевий Другорядний: жовтий, зелений	Слово «Mirinda» в перекладі з есперанто означає «гідний подиву». Бренд являє собою сонячний, зрілий апельсин. Асоціюється з сонцем, теплом, світлом, енергією та впевненістю
7UP	Основний: зелений Другорядний: білий, червоний	Логотип «7UP» представляє собою червону краплю між «7» та «UP» на зеленому фоні етикетки. Темно – зелений асоціюється зі стабільністю та ростом
Evervess	Основний: чорний Другорядний: білий	Бренд «Evervess» зображений білим надписом на чорному фоні. Чорний – самий сильний з усіх кольорів, а в поєднанні з білим шрифтом логотипу створює контраст, що відразу привертає до себе увагу споживача
Товарна категорія: «Негазовані напої»		
Lipton Ice Tea	Основний: жовтий Другорядний: синій, червоний, білий, зелений	В зображенні бренду «Lipton Ice Tea» присутні багато елементів, що асоціюються у споживача з природою, сонцем, прохолодою та природністю
Sandora	Основний: синій Другорядний: зелений, білий	Бренд «Sandora» представлений зеленим кольором на синьому фоні. Поєднання цих кольорів має енергійний та збуджувальний вплив
Садочок	Основний: зелений Другорядний: синій, білий	Бренд «Садочок» завдяки переважаючому зеленому кольору асоціюється у споживача з природою, натуральністю та корисністю продукту. Приносить спокій та відчуття оновлення
Товарна категорія: «Мінеральна вода»		
Aqua Minirale Life	Основний: синій	Логотип «Aqua Minirale Life» має асоціації з водою, горою, чистотою та цілющими властивостями напою. Синій колір несе розслаблюючий та заспокоюючий вплив на споживача

Результати досліджень впливу кольорів на поведінку споживачів для безалкогольних напоїв «The Coca – Cola Company» представлено в таблиці 2.

Результати досліджень впливу кольорів на поведінку споживачів для безалкогольних напоїв «PepsiCo Inc» представлено в таблиці 3.

Для остаточного аналізу відповідності асоціацій та впливу безалкогольних напоїв компаній «The Coca – Cola Company» та «PepsiCo Inc» на поведінку споживачів необхідно проаналізувати позиціонування брендів (табл. 4 – 5).

Позиціонування досліджуваних брендів компанії «The Coca – Cola Company» повністю відповідають очікуванням асоціацій та впливу кольорів на поведінку споживачів.

Отже, згідно даних таблиці 5 компанія «PepsiCo Inc» недостатньо правильно застосовує рішення щодо кольору у візуальному сприйнятті споживачем відповідно до позиціонування своєї продукції. Яскравим прикладом невідповідності щодо асоціацій у споживача з газом безалкогольного напою є бренди – «Pepsi», «Evervess», «Sandora», «Aqua Minirale Life».

«Pepsi» має гасло – «Життя – це момент. Живи», основний колір, що асоціюється і символізує життя для споживача – зелений, проте, в логотипі цей колір не присутній.

Напій «Evervess» гасло якого – «Напій для прогресивної молоді», повинен мати в логотипі більш яскраві кольори, для того щоб відповідати позиціонуванню продукту.

Таблиця 4. Позичування брендів компанії «The Coca – Cola Company»

Бренд	Гасло безалкогольних напоїв	Відповідність очікуванням з асоціаціями споживачів
Товарна категорія: «Газовані напої»		
Coca – Cola	«Спробуй...Відчуй»	Обрані кольори повністю відповідають сильному емоційному впливу на поведінку споживача
Coca – Cola zero	«Coca – Cola zero – Без цукру. Без калорій»	Кольори у споживача викликають неоднозначні та загадкові відчуття
Coca Cola zero лимон	«Насолоджуйтесь лимоном вражень із Coca Cola zero лимон»	Кольори повністю відповідають гаслу напою та неодмінно звертають увагу споживача
Fanta	«Тінейджери рулять Fanta»	Кольорове забарвлення логотипу «Fanta» надає впевненість, наділяє енергією, теплом та оптимізмом – це неодмінно риси характеру молодого покоління – «тінейджерів»
Sprite	«У спраги немає шансів»	Вплив кольорів логотипу «Sprite» надає енергії, освіжає та збуджує
Schweppes	«Смак приходить з досвідом»	Асоціації з комбінацією кольорів логотипу «Schweppes» додає асоціації мудрості, зверхності та консерватизму, що відповідають позиціонуванню напою
Товарна категорія: «Негазовані напої»		
Fuze Tea	«Fuze Tea – нове ім'я вашого улюбленого холодного чаю»	Кольорова гама напою дозволяє споживачу асоціювати холодний чай з природою, свіжістю та прохолодою
Rich	«Сік Rich для особливих подій»	«Rich» асоціюється з прагненням до свободи, що надає напою особливості
Товарна категорія: «Мінеральна вода»		
BonAqua	«BonAqua наповнює енергією землі»	Земля – природа, вода, розслаблення та заспокоєння

Таблиця 5. Позичування брендів компанії «PepsiCo Inc»

Бренд	Гасло безалкогольних напоїв	Відповідність очікуванням з асоціаціями споживачів
1	2	3
Товарна категорія: «Газовані напої»		
Pepsi	«Життя – це момент. Живи»	Асоціація з синім кольором етикетки бренду зароджує думку про напій, що він несе освіжаючий характер, розслаблює та заспокоює
Pepsi Max	«Pepsi Max – люби це. Живи цим. Живи зараз»	Передає глибину нового стилю та нового смаку, викликає оригінальні та загадкові асоціації
Pepsi lime	«Pepsi lime – руйнуй буденність»	Викликає оригінальні асоціації та загадкові поєднання смаків, що повністю руйнує буденність, до чого і закликає гасло напою
Mirinda	«Дивуй відчуття – живи соковито»	Асоціюється з сонцем, теплом, світлом, енергією та впевненістю
7UP	«7UP – свіжо і просто»	Темно – зелений асоціюється зі стабільністю та ростом
Evervess	«Напій для прогресивної молоді»	Чорний – самий сильний з усіх кольорів, а в поєднанні з білим шрифтом логотипу створює контраст
Товарна категорія: «Негазовані напої»		
Lipton Ice Tea	«Lipton Ice Tea – поєднання смаків соку та чаю»	Асоціюються у споживача з природою, сонцем, прохолодою та природністю
Sandora	«Sandora – сік народжений сонцем»	Поєднання цих кольорів має енергійний та збуджувальний вплив
Садочок	«Садочок – там, де росте любов»	Завдяки переважаючому зеленому кольору асоціюється у споживача з природою, натуральністю та корисністю продукту. Приносить спокій та відчуття оновлення
Товарна категорія: «Мінеральна вода»		
Aqua Minerale Life	«Aqua Minerale Life – активна вода для активного тебе»	Синій колір несе розслаблюючий та заспокоюючий вплив на споживача

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

«Sandora» – «Sandora – сік народжений сонцем» поєднання кольорів хоч і є енергійний та збуджуючий вплив на споживача, проте, асоціації з «сонцем» не викликає жодна деталь та особливо колір бренду.

«Aqua Minirale Life» – «Aqua Minirale Life – активна вода для активного тебе», згідно гасла, напій повинен надавати впевненості, цілеспрямованості, мотивації, емоційності, проте, синій колір логотипу навпаки несе розслаблюючий та заспокійливий характер.

Для визначення відповідності оформлення вітрин щодо вподобань та емоцій споживачів в залежності від пори року необхідно проаналізувати основну викладку безалкогольних напоїв компанії «The Coca – Cola Company» та «PepsiCo Inc» в секції солодких газованих напоїв на прикладі субканалу Гіпермаркет.

Мерчандайзинговий стандарт щодо викладки безалкогольних напоїв компанії «The Coca – Cola Company» на вітрині в секції солодких газованих напоїв представлено на рисунку 2.

До принципів викладки безалкогольних напоїв компанії «The Coca – Cola Company» на вітрині віднесено:

Співвідношення викладки «Coca – Cola» (оригінальна, зеро, лимон) у відношенні з іншими брендами – 50% на 50%.

Вертикальні блоки.

Миттєве споживання – упаковки до 0,5 л включно розміщуються на імпульсній полиці.

Отже, візуалізація вітрини згідно вподобань (рис. 1.) та впливу кольорів на споживачів повинна бути оформлена за допомогою стоперів, шелфтокерів та нехенгерів для наступних брендів в залежності від пори року:

Взимку – «Coca – Cola»; «Coca – Cola zero»; «Coca – Cola лимон», оскільки, в логотипах використовуються поєднання яскравих кольорів. Одне з головних свят на яке очікують споживачі – Новий рік. Це свято надає компанії «The Coca – Cola Company» максимально підвищити рівень обсягів реалізації товарів, адже саме бренд «Coca – Cola» дарує свято, заряджає новорічним настроєм та позитивними емоціями на світовому рівні.

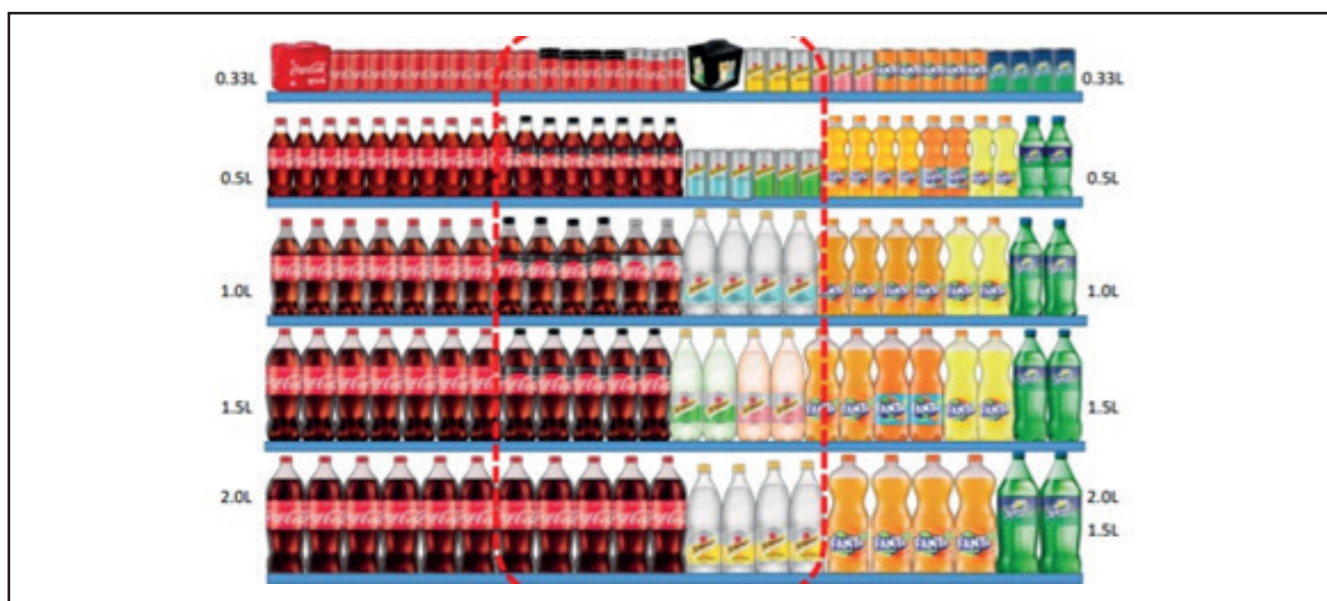
Літом – «Sprite», бренд який має прохолодні кольори, надає енергії та освіжає.

Восени – «Fanta», «Schweppes». Бренд «Fanta» представляє собою зрілий апельсин на помаранчевому фоні, що асоціюється у споживачів з сонячним теплом та світлом. Бренд «Schweppes», гасло якого – «Смак приходить з досвідом» асоціюється з зрілістю та восени – це час, коли людина починає ділитися своїм досвідом.

Основні принципи викладки вітрини безалкогольних напоїв компанії «PepsiCo Inc» в секції солодких газованих напоїв представлено на рисунку 3.

Принципи викладки безалкогольних напоїв компанії «PepsiCo Inc» характеризується:

Співвідношення викладки «Pepsi» (оригінальна, max, lime, cherry) у відношенні з іншими брендами – 70% на 30%.

Рисунок 2. Викладка безалкогольних напоїв компанії «The Coca – Cola Company» на вітрині в секції солодких газованих напоїв

Рисунок 3. Викладка безалкогольних напоїв компанії «PepsiCo Inc» на вітрині в секції солов'яних газуваних напоїв

У разі більшої кількості полиць вільний простір використовується для дублювання СКЮ.

Вертикальні блоки.

Отже, візуалізація вітрини згідно вподобань (рис. 1.) та впливу кольорів на споживачів повинна бути оформлена за допомогою стоперів, шельфтокерів та нехенгерів для наступних брендів в залежності від пори року:

Взимку за очікуваними яскравими кольорами для споживачів «Pepsi lime» та «Pepsi max», що мають яскраве поєднання кольорів і привертає увагу цільової аудиторії.

Весна – «7UP» – має зелене забарвлення, проте, бренд позиціонує себе зі свіжістю та прохолодою відповідає очікуванням споживача.

Літом – бренд «Pepsi», оскільки має синій фон, який асоціюється з освіжаючим, розслаблюючим та заспокійливим характером напою.

Восени – «Evervess» та «Mirinda», які викликають асоціацію у споживача з сонцем, теплом, світлом та енергією. Бренд «Evervess» за мотивами потрапляє до осені, але позиціонування бренду не відповідає обраним кольорам.

Висновок

Символіка та колір є важливим чинником, який впливає на процес прийняття рішення споживачем про купівлю товару. Компанії витрачають значну кількість ресурсів при виборі кольорів для бренду власних товарів, які відображають цінності та переваги для цільової аудиторії. Нагородою таких розробок та впроваджень є збільшення продажів, розпізнавання брендів серед

основних конкурентів та підвищення рівня лояльності споживачів до компанії та товару.

Проведений порівняльний аналіз позиціонування брендів компаній «The Coca – Cola Company» та «PepsiCo Inc» з урахуванням впливу кольорів на поведінку споживачів дозволяє зробити висновок, що колір має велику роль в досягненні максимального успіху у візуальному мерчандайзингу як інструменту управління роздрібним продажем. Не менш важливим є відповідність позиціонування брендів з асоціаціями та впливом на поведінку споживачів, про що також свідчать принципи викладки безалкогольних напоїв з урахуванням пори року. Отже, компаніям необхідно розуміти гармонію кольору, її вплив та принципи, тим самим передбачаючи та плануючи, як споживачі реагуватимуть на обрані кольори. Важливо визнати, що кольірні тенденції не є постійними, і можуть коливатися протягом певного періоду часу.

Список використаних джерел

1. Varley R. Retail Product Management / Rosemary Varley. – New –York, 2014. – 300 с.
2. Панасенко С. В. Нейротехнологии визуального мерчандайзинга в розничной торговле / С. В. Панасенко, И. А. Рамазанов. // Российское предпринимательство. – 2018. Вып. 19. № 3 – 658 с.
3. Гузелевич Н. Ю. Фокусы мерчандайзинга: Эффективные «трюки» для торговцев и поставщиков / Н. Ю. Гузелевич. – Питер: СПб, 2010. – 160 с.
4. Клочкова М. С. Мерчандайзинг: Учебно – практическое пособие / М. С. Клочкова, Е. Ю. Логинова,

А. С. Якорєва. – Москва: Издательско – торговая корпорация «Дашков и К°», 2009. – 268 с.

5. Трайндл А. Нейромаркетинг: Визуализация эмоций. / Пер. с нем. А. Трайндл – Москва: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 114 с.

6. Кохова Ю. Д. Мерчандайзинг – способ воздействия на психологию потребителя /Ю. Д. Кохова, В. А. Алексунин// Молодой ученый. – 2017. – № 39. – 27 – 29 с.

References

1. Varley R. Retail Product Management / Rosemary Varley. – New –York, 2014. – 300 p.

2. Panasenko S. V. Neurotechnology of visual merchandising in retail / S. V. Panasenko, I. A. Ramazanov. // Russian entrepreneurship. – 2018. Issue. 19. No. 3 – 658 p.

3. Guzelevich N. Focuses merchandising: Effective «tricks» for traders and suppliers / N. Guzelevich. – Peter: SPb, 2010. – 160 p.

4. Klochkova M. Merchandising: An Educational – Practical Guide / M. Klochkova, E. Loginova, A. Yakoreva. – Moscow: Publishing – trading corporation «Dashkov and Ko», 2009. – 268 p.

5. Trayndl A. Neuromarketing: Visualizing emotions. / Transl. from German. A. Trayndl – Moscow: Alpina Business Books, 2007. – 114 p.

6. Kokhova J. D. Merchandising – a way to impact on consumer psychology / J. D. Kokhova, V. A. Aleksunin // Young Scientist. – 2017. № 39. – 27 – 29 p.

Дані про авторів

Соломянюк Наталія Миколаївна,

д.е.н., професор кафедри маркетингу Національного університету харчових технологій

e-mail: n.solomianiuk@gmail.com

Гуменна Марія Володимирівна,

студентка V курсу Навчально – наукового інституту економіки і управління, спеціальності «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», Національного університету харчових технологій

e-mail: mashank@meta.ua

Данные об авторах

Соломянюк Наталья Николаевна,

д.э.н., профессор кафедры маркетинга Национального университета пищевых технологий

e-mail: n.solomianiuk@gmail.com

Гуменна Мария Владимировна,

студентка V курса Учебно – научного института экономики и управления, специальность «Предпринимательство, торговля и биржевая деятельность», Национального университета пищевых технологий

e-mail: mashank@meta.ua

Data about the authors

Natalya Solomyanyuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor Department of Marketing of the National University of Food Technologies

e-mail: n.solomianiuk@gmail.com

Maria Humenna,

Student of V course of Educational – Scientific Institute of Economics and Management of the National University of food technologies

e-mail: mashank@meta.ua

УДК 338.246.87.001:669

DOI 10.5281/zenodo.2555983

ІВАНЮТА Т.М.,
ВОДНІЦЬКА Є.О.

Інтелектуальний капітал як об'єкт економічної безпеки підприємства

Предмет дослідження – взаємозв'язок інтелектуального капіталу та його складових із загальним станом економічної безпеки підприємства в умовах зовнішнього середовища.

Метою написання **статті** є дослідження важливості захисту інтелектуального капіталу як одного з факторів забезпечення економічної безпеки підприємства.

Методологія проведення дослідження – метод порівняльного та системно-структурного аналізів (для визначення сутності поняття інтелектуального капіталу), метод узагальнення (для формування основних етапів побудови захисту інтелектуального капіталу в системі економічної безпеки підприємства), монографічний (для визначення структури інтелектуального капіталу та його зв'язку із зовнішнім середовищем).

Результати роботи – встановлено сутність та структуру інтелектуального капіталу, а також його роль і важливість з точки зору економічної безпеки підприємства. Розглянуті складові інтелектуального капіталу, їх зв'язок із зовнішнім середовищем, а також їх вплив на загальний стан економічної безпеки підприємства. В рамках дослідження сформовано основні етапи захисту інтелектуального капіталу в загальній системі економічної безпеки підприємства. Встановлено, що захист інтелектуального капіталу це багатоетапний процес, який вимагає узгодженості з політикою економічної безпеки, а також із стратегією розвитку підприємства.

Висновки – доведено, що інтелектуальний капітал виходить за межі компанії і активно взаємодіє із зовнішнім середовищем. Тому для стійкої конкурентоспроможності підприємству слід сформувати, а також вдало поєднати людський, структурний і споживчий капітали.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, економічна безпека, структура інтелектуального капіталу, зовнішнє середовище.

ИВАНЮТА Т.Н.,
ВОДНИЦКАЯ Е.А.

Интеллектуальный капитал как объект экономической безопасности предприятия

Предмет исследования – взаимосвязь интеллектуального капитала и его составляющих с общим состоянием экономической безопасности предприятия в условиях внешней среды.

Целью написания **статьи** является исследование важности защиты интеллектуального капитала как одного из факторов обеспечения экономической безопасности предприятия.

Методология проведения исследования – сравнительного и системно–структурного анализов (для определения сущности понятия интеллектуального капитала), метод обобщения (для формирования основных этапов построения защиты интеллектуального капитала в системе экономической безопасности предприятия), монографический (для определения структуры интеллектуального капитала и его связи с внешней средой).

Результаты работы – установлено сущность и структуру интеллектуального капитала, а также его роль и важность с точки зрения экономической безопасности предприятия. Рассмотрены составляющие интеллектуального капитала, их связь с внешней средой, а также их влияние на общее состояние экономической безопасности предприятия. В рамках исследования сформированы основные этапы защиты интеллектуального капитала в общей системе экономической безопасности. Установлено, что защита интеллектуального капитала это многоэтапный процесс, который требует согласованности с политикой экономической безопасности, а также со стратегией развития предприятия.

Выводы – доказано, что интеллектуальный капитал выходит за пределы компании и активно взаимодействует с внешней средой. Поэтому для устойчивой конкурентоспособности предприятия следует сформировать, а также удачно совместить человеческий, структурный и потребительский капиталы.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, экономическая безопасность, структура интеллектуального капитала, внешняя среда.

IVANIYUTA T.M.,
VODNITSKA Y.O.

Subject of research – the relationship of intellectual capital and its components with the general state of economic security of the enterprise in the external environment

The purpose of writing the article is to study the importance of protecting intellectual capital as one of the factors of ensuring the economic security of the enterprise.

Methodology for conducting research – comparative and system–structural analysis (for determining the essence of the notion of intellectual capital), the method of generalization (for the

formation of the basic stages of building the protection of intellectual capital in the system of economic security of the enterprise), monographic (for the definition of the structure of intellectual capital and its connection with the external environment)

The results of the work – the essence and structure of intellectual capital, and its role and importance from the point of view of economic safety of the enterprise are established. The components of intellectual capital, their connection with the external environment, and their influence on the general state of economic security of the enterprise are considered. Within the framework of the study, the main stages of the protection of intellectual capital in the general system of economic security have been formed. It is proved that intellectual capital protection is a multi-stage process that requires consistency with the policy of economic security, and with the strategy of enterprise development.

Conclusions – It is proved that intellectual capital goes beyond the company and actively interacts with the external environment. Therefore, for a sustainable competitiveness, the enterprise should form, and also successfully combine human, structural and consumer capital.

Key words: intellectual capital, economic security, structure of intellectual capital, external environment.

Постановка проблеми. Процес підвищення значущості інтелектуального капіталу супроводжує світовий розвиток економіки. Інтелектуальний капітал як феномен в даний час досліджується багатьма галузями науки, в тому числі економіка, менеджмент, бухгалтерський і фінансовий облік та ін. Така увага до інтелектуального капіталу обумовлено його економічною значимістю для організацій, а саме яку цінність він приносить. У зв'язку з цим стає актуальним питання про його значущість в забезпеченні економічної безпеки підприємства.

Аналіз і дослідження публікацій. Дослідження ролі та впливу інтелектуального капіталу на економічну безпеку вивчається як українськими, так і зарубіжними вченими. Не дивлячись на те, що різні питання, пов'язані з інтелектуальним капіталом на мікрорівні вивчені і детально представлені в наукових роботах G.R. Brooking, Едвінссон&Малоні, О.Б. Буднік–Сіверського, А.О. Тесленко, К.О. Янковський, В.Г Никифоренко. та роль інтелектуального капіталу з позиції економічної безпеки потребує дослідження.

Постановка завдання. Оскільки інтелектуальний капітал приносить вагому цінність для підприємства, слід дослідити його вплив та значущість для економічної безпеки підприємства в цілому.

Виклад основного матеріалу. Про важливість розвитку інтелектуального капіталу, як фактора забезпечення економічної безпеки каже хоча б той факт, що багато великих компаній при виборі довгострокових партнерів виходять з того, що інтелектуальний капітал фірми повинен становити не менше 40% в загальній структурі капіталу – тільки

в цьому випадку компанія вважається перспективною. Відповідно до теорії П. Страссман, частка інтелектуального капіталу в загальній частці ринкової вартості повинна становити більше 50% [9].

З одного боку, інтелектуальний капітал тотожний поняттю нематеріальних активів, з іншого – створює додаткову вартість, між балансовою і ринковою. Наприклад, з точки зору П. Страссман, інтелектуальний капітал, являє собою різницю між її звітними фінансовими активами і реальною ринковою вартістю (ціна акцій, помножена на їх кількість) [9].

Як показує практика, передумовами конкурентоспроможності на сучасному етапі все частіше і частіше є аж ніяк не права власності на цінності матеріального характеру, а чинники, які спричиняють здатність до інноваційного розвитку. Ефективність же наукових і дослідницьких робіт, що полягає, в тому числі у впровадженні нововведень (технологічного, організаційного та комерційного характеру), передбачає високий рівень розвитку інтелектуального потенціалу. Термін «потенціал» у своєму етимологічному значенні походить від латинського слова «potentia», що означає приховані можливості, потужність, сила [4].

Відповідно до сучасної економічної теорії, нова економіка базується на русі не стільки матеріальних ресурсів, скільки на обміні і використанні ідей, знань, інформації, а людські знання і досвід є одним з найцінніших ресурсів суспільства. Вважається, що саме знання і безперервне навчання стали критичними компонентами успіху на сьогоднішній день. Тому їх захист має бути одним із основним об'єктом економічної безпеки підприємства.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянемо основні підходи до визначення інтелектуальний капітал у таблиці 1.

Узагальнюючи вище представлені концепції, синтезуючи їх переваги і недоліки, можна дати наступне трактування інтелектуального капіталу як найважливішої складової економічної безпеки організації – інтелектуальний капітал – знання, навички та досвід конкретних людей, сума знань працівників підприємства, які використовуються з метою максимізації прибутку і забезпечують економічну конкурентоспроможність.

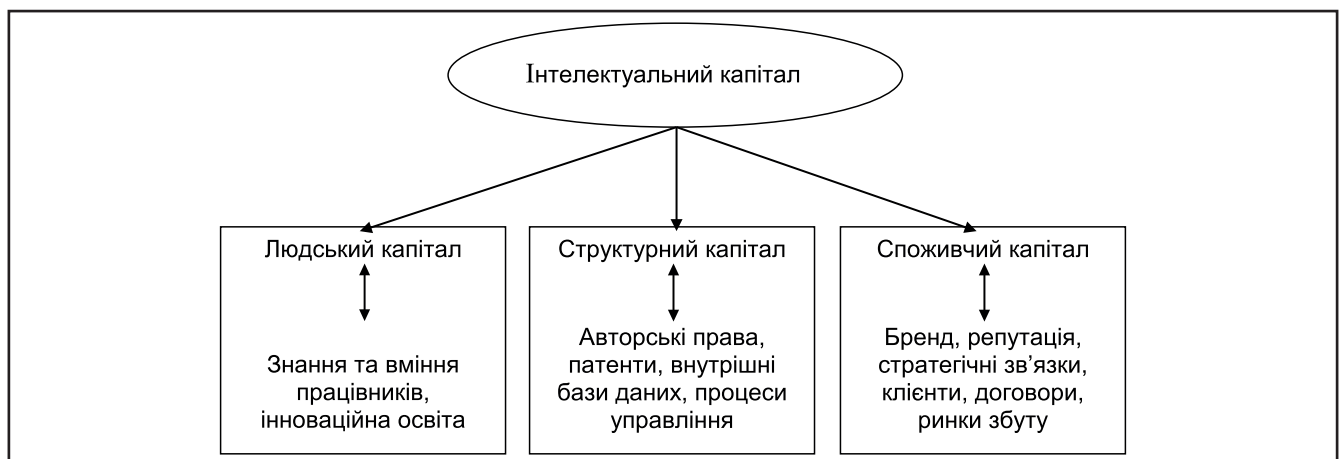
Форсований і масштабний розвиток нових технологій призводить до того, що в усьому світі стратегічні перспективи, конкурентоспроможність і стійкість все більше і більше визначаються тією часткою продукції і обладнання, які засновані на прогресивних знаннях і сучасних

рішеннях. Таким чином, інтелектуальний потенціал сучасного підприємства можна розглядати як здатність до генерування і освоєння інновацій. У загальному вигляді, інтелектуальний потенціал визначається інтелектуальним капіталом підприємства (організації) – ресурсами компанії, об'єднаними інтелектуальною природою і використовуються в якості фактора економічного розвитку.

Високий рівень розвитку інтелектуального капіталу забезпечує для організацій і підприємств найважливішу в умовах постіндустріальної економіки передумову стійкості і безпеки в формі володіння інтелектуальною власністю. Дослідники та практики притримуються думки, що на рівні підприємства інтелектуальний капітал є сумою трьох складових (рис. 1.) [2,4,6]:

Таблиця 1. Основні підходи до визначення категорії інтелектуальний капітал [1, 2, 5–8]

Автор	Визначення
Х. Макдональд	Інтелектуальний капітал – знання, які є в організації і можуть бути використані для отримання різних переваг перед конкурентами.
Д. Клейн, Л. Прусак	Інтелектуальний капітал – інтелектуальний матеріал, формалізований і зафіксований, що використовується для виробництва більш цінного майна.
М. Бендіков, Е. Джамай	Інтелектуальний капітал – сума тих знань всіх працівників компанії, яка забезпечує її конкурентоспроможність.
Т.В. Чечелова, Г.Ю. Івлєєва	Інтелектуальний капітал – сукупність знань, навичок, умінь людини, її мобільність (здатність до сприйняття нової інформації, навчання, перепідготовки, адаптації до нових умов) і креативність (здатність неординарно мислити і формувати ідеї), яка забезпечує можливість створення додаткового продукту в процесі руху інтелектуального капіталу.
В.О. Кузьмінський	Інтелектуальний капітал – система відносин економічних суб'єктів раціонального, стійкого його відтворення на основі прогресивного розвитку науки для виробництва конкурентних товарів і послуг, підвищення рівня життя, вирішення проблем нерівномірності світового та регіонального розвитку на основі персоналізованих економічних інтересів суб'єктів об'єктів.
А.В. Лапін	Інтелектуальний капітал – симбіоз людського капіталу та його результатів у вигляді інтелектуального продукту.
О.Б. Буднік–Сіверський	Інтелектуальний капітал – це знання, які можуть бути перетворені в прибуток та оцінені.

Рисунок 1. Структура інтелектуального капіталу [2, 4, 6]

Людський капітал – компетенції і здатності персоналу компанії вирішувати різні проблеми, лідерські якості, управлінські та підприємницькі навички, здатності до творчості [6]. Кваліфікований або творчо здатний співробітник, залишаючи компанію, зменшує розмір людського капіталу і навпаки, новоприйнятий працівник, що володіє лідерськими якостями і управлінськими навичками, збільшує розмір людського капіталу компанії. Необхідно підкреслити один ключовий фактор людського капіталу: співробітники, що не володіють перерахованими вище навичками, здібностями, необхідними для роботи знаннями і кваліфікацією, не утворюють людський капітал. Кваліфікацію, навички та здібності співробітників можна розвивати, відповідно зростатиме людський капітал компанії.

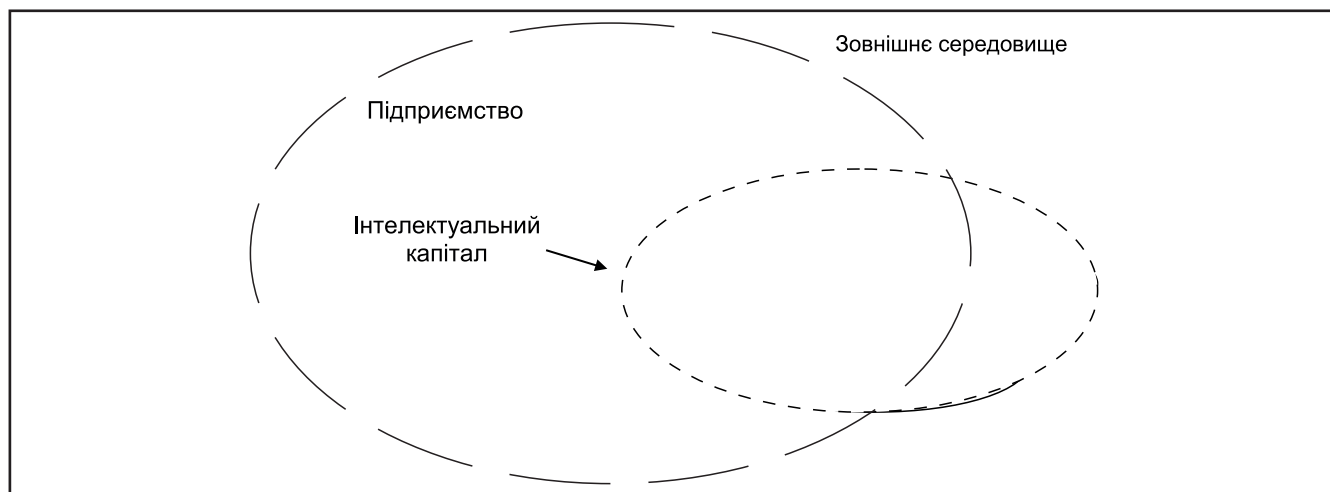
У зв'язку зі сказаним, слід відзначити, що компанія реалізує соціальну політику, спрямовану на ефективну взаємодію з персоналом. В її рамках працівники розцінюються як ключовий ресурс, який визначає економічні показники підприємства, його конкурентоспроможність і ринкову вартість. Визначальною метою соціальної політики компанії є забезпечення всіх напрямків діяльності висококваліфікованими кадрами, створення системи мотивації, що спонукає працівників до високопродуктивної праці.

Слід зауважити, що з точки зору сучасних дослідників, людський капітал являє собою найбільшу цінність компанії і включає запас знань, освіту, практичні навички, творчі і розумові здібності людей, їх моральні цінності, мотивацію, культурний рівень, які використовуються індивідом (або організацією) для отримання доходу [4,5].

З переходом до постіндустріального суспільства, заснованого на інформаційних технологіях, спостерігається різке зростання вимог до якості людського капіталу. Його інтелектуальна складова займає лідируюче положення і стає важливою на всіх рівнях людської спільноти. Інтелектуальний капітал перетворюється на чинник, що визначає успіхи або невдачі в діяльності окремих фірм, він повністю проявляє себе в якості генератора науково-технічного прогресу, що змінює структуру національної економіки, в якій власне виробництво відтісняється на задній план під тиском комплексу галузей науки і послуг, що визначають зростання продуктивності праці в матеріальному виробництві.

Структурний капітал – все, що лишається на підприємстві, пов'язане з інтелектуальним потенціалом, після завершення роботи персоналом [5]. Сюди відносяться інтелектуальна власність, інформаційні системи, система фінансових взаємовідносин, інструкції, положення, стандарти, нагороди, грамоти тощо. Структурний капітал є базисом, на якому здійснюється будь-яка діяльність в компанії.

Споживчий капітал – сукупність взаємозв'язків між компанією і зовнішнім середовищем, що включає в себе наступні елементи: клієнтський капітал, капітал постачальників, капітал кооперації, капітал зв'язків з державною владою, капітал зв'язків з громадськістю, ділова репутація [5]. У деяких моделях капітал відносин спрощують до одного клієнтського капіталу – сукупності зв'язків між компанією і її клієнтами [6]. Пороте, таке спрощення в сучасному бізнесі неприпустимо, бо, спрощуючи

Рисунок 2. Інтелектуальний капітал підприємства і зовнішнє середовище (узагальнено автором на основі [5,6])

модель, ми втрачаємо можливість контролювати і ефективно використовувати всю сукупність взаємин компанії з зовнішнім середовищем.

Взаємодіючи в процесі роботи, всі перераховані вище елементи утворюють інтелектуальний капітал компанії. Тому слід розглянути детальніше процеси взаємодії між раніше виділеними елементами інтелектуального капіталу, а також із зовнішнім середовищем підприємства. Наочно процеси взаємодії інтелектуального капіталу компанії із зовнішнім середовищем представлені на рис. 2. [7]. Так, інтелектуальний капітал підприємства виходить за межі самого підприємства, де взаємодіє за допомогою посадових обов'язків співробітників, організаційної структури, інформаційного середовища і корпоративної культури компанії.

Взаємопроникнення інтелектуального капіталу компанії і зовнішнього середовища відбувається в різних середовищах: соціальної, ділової, інформаційної, інтелектуальної і т.д. Таке взаємопроникнення дуже сильно ускладнює побудову ефективного захисту від загроз економічній безпеці. Для її створення необхідно обов'язково врахувати процеси взаємодії між складовими елементами інтелектуального капіталу.

Процес взаємодії людського та споживчого капіталу відбувається щодня і щогодини при взаємодії компанії із зовнішнім середовищем. Використання найманого персоналу, який належить іншим компаніям (аутстафінг), в тому числі на позиціях, що вимагають високої кваліфікації і компетенцій, передача окремих бізнес-процесів, в тому числі критичних для бізнесу стороннім компаніям (аутсорсинг), розмиває межу між компанією і зовнішнім середовищем [6]. Крім цього, частина співробітників компанії можуть бути тимчасово-найманим персоналом на окремий проект або короткочасну роботу (фрілансери), деякі співробітники можуть працювати віддалено (онлайн), спілкуючись з іншими співробітниками тільки через засоби комунікації.

Звідси випливає, що в більшості сучасних компаній кордон з зовнішнім середовищем дуже нечіткий. Тому, тут слід відзначити важливий елемент безпеки людського капіталу і всієї компанії в цілому – лояльність до компанії кожного окремого співробітника, що становить людський капітал [3]. Такі інструменти, як система управління взаємовідносинами з клієнтами (CRM-система) і система управління взаємовідносинами з по-

стачальниками (SRM-система), дозволяють підвищити керованість і ефективність окремих видів взаємовідносин, а також налагодити систему безпеки [6]. Використання інструментів з управління взаємовідносинами з зовнішнім середовищем має завжди поєднуватися з використанням спеціалізованих інструментів щодо захисту від загроз економічній безпеці, організаційними заходами і процедурами, спрямованими на підтримання належного рівня безпеки в компанії.

Процес взаємодії людського та структурного капіталу підприємства фактично є його повсякденною діяльністю. Велика частина цієї діяльності відбувається в рамках бізнес-процесів, спрямованих на виконання операційних завдань компанії. Структурний капітал є основним середовищем, в якому безпосередньо проявляється інтелектуальний капітал, а також основою, без якого компанія не може функціонувати і навіть існувати [3]. В процесі взаємодії людського та структурного капіталу компанії утворюються її найцінніші активи, які вимагають надійного та своєчасного захисту від загроз економічній безпеці, заснованої на довгостроковій стратегії захисту активів компанії [3].

Структура економічної безпеки компанії, на думку Д.В. Доценко, В.Н. Круглова [4] складається з: фінансової складової; інтелектуальної та кадрової складової; техніко-технологічної складової; політико-правової складової; інформаційної складової; силової складової; екологічної складової. Крім того, автори роботи [4] роблять акцент на комплексну систему забезпечення економічної безпеки компанії, яка представляє собою певну сукупність взаємопов'язаних заходів організаційно-економічного і правового характеру, яка, в свою чергу, спирається на службу безпеки компанії.

Таким чином, інтелектуальна і кадрова складова та інформаційна складова економічної безпеки повинні бути погоджені з завданнями захисту (розвитку) інтелектуального капіталу компанії. У свою чергу, захист (розвиток) інтелектуального капіталу повинен бути узгоджений з корпоративною, функціональною, продуктовою, операційною, управлінською та ресурсною стратегіями компанії.

На підставі вищевикладеного матеріалу можна сформулювати основні етапи побудови системи захисту інтелектуального капіталу підприємства.

1. Ідентифікація (вимір) інтелектуального капіталу підприємства декількома способами.

2. Класифікація окремих елементів інтелектуального капіталу підприємства, зрозуміла власникам і топ-менеджерам.

3. Виявлення основних загроз інтелектуально-го капіталу підприємства.

4. Розробка системи захисту інтелектуального капіталу підприємства.

5. Узгодження стратегій компанії (включаючи завдання захисту інтелектуального капіталу) і структури (політики) безпеки компанії.

Висновки

Таким чином, підсумувавши вище сказане, можна зробити такі висновки:

- інтелектуальний капітал є найціннішим ресурсом підприємства, і чим він більший, тим успішніша організація;
- для стійкої конкурентоспроможності підприємству слід сформувати, а також вдало поєднати людський, структурний і споживчий катали;
- інтелектуальний капітал виходить за межі компанії і активно взаємодіє із зовнішнім середовищем;
- захист нематеріальних об'єктів є більш трудомістким порівняно з матеріальними об'єктами;
- захист інтелектуального капіталу компанії пов'язаний з його розвитком;
- захист інтелектуального капіталу компанії – це багатоетапний процес, що вимагає узгодження з політикою економічної безпеки і довгостроковою стратегією розвитку компанії.

Список використаних джерел

1. Буднік–Сівєрський О. Б. Інтелектуальний капітал (теоретичний аспект) [Електронний ресурс] / О. Б. Буднік–Сівєрський // НУХТ. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9823/1/intelektualnii_kapital.pdf.

2. Едвінссон Л. Корпоративна довгота: Навігація в економіці, заснованій на знаннях / Л. Едвінссон. – М.: ИНФРА–М, 2015. – 247 с.

3. Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства: навч. посібник / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.

4. Никифороенко В. Г. Інтелектуальний капітал як основа економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / В. Г. Никифороенко // Одеський національний економічний університет. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2270/1/%...%BO.pdf>.

5. Брукінг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Энни Брукинг; [пер. с англ. Н. Мишанова, под. ред. Л. Н. Ковалик]. – СПб.: Питер, 2014. – 288с. – (Серия: Теория и практика менеджмента).

6. Кендюхов О. В. Інтелектуальний капітал підприємства: гносеологія економічної категорії / Олександр Володимирович Кендюхов // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2014. – № 2. – С. 12–16.

7. Петрова. Система управления интеллектуальным капиталом предприятия [Електронний ресурс] / Петрова, Дьякона, Дмитрова // International Journal of Innovative Technologies in Economy. – 2016. – С. 88–97.

8. Питилєнський В. П. Защита интеллектуального капитала компании в современных условиях [Електронний ресурс] / В. П. Питилєнський, А. К. Кунафєєв // Московский финансово–экономический институт. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/zaschita-intellektualnogo-kapitala-kompanii-v-sovremennyh-usloviyah>.

9. Страссман П. Беспокойные знания / П. Страссман. // Computer World. – 1999. – №42. – С. 21.

References

1. Budnik–Siverskyi O. B. Intelektualnyi kapital (teoretychnyi aspekt) [Elektronnyi resurs] / O. B. Budnik–Siverskyi // NUKhT. – 2009. – Rezhym dostupu do resursu: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9823/1/intelektualnii_kapital.pdf.

2. Edvinsson L. Korporatyvna dovghota: Navihatsiia v ekonomitsi, zasnovanii na znanniakh / L. Edvinsson. – M.: YNFRA–M, 2015. – 247 s.

3. Ivaniuta T. M. Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: navch. posibnyk / T. M. Ivaniuta, A. O. Zaichkovskiy – K.: Tsentri uchbovoi literatury, 2009. – 256 s.

4. Nykyforenko V. H. Intelektualnyi kapital yak osnova ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Elektronnyi resurs] / V. H. Nykyforenko // Odeskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet. – 2015. – Rezhym dostupu do resursu: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2270/1/%...%BO.pdf>.

5. Brukyh Э. Yntellektualnyi kapytal: kliuch k uspekhu v novom tysyachelety / Enny Brukyh; [per. s anhl. N. Myshanova, pod. red. L. N. Kovalyk]. – SPb.: Pyter, 2014. – 288s. – (Seryia: Teoryia y praktyka menedzhmenta).

6. Kendiukhov O. V. Intelektualnyi kapital pidpriemstva: hnoselohiiia ekonomichnoi katehorii / Oleksandr Volodymyrovych Kendiukhov // Visnyk Donetskooho universytetu ekonomiky ta prava. – 2014. – № 2. – S. 12–16.

7. Petrova. Systema upravleniya yntellektualnym kapytalom predpriyatiya [Elektronnyi resurs] / Petrova, Diakona, Dmytrova // International Journal of Innovative Technologies in Economy. – 2016. – S. 88–97.

8. Pytylenskiy V. P. Zashchyta yntellektualnoho kapytala kompaniy v sovremennykh usloviyakh [Elektronnyi resurs] / V. P. Pytylenskiy, A. K. Kunafeev // Moskovskiy fyansovo–ekonomycheskiy ynstytut. – 2016. – Rezhym dostupu do resursu: <https://cyberleninka.ru/article/n/zaschita-intellektualnogo-kapitala-kompanii-v-sovremennyh-usloviyah>.

9. Strassman P. Bepokoinye znaniya / P. Strassman. // Computer World. – 1999. – №42. – S. 21.

Дані про авторів

Іванюта Тетяна Миколаївна,

к.е.н., доцент Національного університету харчових технологій, кафедра економіки і права
e-mail: info@nuft.edu.ua

Водницька Євгенія Олександрівна,

магістр Національного університету харчових технологій, кафедра економіки і права

e-mail: info@nuft.edu.ua

Данные об авторах

Иванюта Татьяна Николаевна,

к.э.н., доцент Национального университета пищевых технологий, кафедра экономики и права
e-mail: info@nuft.edu.ua

Водницка Евгения Александровна,

магистр Национального университета пищевых технологий, кафедра экономики и права
e-mail: info@nuft.edu.ua

Data about the authors

Tetiana Ivaniyuta,

Candidate of Economic Sciences, National University of Food Technologies, Department of Economics and Law. Associate professor of this department
e-mail: info@nuft.edu.ua

Yevheniia Vodnitska,

Master of National University of Food Technologies, Department of Economics and Law
e-mail: info@nuft.edu.ua

УДК 33:338.4

DOI 10.5281/zenodo.2556212
ПЛАХОТНИКОВА Л.О.

Ринок консалтингових та аудиторських послуг в Україні: стан, проблеми та тенденції розвитку

Стаття присвячена аналізу загальних тенденцій ринку послуг Україні та його складової ринку консалтингових та аудиторських послуг, виявленню наслідків соціально–економічної та політичної кризи країни для розвитку цієї сфери. Наведено рекомендації щодо подальшого становлення та розширення вітчизняного ринку консалтингових та аудиторських послуг.

Ключові слова: світовий ринок послуг, тенденції ринку послуг, консалтингові послуги, аудиторські послуги.

ПЛАХОТНИКОВА Л.А.

Рынок консалтинговых и аудиторских услуг в Украине: состояние, проблемы и тенденции развития

Статья посвящена анализу общих тенденций рынка услуг Украины и его составляющей части рынка консалтинговых и аудиторских услуг, определению последствий социально–экономического и политического кризиса страны для этой сферы. Предложены рекомендации для дальнейшего становления и расширения отечественного рынка консалтинговых и аудиторских услуг.

Ключевые слова: мировой рынок услуг, тенденции рынка услуг, консалтинговые услуги, аудиторские услуги.

PLAKHOTNIKOVA L.A.

Market of consulting and audit services in Ukraine: state, problems and development trends

This article analyzes the general trends of the market of services of Ukraine and its component parts market consulting and auditing services, determining the effects of socio–economic and political crisis

of the country for this industry. Recommendations for further establishment and expansion of the domestic market consulting and auditing services.

Keywords: *global market services, market trends services, consulting services, audit services.*

Постановка проблеми. Під впливом сучасних соціально–політичних процесів, можливості прискорення інтеграції України до світового економічного простору зростають і вимагають розвитку відповідних складових економічної системи країни. Важливим елементом інноваційної економіки виступає ринок консалтингових та аудиторських послуг, як фактор підвищення ділової активності бізнес–середовища та індикатор комунікативної політики підприємств.

Ринок консалтингових та аудиторських послуг – це складова сучасного ринку світових послуг, яка у багатьох країнах є повноцінною галуззю економіки. Так, консалтингові фірми США забезпечують роботою приблизно 700 тисяч осіб, а річний дохід складає понад 50 мільярдів доларів [1]. Світові лідери ринку консалтингових і аудиторських послуг – «велика четвірка» – у 2012 році отримали 110,2 млрд. доларів прибутку, із яких прибуток міжнародної мережі компаній «Прайсвотерхаус–Куперс» – PricewaterhouseCoopers (PwC) склав – 31,5 млрд. доларів, міжнародної компанії «Делойт Туш Томацу» – Deloitte Touche Tohmatsu Limited (Deloitte) – 3,2 млрд. доларів, британської аудиторсько–консалтингової компанії «Ернст енд Янг» – Ernst & Young (EY) – 24,4 млрд. доларів, компанія, «Кей–Пі–Ем–Джі» KPMG – 23 млрд. доларів [1].

Консалтингові та аудиторські послуги в Україні можуть і повинні стати механізмом подальшого розвитку ринкової інфраструктури, засобом удосконалення та підвищення ефективності роботи підприємств, джерелом поповнення місцевих та державного бюджетів. Тому питання аналізу та виявлення проблем та перспектив розвитку ринку консалтингових та аудиторських послуг на сучасному етапі визначає науковий інтерес до теми даного дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми засвідчив зростаючу кількість наукових досліджень у цій сфері за останнє десятиліття вітчизняних науковців: Бородіної О., Верби В., Гриценко О., Духненко В., Дубрової О., Козаченко С., Кременя В., Новицького В., Смігунова О., Трофімової О., Тучика Т та інших, що пов'язано з активним розвитком вітчизняного ринку консалтингових та аудиторських послуг.

Метою статті є дослідження тенденцій розвитку вітчизняного ринку консалтингових та аудиторських послуг та виявлення існуючих проблем в умовах соціально–політичної кризи країни.

Виклад основного матеріалу. Сучасна світова структура соціально–економічних відносин характеризується активним розвитком взаємозв'язків у сфері послуг в економічній системі багатьох країн. Це пов'язано із зростаючим впливом сучасних інформаційно–технологічних та глобалізаційних процесів. У результаті міжнародна торгівля послугами розвивається більш швидкими темпами, ніж зовнішня торгівля загалом, під впливом розвитку комп'ютеризації, інформаційних технологій, лібералізації ринку фінансових і страхових послуг, консалтингових послуг тощо. Так, у розвинених країнах світу частка сфери послуг в структурі ВВП перевищує 70%, в ній зайнято понад 60% робочої сили (у США – до 75%) [2, с. 48]. Світовий ринок послуг свідчить про його динамічний розвиток у системі світового виробництва.

В Україні ринок послуг розвивається надзвичайно швидкими темпами, так, за період з 2002 року по 2011 рік обсяг реалізованих послуг склав 2,6 млрд. гривень і за 10 років збільшився приблизно у 7 разів, але в останні роки з 2011 року по 2016 рік спостерігається негативна динаміка, як обсягу реалізованих послуг, так і кількості підприємств, що працюють на ринку послуг (табл.1). У структурі загального обсягу реалізованих послуг 44,7% склали послуги транспорту, складського господарства, пошти та кур'єрської діяльності, 19,1% – послуги інформації та телекомунікацій, 10,6% – послуги щодо здійснення професійної, наукової та технічної діяльності, 8,6% – операції з нерухомим майном. У IV кварталі 2016 року обсяг послуг, реалізованих споживачам підприємствами сфери послуг, становив 123,3 млрд.грн. [6].

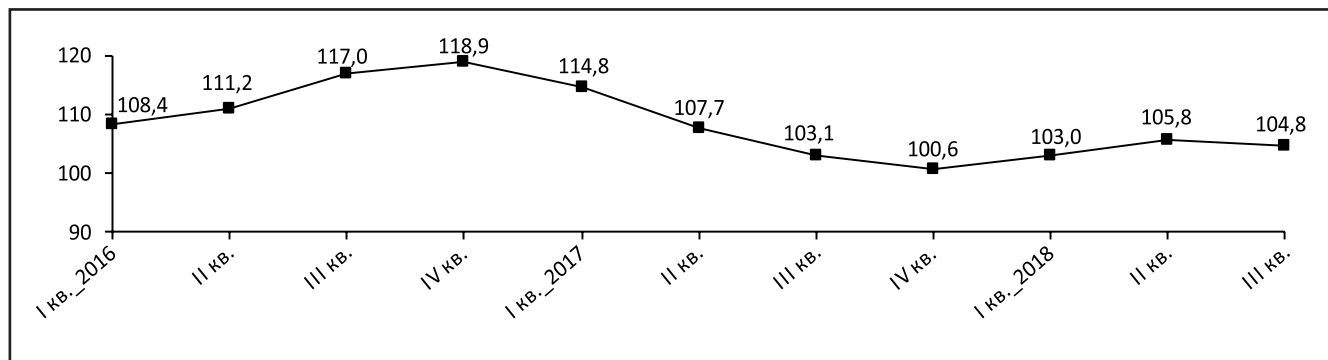
У III кварталі 2018р. обсяг послуг, реалізованих споживачам підприємствами сфери послуг, становив 197,1 млрд.грн, або у порівнянних цінах 104,8% від обсягу відповідного періоду минулого року. При цьому послуги, реалізовані населенню, склали 24,0% від загального обсягу реалізованих послуг (рис.1).

Таблиця 1. Діяльність підприємств сфери послуг, 2010–2017 роки [6]

Роки	Обсяг реалізованих послуг (млрд.грн)	Зареєстрованих підприємств (тис.)
2010	227,2	82,1
2011	274,2	86,1
2012	292,1	67,2
2013	317,3	69,9
2014	323,0	61,4
2016	433,3	59,5
2017	426,0	48,6

Джерело складено автором за даними державного комітету статистики України

Рисунок 1. Темпи зростання (зниження) обсягу реалізованих послуг (у % до відповідного кварталу попереднього року в порівнянних цінах) [6]

За останні роки позитивною динамікою сфери нематеріального виробництва характеризується ринок консалтингових та аудиторських послуг. Розвиток цієї сфери сприяє процесам інтеграції країн до системи світового господарства і в багатьох країнах із схожими потенціалом, вже стала однією з провідних для національної економіки та міжнародної економічної діяльності (рис.2) [3,с.13], що є особливо актуальним для України в сучасних умовах.

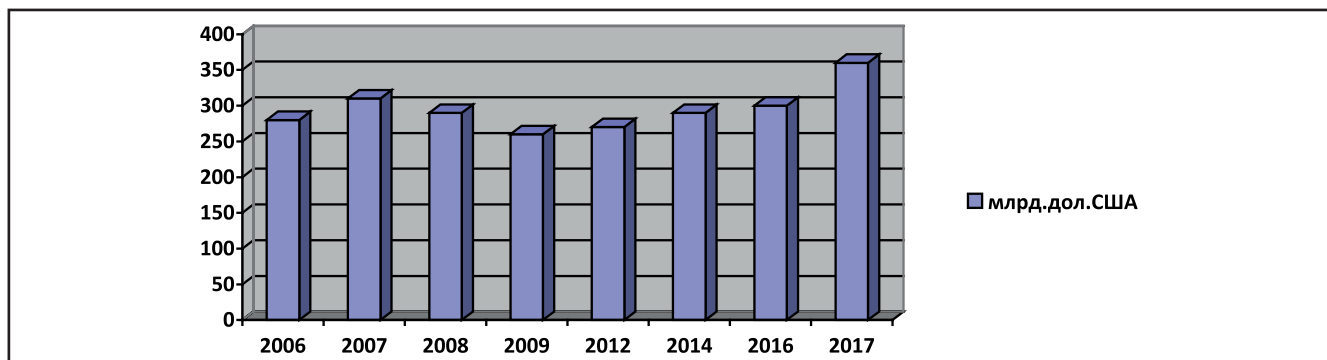
За своїм науково-освітнім та інтелектуальним потенціалом Україна має всі можливості для подальшого розвитку та розширення ринку консалтингових та аудиторських послуг. Адже однією із поширених форм створення консалтингових компаній у світі є державна університетська модель (США), коли надання консалтингова та аудиторські послуги створюються на базі багатопрофільних або галузевих університетів, коледжів, науково-дослідних центрів.

Проте показники розвитку консалтингової та аудиторської діяльності України ще не дозволяють говорити про достатню її ефективність. За інформацією державного комітету статистики у 2014 році серед аудиторських фірм та приватних аудиторів, більше половини працюють у м. Києві, Київській, Харківській та Дніпропетровській об-

ластях, що становить 58,8% [5]. Середня кількість працівників аудиторських фірм становила 6,8 тисяч осіб, із них 5,8 тисяч осіб, або 84,5% працюють за основним місцем роботи, що є результатом найбільшої концентрації наукового та інтелектуального потенціалу даних регіонів.

Більше ніж три чверті загального обсягу аудиторських послуг було реалізовано клієнтам у м. Києві та Київській області. Так, обсяг реалізованих послуг аудиторськими фірмами та приватними аудиторами у 2014 році склав 1291,8 млн. грн., із них аудит з надання впевненості (до якого входить обов'язковий аудит фінансової звітності, ініціативний аудит фінансової звітності, огляду історичної фінансової інформації) становить 46,7%; інші професійні аудит послуги – 43,3%; на супутні аудиту послуги – 9,9%; на організаційне та методичне забезпечення аудиту – 0,1%. Поряд з цим, найменший обсяг послуг з обов'язкового аудиту було надано у Волинській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Закарпатській, Миколаївській, Рівненській, Чернівецькій областях – від 0,4% до 0,1% загального обсягу послуг з обов'язкового аудиту фінансової звітності [5].

Особливість на консалтингові та аудиторські послуги полягає в тому, що на початкових стадіях розвитку бізнесу попит на такі послуги доволі не-

Рисунки 2. Динаміка зростання світового ринку консалтингових послуг [3, с. 13]

високий. На більш удосконалених ступенях розвитку бізнесу потреба в консалтингових та аудиторських послугах відповідно зростає, оскільки забезпечує високі конкурентні переваги підприємства. Тому, найчастіше замовниками аудиторських послуг з виступають відкриті та закриті акціонерним товариствам, що складає 52,7% від загальної кількості замовлень суб'єктів господарювання та 45,1% загальної вартості обсягу наданих послуг (таблиця 2).

В ході даного дослідження, метою якого було питання оцінки ринку аудиторських та консалтингових послуг та перспективи їх розвитку, з'ясувалася інформаційна закритість та непрозорість українських консалтингових компаній; відсутність, або обмеженість офіційних даних про їх діяльність. Крім того існує ряд проблем щодо методології дослідження ринку аудиту та консалтингу, чим ускладнює його аналіз.

Єдиної класифікації консалтингових послуг у вітчизняній науковій літературі не існує, але ряд авторів у своїх дослідженнях [2;3] пропонують наступне:

1. Предметна класифікація, до неї відносяться консалтингові послуги які спрямовані на складові елементи системи менеджменту (функції, процес, структуру, механізм, суб'єкт, об'єкт) – технічний консалтинг, технологічний консалтинг, організаційний, економічний, соціальний

2. Методологічна класифікація, до неї відносять консалтингові послуги які залежать від методів роботи самих консультантів – експертне, проектно, процесне і навчальне консультування.

3. Локалізаційна класифікація, до якої відносяться рівні застосування консультаційних послуг – внутрішній консалтинг (на рівні організації), зовнішній консалтинг, як вид діяльності направлений на встановлення зв'язків і взаємодію із зовнішнім середовищем організації (під-

Таблиця 2. Аудиторські послуги за організаційно-правовою формою господарювання у 2016 році [5]

	Кількість замовлень, од.	Обсяг реалізованих аудиторських послуг, млн.грн.	Питома вага, %	
			кількості замовлень	обсягу реалізованих аудиторських послуг
Державні підприємства	108	15,1	1,0	2,5
Комунальні підприємства	154	4,3	1,4	0,7
Відкриті акціонерні товариства	2981	201,0	28,0	33,3
Закриті акціонерні товариства	2621	71,4	24,7	11,8
Товариства з обмеженою відповідальністю	3110	204,7	29,3	33,9
Об'єднання підприємств (юридичних осіб)	172	43,8	1,6	7,3
Об'єднання громадян, профспілки, благодійні організації та інші подібні організації	193	5,2	1,8	1,0
Інші організаційно-правові форми	1295	57,3	12,2	9,5
Усього	10634	602,8	100,0	100,0

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

приємствами, організаціями, державними органами тощо), а також міжнародний консалтинг, який здійснюють спеціалізовані фірми одних країн у вигляді надання порад державам, виробникам, продавцям і покупцям інших країн з широкого кола питань економічної діяльності, передусім з консультування у зовнішньоекономічній сфері. Досить часто такий вид консультаційних послуг проводиться паралельно чи разом з наданням інших видів послуг, а великі компанії нафтового, автомобільного та електронного бізнесу створюють свої філії, дочірні компанії, які спеціалізуються у консалтинговому бізнесі.

В офіційних джерелах аудиторські та консалтингові послуги не виділені в окрему сферу економічної діяльності, так, за офіційною інформацією Державного комітету статистики та класифікатором видів економічної діяльності ці послуги відносяться до таких сфер:

1. Професійна, наукова та технічна діяльність, яка включає:

- діяльність у сферах права і бухгалтерського обліку;
- діяльність головних управлінь (хед-офісів); консультування з питань керування;
- діяльність у сферах архітектури та інжинірингу;
- технічні випробування та дослідження;
- наукові дослідження та розробки;
- рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку;
- інша професійна, наукова та технічна діяльність;

2. Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, яка включає:

- діяльність із працевлаштування;
- діяльність туристичних агентств, туристичних операторів, надання інших послуг бронювання та пов'язаних з цим діяльність;
- оренда, прокат, лізинг;

• діяльність охоронних служб та проведення розслідувань;

• адміністративна та допоміжна офісна діяльність, інші допоміжні комерційні послуги.

Аналіз обсягу реалізованих послуг сфери професійної, наукової та технічної діяльності, а також у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, що представлений в таблиці 3, свідчить про неоднозначність темпів його зростання.

На рис.3 представлена динаміка обсягу реалізованих консалтингових послуг на ринку за останні 5 років з 2012 по 2015 роки, який демонструє різке скорочення їх споживання у 2015 році. Порівняно з 2012 роком цей показник скоротився майже в 2 рази і однією з основних причин такого різкого падіння обсягу реалізованих послуг а також споживання є негативні макроекономічні процеси.

І вже з 2016 року можемо спостерігати зростання реалізованих послуг на ринку, але більшою мірою це пов'язано із зростанням цін та падінням національної одиниці по відношенню до американського долара. Так, курс гривні у першому і другому кварталі 2014 року за даними банку залишався на рівні 8,60 грн за долар, а вже у четвертому кварталі 2014 року гривня становила 15,78 за долар, у четвертому кварталі 2015 року – 23,79 грн за долар, у 2018 році – 27,75 відповідно.

Динаміка кількості підприємств, які працюють на ринку консалтингових послуг свідчить про негативну динаміку. Адже пряма залежність ринку аудиту і консалтингу від ділової активності бізнесу призвели до скорочення і кількості діючих компаній та фірм (табл.4), які діють на цьому ринку, збільшення витрат на їх утримання, зниження попиту на їх послуги.

Безперечно, наслідки світової економічної кризи співпали з внутрішньою соціально-економічною кризою країни і призвели до негативних наслідків – зменшення ділової активності біз-

Таблиця 3. Обсяг реалізованих послуг по сферах діяльності у ринкових цінах, тис.грн. [6]

Роки	Професійна, наукова та технічна діяльність	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування
2011	24 881 204,7	–
2012	36 468 248,3	–
2013	49 084 950,7	29 990 081,3
2014	39 941 268,2	24 745 845,4
2016	13 125 789,7	6 592 300,1
2017	48 746 071,8	31 543 201,9

Джерело складено автором за даними державного комітету статистики України

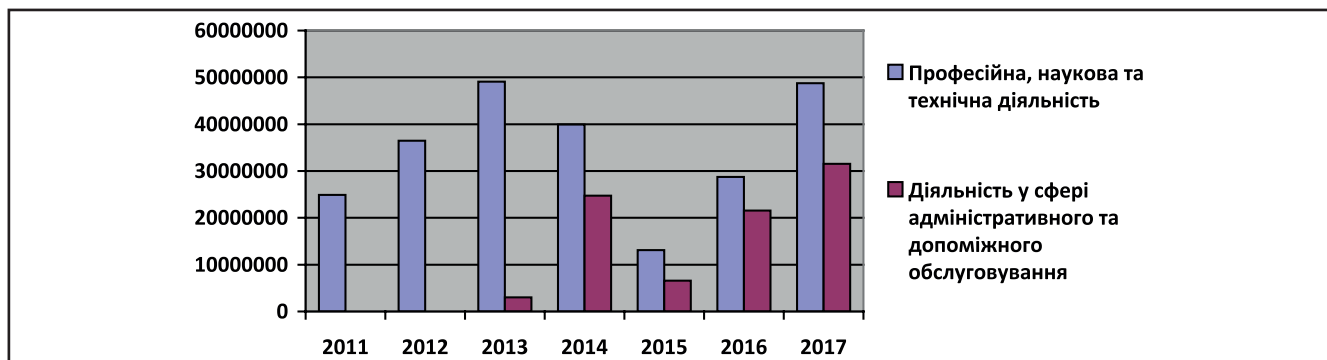

Рисунок 3. Динаміка реалізованих послуг ринку консалтингу, тис.грн. [6]

Таблиця 4. Кількість суб'єктів господарювання діяльності яких є надання послуг (по роках)* [6]

Роки	Професійна, наукова та технічна діяльність	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування
2011	93493,0	56359,0
2012	87431,0	38769,0
2013	97052,0	40191,0
2014	115123,0	44144,0
2015	131035,0	47361,0
2016	125133,0	45988,0
2017	121546,0	46553,0

складено автором за даними державного комітету статистики України

нес–процесів, згортання бізнесу, зростання рівня інфляції, падіння платоспроможності населення, падіння попиту на товари і послуги, зростання цін на енергоресурси, що негативно відзначилося на кон'юнктурі українського ринку консалтингових та аудиторських послуг.

Прогнозувати успішність ринку консалтингових та аудиторських послуг складно, адже загально-економічна ситуація (криза, стагнація, зростання) визначає середовище для роботи бізнесу та його фінансове положення, а відповідно і наявність у підприємств, фірм і організацій вільних коштів на використання їх для оплати консалтингових та аудиторських послуг. Умови в яких функціонує бізнесу в Україні, крім негативних загально-економічних процесів, утруднюються наступним:

- тиск з боку контролюючих органів (податківці, митники та інші контролюючі органи) на бізнес в Україні;
- корупція (за даним показником Україна з року в рік займає провідні позиції в міжнародних рейтингах) іноді сума хабарів може перевищувати стартовий капітал;
- великі групи впливу, що старанно монополізують ринки (енергетичний, нафтовий, газовий, металургійний тощо);

- активне втручання політики в сферу підприємництва (політика і бізнес взаємопов'язані і часто не відокремлені);
- високий рівень рейдерства та відсутність чітких правил гри;
- відсутність етики та культури ведення справ, правової культури;
- відсутність соціальної відповідальності у багатьох бізнесменів перед суспільством;
- банківська системна криза, що призводить до низького рівня кредитувати.

Висновки

Розвиток та ефективність ринку консалтингових і аудиторських послуг залежить від ряду факторів до яких можна віднести: нові процеси у сфері та діловій активності на ринку; зміни у позиціонування учасників ринку; тенденцій і особливостей розвитку ринку та його сегментів; результати наслідку впливу економічної кризи на ринок, а також загальносоціальні фактори; загально-економічні умови; загальнополітичні фактори. Адже, незважаючи на те, що деяким проблемам в середовищі бізнесу України вже кілька десятків років, вони досі залишаються актуальними. Законодавчі органи і надалі намагаються

усувати основні недоліки, проте поки що не досить ефективно.

Таким чином, основними шляхами покращення стану консалтингового ринку в Україні є створення сприятливих соціально-економічних та інвестиційних умов для розвитку бізнесу, який є основним споживачем і замовником консалтингових та аудиторських послуг.

Список використаних джерел

1. Верба В. А., Решетняк Т. І. – Організація консалтингової діяльності: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2000. – 228 с.

2. Верба В.А. Управлінське консультування: концепція, організація, розвиток: монографія / В.А.Верба; МОНМС України, ДВНЗ «Київ. Нац. екон.ун-т ім. В.Гетьмана». – К., 2011. – 327 с.

3. Верба В. А. Становлення корпоративного управління як чинник попиту на консалтингові послуги в Україні / В. А. Верба // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 1. – С. 92–101.

4. Демидова Л. Сфера услуг: изменение динамики производительности / Л. Демидова // МЭ и МО. – 2006. – № 12. – С. 40–46.

5. Доповідь «Аудиторська діяльність в Україні» 2014 рік [Електронний ресурс] – <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Державний комітет статистики [Електронний ресурс] – режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References

1. Verba V.A., Reshetnyak T.I. – Organization of Consulting Activity: Teaching. manual. – K: KNEU, 2000. – 228 p.

2. Verba V.A. Management consulting: concept, organization, development: monograph / V.A.Verba; Ministry of Education and Science of Ukraine, Ministry of Education and Science of Ukraine. National .. ekon.un–them. V. Hetman». – K., 2011. – 327 p.

3. Verba VA, The emergence of corporate governance as a factor in demand for consulting services in Ukraine / VA Verba // Mechanism of regulation of the economy. – 2009. – No. 1. – P. 92–101.

4. Demidova L. Scope of services: change in the dynamics of productivity / L. Demidova // ME and MO. – 2006. – No. 12. – P. 40–46.

5. Report «Audit activity in Ukraine» 2014 [Electronic resource] – <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. State Committee of Statistics [Electronic resource] – access mode <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Дані про автора

Плахотнікова Лариса Олександрівна,

к.е.н., доцент, Державний університет телекомунікацій
e-mail: lara212010@meta.ua

Данные об авторе

Плахотникова Лариса Александровна,

к.э.н., доцент, Государственный университет телекоммуникаций
e-mail: lara212010@meta.ua

Data about author

Larisa Plakhotnikova,

Ph.D., associate professor, State University of Telecommunications
e-mail: lara212010@meta.ua

УДК: 330.3:[332.122:338.43]

DOI 10.5281/zenodo.2556221

ІВАНИШИН В.В.,
ДУДЗЯК О.А.,
БОРДМАН Б.Я.

Впровадження досвіду Ізраїлю при організації дорадчих служб на сільських територіях України

Значення організації дорадчих служб нині в Україні є досить важливим, оскільки, ця ніша на ринку консультаційних послуг є повністю не заповнена. Не дивлячись, що в Україні є досить нормативно правових актів та законів, які регламентують дорадчу діяльність, дорадництво не є достатньо популярним в сільському господарстві та в селі загалом.

Дуже часто фермер чи сільськогосподарський виробник навіть не знає, що він має можливість скористатись дорадчими послугами експерта-дорадника з питань дотичних проблем розвитку сільського господарства, його диверсифікації, розвитку сільських територій, екології, нетрадиційних джерел енергії, соціально-економічних питань розвитку села, юридичних питань, написань програм розвитку його бізнесу чи бізнес-плану.

Існує безліч державних програм, про які селянин не знає та про які він може дізнатись у дорадника. Дорадник може запропонувати і порадити участь в певній державній чи інвестиційній програмі.

Прикладом для розвитку дорадчих служб можна скористатись досвідом таких країн як Польща чи Ізраїль, де розвиток дорадчих служб виведений на рівень державної постійної підтримки і політики.

Ключові слова: сільські території, інформаційно-консультаційні служби, дорадчі служби, консультативні послуги, сільське населення.

ИВАНИШИН В.В.,
ДУДЗЯК О.А.,
БОРДМАН Б.Я.

Внедрение опыта Израиля при организации консультационных служб на сельских территориях Украины

Значение организации консультационных служб в настоящее время в Украине является достаточно важным, поскольку, эта ниша на рынке консультационных услуг полностью не заполнена. Несмотря на то, что в Украине есть достаточно нормативно-правовых актов и законов, регламентирующих совещательную деятельность, такая деятельность не является достаточно популярной в сельском хозяйстве и в селе в целом.

Очень часто фермер или сельскохозяйственный производитель даже не знает, что он имеет возможность воспользоваться совещательными услугами эксперта-консультанта по вопросам касающимся проблем развития сельского хозяйства, его диверсификации, развития сельских территорий, экологии, нетрадиционных источников энергии, социально-экономическим вопросам развития села, юридическим вопросам, написания программ развития его бизнеса или бизнес-плана.

Существует множество государственных программ, о которых крестьянин не знает и о которых он может узнать в советника. Советник может предложить и посоветовать участие в определенной государственной или инвестиционной программе.

Примером для развития совещательных служб можно воспользоваться опытом таких стран как Польша или Израиль, где развитие совещательных служб выведен на уровень государственной постоянной поддержки и политики.

Ключевые слова: сельские территории, информационно-консультационные службы, совещательные службы, консультативные услуги, сельское население.

IVANYSHYN V.V.,
DUDZIAK O.A.,
BORDMAN B.Y.

Implementation of Israel Experience in Establishing Advisory Services in Rural Areas of Ukraine

The significance of the advisory services establishing becomes very obvious nowadays in Ukraine, as far as this niche in the consulting services market is not completely filled. Despite the fact that Ukraine holds enough regulatory and legal acts and laws that govern advisory activity, advocacy is not quite popular in agriculture and in the villages in general.

Very often a farmer or an agrarian does not even know that he has the opportunity to take advantage of advisory services of expert adviser on the issues touching problems of agricultural development, its diversification, rural areas development, ecology, non-traditional energy sources, socio-economic issues of village development, legal issues, composing programs for business development or business plans.

There are so many state programs that the peasant does not know about and which he can learn from an adviser. The adviser also can offer and advise on participation in a particular state or funding program.

The experience of such countries as Poland or Israel, where the development of advisory services is

brought to the level of regular state policy and support, may serve an example for the development of advisory services in Ukraine.

Keywords: *rural areas, information and consultation agencies, advisory services, consulting services, rural population.*

Постановка проблеми. З набуттям Україною незалежності і започаткуванням ринкових трансформацій виникла об'єктивна необхідність у організації підприємницької діяльності, яка є однією з центральних ланок економічної реформи, що провадиться в нашій державі.

Від успішності проведення реформ на території сільської місцевості, залежить добробут сільського населення, розвиток підприємництва та сільської інфраструктури.

Одним з важливих елементів успішного розвитку сільського бізнесу є розвиток інформаційно-освітнього простору на селі, а саме розвитку дорадчо-консультативних служб, які сприятимуть поширенню інформації та інновацій на селі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвитку сільських територій нині приділяється підвищена увага, як з боку держави, так з боку сільської громади, громадських організацій та науковців. Цій проблемі присвячують свої праці та дослідження провідні економісти України Саблук П.Т. [6], Андрійчук В. Г.[2], Кальна_ Дубінюк Т.П., Кудінова І.П.[1], Попрозман Н.В.[5], та інші. Проте, важливого теоретичного та практичного значення набуває дослідження вітчизняних науковців, що вивчають вітчизняний та зарубіжний досвід та імплементують його до сучасних умов в Україні. Але незважаючи на цінність проведених досліджень, окремі питання, пов'язані з виявленням характерних особливостей розвитку сільських територій та адаптації їх до сучасних умов потребують подальшого вивчення.

Одною з таких проблем є вивчення впливу на розвиток сільських територій розвиток дорадчо-консультативних служб, що допомагають фермерам та сільським мешканцям розвивати власний бізнес та бути проінформованими з питань сталого розвитку та інновацій в сільському господарстві.

Основними **цілями статті** є: дослідження розвитку сільських територій України в умовах сталого розвитку дорадчо-консультативних служб та дорадництва в цілому. Розвиток сільських територій завдяки становленню селянства, як повноцінної інституції, що впливає на розвиток кон-

сультативних послуг на селі, є одним із важливих елементів розвитку розповсюдження інформації та освіти на сільських територіях.

Виклад основного матеріалу. Формування існуючої системи сільськогосподарського дорадництва в Україні було започатковане в 2003–2007 рр. за сприяння проектів міжнародної технічної допомоги – в усіх областях було створено сільськогосподарські дорадчі служби. За час свого існування вони відіграли суттєву роль у забезпеченні процесів приватизації і роздержавлення землі та майна, становленні фермерства, реформування колишніх колгоспів і радгоспів у ринкові організаційні утворення, формування ринкової інфраструктури та інших перетворень на селі. На даний час дорадчі структури в Україні набувають все більшого поширення. Вони представлені державними управлінськими структурами (департамент дорадництва Міністерства аграрної політики та продовольства, відділи та служби обласних і районних управлінь агропромислового розвитку), дорадчими структурами ВНЗ та наукових установ аграрного профілю, дорадчими осередками на місцях, приватними дорадчими організаціями, підрозділами окремих вітчизняних та зарубіжних структур агробізнесу. Як правило, організація їх діяльності має на меті забезпечення відповідними послугами сільськогосподарських товаровиробників на рівні аграрних підприємств та фермерських господарств як масштабних користувачів.

Практично поза увагою цих структур залишаються особисті господарства населення та сільські домогосподарства. За оцінками фахівців дорадчими послугами сьогодні охоплено лише близько 5% селян, проте саме їх діяльність забезпечує виробництво 60–80% сільськогосподарської продукції. Це вимагає не тільки розширення спектра дорадчих послуг, але й визначення нових принципів, методів та форм їх здійснення [1; 5; 6; 7].

На сучасному етапі, варто зауважити, що дорадчі служби найефективніше працюватимуть на базі ВНЗ, адже саме на їх базі можна сформувати найефективнішу інформаційну платформу із залученням міжнародних фахівців та підпри-

емств лідерів, які готові ділитися своїм досвідом [6; 7; 8].

На сучасному етапі розвитку дорадчих служб України слід розглянути досвід ефективного розвитку подібних служб в інших країнах світу, наприклад Ізраїлю.

Консультаційна служба Міністерства сільськогосподарства Ізраїлю – структура, яка об'єднує фахівців у різних галузях сільського господарства і є професійним ядром Міністерства.

Одна з головних цілей консультаційної служби – вирішення державних завдань розвитку сільськогосподарської галузі, поєднання дослідницької роботи та інструктажу. Структура функціонує для збору і обробки інформації з метою поширення знань серед ізраїльських фермерів, підвищення доходів і ефективності сільськогосподарського сектора.

У 1965 році консультаційна служба почала функціонувати в своєму сьогодиншньому форматі. Це включає управління інструктажу, що знаходилося під відповідальністю Сохнута, і професійні підрозділи, які підпорядковуються Міністерству сільського господарства.

Сьогодні консультаційна служба складається з професійних підрозділів відповідно до напрямів сільськогосподарської галузі. Відділ овочівництва на відкритих площах і в захищеному ґрунті, відділ фруктів, що охоплює цитрусові плантації і сади, відділ квітництва – ландшафтне рослинництво і ботанічні сади, відділ тваринництва, що включає м'ясне і молочне тваринництво, вівчарство, птахівництво, рибицтво, бджільництво. Департамент допоміжних галузей, до який входять ґрунтознавство, механізація та захист рослин, управління агроекології, що включає рільництво і органічне землеробство і управління інструктажем.

Додаткові служба в департаменті – це економічний відділ, що займається розрахунками і аналізом економічної ефективності різних галузей сільського господарства.

У 2008 році науково-дослідним центром Кнесету був представлений звіт, в якому встановлено, що діяльність консультаційної служби удостоєна високої оцінки як в Ізраїлі, так і в усьому світі в справі розвитку і просування сільського господарства.

Технології та системи, розроблені в Ізраїлі, вивчаються сьогодні у всьому світі, що доводить їх високу ефективність в сільськогосподарському виробництві.

Головні завдання консультаційної служби Ізраїлю:

- консультаційна служба надає свої послуги в реальному часі (невідкладно) з метою підвищення професійного та управлінського рівня сільгоспвиробників, забезпечення їх прибутків і гідного рівня життя;

- забезпечення використання виробничих засобів, що знаходяться в розпорядженні сільськогосподарства – земля, вода і фонди;

- створення бази даних в галузі сільського господарства для Міністерства сільського господарства і розвитку села, а також інших державних структур, громадських та приватних установ, пов'язаних з сільськогосподарським сектором;

- створення, поширення і впровадження передових технологій в сільському господарстві;

- задоволення вимог якості сільськогосподарського виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції;

- дотримання стійких параметрів при збереженні природних ресурсів, навколишнього середовища і відкритих площ;

- підвищення обізнаності про роль сільського господарства та навколишнього середовища.

Громадська роль консультаційної служби також є важливою, оскільки досвідчені фермери та сільгоспвиробники з цікавістю об'єднуються та діляться своїм досвідом з молоддю та між собою.

Значення сільського господарства для національного господарства країни величезне, це не тільки центральний економічний фактор для районів розвитку, а й суспільний фактор розвитку в Країні. Сільськогосподарська галузь забезпечує охорону відкритих площ сільськогосподарських насаджень, зменшення використання шкідливих для здоров'я засобів, зменшення викидів вуглецю, вуглекислого газу, збереження навколишнього середовища, вторинного використання води, знищення стічних вод та інше.

Сільське господарство стоїть на сторожі історичних і культурних традицій села, як невід'ємної частини держави.

Тому діяльність консультаційні служби, крім іншого, розглядається як суспільно важлива і необхідна інституція, яка потребує державного фінансування.

Консультаційна служба веде сільське господарство до нових економічних та суспільних цілей, сприяє підвищенню рівня життя громадян Ізраїлю.

Висновки

Досліджуючи багаторічний досвід функціонування дорадчих чи консультаційних служб Ізраїлю, можна стверджувати, що він є досить корисним та цінним для українських реалій. Також, варто зауважити, що переймати досвід Ізраїлю в галузі розвитку дорадництва, може бути для України досить функціональним через ряд чинників, що сприятимуть нашій плідній співпраці, а саме наявність спеціалістів вихідців з бувшого ССРСР, тому відсутність мовного бар'єру часто актуальна. Це дозволяє фахівцям успішно співпрацювати, розробляти спільні проекти та організовувати спільний бізнес.

Завдяки таким програмам які організовує нині Ізраїльське Міністерство сільського господарства і успішно реалізовує їх через МАШАВ та МАТС, де вже нині наші фахівці можуть отримати певні знання з обраної галузі сільського господарства, на цій базі вже можна розпочинати нашу співпрацю.

Список використаних джерел

1. Кудінова І.П. Сільськогосподарське дорадництво в Україні: проблеми та шляхи розвитку. Біоресурси і природокористування. Том 6, №5–6, 2014 ст.133–137
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних відносин. Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероблене. / В. Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с
3. Дудзяк О.А. Оцінка агротуристичної привабливості регіону: основні фактори та показники / О. А. Дудзяк // Вісник Сумського національного аграрного університету, 2010. — Вип. 5/2 : Серія Економіка та менеджмент. — С.16–20.
4. Іванишин В.В, Дудзяк О.А. Застосування в Україні досвіду розвитку сільських територій Європейських країн та США . /В.В. Іванишин О.А. Дудзяк // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. — 2015. — Вип. 24. — том. 3. С.5 – 10.
5. Poprozman, N.V. (2016), «Fundamentals of information support of agricultural entrepreneurship», *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 62 – 67.
6. Попрозман Н.В. Методологічні засади формування стратегії розвитку агропромислового виробництва на основі системного аналізу / Н.В. Попрозман // Економіка АПК. — 2015. — Випуск № 4(426). — С. 35 – 41.
7. Попрозман Н.В. Формування стратегії економічного розвитку агропромислового виробництва [монографія] / Н.В. Попрозман. — К. : ННЦ «ІАЕ», 2015. — 300 с.
8. Саблук П.Т. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні / П.Т. Саблук, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. — 2011. — Випуск № 5. — С. 3–16.

9. Дудзяк О.А. Вплив сільського туризму на розвиток сільських територій / О.А. Дудзяк // Науковий вісник Ужгородського університету – серія Економіка – Вип. 2(48). — 2016. — С. 133 – 136.

References

1. Kudinova I.P. Sil's'kogospodars'kedoradnytstvoproblemy ta shliachyrozvytku. *Bioresursy i pryrodokorystuvannia* Tom 6, №5–6, 2014. 133–137 s.
2. Andriychuk V.G. *Ekonomika agrarnych vidnosyn*. — K. KNEU 2002. — 624.
3. Dudziak O. *Ocinka agroturystushnoipryvabiyvosti region, osnovni faktory i pokaznyky* 2010. — Vyp. 5/2 Sumy
4. Ivanyshyn V. Dudziak O. *Zastosuvannia Ukrainido svidurozvytkusil's'kychterytoriEvropeis'kychkraintaSSHA* 2015. — v. 24. — tom. 3. s.5 – 10.
5. Poprozman, N.V. (2016), «Fundamentals of information support of agricultural entrepreneurship», *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 62 – 67.
6. Poprozman, N.V. (2015), «Methodological bases of establishment of the strategy of development of agro-industrial production based on system analysis», *Economy of AIC*, vol.4 (246), pp. 35–41.
7. Poprozman, N.V. (2015), *Formuvannia stratehii ekonomichnoho rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva* [Establishing strategy of economic development of agricultural production], NNTs «IAE», Kyiv, Ukraine.
8. Dudziak O. *Vplyv sil's'kogo turyzmu na rozvytok sil's'kychterytori* 2(48) 2016 – С. 133–136. Uqgorod.

Дані про авторів

Іванишин Володимир Васильович,

д. е. н., професор, ректор Подільського державного аграрно-технічного університету
e-mail: main@pdatu.edu.ua

Дудзяк Оксана Антонівна

к. е. н., доцент кафедри менеджменту, адміністрування та публічного управління Подільського державного аграрно-технічного університету
e-mail: ksenish@gmail.com

Борис Якович Бордман,

Державний референт з механізації та технологіям Міністерства сільського господарства Ізраїлю

Данные об авторах

Иванишин Владимир Васильевич,
д. э. н., профессор, ректор Подольского государственного аграрно-технического университета
e-mail: main@pdatu.edu.ua

Дудзяк Оксана Антоновна,

к. э. н., доцент кафедри менеджмента, администрирования и публичного управления Подольского государственного аграрно-технического университета
e-mail: ksenish@gmail.com

Борис Яковлевич Бордман,

Государственный референт по механизации и технологиям Министерства сельского хозяйства Израиля

Data about the authors

Volodymyr Ivanyshyn

doctor of economic sciences, professor, rector of the State Agrarian and Engineering University in Podilya
e-mail: main@pdatu.edu.ua

Oksana Dudziak

PhD in Economics, asc.prof. of the Department of Management, Administration and Public Management of the State Agrarian and Engineering University in Podilya
e-mail: ksenish@gmail.com

Borys Bordman

State Assistant for Mechanization and Technologies of the Ministry of Agriculture of Israel

УДК 338.43:338.48-44(1-22):338.487:001.891-045.64   DOI 10.5281/zenodo.2556223

МОЛНАР О.С.,
ВИВЧАРСЬКИЙ О.В.,
СМАГІН А.А.

Методичний підхід до сегментації споживачів туристичних послуг сільського аграрного туризму

Предметом дослідження є методичний підхід до сегментації споживачів туристичних послуг сільського аграрного туризму за психографічним принципом.

Метою дослідження є визначення та обґрунтування методичного підходу до сегментації споживачів туристичних послуг сільського зеленого туризму за психографічним принципом.

Методи дослідження. У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті виділено чотири основних сегменти споживачів туристичних послуг сільського аграрного туризму, а саме: зацікавлених у здійсненні сільськогосподарської діяльності, незалежних агротуристів, «сільських романтиків» та прихильників гедонізму в сільському аграрному туризмі. Визначено переваги психографічного методу сегментації ринку.

Висновки. Результатами проведеного дослідження стали наступні висновки: запропоновано та обґрунтовано методичний підхід до сегментації споживачів туристичних послуг сільського аграрного туризму за психографічним принципом, що дозволив виділити чотири основних сегменти споживачів, зокрема: зацікавлених у виконанні сільськогосподарських робіт, незалежних агротуристів, сільських «романтиків» та прихильників гедонізму у сільському аграрному туризмі. Визначено, що серед основних комунікаційних засобів найбільший вплив на поведінку споживачів туристичних послуг мають реклама та прямий маркетинг.

Ключові слова: сегментація ринку, маркетинг, споживачі, сільський аграрний туризм, туристичні послуги, сільська місцевість, туристичний продукт, матеріальні витрати.

МОЛНАР А.С.,
ВИВЧАРСЬКИЙ А.В.,
СМАГІН А.А.

Методический подход к сегментации потребителей туристических услуг сельского аграрного туризма

Предметом исследования является методический подход к сегментации потребителей туристических услуг сельского аграрного туризма по психографическому принципу.

Целью исследования является определение и обоснование методического подхода к сегментации потребителей туристических услуг сельского зеленого туризма по психографическому принципу.

Методы исследования. В работе использованы диалектический метод научного познания, метод анализа и синтеза, сравнительный метод, метод обобщения данных.

Результаты работы. В статье выделены четыре основных сегмента потребителей туристических услуг сельского аграрного туризма, а именно: заинтересованных в осуществлении сельскохозяйственной деятельности, независимых агротуристов, «сельских романтиков» и сторонников гедонизма в сельском аграрном туризме. Определены преимущества психографического метода сегментации рынка.

Выводы. Результатами проведенного исследования стали следующие выводы: предложен и обоснован методический подход к сегментации потребителей туристических услуг сельского аграрного туризма по психографическому принципу, который позволил выделить четыре основных сегмента потребителей, в частности: заинтересованных в выполнении сельскохозяйственных работ, независимых агротуристов, сельских «романтиков» и сторонников гедонизма в сельском аграрном туризме. Определено, что среди основных коммуникационных средств наибольшее влияние на поведение потребителей туристических услуг имеют реклама и прямой маркетинг.

Ключевые слова: сегментация рынка, маркетинг, потребители, сельский аграрный туризм, туристические услуги, сельская местность, туристический продукт, материальные затраты.

MOLNAR O.S.,
VIVCHARSKYY O.V.,
SMAHIN A.A.

Methodical approach to segmentation of consumers of tourist services of rural agrarian tourism

The subject of the study is a methodical approach to segmentation of consumers of tourist services of rural agricultural tourism on a psychographic principle.

The purpose of the study is to define and substantiate the methodical approach to segmentation of consumers of tourist services of rural green tourism on a psychographic principle.

Research methods. In this work the dialectical method of scientific knowledge, the method of analysis and synthesis, the comparative method, the method of data generalization are used.

Results of work. The article identifies four main segments of consumers of tourist services of rural agrarian tourism, namely: interested in the implementation of agricultural activities, independent agro-tourists, «rural romantics» and supporters of hedonism in rural agrarian tourism. The advantages of the psychographic method of market segmentation are determined.

Conclusions. The results of the conducted research resulted in the following conclusions: the methodical approach to segmentation of consumers of tourist services of rural agrarian tourism based on the psychographic principle was proposed and substantiated, which allowed to distinguish four main segments of consumers, in particular: interested in carrying out of agricultural work, independent agro-tourists, rural «romantics» and supporters of hedonism in rural agrarian tourism. It is determined that among the main communication means advertising and direct marketing have the greatest influence on the behavior of consumers of tourist services.

Keywords: market segmentation, marketing, consumers, rural agrarian tourism, tourist services, countryside, tourist product, material expenses.

Постановка проблеми. В сучасних ринкових умовах гарантом успіху для підприємця в цьому виді туризму є не лише обслуговування туристів, а й глибоке знання і розуміння їхньої споживчої поведінки, психології купівлі певних туристичних послуг. Формування профілів споживачів туристичного продукту сільського аграрного туризму є одним із найважливіших завдань суб'єктів підприємни-

цтва сфери сільського аграрного туризму, які намагаються завоювати свою частку на туристичному ринку та прагнуть зміцнити власну ринкову позицію. Без ретельного вивчення своєї цільової аудиторії підприємництво приречене на невдачу, неефективний збут туристичних послуг, неефективну рекламу та заходи зі стимулювання збуту, неефективні стратегії ринкового сегментування та позиціонування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню психографічних характеристик споживачів присвячена низка публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних учених, що вивчають проблеми поведінки споживачів і сегментування ринку. Зокрема, це праці Ф. Брассінгтона, С. Дібба, О. Зозульова, А. Кеверкова, Ф. Котлера, Д. Кревенса, П. Кріга, С. Петтітта, Л. Сімкіна, В. Хруцького та багатьох інших. Однак, дані питання вивчені недостатньо і тому потребують подальших досліджень.

Мета статті – обґрунтування методичного підходу до сегментації споживачів послуг сільського зеленого туризму за психографічним принципом.

Виклад основного матеріалу. З огляду на вищевикладене виникають труднощі з рекламою та реалізацією туристичних продуктів сільського аграрного туризму в багатьох туристичних місцевостях. Потенційні споживачі сільського аграрного туризму не в повному обсязі одержують інформацію, необхідну для прийняття рішення щодо відпочинку на селі, а потенційні господарі не мають можливості оперативно реагувати на запити клієнтів та адаптуватися до нових економічних систем. Сегментація ринку в туризмі – дуже важливий елемент при виборі стратегії маркетингу. Сегментація ринку передбачає, що кожний клієнт має індивідуальні потреби, а всі разом вони утворюють гетерогенний ринок. Ринковий сегмент – це стійка підгрупа загальної сукупності споживачів, що висувають специфічні вимоги до продукту. Основним критерієм ринкового сегментування є донесення до цільової аудиторії необхідної інформації за допомогою реклами або інших форм комунікації [9; 10].

Дослідження відомих науковців дали змогу сформувати чотири основних сегменти споживачів туристичних послуг сільського аграрного туризму:

1. «Зацікавлені у здійсненні сільськогосподарської діяльності» – ті, хто зацікавлений в широкому діапазоні дій і можливостей у сільському середовищі. Для цього сегменту найважливіше, що вони можуть зробити в сільській місцевості, а не сільська місцевість безпосередньо, і ця характеристика особливо диференціює даний сегмент. Такі споживачі агротуристичних послуг прагнуть подорожувати в групах при середньому рівні матеріальних витрат. Вони відносно молоді люди, здебільшого жителі великих і середніх міст. Як правило, намагаються мати кілька відпусток у рік, одну із яких проводить у сільській місцевос-

ті, особисті рекомендації або їхні попередні візити впливають на альтернативу вибору.

2. «Незалежні агротуристи»: надають перевагу подорожам у спокійній і незабрудненій сільській місцевості. Вони зацікавлені в пішому туризмі, споживанні їжі на повітрі та формуванні маршруту пересування тільки за власною ініціативою, мало зацікавлені у вивченні культури і традицій регіону подорожі. В основному це сімейні пари у середньому віці, жителі великих і середніх міст. Також, як і представники першого сегменту, незалежні від комерційних каналів просування туристичного продукту, спираються на особисті рекомендації або власні попередні візити. Надають перевагу відповідності «ціна–якість».

3. «Сільські романтики»: традиції, тиша і незабруднене довкілля як найголовніші вигоди від відпочинку в сільській місцевості. З акцентом на важливості сільського середовища та із значним інтересом до старовинних народних традицій, вони більше зацікавлені в отриманні відчуття «неповторності сільського життя», ніж у сільськогосподарській діяльності. Такі споживачі – це здебільшого подружжя середнього та старшого віку, жителі великих і середніх міст, вони активно та із задоволенням витрачають кошти, прагнучи дослідити всі сторони сільської романтики та життя. Не схильні до незалежних подорожей і мають високий ступінь довіри до професійних організаторів туризму (туристичних агентств, операторів, організацій та спілок), довіряють їм у визначенні найкращого місця для туристичної поїздки в сільську місцевість. Також велике значення для вибору місця відпочинку у сільській місцевості для них має власний досвід і попередні візити, що і визначає споживчу лояльність до місця призначення.

4. «Прихильники гедонізму в сільському аграрному туризмі» – найменший із сегментів споживачів агротуристичних послуг. Такі споживач однаковою мірою оцінюють як тишу, екологічне середовище, так і активний гедонізм, як потенційні вигоди від відпочинку в сільській місцевості. Вони надають невелике значення культурі, традиціям регіону подорожі та незалежності в подорожуванні. «Прихильники гедонізму в сільському аграрному туризмі» віддають перевагу анімативним діям, як, наприклад, їзда верхи та на велосипеді, вони відносно молоді жителі великих і середніх міст, відпочивають групами, прагнуть витратити небагато коштів, дуже залежні від особистих рекомендацій щодо вибору місця відпочинку.

Відзначаючи переваги психографічного методу сегментації ринку сільського аграрного туризму, з упевненістю можна сказати, що він дасть змогу забезпечити суб'єктів підприємництва сфери сільського аграрного туризму достатньою інформацією для планування, розробки, позиціонування, просування й розподілу туристичного продукту на ринку, виявити потенційних клієнтів для ефективного використання коштів, що виділяються на маркетинг і просування турпродукту.

Для удосконалення комплексу маркетингових комунікацій суб'єктів туристичного підприємства в аграрній сфері та їх структурних елементів важливо виявити вплив різноманітних факторів. Найбільшою мірою на формування рішення споживачів про придбання туристичного продукту конкретної садиби сільського аграрного туризму впливає інформація від рідних і друзів. Також значний вплив на споживачів справляє реклама в Інтернеті, що пов'язано з перевагами донесення інформації до споживача, які він надає, а саме: Інтернет-реклама надає вичерпну й необхідну інформацію та дає змогу швидко реагувати на запити потенційних споживачів послуг сільського аграрного туризму; в Інтернеті всі користувачі є потенційними клієнтами для суб'єктів підприємства сфери сільського аграрного туризму; географічно широкий доступ до інформації, поданої на сайті; можливість швидко і легко змінювати наповнення сайту та інформації на ньому; постійний зв'язок із потенційними клієнтами; можливість працювати 24 години на добу; можливість отримання додаткової інформації про туристичні послуги у сфері сільського аграрного туризму; наявність Інтернет-аудиторії, яка переважно складається із високоосвічених людей з доходами вище середнього рівня; різноманітність способів і видів розміщення реклами в Інтернеті. Не менш важлива реклама у пресі. Вагомим фактором впливу на поведінку споживачів туристичних послуг сільського аграрного туризму є прямий маркетинг. Це пов'язано з тим, що туристичні послуги належать до тих послуг, які потребують певної візуалізації у вигляді каталогів, інформаційних розсилок із зображенням сільської садиби й описом основних туристичних послуг.

Висновки

Таким чином, серед основних комунікаційних засобів найбільший вплив на поведінку споживачів

туристичних послуг сільського аграрного туризму мають реклама та прямий маркетинг. Дослідження сегментів споживачів послуг сільського зеленого туризму та інструментів маркетингових комунікацій, що впливають на рішення про купівлю туристичного продукту конкретної сільської садиби, допоможе підприємцям, які працюють у даній галузі, сформувати найбільш вдалу пропозицію свого туристичного продукту, визначити коректний цільовий ринок та розробити ефективний комплекс маркетингових комунікацій з метою покращення іміджу підприємця та вплинути на просування туристичного продукту в умовах висококонкурентного ринку.

Список використаних джерел

1. Биржаков М.Б. Организация сельского туризма: практическое пособие. / М. Б. Биржаков, Л. И. Биткулова, Д. Н. Панова. – Всевожск, 2010. – С. 34–36.
2. Боголюбов В. С. Экономика туризма : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. С. Боголюбов, В. П. Орловская. – 3-е изд. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 192 с.
3. Важинський Ф. А. Диверсифікація та кооперація розвитку сільських територій регіону / Ф. А. Важинський, А. В. Колодійчук, О. С. Молнар // Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Економіка. – 2011. – Вип. 33, Ч. 3. – С. 125–129.
4. Важинський Ф. А. Маркетингові дослідження в системі управління конкурентоспроможністю підприємств / Ф. А. Важинський, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.1. – С. 125–130.
5. Важинський Ф. А. Особливості розвитку підприємства на сільських територіях / Ф. А. Важинський, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.7. – С. 120–124.
6. Гаврилко П. П. Фактори інноваційного розвитку промисловості / П. П. Гаврилко, А. В. Колодійчук, В. М. Черторижський // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – 2011. – Вип. 21.11. – С. 201–205.
7. Долішній І. М. Мотивація персоналу як об'єкт управління на підприємстві / І. М. Долішній, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.5. – С. 211–216.
8. Колодійчук А. В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу / А. В. Колодійчук, В. М. Пісний, Ж. В. Семчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.9. – С. 191–196.

9. Холловой Дж. К. Туристический бизнес: пер. с 7-го англ. изд. / Дж. К. Холловой, Н. Тейлор. – К.: Знання, 2007. – 798 с.

10. Холловой Дж. К. Туристический маркетинг : учеб. пособ. / Дж. К. Холловой ; [пер. с англ. А.А. Кожевниковой]. – К. : Знання, 2008. – 576 с.

References

1. Birzhakov, M. B., Bitkulova, L. I., & Panova, D. N. (2010). Organizatsiya sel'skogo turizma [Organization of rural tourism]: Practical guide: (pp. 34–36). Vsevolzhsk. [in Russian].

2. Bogolyubov, V. S., & Orlovskaya, V. P. (2008). Ekonomika turizma [Tourism economics]: Manual for students of universities. 3rd ed. Moscow: Publishing Center «Academy». [in Russian].

3. Vazhynskyy, F. A., Kolodiychuk, A. V., & Molnar, O. S. (2011). In Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Ekonomika [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economics]: Vol. 33 (3) (pp. 125–129). [in Ukrainian].

4. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Marketynhovi doslidzhennya v systemi upravlinnya konkurentospromozhnistyu pidpryyemstv [Marketing research in the system of competitiveness management of enterprises]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.1 (pp. 125–130). [in Ukrainian].

5. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2011). Osoblyvosti rozvytku pidpryyemnytstva na sil's'kykh terytoriyakh [Features of entrepreneurship development in rural areas]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 21.7 (pp. 120–124). [in Ukrainian].

6. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., & Chertoryzhskyy, V. M. (2011). Faktory innovatsiynoho rozvytku promyslovosti [Factors of innovation development of industry]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 21.11 (pp. 201–205). [in Ukrainian].

7. Dolishniy, I. M., & Kolodiychuk A. V. (2010). Motyvatsiya personalu yak ob'yekt upravlinnya na pidpryyemstvi [Motivation of the personnel as an object of management in the enterprise]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.5 (pp. 211–216). [in Ukrainian].

8. Kolodiychuk, A. V., Pisnyy V. M., & Semchuk Zh. V. (2009). Sutnist' innovatsiy, struktura ta osnovni etapy innovatsiynoho protsesu [The essence of innovation, the structure and the main stages of the innovation process]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific

Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.9 (pp. 191–196). [in Ukrainian].

9. Holloway, J. K., & Taylor, N. (2007). Turisticheskiy biznes [Tourist business]: Translated from 7th Eng. ed. Kyiv: Znannya. [in Russian].

10. Holloway, J. K. (2008). Turisticheskiy marketing [Tourist marketing]: Teaching manual. Translated from English. Kyiv: Znannya. [in Russian].

Дані про автора

Молнар Олександр Сергійович,

к.е.н., доцент, завідувач кафедри економічної теорії, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Вівчарський Олександр Валерійович,

магістр, економічний факультет, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Смагін Андрій Андрійович,

магістр, економічний факультет, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Данные об авторе

Молнар Александр Сергеевич,

к.э.н., доцент, заведующий кафедрой экономической теории ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Вивчарский Александр Валерьевич,

магистр, экономический факультет, ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Смагин Андрей Андреевич,

магистр, экономический факультет, ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Information about the authors

Oleksandr Molnar,

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economic Theory of the Uzhhorod National University

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Oleksandr Vivcharskiy,

Master's degree, Economic Faculty, Uzhhorod National University

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Andriy Smahin,

Master's degree, Economic Faculty, Uzhhorod National University

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Маркетингова концепція ресурсозберігаючого механізму підприємств–виробників мінеральних вод

У статті окреслено, що запровадження та застосування маркетингової концепції дасть змогу створити ефективну основу управлінської, господарської і виробничо–збутової діяльності підприємства як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. В умовах ринку та нестабільності маркетингового середовища запропонована маркетингова концепція, як механізм регулювання змінних процесів та забезпечення можливих позитивних економічних результатів. Доведено вагомість маркетингової концепції, зокрема у кризові періоди, коли дуже важлива для підприємств оптимізація ресурсів, посилення власних позицій на продовольчому ринку. Проаналізовано особливості маркетингових функцій ресурсозберігаючого механізму підприємств–виробників мінеральних вод. Описано системний взаємозв'язок складових ресурсозберігаючого механізму на макро та мезо рівні, що дозволяє оцінити їх розвиток. Розглянуто сучасний стан та динаміку впровадження ресурсозберігаючих проектів в Україні, що засвідчують передумови для активного застосування механізмів управління ресурсозбереженням.

Ключові слова: маркетингова концепція, ресурсозберігаючий потенціал, механізм, управління, мінеральна вода.

ПЕТРИНЯК А.Я.

Маркетинговая концепция ресурсосберегающего механизма предприятий–производителей минеральных вод

В статье обозначены, что введение и применение маркетинговой концепции позволит создать эффективную основу управленческой, хозяйственной и производственно–сбытовой деятельности предприятия как на внешнем, так и внутреннем рынках. В условиях рынка и нестабильности маркетинговой среды предложена маркетинговая концепция, как механизм регулирования обменных процессов и обеспечения возможных положительных экономических результатов. Доказано значимость маркетинговой концепции, в частности в кризисные периоды, когда очень важна для предприятий оптимизация ресурсов, усиления собственных позиций на продовольственном рынке. Проанализированы особенности маркетинговых функций ресурсосберегающего механизма предприятий–производителей минеральных вод. Описано системную взаимосвязь составляющих ресурсосберегающего механизма на макро– и мезо уровне, позволяющем оценить их развитие. Рассмотрено современное состояние и динамику внедрения ресурсосберегающих проектов в Украине, удостоверяющих предпосылки для активного применения механизмов управления ресурсосбережением.

Ключевые слова: маркетинговая концепция, ресурсосберегающий потенциал, механизм, управление, минеральная вода.

PETRYNYAK A.Y.

Marketing concept of resource–saving mechanism mineral water market

The article outlines that the introduction and application of the marketing concept will enable to create an effective basis for management, business and production and marketing activities of the company both on the external and on the domestic markets. In the conditions of the market and the instability of the marketing environment, a marketing concept is proposed as a mechanism for regulating variable processes and providing possible positive economic outcomes. The significance of the marketing concept, in particular during the crisis periods, when it is very important for enterprises to optimize resources, strengthen their own positions in the food market, is. The article analyzes the features of marketing functions of the resource–saving mechanism of the mineral water market. The system interconnection of its tasks on the macro and meso levels is described, which allows to evaluate their development. The current state and dynamics of implementation of resource–saving

projects in Ukraine are considered, which testify to the preconditions for the active use of mechanisms for resource saving management.

Key words: *marketing concept, resource-saving potential, mechanism, management, mineral water.*

Постановка проблеми. Реформування економіки та запровадження нових методів господарювання вимагають глибокого розуміння ресурсозберігаючого механізму та спеціальних знань у галузі управління підприємствами, використання нових підходів і прогресивних форм роботи. Класична маркетингова концепція управління є дуже простою – знайти потребу і задовольнити її [6, с.49]. В цій концепції відправною точкою завжди було розкриття не задоволених потреб цільової аудиторії та формулювання відповідних комерційних пропозицій.

Запровадження та застосування маркетингової концепції дає змогу створити ефективну основу управлінської, господарської і виробничо-збутової діяльності підприємства як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Для підвищення стійкості підприємства в ринкових умовах та нестабільності маркетингового середовища пропонується концепція як основа регулювання процесу змін, враховуючи фактори адаптації, включаючи принципи, способи їх забезпечення та можливі результати використання в бізнесі. На принципах маркетингу будує свої системи переважна більшість провідних компаній світу, але розрекламований останнім часом здоровий спосіб життя, дає позитивний результат. Споживання мінеральної води є повсякденно, а не як складова святкового обіду.

Метою статті є необхідність проведення подальших досліджень, щодо впровадження ресурсозберігаючих технологій в підприємствах-виробниках мінеральних вод в Україні, раціоналізація ресурсовикористання, а також широкі можливості залучення до виробничої діяльності найкращих зарубіжних зразків ресурсозберігаючих технологій поряд з адміністративними, економічними механізмами управління ресурсозбереженнями в контексті формування маркетингової концепції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні тенденції суспільного розвитку свідчать про подальшу актуалізацію питань формування ринку ресурсозберігаючої продукції, зокрема формування його сегментів, розвиток яких обумовлює активізацію ресурсозберігаючих про-

цесів в підприємствах-виробниках мінеральних вод. Відповідно вагомість маркетингової концепції зростає у кризові періоди, коли підприємства прагнуть оптимізувати насамперед внутрішні процеси та посилити завдяки цьому власні позиції на ринках. До відомих дослідників зазначених проблем можна віднести таких учених, як: І. Ансофф, П. Дойль, М. Бейкер, М. Книш, Ф. Котлер.

Виклад основного матеріалу. ПрАТ «Моршинський завод мінеральних вод «Оскар» є підприємством, де виробляють якісну, і, звичайно, корисну мінеральну воду. Вона займає одне з найпрестижніших місць не тільки в м. Моршин, але на території України. Маркетингову концепцію управління підприємством ПрАТ «Моршинський завод мінеральних вод «Оскар» можна виразити в наступних пунктах:

1. Підприємство обирає маркетингову концепцію посилення позицій на ринку, тобто лібералізація цінової політики. Складовою загальної концепції підприємства є концепція стримування ціни на продукцію. Це можна буде здійснити за рахунок зниження витрат на виробництво. При цьому прибуток, зростає на 5 – 7 % при умові стабільної ситуації у монетарній політиці держави.

2. У рамках маркетингової концепції необхідне проведення рекламної компанії, що включає:

- розміщення реклами, спрямованої на конкретного споживача у засобах масової інформації (приблизно 27% від усіх маркетингових витрат);
- розміщення реклами на рекламних щитах та стендах (11%);
- розміщення реклами на транспорті (трамваї, тролейбуси) і в магазинах (18%);
- рекламу, спрямовану на залучення посередників, включаючи в себе цільову розсилку пропозицій підприємства, акції та знижки для оптових покупців і т. п.;

– крім того 12% маркетингових витрат йде на участь у ярмарках і конкурсах якості української продукції. Ці заходи плануються кожного року, а витрати на них незначні.

3. У рамках управлінської структури підприємства в першому півріччі 2017 року проведено підвищення кваліфікації працівників відділу збуту з метою отримання більш продуктивних результатів

Рисунок 1. Збут мінеральної води та темпи приросту у % співвідношенні

їх діяльності. Відповідно темпи приросту зросли на 3,1% за 11 місяців поточного року, а відсоток споживання з від’ємного –5,9% зріс на 3,8% (рис. 1.).

Також в цьому напрямі плануються нововведення та буде проведена робота щодо укладення контрактів на постачання продукції підприємства з торговими точками Центральної України, яка почалася з другого півріччя 2018 року. Це забезпечить повне розповсюдження продукції у всіх регіонах країни і відповідно, потребує додаткових витрат.

Впровадження такої маркетингової концепції в економіці регіону зумовлює необхідність нарощення його потенціалу та пошук додаткових резервів спільної концепції управління розвитком підприємств–виробників мінеральних вод. Дана тенденція свідчить про появу нового типу споживача, основною ціллю якого є постійно змінні потреби. Поведінка такого споживача стає менш раціональною, комфорт та штучно нарощені потреби все більше домінують в процесі прийняття рішень про покупку. У зв’язку з цим розвиваються маркетингові функції на формування ресурсозберігаючого самозбереження у покупців. Цей фактор визначає перспективні напрями маркетингового ресурсозберігаючого потенціалу на різних рівнях господарювання.

Даний в роботі маркетинговий проект основних елементів маркетингової концепції управління розвитком підприємств–виробників мінеральних вод в умовах Львівської області (рис. 2.) можна використовувати в програмуванні соціально–економічним розвитком території на основі:

– представлення оцінки перспектив регіонального ресурсозберігаючого розвитку у відповідності з державною програмою регулювання ресурсозберігаючого потенціалу в умовах Львівської області шляхом його складових;

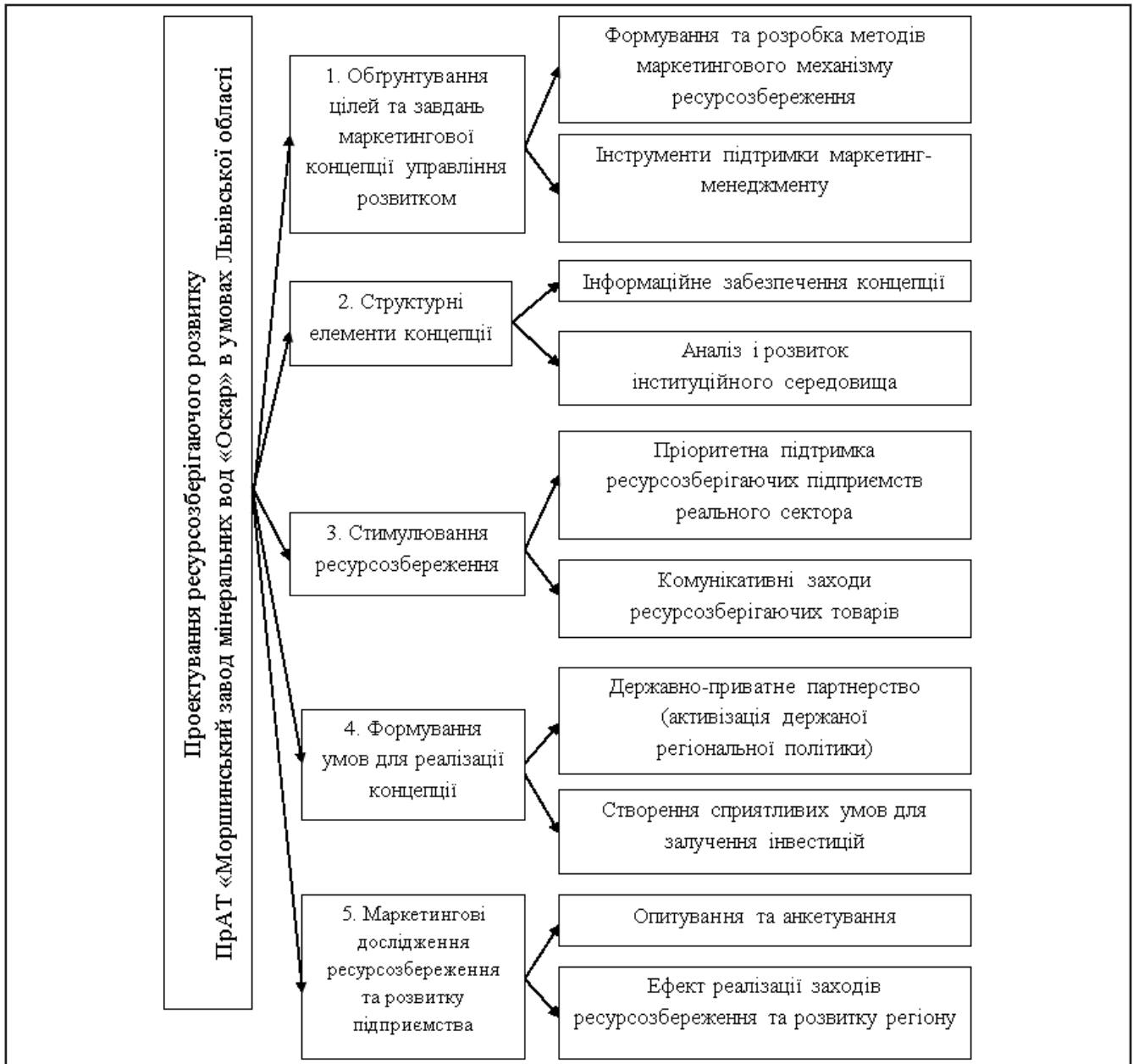
– гармонізації територіальних пропорцій;

– стимулювання розвитку регіональних суб’єктів господарювання;

– формування умов для впровадження маркетингової концепції в економіці регіону;

– розвиток та створення середовища ресурсозбереження в регіоні Механізм маркетингової концепції управління розвитком мінеральних вод в регіоні є загальною версією даної моделі та має об’єктивну та суб’єктивну природу. Перша оцінюється фундаментальним положенням теорії та практики маркетингу, та виступає як сукупність об’єктивних закономірностей та процесів, які реалізуються маркетинг–менеджментом, що має певну можливість навчання та управління ними. Друга – його еволюційним та динамічним характером, трансформацію структури маркетингових інструментів з розрахунком певних умов господарювання та етапів розвитку. Взаємозв’язок маркетингового механізму ресурсозбереження з загальнодержавним організаційно–економічним механізмом реалізується через бюджетне фінансування програми ресурсозбереження та застосовується адміністративними і економічними методами регулювання в масштабах країни.

Особливості адаптації маркетингового механізму ресурсозбереження на мікрорівні зв’язані з дією факторів макросередовища, а також з

Рисунок 2. Основні елементи маркетингової концепції управління розвитком підприємств-виробників мінеральних вод

специфічними організаційно-технічними, територіальними, природно-кліматичними умовами. Вплив останніх на такий механізм виявляється з таких можливостей як підключення приватних партнерів до вирішення задач ресурсозбереження, включаючи кредити для фінансування програм економії матеріальних ресурсів громадських організацій, і до формування ресурсозберігаючого самознання, а також ступеня державної участі в регулюванні задач ресурсозбереження. Діагностика рівня структури маркетингового механізму ресурсозбереження свідчить про системний взаємозв'язок його за-

дач на макро та мезо рівні і дозволяє оцінити їх розвиток.

З рисунку 2 видно, що в маркетинговій сфері економіки можливі різні форми активізації певних зусиль суб'єктів господарювання та раціоналізації системи управління домінує необхідність зусиль, ресурсів, стимулів та перерозподіл ризиків між державою та бізнесом. Маркетингова концепція деталізується масштабами між функціонального потенціалу регіону та бізнесу. З врахуванням зазначених тенденцій змінюється роль ресурсозбереження в сучасному світі.

Висновки

Активізація ресурсозберігаючих процесів в Україні вимагає створення адаптованої до особливостей нашої економіки комплексної системи показників ресурсозбереження, яка б врахувала усі його сторони щодо маркетингової концепції. Формування на цій основі моніторингових систем ресурсозбереження на локальному, регіональному та державному рівнях дозволяє зацікавити керівництво підприємств у реалізації ресурсозберігаючих заходів, реально оцінити дієвість та удосконалити державні механізми управління ресурсозбереженням. Проведене дослідження показало, що основні показники діяльності підприємства характеризуються фінансовою стійкістю, збалансованістю засобів та джерел їх формування, доходів і витрат, грошових і товарних потоків, співвідношенням довгострокових і поточних зобов'язань, достатністю забезпечення матеріальних оборотних засобів, власними джерелами. Сучасні тенденції розвитку маркетингової концепції управління передбачають:

- концентрацію зусиль на виявленні нових потреб та стимулювання їх постійного нарощення;
- не збалансування інтересів підприємств – виробників мінеральних вод за рахунок маркетингових досліджень та вирішення проблеми виробників, навіть за рахунок збитків інтересів покупців;
- орієнтація на формування в суспільстві тенденцій покупців, в першу чергу, на сегменти ринку товарів споживача;
- збереження методичних підходів до вивчення потреб споживачів, які не можуть сформувавши ресурсозберігаючого та екологічного самопізнання;
- відсутності масштабних досліджень, пов'язаних з розробкою державних цільових програм ресурсозбереження.

Виділені структурні елементи маркетингового ресурсозберігаючого потенціалу підприємств – виробників мінеральних вод, який складається із комунікаційної та економічної міцності ресурсозберігаючих функцій та можливостей управлінських кадрів, конвертування всіх матеріальних благ у ресурсорациональність, що дозволить сформувати екорациональні та ресурсозберігаючі підприємства – виробники мінеральних вод та створити базу для комплексного програмно-цільового підходу до формування сучасних маркетингових методів стратегічного управління

ресурсозберігаючою діяльністю, який реалізується у форматі маркетингового проекту розвитку Львівської області, що забезпечує ресурсоекологічну рівновагу території.

Список використаних джерел

1. Аналітичний огляд ринку питної води України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://inventure.com.ua>
2. Батюк Б.Б., Левків Г.Я. Маркетингове управління процесом постачання продукції аграрних формувань. Монографія. – Львів: Ліга – Прес, 2009. – 203с., с.49.
3. Статистичний щорічник Львівської області за 2017 рік: В 2 ч. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2017. – Ч.2. – 345 с.
4. Шестопалов В.М., Овчиннікова Н.Б. Перша українська класифікація мінеральних вод // Вода і водочисні технології. 2013. – №3(7). – С.40–44.

References

1. Analitichnyi ohliad rynku pytnoi vody Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://inventure.com.ua>
2. Batiuk B.B., Levkiv H.Ya. Marketynhove upravlinnia protsesom postachannia produktsii ahrarnykh formuvan. Monohrafiia. – Lviv: Liha – Pres, 2009. – 203s., s.49.
3. Statystychnyi shchorichnyk Lvivskoi oblasti za 2017 rik: V 2 ch. – Lviv: Holovne upravlinnia statystyky u Lvivskii oblasti, 2017. – Ch.2. – 345 s.
4. Shestopalov V.M., Ovchynnikova N.B. Persha ukrainska klasyfikatsiia mineralnykh vod // Voda i vodochysni tekhnolohy. 2013. – №3(7). – S.40–44.

Дані про автора

Петриняк Андрій Ярославович,

здобувач ЛРІДУ НАДУ при Президенті України
e-mail: yliana1234@ukr.net

Данные об авторе

Петриняк Андрей Ярославович,

соискатель ЛРИДУ НАГУ при Президенте Украины
e-mail: yliana1234@ukr.net

Data about the author

Andriy Petrynyak,

the candidate of LRID NAPA under the President of Ukraine
e-mail: yliana1234@ukr.net

Вложение инвестиций в развитие предпринимательства в аграрной сфере как важнейший фактор продовольственной безопасности в условиях модернизации

Предмет исследования. Аграрное предпринимательство занимает одно из важнейших мест в обеспечении различных отраслей промышленности сельскохозяйственным сырьём. В условиях рыночной экономики возникает острая необходимость регулирования финансово-кредитного механизма, а также совместного исследования организационно-экономических проблем совершенствования финансово-кредитного механизма вместе со всеми основными направлениями развития аграрного предпринимательства.

Цель исследования. Увеличение производства качественных экспортных товаров в условиях модернизации в аграрном секторе является одной из важнейших целей ненефтяного сектора. Именно поэтому создание благоприятных условий для инвесторов и привлечение инвестиций в развитие аграрного предпринимательства – важнейший фактор продовольственной безопасности в условиях модернизации.

Результаты работы. Одним из основных направлений улучшения финансового обеспечения аграрной сферы и совершенствования финансовых отношений в этой сфере в условиях модернизации являются механизмы государственной поддержки аграрному сектору. Специфические особенности аграрного сектора превращают государственную поддержку этой отрасли в объективную необходимость.

Выводы. В решении проблемы продовольственной безопасности удовлетворение внутреннего спроса и увеличение экспортных продуктов – в одинаковой степени важные и взаимодополняющие друг друга задачи. Отметим, что аграрная сфера Азербайджана характеризуется мощным потенциалом по созданию добавочной стоимости и повышения экспортного потенциала страны.

Ключевые слова: аграрное предпринимательство, модернизация, финансово-кредитный механизм, привлечение инвестиций, сельскохозяйственное производство, продовольственная безопасность.

SULEYMANOVA ARZU

Investing in the development of entrepreneurship in the agricultural sector as the most important factor in food security in the context of modernization

Subject of research. Agrarian entrepreneurship occupies one of the most important places in the state of various industries of agricultural raw materials. In a conditions of market economy, there is a sharp necessity of the financial and credit mechanism, and also a joint research of the organizational and economic problems of improving the financial and credit mechanism, along with all the main directions of development of agricultural entrepreneurship.

Purpose of the study. The increase in the production of high-quality export goods in the conditions of modernization in the agricultural sector is one of the most important areas of the non-oil sector. That is why the creation of favorable conditions for investors and attracting investment in the development of agricultural entrepreneurship is the most important factor of food security in the context of modernization.

The results of the work. One of the main directions of improving financial support for the agricultural sector and improving financial relations in this area in the context of modernization are the mechanisms of state support for the agricultural sector. The specific features of the agricultural sector turn state support of this industry into an objective necessity.

Findings. *In decision the problem of food security, meeting domestic demand and increasing export products are equally important and mutually complementary tasks.*

Keywords: *agricultural entrepreneurship, modernization, financial and credit mechanism, investment attraction, agricultural production, food security.*

Постановка проблеми. Азербайджан, після відновлення свого суверенітету, з крахом колишнього СРСР, отримав важкі наслідки за структурою економіки, особливо в аграрній сфері. Аграрна сфера країни надовго була позбавлена можливості модернізації та оновлення сучасного обладнання, не мала самостійних фінансових та інвестиційних механізмів і не могла привертати іноземні інвестиції. Однак на початку 90-х років ХХ століття в країні все змінилось і Азербайджан, як незалежне державство, виконав велику роботу з організації та розвитку самостійних державних атрибутів, зокрема в сфері інвестиційної діяльності та розвитку аграрної сфери з вдосконаленням її фінансових та інвестиційних механізмів. Так, одразу після відновлення незалежності, одним з перших законів в країні був Закон Азербайджанської Республіки «Про захист іноземних інвестицій», який був прийнятий 15 січня 1992 року, а через кілька років, 13 січня 1995 року, був розроблений та прийнятий інший закон – Закон Азербайджанської Республіки «Про інвестиційну діяльність», а 22 жовтня 2010 року був прийнятий Закон Азербайджанської Республіки «Про інвестиційні фонди». Визначено важливі та практичні механізми інвестиційної підтримки підприємництва та покращення інвестиційного клімату в країні. Так, з Постановою Кабінету Міністрів Азербайджанської Республіки «Про інвестиційну допомогу малим підприємствам» від 16 червня 2001 року були визначені та застосовані основні механізми організації та забезпечення інвестиційної підтримки суб'єктів малого підприємництва. Всі ці фактори, також додаткові заходи з розвитку підприємництва та зменшенню втручання в їх діяльність, зупинка масових перевірок суб'єктів підприємництва, надання державної підтримки з постачання добривом, мінеральними добривами та пільговими кредитними ресурсами сприяли

інтенсифікації розвитку малого та середнього бізнесу в країні і, особливо це відчувалося в регіонах країни. Закон Азербайджанської Республіки «Про підприємницьку діяльність», який був прийнятий 15 грудня 1992 року, сприяв активному переходу від адміністративно-централізованої командно-управлінської системи господарства до принципів ринкових відносин та углиблення ринкового господарства в країні [8]. В цілому, аграрне підприємництво повинно слугувати основною цільовою стратегією макроекономічного розвитку, і цим створити умови для забезпечення продовольчої безпеки. Аграрне підприємництво також займає основне та важливе місце в забезпеченні інших галузей промисловості сільськогосподарським сировиною. В умовах ринкової економіки в аграрному підприємстві фінансово-кредитний механізм оздоровлює конкурентну середовище суб'єктів господарювання, забезпечує стабільне та неперервне розвиток сільського господарства. Саме тому виникає потреба регулювання фінансово-кредитного механізму в аграрному підприємстві. Виникла також потреба спільного дослідження організаційно-економічних проблем вдосконалення фінансово-кредитного механізму разом з усіма основними напрямками розвитку аграрного підприємництва.

Изложение основного материала. Одним з основних напрямків покращення фінансового забезпечення аграрної сфери та вдосконалення фінансових відносин в цій сфері в умовах модернізації є механізми державної підтримки аграрному сектору. Специфічні особливості аграрного сектора перетворюють державну підтримку цієї галузі в об'єктивну потребу.

Державна підтримка аграрного сектора охоплює більш широкі цілі в умовах модернізації. Так, однією з найважливіших цілей державної підтримки аграрного сектора є успішне завершення процесу рас-

ширенного воспроизводства, предотвращение убыточного производства и нейтрализации финансового банкротства производителей сельхозпродукции независимо от их форм хозяйствования. В условиях же модернизации государственная поддержка аграрного сектора охватывает более широкий спектр действия. Так, государственная поддержка аграрного сектора в условиях модернизации направлена не только на компенсацию убытков сельхоз производителей и эффективное построение сельхоз производства с экономической точки зрения, но также, к этому процессу относят и целевые государственные программы. В рамках целевых государственных программ в сельском хозяйстве на передний план выдвигаются расширение производства, а также реализация мер, направленных на интенсификацию производства. В отчёте ООН за 2011–2013 гг. отмечено, что 12% населения Земли страдают от хронического голода. В условиях, когда природные ресурсы день за днём истощаются, обеспечение продовольственной безопасности превращается, можно сказать, в глобальную проблему. Эта проблема не обошла стороной и нашу Родину и, в результате стала причиной специализации по регионам отраслей, составляющих материальную основу продовольственной безопасности. Развитие не нефтяного сектора, в том числе, сельского хозяйства, постоянно остаётся в центре внимания со стороны руководства страны, как одна из приоритетных направлений экономической политики. Одним из важнейших направлений государственной поддержки сельскому хозяйству является осуществление налоговой политики, учитывающей интересы аграрного сектора, носящей более совершенный, по отношению к аграрной сфере, характер.

Существующая в аграрном секторе налоговая система предусматривает освобождение от всех прочих налогов, за исключением поземельного налога. С этой точки зрения, уместно отметить «Государственную программу по надёжному обеспечению населения в Азербайджанской Республике продовольственными продуктами в 2008–2015 гг.», подписанную президентом Ильхамом Алиевым с целью систематического и комплексного осуществления мер в области обеспечения продовольственной безопасности. Именно, с применением программы определены важные льготы

для эффективной деятельности фермеров, обеспечивающих население местной продукцией. Фермеры, освобожденные от всех прочих налогов, за исключением земельного налога, обеспечиваются льготными кредитами, семенами, удобрениями, сельскохозяйственной техникой и т.д. Реформы, проведённые в аграрном секторе дают положительные результаты для повышения урожайности, конкурентоспособности продукции, развития прибыльных отраслей сельского хозяйства, более эффективной организации государственной поддержки фермерам.

В регионах и крупных городах есть необходимость создания постоянно функционирующих, специализированных «фермерских магазинов», «зелёных маркетов», центров оптовой продажи сельскохозяйственной продукции. В рамках мер, осуществлённых Национальным Фондом Помощи Предпринимательству Министерства Экономки в соответствии с Распоряжением Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева «О дополнительных мерах по совершенствованию деятельности сельского хозяйства и продовольственного рынка» от 16 января 2014-го года было выделено льготных кредитов на создание 12 логистических центров объёмом 206 тыс.тонн и общей стоимостью 221 млн. ман., и мясообработывающих предприятий (фабрик убоя) годовой мощностью производства 10,5 тыс.тонн мяса в городах Баку и Гяндже, а в Шемкирском и Исмаиллинском районах – 88 млн. ман. на создание 4 специализированных зелёных маркетов. Исполнение этих проектов дало возможность на создание более 1100 рабочих мест. А принятие указа «О дополнительных мерах, связанных с совершенствованием системы продовольственной безопасности в Азербайджанской Республике» стало одним из важнейших направлений социально-экономической политики государства, направленной на надёжное обеспечение населения продуктами питания в республике. Потому что заметные достижения в области обеспечения продовольственной безопасности, повышения качества продукции и увеличения экспортного потенциала немаловажны с точки зрения продовольственной безопасности. Итак, обеспечение населения страны безопасными и качественными продуктами питания, повышение эффективности системы контроля за безопасностью про-

дуктов питания является одной из основных задач на предыдущий период.

Предполагаемые цели делают необходимым совершенствование правовой базы страны в этой отрасли, полное соответствие национальных стандартов требованиям всемирного рынка и углубление сотрудничества с международными организациями. Осуществление мер, определённых в «Стратегической Дорожной Карте относительно производства и обработки сельскохозяйственной продукции» требует осуществления более жёсткого контроля всеми стадиями процесса производства продуктов питания для обеспечения населения более качественным продовольствием. С этой целью, согласно Указу Президента от 13 ноября 2017-го года было создано Агентство Продовольственной Безопасности. Агентство, осуществляющее контроль над безопасностью продуктов, усиление и модернизацию материально-технической базы, определяет необходимые меры для обеспечения продовольственной безопасности населения. Удовлетворение потребностей населения в сельскохозяйственной продукции является результатом полного обеспечения внутреннего рынка местными продуктами за счёт развития аграрного сектора в стране.

Как известно, аграрная сфера в Азербайджане считается стратегическим сектором экономики страны, так как от ее стабильной деятельности, устойчивости и конкурентоспособности зависит обеспечение продовольственной безопасности населения, минимизации зависимости продовольственного обеспечения от импорта и, в целом укрепление экономической безопасности страны в условиях расширения глобальных угроз и влияний. 16 апреля 2014 года был издан Указ Президента Азербайджанской Республики «О мерах по ускорению институциональной реформы и совершенствования управления в аграрной сфере», где были определены важные направления институциональной реформы и модернизации государственных механизмов в данной сфере. Начались масштабные работы по углублению институциональной реформы в аграрной сфере, создан ряд государственных структур, корпораций и организаций по обеспечению интенсификации развития аграрного сектора, повышению активности аграрных субъектов по наращиванию, сбору и экспорта широкого ассортимента сель-

скохозяйственной и аграрной продукции, стимулировалось развитие ряда перспективных отраслей растениеводства, таких как хлопководство, чаеводство, табаководство, расширилась деятельность в сфере шелководства, серьезно повысился объем экспорта ряда продукции – помидора, фундука, других фруктов и овощей. Все эти факторы свидетельствуют о серьезном потенциале аграрной сферы страны и ее инвестиционной привлекательности. Более того, 14 июня 2016 года был принят Закон Азербайджанской Республики «О кооперации сельского хозяйства», который дал возможность расширению финансово-инвестиционной деятельности в сельскохозяйственном и аграрном секторе [8].

Согласно прогнозам Всемирного Банка за 2018 г. в нашей стране в аграрном секторе ожидается ежегодный прирост в 4%, а это указывает, что Азербайджан по этому показателю занимает одно из ведущих мест среди стран Восточной и Центральной Европы, которые охватывает данный отчет.

Увеличение местного производства сельскохозяйственной продукции животноводства стало причиной резкого сокращения объема импорта, что является результатом осуществлённых аграрных реформ. Объем импорта снизился по мясу и мясным продуктам на 2,8%, молоку и молочным продуктам – на 15,7%, поголовью крупного рогатого скота – на 74,5%, мелкого рогатого скота – на 94,2%, сортов кур для разведения – на 51,6%. Подобное положение наблюдается и в импорте молочных продуктов. Так, снижение, составляет по сметане – 18%, по сыру – 6,6%, сливочному маслу – 18,8%. Основной целью является повышение продуктивности в 5–6 раз за счёт замены пород скота более продуктивными, усиления кормовой базы, увеличения производства традиционных видов растений. На сегодняшний день осуществляется комплекс мер для увеличения производства зерна, винограда, чая, сои и других важных продуктов питания, применяются методы более эффективного использования потенциала.

Согласно подсчётам ФАО, к 2050-му году ожидается увеличение потребности в зерне для потребления в пищу и корма от нынешних 2,1 млрд тонн до приблизительно 3 млрд. тонн, а производства мяса от 200 млн. тонн до 470 млн. тонн. В этой области положение в Азербайджане удовлетворительное.

В результате мер, осуществлённых в направлении ввоза из других республик коров с высокой производительностью для разведения, развитие животноводства выходит на качественно новый уровень, к этой отрасли применяется новый подход. Президент республики Ильхам Алиев выразил свою уверенность в достижении ещё больших успехов в этой сфере, словами: «В прежние годы мы покупали породистый скот, раздавали фермерам. Это имело положительное влияние, так как продуктивность породистого скота, безусловно, выше. Ввоз, как молочных, так и мясных пород скота имело положительное влияние». Также он заявил, что необходимые для достижения ещё больших результатов средства будут выделяться фермерам из Резервного Фонда Президента. Первоочередной целью является полное обеспечение населения страны мясом, молоком и молочными продуктами, в то же время, экспорт лишней продукции в другие страны. Для этого увеличивается посев растений для корма на пастбищах. «Потому что каждая пядь земли должна быть ценна для нас. Снова возвращаюсь к своей предыдущей мысли, что неэффективное использование земель недопустимо. Поэтому развитие животноводства современными методами окажет положительное влияние и на растениеводство. На землях, предусмотренных для растениеводства, конечно же, должны вестись и мелиоративные меры» – отметил Президент И. Алиев. Благодаря его подобным наставлениям на необходимых территориях рожются субартезианские колодцы, которые обеспечивают сельчан питьевой водой, а также орошают посевные площади. Важнейшим условием для обеспечения продовольственной безопасности, является увеличение материальной и моральной поддержки фермерам, расширение предпринимательской деятельности.

В течение 6 месяцев текущего года предпринимателям было выдано в кредит 63 млн. ман. на льготных условиях. В целом, было выдано льготных кредитов на общую сумму 2 млрд. ман. «Механизм продвижения инвестиций полностью оправдал себя. Это был очень верный шаг. После запуска механизма продвижения инвестиций, благодаря этой инициативе, в Азербайджан было вложено 1,6 млрд. ман. инвестиций» – сказал Президент Ильхам Алиев и оценил внедрение механизма продвижения инвестиций, как

полезный фактор. А предприниматели, в свою очередь, оправдывают оказываемую им государством поддержку избытком продукции на внутреннем рынке.

Для полного удовлетворения внутренних потребностей ощущается необходимость в увеличении производства продуктов питания, обусловленная увеличением численности населения. Увеличение производства качественных экспортных товаров, как одна из важнейших целей не нефтяного сектора, сохраняет свою значимость и в аграрном секторе.

Несмотря на то, что представление конкурентоспособных продуктов питания на мировых рынках под азербайджанским брендом, является важнейшей стратегической целью, обеспечение внутреннего спроса местными продуктами, является первоочередной задачей.

Выводы

В решении проблемы продовольственной безопасности удовлетворение внутреннего спроса и увеличение экспортных продуктов – в одинаковой степени важные и взаимодополняющие друг друга задачи. В Азербайджане продовольственная безопасность населения обеспечивается в полной мере. Производство мяса в Азербайджане, можно сказать, удовлетворяет внутренние потребности населения. В результате мер, которые будут осуществлены в последующие годы, будет достигнут большой экспортный потенциал мяса и мясных продуктов, молока и молочных продуктов. Потребность населения страны в курятине удовлетворяется на 100%, а в молоке и молочных продуктах на уровне 80%. Азербайджан в больших количествах экспортирует фрукты и овощи. В текущем году экспорт помидоров повысился на 55%, картофеля – на 63%, лука – на 1100%, молочных продуктов – примерно на 400%, продуктов переработки фруктов и овощей – на 54%, спиртных и безалкогольных напитков на 16%, в том числе, вина – на 13%, яблок – около 200%, гранатов – на 106%, чая – на 50%, шоколада – на 50%, масел растительно-животного происхождения – на 7%. В последующие годы планируется достичь ещё больших результатов в сфере экспорта. Отметим, что аграрная сфера Азербайджана характеризуется мощным потенциалом по созданию добавочной стоимости и повыше-

ния экспортного потенциала страны. Нуждается в активизации инвестиционно–инновационная деятельность в аграрной сфере, в повышении эффективности региональных инвестиционных фондов и организаций, финансово–кредитных учреждений, страховые компаний и в целом обеспечить максимальную привлекательность инвестиций в аграрной сфере Азербайджана в ближайшей перспективе.

Список использованных источников

1. Статистика, Учебник/под ред. Проф. И.И.Елисеевой–М.:ООО «ВИТРЭМ»,2002.–448 с.
2. Я.Р.Магнус, П.К. Катышев, А.А. «Эконометрика», Начальный курс, учеб.–6–е изд. Перераб. и доп.–М.: Дело, 2004 – 576 с.
3. Н.П.Тихинов, Е.Ю. Дорохина «Эконометрика»: Учебник–М.: «Экзамен», 2003.–512 с.
- 4.Н.П. Тихомиров, Е.Ю. Дорохина «Эконометрика», Учебник–М.: «Экзамен», М.:2003.–512 с.
5. В.А. Валентинов «Эконометрика», М.:,2006.–448 с.
6. Канторович Г.Г. «Анализ временных рядов», Экономических журнал ВШЭ, №1 2002, ст. 85–116
7. Ядигаров Т.А. Применение экономико–математического метода в анализ рентабельности производства судоремонтных заводов». Научныетруды, АГ–МА «Баку» 2014. с.55–59
8. International Scientific Journal Theoretical & Applied Science , Philadelphia, USA с. 307–312
9. WWW azstat.cov.az

References

1. Statystyka, Uchebnyk/pod red. Prof. Y.Y.Elyseevoi–М.:ООО «VYTRЭМ»,2002.–448 s.
2. Ya.R.Mahnus, P.K.Katyshhev, A.A.Peresetskyi «Эконометрика», Nachalnyi kurs, ucheb.–6–e yzd. Pererab. y dop.–М.: Delo, 2004 – 576 s.
3. N.P.Tykhynov, E.Iu.Dorokhyna «Эконометрика»: Uchebnyk–М.: «Экзамен», 2003.–512 s.
- 4.N.P.Tykhomyrov, E.Iu.Dorokhyna «Эконометрика», Uchebnyk–М.: «Экзамен», М.:2003.–512 s.
5. V.A.Valentynov «Эконометрика», М.:,2006.–448 s.
6. Kantorovych H.H. «Анализ vremennykh riadov», Экономыcheskykh zhurnal VShЭ, №1 2002, st. 85–116
7. Yadyharov T.A. Prymenenye ekonomyko–matematycheskoho metoda v analiz rentabelnosti proyzvodstva sudoremontnykh zavodov”. Nauchnyetrudy, ANMA «Baku» 2014. s.55–59
8. International Scientific Journal Theoretical & Applied Science , Philadelphia, USA s. 307–312
9. WWW azstat.cov.az

Данные об авторе

Сулейманова Арзу Рагим Кызы,

к.э.н., Азербайджанский университет кооперации
e–mail: suleymanova.arzu@yandex.ru

Data about the author

Arzu Suleymanova,

Ph.D., Azerbaijan University of Cooperation
e–mail: suleymanova.arzu@yandex.ru

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 332.05:336.025(477)

DOI 10.5281/zenodo.2556240
ЗАХАРЧЕНКО В.І.

Аналіз заходів із фінансової децентралізації в контексті сталого розвитку територій

Предмет дослідження – відповідність заходів із фінансової децентралізації в Україні засадам сталого розвитку територій (населених пунктів, районів, регіонів).

Метою написання **статті** є виокремлення та розгляд основних заходів фінансової децентралізації в Україні в контексті сталого розвитку територій.

Методологія проведення роботи включає використання теоретичного аналізу для формування науково–практичних засад фінансової децентралізації та сталого розвитку територій, елементів імперативного методу – для з'ясування достатності законодавчого забезпечення заходів із фінансової децентралізації, економічної діагностики – для оцінювання результативності заходів із фінансової децентралізації, методу прогнозування – для встановлення можливостей реалізації програм і проектів сталого розвитку територій.

Результати роботи. З'ясовано теоретичні засади фінансової децентралізації та сталого розвитку територій. Виокремлено та проаналізовано основні заходи фінансової децентралізації в Україні в контексті сталого розвитку територій. Обгрунтовано шляхи зміцнення фінансово–економічної бази об'єднаних територіальних громад, районів та регіонів на основі активізації інноваційно–інвестиційної діяльності на засадах смарт–спеціалізації, що сприятиме реалізації програм і проектів сталого розвитку.

Висновки. Основні заходи із фінансової децентралізації, що реалізуються в Україні, відкривають широкі перспективи для сталого розвитку територій різного рівня. При цьому дуже важливо, щоб головний акцент було зроблено не на перерозподіл повноважень і фінансових ресурсів між центром і територіями, а на зміцнення їх фінансово–економічної бази на основі активізації інноваційно–інвестиційної діяльності.

Ключові слова: місцеве самоврядування, реформа децентралізації, об'єднана територіальна громада, фінансова децентралізація, сталий розвиток територій.

ЗАХАРЧЕНКО В.І.

Анализ мероприятий по финансовой децентрализации в контексте устойчивого развития территорий

Предмет исследования – соответствие мероприятий по финансовой децентрализации в Украине принципам устойчивого развития территорий (населенных пунктов, районов, регионов).

Целью написания статьи является выделение и рассмотрение основных мер по финансовой децентрализации в Украине в контексте устойчивого развития территорий.

Методология проведения работы включает использование теоретического анализа для формирования научно–практических основ финансовой децентрализации и устойчивого развития территорий, элементов императивного метода – для выяснения достаточности законодательного обеспечения мер по финансовой децентрализации, экономической диагностики – для оценки эффективности мероприятий по финансовой децентрализации, метода прогнозирования – для установления возможностей реализации программ и проектов устойчивого развития территорий.

Результаты работы. Выявлено теоретические основы финансовой децентрализации и устойчивого развития территорий. Выделены и проанализированы основные меры финансовой децентрализации в Украине в контексте устойчивого развития территорий. Обоснованы пути укрепления финансово–экономической базы объединенных территориальных общин, районов и регионов на основе активизации инновационно–инвестиционной деятельности на основе смарт–специализации, будет способствовать реализации программ и проектов устойчивого развития.

Выводы. Основные мероприятия по финансовой децентрализации, реализуемые в Украине, открывают широкие перспективы для устойчивого развития территорий различного уровня. При этом очень важно, чтобы главный акцент был сделан не на перераспределение полномочий и финансовых ресурсов между центром и территориями, а на укрепление их финансово–экономической базы на основе активизации инновационно–инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: местное самоуправление, реформа децентрализации, объединенная территориальная община, финансовая децентрализация, устойчивое развитие территорий.

ZAKHARCHENKO V.I.

Analysis of measures for financial decentralization in the context sustainable development of territories

The subject of research is the compliance of the measures of financial decentralization in Ukraine with the principles of sustainable development of territories (settlements, regions, regions).

The purpose of the article is to identify and review the main measures of financial decentralization in Ukraine in the context of sustainable development of territories.

The methodology of the work includes the use of theoretical analysis to form the scientific and practical principles of financial decentralization and sustainable development of territories, elements of the imperative method – to determine the adequacy of legislative provision of measures for financial decentralization, economic diagnosis – for assessing the effectiveness of measures for financial decentralization, the method of forecasting – to establish opportunities for implementation of programs and projects of sustainable development of territories.

The results of the work. The theoretical principles of financial decentralization and sustainable development of territories are found out. The main measures of financial decentralization in Ukraine in the context of sustainable development of the territories are identified and analyzed. The ways of strengthening of the financial and economic base of the united territorial communities, regions and regions are grounded on the basis of intensification of innovation and investment activity on the basis of smart specialization, which will promote implementation of programs and projects of sustainable development.

Conclusions. The main financial measures that are being implemented in Ukraine open up broad prospects for the sustainable development of territories of different levels. At the same time, it is very important that the main emphasis should be placed not on the redistribution of powers and financial resources between the center and the territories, but on strengthening their financial and economic base on the basis of intensification of innovation and investment activity.

Key words: local self–government, decentralization reform, united territorial community, financial decentralization, sustainable development of territories.

Постановка проблеми. Після здобуття незалежності в Україні було взято курс на створення демократичної системи державного управління, що передбачає децентралізацію влади. Належало вирішити проблеми пов'язані зі слабкістю інституційних засад децентралізації, недосконалістю територіальної організації влади, надмірною концентрацією владних повноважень і фінансових ресурсів у центрі, неефективністю контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування. Щоб прискорити вирішення цих проблем, Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням від 1 квітня 2014 р. № 333-р. схвалив Концепцію реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Одним із базових напрямів цієї реформи визначена фінансова (податково-бюджетна) децентралізація, яка покликана значно розширити фінансові можливості місцевих органів влади, що особливо важливо в контексті забезпечення сталого розвитку територій (поселень, районів, регіонів тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у аналіз проблем і конкретних заходів із фінансової децентралізації в Україні зробили такі вчені, як Н. Бак, Л. Безтелесна, Л. Бенюк [1], Т. Бондарук, О. Власюк, Г. Возняк, І. Волохова, В. Голян [2], Т. Далевська, М. Деркач, О. Заклекта-Берестовенко, Л. Іщук, М. Карлін [3], М. Кічурчак, І. Луніна, Г. Маркович, В. Опарін, Ю. Пасічник, Х. Патицька [4], К. Павлюк, І. Сторонянська, С. Шульц [5] та ін. Однак у більшості їхніх праць не акцентується увага на тому, яким саме чином фінансова децентралізація впливає на сталий розвиток територій, зокрема в розрізі основних її заходів.

Метою статті є виокремлення та розгляд основних заходів фінансової децентралізації в Україні в контексті сталого розвитку територій.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих кроків реформи децентралізації в Україні є фінансова децентралізація. Необхідність у ній впливає з принципу субсидіарності, за яким джерела бюджетного фінансування мають бути максимально наближені до споживачів суспільних благ (освіта, охорона здоров'я, культура, безпека, благоустрій тощо). Зрозуміло, що цей принцип лежить в основі відомих теоретичних побудов із фінансової децентралізації, а саме [6, с. 136–138; 7]:

- гіпотези Ч. Тібу (1956 та 1961 рр.), суть якої полягає в тому, що економічні агенти вибирають ту адміністративно-територіальну одини-

цю, в якій (в умовах фінансової автономії) їм буде забезпечено оптимальний рівень забезпечення суспільними благами і податкового тягаря (згідно певних уподобань і Парето-ефективності);

- підхід Р. Масгрейва до фіскального федералізму (1959 та 1977 рр.), в рамках якого виділено три основні функції системи бюджетного фінансування – алокаційну (оптимального розміщення ресурсів по територіальних рівнях для ефективного забезпечення населення суспільними благами), перерозподільну (централізованого вирівнювання доходів адміністративно-територіальних одиниць) та стабілізаційну (з підтримання макроекономічної рівноваги), а також сформульовано основні принципи фінансової децентралізації: 1) відповідності (рішення про виробництво суспільних благ мають приймати ті громадяни, які проживають на території, де отримуються податки і збори для їх фінансування); 2) централізованого перерозподілу (зміни в розподілі мають покладатися на центральний уряд, який володіє необхідними важелями); 3) фінансового вирівнювання (уряд має забезпечувати певний ступінь вирівнювання між краще та гірше забезпеченими територіями); 4) національних бажаних благ (уряд має стимулювати надання певних суспільних благ на місцевому рівні через надання цільових трансфертів);

- теорії клубів Дж. Б'юкенена (1965 р.), згідно якої клуб, як добровільне об'єднання (на практиці це може бути й оптимальна за розмірами територіальна громада), допомагає отримати вигоду від спільного використання будь-якого суспільного блага, виробництво якого було оплачено з внесків членів клубу (для територіальних громад – з податкових платежів місцевого населення), конкуруючи при цьому за бюджет сектору державного управління;

- принципу «фіскальної рівноваги» М. Олсона (1969 р.), за яким власні повноваження територій мають опиратися на фінансування за рахунок власних дохідних джерел;

- моделі У. Нісканена (1971 р.), згідно з якою адміністрація територіальних одиниць кожного рівня задля одержання додаткових важелів влади, посадових привілеїв, підвищених зарплат прагне до можливої максимізації бюджетних витрат;

- теореми децентралізації У. Оутса (1972 р.), за якою кожна державна послуга повинна надаватися самим нижнім рівнем влади, тому що децен-

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

тралізоване прийняття рішень щодо постачання суспільного блага або ефективніше від централізованого, або, принаймні, не поступається йому з точки зору ефективності.

За задумом стейкхолдерів (провідників) реформи децентралізації в Україні – Кабміну, зокрема Мінрегіону, та інших інституцій – фінансова децентралізація має неодмінно передбачати розширення фінансових повноважень органів місцевого самоврядування. Це, звичайно, сприятиме нарощуванню доходів місцевих бюджетів, передусім за рахунок власних доходів, а відтак, створить значно ширші можливості для забезпечення сталого розвитку територій.

Для забезпечення сталого розвитку територій будь якого рівня необхідно гармонізувати взаємодію трьох їх складових – довкілля, соціуму та економіки. Це означає таке: екологічна складова сталого розвитку має протидіяти деградації навколишнього природного середовища та підтримувати здатність екосистем до самовідновлення; соціальна складова має бути орієнтована на неухильне поліпшення добробуту людей, створення сприятливих умов для їх проживання; економічна складова має забезпечувати оптимальне використання обмежених ресурсів із застосуванням енерго- і матеріалозберігаючих та екобезпечних технологій.

Розглянемо основні заходи з фінансової децентралізації в Україні та їх вияви в контексті сталого розвитку територій, зокрема в розрізі основних ланок самоврядування – об'єднаних територіальних громад (ОТГ), районів і регіонів. При цьому будемо виходити з того, що фіскальна децентралізація може відбуватися із застосуванням різних методів і що не всі її заходи можуть справляти безпосередній вплив на сталий розвиток територій, бо він може бути й опосередкованим.

1. Внесення змін щодо фінансової децентралізації до Податкового та Бюджетного кодексів. Відповідні зміни передбачені в таких Законах України, як: «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 р. № 71–VIII; «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28.12.2014 р. № 79–VIII; «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад» від 26.11.2015 р. № 837–VIII. Ці

закони дозволяють органам місцевого самоврядування акумулювати значно більше, ніж до реформи децентралізації, фінансових ресурсів, які так необхідні для забезпечення сталого розвитку територій. Крім того, вони формують законодавчу базу для успішної реалізації усіх інших заходів із фінансової децентралізації.

2. Надання більшої фінансової самостійності органам місцевого самоврядування. З цією метою:

- відмінено індикативне планування Мінфіном показників місцевих бюджетів та доведення їх до місцевих бюджетів;

- алгоритм розрахунку видатків місцевих бюджетів прив'язано до нормативів, що захищає органи місцевого самоврядування від суб'єктивних факторів;

- передбачено формування єдиного кошика доходів загального фонду місцевих бюджетів (без поділу його на I і II кошики – закріплені та власні доходи);

- введено додаткову дотацію до місцевих бюджетів у зв'язку з перевиконанням плану мобілізації доходів до державного бюджету (50 % до бюджетів ОТГ, районів і регіонів, 62,5 % до бюджету АР Крим і 100 % до бюджету Києва);

- встановлено, що адміністрування (встановлення ставок в межах, визначених Податковим кодексом) та збір місцевих податків прямо залежить від громади та її влади;

- надано можливість самостійного обрання ОТГ державних банківських установ з обслуговування коштів місцевих бюджетів, зокрема в частині бюджетів розвитку та власних надходжень бюджетних установ.

3. Надання бюджетам ОТГ таких же повноважень, як і бюджетам міст обласного підпорядкування. У бюджети ОТГ, крім доходів, що зараховуються до сільських, селищних, міських міст районного значення бюджетів, також зараховується 60% ПДФО (податку на доходи фізичних осіб). До бюджетів громад, які не об'єдналися, загальнодержавні податки (серед яких і ПДФО) не зараховуються, оскільки Бюджетним кодексом на них не покладено виконання повноважень, які визначаються функціями держави і делегуються на виконання місцевому самоврядуванню.

4. Переведення бюджетів ОТГ на прями стосунки з державним бюджетом. В умовах переходу від триступеневої до двоступеневої бюджетної моделі (після вилучення у облдержадміністрацій повно-

важень щодо розробки бюджетів областей, що є дуже суперечливим) ОТГ з чисельністю жителів більше 5000 осіб вступають у прямі стосунки з державним бюджетом. До реформи децентралізації такі стосунки мали тільки обласні та районні бюджети, а також бюджети міст обласного значення. Однак цей захід є досить суперечливим, тому що в перспективі Міністерству фінансів України доведеться взаємодіяти орієнтовно з 1,5 тис. ОТГ, хоча значно простіше було б мати справу з управліннями та відділами фінансів районів та міст обласного підпорядкування, яких до реформи децентралізації було 668, а буде ще менше.

5. Підвищення прозорості місцевих бюджетів. Раніше весь процес складання (у т. ч. й формульних розрахунків) та використання місцевих бюджетів відстежували фахівці Державної контрольно-ревізійної служби та Державного казначейства України. В умовах фінансової децентралізації громадськості надаються значно більші права на одержання інформації про місцевий бюджет задля врахування її точки зору при його складанні і використанні. Але при цьому дуже важливо забезпечити не просто фізичний доступ громадян до фінансових документів, але й надати можливість їх аналізу для громадян, що не мають спеціальної підготовки. З цією метою передбачається розробка громадських бюджетів як зрозумілої форми презентації бюджетних документів [8].

Для підвищення прозорості місцевих бюджетів Громадським Партнерством «За прозорі місцеві бюджети!» та Фондом «Східна Європа» розроблена спеціальна методологія з використанням спеціальних індексів та рейтингів, орієнтованих на певну стадію бюджетного процесу, як, наприклад, Індекс найкращих практик при здійсненні закупівель у системі PROZORRO – на стадію виконання бюджету [9, с. 41]. На стадії розробки місцевих бюджетів цим цілям може слугувати використання результатів депутатських і громадських слухань щодо ключових проблем і напрямів сталого розвитку ОТГ, району, регіону.

На нашу думку, для підвищення прозорості використання бюджетних коштів ОТГ в територіальному розрізі доцільно відображати субрахунки доходної і видаткової частин старостинських округів і окремих населених пунктів, аби їхні видатки достатньо кореспондувалися з їхніми доходами.

6. Розширення бази оподаткування місцевих бюджетів. В умовах фінансової децентралізації за

кожною ланкою самоврядування закріплено стабільну доходну базу місцевого бюджету. Доходи місцевих бюджетів визначаються відповідно до ст. 64 (загальний фонд), ст. 691 (спеціальний фонд) та ст. 71 (бюджет розвитку) Бюджетного кодексу. Основними податками, які наповнюють місцеві бюджети (міст обласного значення, районів, ОТГ) визначено: 60 % податку на доходи фізичних осіб, 10 % податку на прибуток підприємств, 5 % акцизного податку з реалізації підакцизних товарів, 100 % єдиного податку, податку на майно (нерухомість, транспорт), плати за землю, податку на прибуток підприємств комунальної власності, плати за надання адміністративних послуг і туристичного збору та 80 % (замість 35 %) екологічного податку.

М. І. Карлін [3, с. 139] зауважив деякі особливості новацій податкової бази місцевих бюджетів. На його думку, передача частини акцизного податку до доходів місцевих, хоча й збільшила надходження до них, але, з іншого боку, провокує місцеві органи влади не реагувати на масові порушення закону, що їх допускають підприємства з продажу підакцизних товарів. Дуже дискусійним він вважає новий порядок сплати екологічного податку до місцевих бюджетів, тому що місцева влада тепер втрачає економічну мотивацію до боротьби з підприємствами-забруднювачами навколишнього середовища, що суперечить політиці сталого розвитку. Але головним, на нашу думку є те, що доходна частина місцевих бюджетів все ж значною мірою поставлена в залежність від економічного стану міст обласного значення, районів та ОТГ.

7. Стимулювання зростання власних доходів місцевих бюджетів. Завдяки розширенню повноважень і підвищенню зацікавленості органів місцевого самоврядування, зокрема ОТГ, за три роки від початку реформи децентралізації доходи загального фонду місцевих бюджетів (без міжбюджетних трансфертів) зросли (в поточних цінах) із 68,6 млрд. грн. у 2014 р. до 192,7 млрд. грн. у 2017 р., тобто у 2,8 раза. Тільки у 2017 р. вони зросли на 46,0 млрд. грн. або на 31 % проти 2016 р. [10].

Але в порівняних цінах (за розрахунками European Analytical Centre) навіть за більш тривалий період – 2007–2016 рр. – реальних зрушень у доходах місцевих доходів (з урахуванням трансфертів), на жаль, не відбулося (рис. 1).

Як позитив варто відмітити те, що темпи зростання власних надходжень до бюджетів ОТГ ви-

Рисунок 1. Номінальні доходи та доходи у порівнянних цінах 2007 року місцевих бюджетів (з урахуванням трансфертів)

Джерело: Державна казначейська служба України, розрахунки European Analytical Centre [2].

переджають темпи зростання доходів по місцевих бюджетах загалом. Надходження власних доходів місцевих бюджетів 366 ОТГ за 2017 р. зросли на 87,0 % та склали 9,3 млрд. грн. (+4,3 млрд. грн.) [10].

Як негатив ми оцінюємо те, що швидкий ріст власних доходів місцевих бюджетів, а також домінування у структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів надходжень від сплати ПДФО (57,4 % від загальної суми при частці місцевих податків і зборів 27,3 % [10]) є результатом не стільки економічного зростання територій, скільки перерозподілу між доходними частинами місцевих і державного бюджетів.

Окремі негативні моменти можна відмітити і в системі адміністрування податків на місцевому рівні. Так, нарахування ПДФО передбачено за місцем розташування відокремлених структурних підрозділів підприємств, що є цілком виправданим, однак на практиці його сплата часто ще проводиться за місцем реєстрації головного підприємства. Тому слушною є пропозиція Х. Патицької [4, с. 56] щодо зарахування ПДФО залежно від місця проживання (реєстрації) платника-фізич-

ної особи, а не місця розташування податкового агента-юридичної особи. Варто відмітити й складність адміністрування та неефективність формул встановлення податку з нерухомості, коли оподатковується нерухомість, яка має тільки 60 і більше кв. м для квартир та 120 і більше кв. м для будинків. Через це суттєво знижується доходна частина місцевих бюджетів. Підняти «вагу» податку на нерухомість можна шляхом оподаткування кожного її квадратного метра в залежності від категорії та вартісної оцінки за регіонами та районами міст (подібно до муніципального податку у Великобританії). Щоправда в умовах бідності значної частини українського населення оподатковувати доцільно тільки ту житлову площу, яка перевищує (в розрахунку на одну особу) її законодавчо визначений мінімальний розмір – 13,65 кв. м, причому у сільській місцевості її розмір може бути у два рази більший за площу.

В разі передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність ОТГ (згідно розпорядження уряду від 31.01.2018 р. № 60-р.), вони можуть отримати ще одне важливе джерело наповне-

ння місцевих бюджетів. Однак це розпорядження суперечить ст. 13 Конституції України, в якій відмічено, що земля, її надра та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності Українського народу, а органи місцевого самоврядування можуть від імені народу можуть лише реалізовувати право загальнонародної власності на неї (в сенсі користування та розпорядження, а не володіння), тому воно може бути відмінене Конституційним Судом України. Водночас ми вважаємо, щоб частина плати за землю сільськогосподарського призначення (орієнтовно третина) має залишатися у місцевих бюджетах.

Для суттєвого збільшення власних доходів місцевих бюджетів принципово важливо задіяти реальні стимули активізації підприємницької діяльності та боротьби з тіньовим сектором муніципальної економіки.

8. Запровадження нової системи вирівнювання податкоспроможності територій. В Україні стару систему балансування доходів і видатків місцевих бюджетів замінено принципово новою системою вирівнювання податкоспроможності територій. Згідно ст. 98 Бюджетного кодексу України, горизонтальне вирівнювання проводиться лише за двома податками: 1) податком на прибуток підприємств приватного сектору економіки (10 %) – по обласних бюджетах; 2) податком на доходи фізичних осіб – по бюджетах ОТГ і міст, районних та обласних бюджетах. Решта платежів залишаються в повному обсязі у розпорядженні місцевих органів влади. За результатами горизонтального вирівнювання визначається розмір міжбюджетного трансферту для місцевих бюджетів, що мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом, а саме: місцеві бюджети з рівнем надходжень: у межах від 0,9 до 1,1 – вирівнювання не здійснюється; нижче 0,9 середнього показника по Україні – отримують базову дотацію (80 % суми, необхідної для досягнення показника 0,9), що підвищить рівень їх забезпеченості; більше 1,1 – передається реверсна дотація з відповідного обласного бюджету в обсязі 50 % суми, що перевищує значення такого індексу 1,1.

Для сталого розвитку, зокрема депресивних територій, Л. Бенюк [1, с. 90] пропонує залишати 100 % суми, необхідної для досягнення показника 0,9, що є цілком виправданим, особливо для фінансування захищених статей видатків

згідно ст. 55 Бюджетного кодексу (оплати праці працівників бюджетних установ та ін.), хоча це й підвищує «тиск» на держбюджет.

9. Передача залишків коштів державних субвенцій в кінці року на рахунки місцевих бюджетів. Згідно Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», повноваження виконавчих органів місцевого самоврядування поділяються на власні або самоврядні (статті 26, 43) і делеговані відповідними органам державної виконавчої влади (статті 27–38).

Зрозуміло, що для виконання територіальними громадами делегованих повноважень місцевим бюджетам з державного бюджету надаються трансферти: базова дотація (для горизонтального вирівнювання), освітня та медична субвенції, субвенція на підготовку робітничих кадрів, субвенція на розвиток інфраструктури громад (на 2018 р. вона запланована в розмірі 1,9 млрд грн.). Трансферти частково покривають і негаразди в економічному розвитку територій та системі місцевих податків і зборів, тому за період 2007–2016 рр. вони майже щорічно збільшувалися, як і їхня частка у структурі місцевих доходів (крім 2013 та 2016 рр.). Це свідчить про значні проблеми в питаннях нарощування фінансової самодостатності місцевих бюджетів (рис. 2).

На жаль, субвенції з держбюджету виділяються далеко не завжди в необхідних обсягах, в середньому на 20 менше від потреби [1, с. 88]. Через це зростає незбалансованість місцевих бюджетів і, як результат, то в одному, то в іншому районі чи місті затримується зарплата лікарям і вчителям, немає коштів на відшкодування вартості лікарських засобів для лікування окремих захворювань тощо.

Наразі, якщо субвенцій з держбюджету не вистачає, наприклад на фінансування районних лікарень, то органи місцевого самоврядування та райдержадміністрації ще мають можливість передати їх фінансування органам влади щаблем вище – на обласний рівень. Однак така можливість буде зберігатися тільки до створення госпітальних округів, потім районні лікарні треба буде або репрофілювати (під хоспіси, амбулаторії тощо), або передати на фінансування ОТГ. А ті, маючи обмежені фінансові ресурси, швидше за все їх закриють.

Варто зауважити ще й те, що система фінансування медичної та освітньої сфер через прямі субвенції місцевим бюджетам з державного бюджету (відповідно до затверджених нормативів) є

Рисунок 2. Офіційні трансферти місцевим бюджетам та їхня частка в структурі доходів місцевих бюджетів

Джерело: Державна казначейська служба України, розрахунки European Analytical Centre [2].

надто заплутаною, тому відповідальність за неї, окрім Мінфіну, несуть ще й профільні міністерства – освіти і науки та охорони здоров'я.

Водночас для сталого розвитку територій важливо те, що залишки коштів державної субвенції у кінці року не вилучаються, а залишаються в місцевих бюджетах. Отже, вони можуть використовуватися в територіальних громадах на оновлення матеріально-технічної бази та оптимізацію мережі навчальних і медичних закладів, розвиток інфраструктури тощо.

10. Перекладання на місцеві бюджети фінансування додаткових повноважень. У 2017 р. на місцеві бюджети було перекладено фінансування професійно-технічної освіти, закладів культури та дошкільної освіти, комунальних послуг та енергоносіїв (у галузі освіти та охорони здоров'я), заробітної платні непедагогічному персоналу в загальноосвітніх школах, ремонту та утримання автодоріг, що виявилось не під силу багатьом територіальним громадам. А перекладання на бюджети економічно неспроможних територіальних громад фінансування навіть частини встановлених державою пільг громадянам, зокрема що-

до оплати комунальних платежів, перевезення окремих категорій населення, не дозволяє забезпечити їхні законні права. В підсумку це дискредитує саму ідею фінансової децентралізації.

Ми вважаємо, що в Україні, де більшість територій є депресивними, слід використовувати французьку модель фінансування суспільних благ (до 80 % потреб забезпечувати через державний бюджет). Це дозволить підтримувати гарантований Конституцією України базовий рівень забезпечення громадян суспільними благами незалежно від місця їхнього проживання. Ті ж територіальні громади, що вже вхопили «попутний вітер» реформи децентралізації, зокрема й фінансової, можуть за рахунок додаткових надходжень до місцевих бюджетів забезпечувати потреби свого населення понад базовий рівень, що, до речі, ще до початку реформи децентралізації практикувалося у великих містах. Так, у Києві, виходячи з вищої вартості життя в місті, ніж в середньому в Україні, за рахунок місцевого бюджету учителям вже тривалий час виплачуються надбавки у вигляді премій.

11. Застосування нових підходів до складання і використання бюджетів розвитку територіальних

громад. Згідно Наказу Мінрегіону від 30.03.2016 р. № 75 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади» для складання таких бюджетів мають використовуватися програмно-цільовий підхід та сучасні методи (форсайту, SWOT- та PESTLE-аналізу та ін.). Вони дозволяють одержані в результаті децентралізації додаткові фінансові ресурси оптимальним чином спрямовувати на створення в територіальних громадах сучасної освітньої, медичної, транспортної, житлово-комунальної інфраструктури. До речі, видатки бюджетів розвитку, зокрема ОТГ, у 2017 р. в розрахунку на одну особу порівняно з минулим роком збільшилися у 1,5 рази. Водночас у багатьох ОТГ, наприклад у Грабовецької та Заболотцівської, що у Львівській області, фактично немає власних коштів для формування бюджетів розвитку, тому у них всі чи майже всі заходи соціально-економічного розвитку фінансуються за рахунок субвенції з держбюджету на розвиток інфраструктури [5, с. 129]. Але навіть у тих ОТГ, у яких бюджети розвитку сформовані згідно зі ст. 17 Бюджетного кодексу, гострою залишається проблема концентрації коштів, достатніх для реалізації значних інвестиційних проектів.

12. Підвищення ролі Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) у фінансуванні проектів і програм сталого розвитку територій. В нинішніх умовах важлива роль у сталому розвитку територій відводиться ДФРР. Щоб ОТГ могли отримати грант ДФРР, необхідно, згідно ст. 241 Бюджетного кодексу, розробити проект (можна за кошти ДФРР і бажано за участю громади), далі – подати проектну заявку в регіональну комісію, отримати висновок та погодження від неї. Після цього оцінювальний лист та протокол засідання комісії слід направити для прийняття остаточного рішення у конкурсну комісію, у складі якої має бути не менше 50 % членів Комітету Верховної Ради України з питань бюджету.

За кошти ДФРР в регіонах у 2018 р. передбачено створити та реконструювати 115 об'єктів освіти (94 загальноосвітні школи та 21 дитячий садок) на суму – 566 млн. грн., 41 об'єкт охорони здоров'я та соціального захисту населення на 194 млн. грн., 39 об'єктів спорту – 196,5 млн. грн., 24 об'єкти водопостачання та водовідведення – 230 млн. грн., 33 об'єкти дорожньо-

транспортної інфраструктури – 357 млн. грн., 16 об'єктів культури – 94,2 млн. грн., 9 ЦНАПів – 67 млн. грн. тощо. Загальний обсяг фінансування ДФРР на 2018 рік становить 6 млрд. грн. [11].

13. Активізація інвестиційної діяльності в територіальних громадах на засадах смарт-спеціалізації. У фінансуванні проектів і програм розвитку територій важлива роль мають відігравати вітчизняні та зарубіжні інвестори. Для підвищення зацікавленості потенційних інвесторів місцева влада має подбати про підвищення інвестиційної привабливості підвідомчої території за рахунок вибору ефективної господарської спеціалізації, розвитку інфраструктури підприємництва (банківських, геоінформаційних та інших систем), мінімізації місцевих податків, дебюрократизації дозвільних процедур (тим більше, що дозволи та реєстраційні документи для ведення бізнесу можна буде отримувати на місцях) тощо.

Стимулом до активізації інвестиційної діяльності в територіальних громадах має стати й те, що вони отримали додаткові можливості не тільки для внутрішніх, а й зовнішніх запозичень. Так, якщо раніше позичальниками, наприклад, Європейського банку реконструкції та розвитку могли виступати тільки міста-мільйонники, то тепер напряду брати кредити в них можуть усі обласні центри, а також міста з населенням понад 300 тис. жителів. Крім того, територіальні громади мають можливість здавати в оренду комунальну нерухомість, випускати облигації муніципальної позики, реалізовувати проекти на засадах приватно-державного і приватно-муніципального партнерства, розширювати співробітництво з іншими територіальними громадами тощо.

Додаткові можливості для територіальних громад щодо самостійного залучення інвестицій означають, що вони все більше набувають ознак фінансових виробничо-соціальних корпорацій. До речі, у Японії подібні (муніципальні) корпорації володіють значною часткою акцій великих фінансово-промислових груп (кейрецу), які становлять основу економіки країни.

Інвестиційна діяльність у територіальних громадах має поєднуватися з інноваційною задля формування смарт-спільнот, зокрема смарт-міст (на основі інформаційних технологій, інноваційних видів діяльності та використання конкурентних переваг територій). У цьому зв'язку для багатьох територіальних громад дуже важливо визначити перспективну смарт-спеціалізацію, що сприяти-

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ме ефективній реалізації (за рахунок різних джерел фінансування) більшості інвестиційних проєктів.

Активізація інноваційно-інвестиційної діяльності в територіальних громадах на засадах смарт-спеціалізації сприятиме зростання їхньої податко- і бюджетоспроможності. Таким чином у територіальних громадах збільшаться розміри бюджетних витрат на розвиток муніципальної економіки, підвищення якості життя їхніх мешканців та на охорону довкілля, що повною мірою відповідає базовим засадам сталого розвитку територій.

Висновки

Основні заходи, що проводяться в рамках реформи децентралізація, зокрема фінансової, відкривають широкі перспективи для сталого розвитку в Україні територій різного рівня. Але при цьому дуже важливо, щоб головний акцент було зроблено не на перерозподіл повноважень і фінансових ресурсів між центром і територіями, а на зміцнення їх фінансово-економічної бази (за рахунок залучення додаткових інвестицій, підвищення ролі ДФРР, вибору ефективної смарт-спеціалізації тощо).

Список використаних джерел

1. Бенівська Л. Я. Проблеми фінансування видатків місцевих бюджетів у контексті бюджетно-податкової децентралізації / Л. Я. Бенівська // Регіональна економіка. – 2015. – № 1. – С. 87–95.

2. Голян В. Залишатися на місцях: як і чим наповнити бюджети громад [Електронний ресурс] / В. Голян // Mind.ua. – 2017. – 7 груд. – Режим доступу : <https://mind.ua/openmind/20179359-zalishatisya-na-miscyah-yak-i-chim-napovnitibyudzheti-gromad>.

3. Карлін М. І. Фіскальна консолідація і фіскальна децентралізація: проблема взаємозв'язку та шляхи її вирішення / М. І. Карлін // Регіональна економіка. – 2016. – № 2. – С. 136–140.

4. Патицька Х. О. Особливості формування податкових доходів місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації / Х. О. Патицька // Регіональна економіка. – 2017. – № 1. – С. 53–62.

5. Розвиток соціальної сфери територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. С. Л. Шульц. – Львів, 2018. – 140 с.

6. Герчаківський С. Д. Теоретичний логос фіскальної децентралізації / С. Д. Герчаківський, О. Р. Кабаш // Регіональна економіка. – 2009. – № 2. – С. 133–141.

7. Ларина С. Е. Сложности и противоречия построения децентрализованной бюджетной системы: теоретический аспект [Электронный ресурс] / С. Е. Ларина // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 5: Экономика. – 2015. – Вып. 3. – С. 33–40. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/slozhnosti-i-protivorechiya-postroeniya-detsentralizovannoy-byudzhethnoy-sistemy-teoreticheskiy-aspekt>.

8. Citizens Budgets [Electronic resource] / International Budget Partnership. – Resource is available at : <https://www.internationalbudget.org/open-budget-survey/resources-for-governments/citizens-budgets/>.

9. Методологія оцінки прозорості місцевих бюджетів [Електронний ресурс] / В. Бобиренко, А. Бойко, Л. Болтовська та ін.; під заг. ред. О. Голинської, А. Матвієнко. – К.: Фонд «Спільна Європа», 2017. – 72 с. – Режим доступу : <http://eef.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/metodologiya.pdf>.

10. Фінансова децентралізація: результати та перспективи [Електронний ресурс] / Я. Казюк, В. Венцель, С. Демиденко, І. Герасимчук; U-LEAD – Програма для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку. – Режим доступу : <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/169/%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BD%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BD%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf>.

11. Уряд затвердив ще 288 проєктів регіонального розвитку на 1,8 млрд грн [Електронний ресурс] / Асоціація міст України. – К., 2018. 11 лип. – Режим доступу : <http://auc.org.ua/novyna/uryad-zatverdyl-shche-288-proektiv-regionalnogo-rozvytku-na-18-mlrd-grn>.

References

1. Benovska L. Ya. Problemy finansuvannia vydatkiv mistsevykh biudzhetyv u konteksti biudzhethno-podatkovoi detsentralizatsii / L. Ya. Benovska // Regionalna ekonomika. – 2015. – № 1. – С. 87–95.

2. Holian V. Zalyshatysia na mistsiakh: yak i chym napovnyty biudzhety hromad [Elektronnyi resurs] / V. Holian // Mind.ua. – 2017. – 7 hrud. – Rezhym dostupu : <https://mind.ua/openmind/20179359-zalishatisya-na-miscyah-yak-i-chim-napovnitibyudzheti-gromad>.

3. Karlin M. I. Fiskalna konsolidatsiia i fiskalna detsentralizatsiia: problema vzaiezozv'iazku ta shliakhy yii vyrishennia / M. I. Karlin // Regionalna ekonomika. – 2016. – № 2. – С. 136–140.

4. Patytska Kh. O. Osoblyvosti formuvannia podatkovykh dokhodiv mistsevykh biudzhetyv v umovakh finansovoi detsentralizatsii / Kh. O. Patytska // Rehionalna ekonomika. – 2017. – № 1. – С. 53–62.

5. Rozvytok sotsialnoi sfery terytorialnykh hromad v umovakh administratyvno–finansovoi detsentralizatsii / DU «Instytut rehionalnykh doslidzen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy»; nauk. red. S. L. Shults. – Lviv, 2018. – 140 s.

6. Herchakivskiy S. D. Teoretychnyi lohos fiskalnoi detsentralizatsii / S. D. Herchakivskiy, O. R. Kabash // Rehionalna ekonomika. – 2009. – № 2. – С. 133–141.

7. Larina S. E. Slozhnosti i protivorechiya postroeniya detsentralizovannoy byudzhetnoy sistemy: teoreticheskiy aspekt [Elektronnyi resurs] / S. E. Larina // Vestnik Adyigeyskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 5: Ekonomika. – 2015. – Vyp. 3. – С. 33–40. – Rezhim dostupa : <https://cyberleninka.ru/article/n/slozhnosti-i-protivorechiya-postroeniya-detsentralizovannoy-byudzhetnoy-sistemy-teoreticheskiy-aspekt>.

8. Citizens Budgets [Electronic resource] / International Budget Partnership. – Resource is available at : <https://www.internationalbudget.org/open-budget-survey/resources-for-governments/citizens-budgets/>.

9. Metodolohiia otsinky prozorosti mistsevykh biudzhetyv [Elektronnyi resurs] / V. Bobyrenko, A. Boiko, L. Boltovska ta in.; pid zah. red. O. Holynskoi, A. Matviienko. – K.: Fond «Spilna Yevropa», 2017. – 72 s. – Rezhym dostupu : <http://eef.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/metodologiya.pdf>.

10. Finansova detsentralizatsiia: rezultaty ta perspektyvy [Elektronnyi re–surs] / Ya. Kaziuk, V. Ventsel, S. Demydenko, I. Herasymchuk; U–LEAD –

Prohrama dlia Ukrainy z rozshyrennia prav i mozhlyvostei na mistsevomu rivni, pidzvutnosti ta rozvytku. – Rezhym dostupu : https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/169/%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0__%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf.

11. Uriad zatverdyl shche 288 proektiv rehionalnoho rozvytku na 1,8 mlrd hrn [Elektronnyi resurs] / Asotsiatsiia mist Ukrainy. – K., 2018. 11 lyp. – Rezhym dostupu : <http://auc.org.ua/novyna/uryad-zatverdyl-shche-288-proektiv-regionalnogo-rozvytku-na-18-mlrd-grn>.

Дані про автора

Захарченко Володимир Іванович,

д.е.н., професор, Черкаський державний технологічний університет

e–mail: zakharchenkovn@i.ua

Данные об авторе

Захарченко Владимир Иванович,

д.э.н., профессор, Черкасский государственный технологический университет

e–mail: zakharchenkovn@i.ua

Data about the author

Vladimir Zakharchenko

Doctor of Economics, Professor, Cherkasy State Technological University

e–mail: zakharchenkovn@i.ua

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

УДК 338.431/.432(477)

DOI 10.5281/zenodo.2556242

ОЛЬШАНСЬКА О.В.,
МЕЛЬНИК А.О.

Соціо-еколого-економічні чинники розвитку агросоціальної системи України

Предмет дослідження – сукупність агросоціальних відносин, взаємодія яких обумовлює існування, функціонування і розвиток агросоціальної системи України.

Метою написання **статті** є виявлення та аналіз основних соціо-еколого-економічних чинників розвитку агросоціальної системи України як важливий етап у формуванні стратегії посилення соціальної орієнтації функціонування аграрного сектора економіки.

Методологія проведення роботи – методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, сучасні концепції організації та управління регіональним розвитком аграрного виробництва. Наукові методи порівняльного й структурного аналізу, статистичних угруповань та індексний метод застосовано для регіонального аналізу рівня розвитку та територіальної організації агросоціальної системи України; системно-структурний – для оцінювання та групування чинників розвитку та функціонування агросоціальної системи; статистичні методи – для характеристики стану економічних і соціальних процесів тощо.

Результати роботи – виявлено зовнішні та внутрішні чинники розвитку та функціонування агросоціальної системи України, запропоновано їх класифікацію, яка дає змогу більш детально проаналізувати вплив кожної групи чинників. Представлено схему взаємозв'язку складових елементів системи державного регулювання і саморегулювання ринку сільськогосподарської продукції, що дозволяє конкретизувати напрями вдосконалення системи державної фінансової підтримки агровиробників.

Висновки – наукові основи дослідження агросоціальної системи формуються сукупністю загальнонаукових підходів, найважливішим серед яких є системний. Він включає єдність взаємодії природних, соціальних і економічних складових в їх тісних взаєминах. Інтеграція наукових знань при такому підході, визначення зовнішніх і внутрішніх чинників діяльності територіальних виробничих систем дозволяє отримати нові наукові результати, використання яких у практичній діяльності сприятиме більш ґрунтовному розв'язанню проблеми забезпечення сталого розвитку суспільства, а також більш ефективному функціонуванню агросоціальних систем різного територіального рівня, які інтегрують природні, соціальні та економічні взаємозв'язки і залежності.

Ключові слова: агросоціальна система; соціальні, екологічні та економічні чинники; державне регулювання.

Социо–эколого–экономические факторы развития агросоциальной системы Украины

Предмет исследования – совокупность агросоциальных отношений, взаимодействие которых обуславливает существование, функционирование и развитие агросоциальной системы Украины.

Целью написания **статьи** является выявление и анализ основных социо–эколого–экономических факторов развития агросоциальной системы Украины как важный этап в формировании стратегии усиления социальной ориентации функционирования аграрного сектора экономики.

Методология проведения работы – методологической основой исследования является диалектический метод познания, современные концепции организации и управления региональным развитием аграрного производства. Научные методы сравнительного и структурного анализа, статистических группировок и индексный метод применен для регионального анализа уровня развития и территориальной организации агросоциальной системы Украины; системно–структурный – для оценки и группировки факторов развития и функционирования агросоциальной системы; статистические методы – для характеристики состояния экономических и социальных процессов.

Результаты работы – выявлены внешние и внутренние факторы развития и функционирования агросоциальной системы Украины, предложена их классификация, которая позволяет более детально проанализировать влияние каждой группы факторов. Представлена схема взаимосвязи составляющих элементов системы государственного регулирования и саморегулирования рынка сельскохозяйственной продукции, что позволяет конкретизировать направления совершенствования системы государственной финансовой поддержки агропроизводителей.

Выводы – научные основы исследования агросоциальной системы формируются совокупностью общенаучных подходов, важнейшим среди которых является системный. Он включает единство взаимодействия природных, социальных и экономических составляющих в их тесных взаимоотношениях. Интеграция научных знаний при таком подходе, определение внешних и внутренних факторов деятельности территориальных производственных систем позволяет получить новые научные результаты, использование которых в практической деятельности будет способствовать более основательному решению проблемы обеспечения устойчивого развития общества, а также более эффективному функционированию агросоциальных систем различного территориального уровня, которые интегрируют природные, социальные и экономические взаимосвязи и зависимости.

Ключевые слова: агросоциальная система; социальные, экологические и экономические факторы; государственное регулирование.

OLSHANSKA O.V.,
MELNIK A.O.

Social ecological and economic factors of agro–social system development of Ukraine

Research subject is a set of agro–social relations, the interaction of which determines the existence, functioning and development of the agro–social system of Ukraine

The purpose of the article is to identify and analyze the main social, ecological and economic factors of the agro–social system of Ukraine as an important stage in forming the strategy of the social orientation strengthening of the agrarian sector of the economy functioning.

The methodology of the work. The methodological basis of the study is the dialectical method of knowledge, modern concepts of organization and management of regional development of agricultural production. Scientific methods of comparative and structural analysis, statistical groups and index method are used for regional analysis of the development level and territorial organization of the agro–

social system of Ukraine. The system structural analysis is used to evaluate and group the factors of development and functioning of the agro–social system; statistical methods are used to characterize the condition of economic and social processes, etc.

Work results. *External and internal factors of development and functioning of the agro–social system of Ukraine have been revealed, their classification has been offered, which allows to analyze the influence of each group of factors in detail. The scheme of interconnection of the constituent elements of the state regulation system and self–regulation of the of agricultural products market has been presented, which allows to specify the improvement directions of the state financial support system of agricultural producers.*

Conclusions. *The scientific basis of the agro–social system research has been formed by a set of general scientific approaches, the most important of which is systemic. It includes the interaction unity of natural, social and economic components in their close relationship. The integration of scientific knowledge in this approach, the definition of external and internal factors of the territorial production systems give an opportunity to obtain new scientific results. The use of these results in practical activities will contribute to a more thorough solution to the problem of ensuring sustainable development of society, as well as more efficient functioning of agro–social systems of different territorial levels, which integrate natural, social and economic interrelationships and dependencies.*

Key words: *agro–social system; social, environmental and economic factors; state regulation.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі соціально–економічного розвитку країни, який характеризує зростання частоти екстремальних ситуацій — швидкі політичні, економічні та соціальні зміни, активна глобалізаційна трансформація, склалася непроста економічна ситуація, яка свідчить про те, що в Україні надмірно порушено традиційний соціальний принцип єдності місця проживання та місця трудової діяльності. Особливо це стосується сільського розселення людей та їх постійної трудової діяльності. Міста стали чи не єдиним місцем трудової діяльності для сільського населення. Сьогодні більшість сільського населення зайнята не товарним виробництвом, а виробництвом продукції для самозабезпечення, що суперечить сучасній тенденції тотального розвитку ринкових відносин і товарного виробництва продукції. У цьому суть ще однієї сучасної суперечності. Зараз створені умови для товарного виробництва сільськогосподарської продукції лише сільськогосподарськими підприємствами. На них працює вся ринкова інфраструктура. Водночас переважна більшість продукції, особливо тваринницького походження, виробляється селянськими господарствами без належної допомоги з боку держави чи бізнесових структур. Це призводить до зменшення економічного та соціального потенціалу села. Свідченням цього є практичне вичерпання, насамперед, демографічного його потенціалу. Уже зараз понад 40 % зайнятого сільського населення працює за межами свого населеного пункту. При

цьому 71,0 % їх зайнято в містах і селищах. Значна частка сільських жителів зайнята за місцем проживання в особистому селянському господарстві. Близько половини сіл не мають підприємств не–сільськогосподарського профілю. Зазначене свідчить про нагальну потребу серйозного загальнодержавного регулювання. Необхідно забезпечити функціонування сільських територій — поліпшити умови життя й господарської діяльності сільських жителів, усвідомити те, що земля є не лише засобом отримання прибутку, як вважають у бізнес–середовищі, а, насамперед, засобом забезпечення населення продовольством, а промисловістю — сировиною. Сільська місцевість — це своєрідне соціо–природне середовище, яке здатне саморегулюватися й самовідновлюватися в результаті кругообігу речовини у природі та самовідтворення громади. Процеси трансформації у сучасних умовах вимагають оптимізації її функціонування. Технологічна, соціально–економічна та екістична єдність відтворювальних агровиробничого та соціального процесів зумовлює формування особливої за формою і змістом функціональної агросоціальної системи. Сутнісною її ознакою є єдність аграрних і соціальних процесів, їх взаємозв'язаність і взаємозумовленість як функційної системи із стабільною взаємозалежністю.

Агросоціальна система — це багатоконпонентна відкрита відтворювальна соціально–економічна система, яка базується на агроекологічних умовах певної території з урахуванням

сільської поселенської мережі та ресурсу робочої сили сільської місцевості.

Агросоціальна система знаходиться під впливом як сільськогосподарського виробництва, так і соціальної та екологічної сфер сільських територій, які включають не тільки спосіб життя, але й культурні, освітні, демоекономічні аспекти та пов'язані з ними працездатність і ринок праці, управління соціально–економічними процесами сільських поселень, екологічну ситуацію сільських територій. Слід зазначити, що сільське поселення – це соціальна і територіальна спільність, історично визначена поселенська структура, яка характеризується, на відміну від міста, невеликою концентрацією населення в певному просторі.

Особливість агросоціальної системи полягає в тому, що її характеризує взаємозв'язок агропромислової, соціальної та екологічної складових в системі формування ринкових відносин. Розробка оптимальної соціо–еколого–економічної моделі агросоціальної системи і вивчення її структурних змін є актуальним завданням у вирішенні практичних проблем вдосконалення діяльності аграрного сектора і забезпечення сталого розвитку сільських територій в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню теоретичних і прикладних проблем удосконалення аграрних відносин, розвитку агропромислової сфери і соціального середовища сільських поселень України присвячено роботи багатьох учених–економістів: О. Бородіної [7,8], П. Борщевського [1], В. Гейця [7], А. Гуторова [7], Р. Івануха [1], М. Кропивка [2], О. Могильного [3], Л. Молдаван [4], Паламарчука, О. Попової [6], Д. Прейгера [1], І. Прокопи І.В. [7,8], Є. Ходаківського [9], В.Юрчишина [12] та ін.

Однак сьогодні для аграрних відносин характерні не тільки економічні функції, а й соціальні, екологічні та організаційно–управлінські, які впливають на суспільний розвиток локальної громади сільської місцевості в цілому. Питання взаємодії, взаємообумовленості та взаємозалежності всіх функцій аграрних відносин залишаються недостатньо вивченими і потребують ґрунтовного аналізу та оцінки.

Мета статті. Агросоціальна система – це сукупність агросоціальних відносин, взаємодія яких обумовлює саме її існування, функціонування і розвиток. Будь–яка система передбачає наявність внутрішньої організації та встановлення меж,

що обумовлює відмінність цієї системи від аналогічних. Структура агросоціальної системи забезпечує внутрішню стійку позицію всіх її елементів за умови, що під впливом макросередовища формуються чинники, що визначають граничні межі системи. У той же час, основним елементом агросоціальної системи є люди, які в еволюційному, історичному процесі знаходяться в певних взаєминах – виробничих, економічних, фінансових, сімейних і характеризуються загальним процесом соціальної взаємодії. Отже, виявлення основних соціо–еколого–економічних чинників розвитку агросоціальної системи України становить мету даного дослідження, оскільки є надзвичайно важливим етапом для формування стратегії посилення соціальної орієнтації функціонування аграрного сектора економіки.

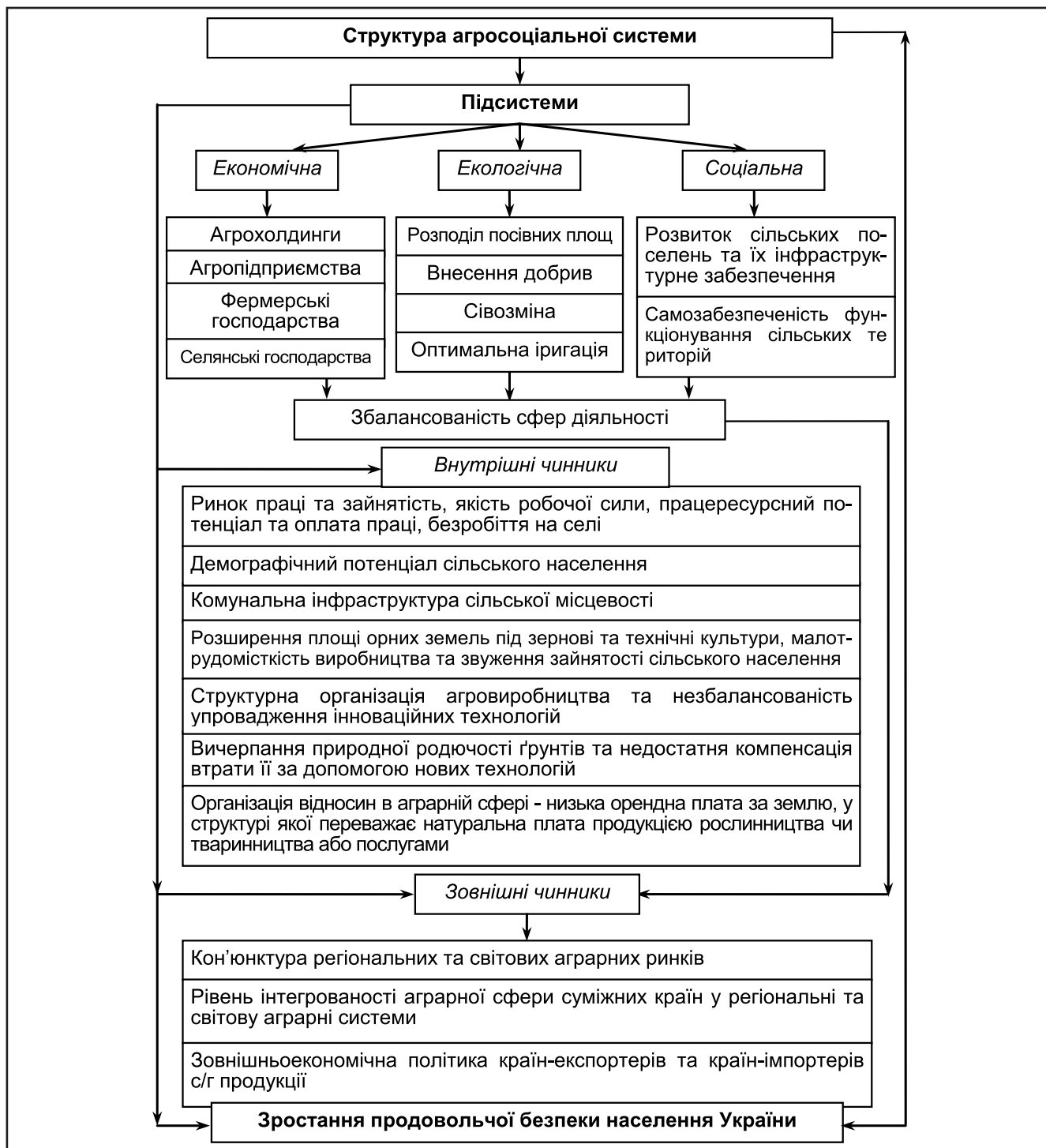
Виклад основного матеріалу. Структура агросоціальної системи – це спосіб зв'язку взаємодіючих в ній підсистем, компонентів та елементів, який забезпечує її цілісність. Основні елементи структури агросоціальної системи представлено на рис. 1.

Подальше стійке зростання агропромислового сектора в цілому залежить від технічного переозброєння переробних підприємств, їх переорієнтації на виробництво конкурентоспроможної, імпортозамінної, експортно–орієнтованої продукції, що дозволить забезпечити якість виробленої сільськогосподарської продукції на рівні міжнародних стандартів на основі застосування сучасних технологій.

Одним з основних чинників впливу на зростання виробництва аграрної продукції є створення стабільного ринку її збуту, заснованого на короткострокових або довгострокових договорах між сільськогосподарськими товаровиробниками, переробними підприємствами і торговими організаціями. Важливу роль тут відіграє ефективна система закупівель сільськогосподарської продукції з боку держави, а також створення системи ефективного просування сільськогосподарської та харчової продукції на зарубіжні ринки.

Важливим завданням для формування стратегічних напрямів вдосконалення структури територіальних агросоціальних систем є визначення чинників, які впливають як на ефективність сільськогосподарського виробництва та його конкурентоспроможність, так і на соціальні й екологічні аспекти розвитку сільських територій. На наш погляд, тут слід виділити такі групи чинників: ресурс–

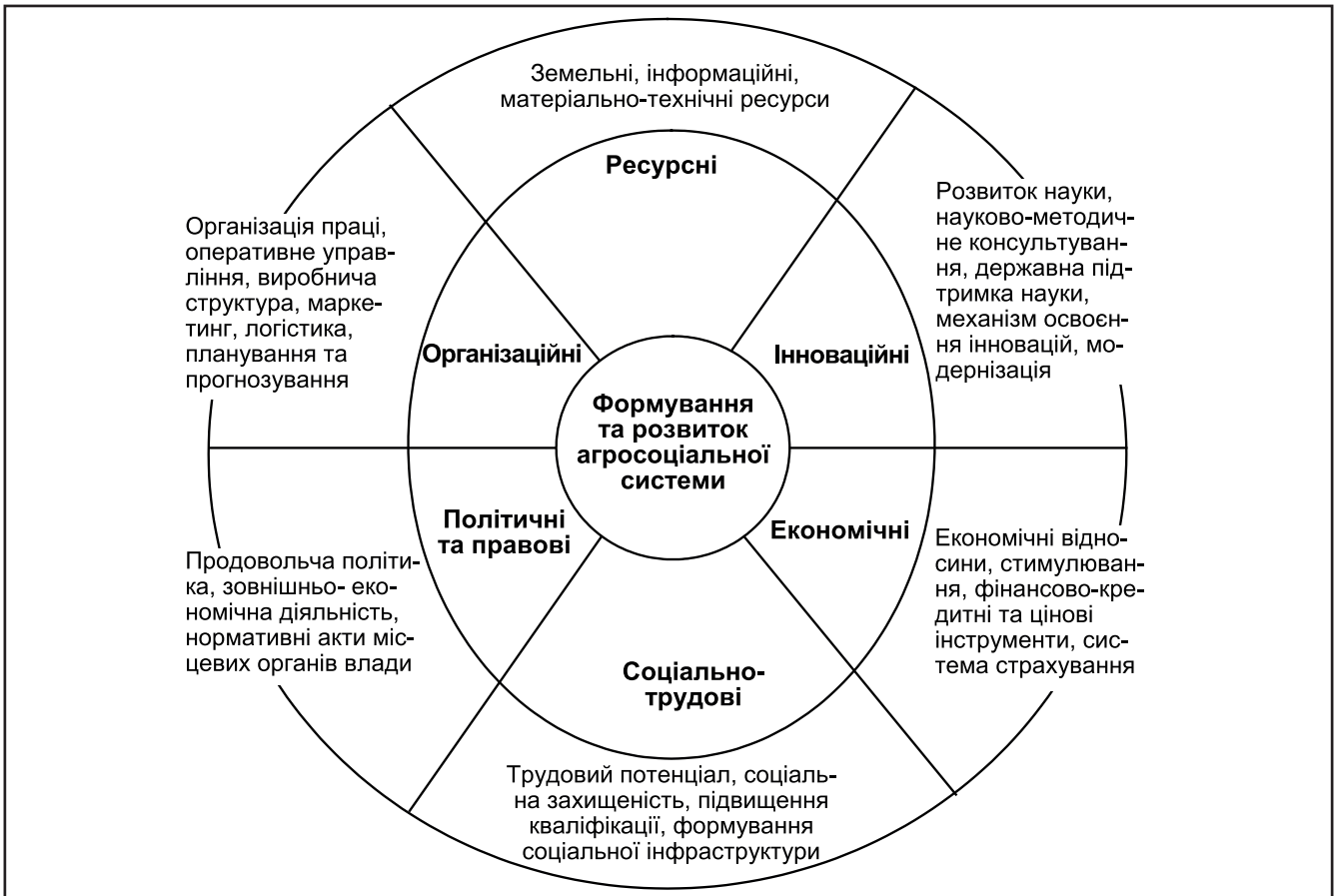
Рисунк 1. Структура агросоціальної системи

ні, соціально–трудова, інноваційні, економічні, організаційні, політичні та правові. Кожна з цих груп має певні складові, які взаємопов'язані, знаходяться у взаємодії і вимагають постійного моніторингу та аналізу. Класифікацію чинників розвитку агросоціальної системи представлено на рис. 2.

Функціонування та розвиток агросоціальної системи залежать не тільки від розвитку сільського господарства, а й від державних інвестицій, що на

сьогодні є ще однією проблемою в зв'язку з неієднатністю системи державної фінансової підтримки.

Слід зазначити, що державна інвестиційна підтримка фермерських господарств України не відповідає світовій практиці, а в 2015 році становила 0,7% від рівня відповідного показника в Польщі і Росії. При таких умовах абсолютна більшість фермерських господарств України є неконкурентоспроможними.

Рисунок 2. Класифікація чинників розвитку агросоціальної системи

Рисунок 3. Складові елементи системи державного регулювання і саморегулювання ринку сільськогосподарської продукції

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

На рис. 3 представлено складові елементи системи державного регулювання і саморегулювання ринку сільськогосподарської продукції.

Сьогодні в Україні сформовані основні напрями розвитку сільського господарства шляхом реалізації Загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року. При цьому особлива увага приділяється визначенню місця і ролі малих і середніх форм господарювання на селі.

Соціальну сферу сільських територій, яка є найважливішою складовою агросоціальної системи будь-якого рівня – від локального до регіонального і національного, слід розглядати у взаємозв'язку і взаємозалежності з проблемами в економічній сфері. Одним з головних параметрів визначення рівня життя населення є показник бідності. Положення бідних в сільських районах посилюється обмеженими можливостями для підтримки мінімального прожиткового рівня.

Безробіття, відсутність доступу до виробничих ресурсів, кредитів, навчання та інформації є головними і найбільш гострими проблемами сільських територій. Незважаючи на те, що велика частина домогосподарств має землю, у багатьох випадках вона не використовується повною мірою через відсутність коштів на її обробку. Низькі доходи обмежують можливість для підтримки мінімального прожиткового рівня, отримання якісних медичних, освітніх, комунальних та інших послуг.

Сьогодні в Україні землі сільськогосподарського призначення знаходяться в приватній власності тієї частини громадян, які придбали цю власність як члени колективних сільськогосподарських підприємств і працівників соціальної сфери села або спадкоємців власників паїв. І загальна їх кількість становить майже 7 млн осіб. З них членами обслуговуючих кооперативів є лише 21,5 тис. Землевласників, що становить лише 0,3%. Дві третини власників земельних паїв в Україні – це люди старші за 50 років, серед них пенсіонери становлять понад 44%.

У сільській місцевості найбільшу частку (34,2%) становлять сім'ї, що складаються з двох осіб, 21,5% – домогосподарства, де проживають три людини, 16,5% – сім'ї в складі чотирьох осіб, 12% землевласників – самотні літні люди. Багатодітні сім'ї на селі сьогодні є винятком. Головним джерелом доходів для багатьох селян–землевласників, особливо на сході України, є пенсія.

З власників паїв, які проживають в сільській місцевості, 97% мають в своєму розпорядженні присадибну ділянку. Однак дохід, отриманий від роботи в сільському господарстві, називають важливим джерелом існування лише 12% селян–респондентів соціологічного опитування.

З метою соціального розвитку села, підвищення добробуту сільського населення необхідно вирішити такі завдання:

- забезпечити розвиток систем адресного соціального захисту;
- забезпечити зайнятість та створення нових робочих місць;
- забезпечити реформування заробітної плати і трудових відносин.

Висновок

Структура агросоціальної системи – це спосіб взаємозв'язку в ній підсистем, компонентів і елементів, що забезпечує її цілісність. На основі сформованої структурної схеми основних елементів агросоціальної системи розроблено класифікацію соціально–економічних чинників розвитку агросоціальної системи. Це дало змогу прийти до висновку, що розвиток агросоціальної системи залежить не тільки від розвитку сільського господарства, а й від державних інвестицій у сільську інфраструктуру, що на сьогодні є ще однією проблемою через недовіру системи державної фінансової підтримки села.

Важливими чинниками формування та розвитку агросоціальної системи є система державного регулювання та саморегулювання ринку сільськогосподарської продукції. Механізм державного та господарського регулювання безпосередньо або опосередковано впливає на функціонування всіх підсистем агросоціальної системи, процеси їх взаємодії під час виробництва, обміну, розподілу та споживання сільськогосподарської продукції та є важливим чинником формування матеріально–технічних засобів та інвестицій, модернізації та соціального розвитку сільських територій.

Отже, наукові основи дослідження агросоціальної системи формуються сукупністю загальнонаукових підходів, найважливішим серед яких є системний. Він включає єдність взаємодії природних, соціальних і економічних складових в їх тісних взаєминах. Інтеграція наукових знань при такому підході, визначення зовнішніх і внутрішніх чинників діяльності територіальних виробничих систем дозволяє отримати

мати нові наукові результати, використання яких у практичній діяльності сприятиме більш ґрунтовному розв'язанню проблеми забезпечення сталого розвитку суспільства, а також більш ефективному функціонуванню агросоціальних систем різного територіального рівня, які інтегрують природні, соціальні та економічні взаємозв'язки і залежності.

Список використаних джерел

1. Борщевський П.П., Прейгер Д. К., Іванух Р.А. Регіональна спеціалізація сільськогосподарського виробництва України. – К.: Наукова думка, 2004. – 197 с.
2. Кропивко М. Ф. Удосконалення системи державного і регіонального управління соціально спрямованим агропромисловим виробництвом / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – С. 25–30.
3. Могильний О. М. Аграрна політика: нові виклики і випробування / О. М. Могильний // Економіка та держава. – 2008. – № 9. – С. 17–21.
4. Молдаван Л. В. Суперечності земельної реформи в аграрному секторі України в контексті світової практики. Економіка та прогнозування. 2016. №2. С. 148–159.
5. Ольшанська О. В. Регіон як просторова соціально-економічна система / О. В. Ольшанська // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №3 (117). С. 184–191.
6. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми. / О.Л. Попова. – НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 352 с.
7. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАН України О.М.Бородіної, д-ра екон. наук, чл.-кор. УААН І.В.Прокопи; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 376 с.
8. Українська модель аграрного розвитку та її соціо-економічна переорієнтація: наук. доп. / [О.М.Бородіна, В.М. Геєць, А.О.Гуторов та ін.]; за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В.Прокопи; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 54 с.
9. Ходаківський Є.І. Синергетичні засади розвитку агроекономічної системи. – Житомир, 2008. – 17 с.
10. Сільське господарство України. Статистичний щорічник 2016. – Державна служба статистики України. – Київ, 2017 – 246 с.
11. Чубукова О. Ю. Адаптація системи управління економічної безпеки підприємства / О. Ю. Чубукова, О. В. Ольшанська // Ефективна економіка [Електронний ресурс] : електр. наук. фах. вид. / Дніпропетр. держ. агр.-екон. ун-т. – Електрон. текст. дані. – Дніпропетровськ, 2015. – № 2.
12. Юрчишин В.В. До проблеми системної переорієнтації розвитку агросфери на засадах соціоекономі-

ки/ В.Юрчишин // Економіка АПК. – 2013. – №11. – С. 6–17.

13. Marina d'Ivanguin, Christophe Gaudoin (2017) Russia, Ukraine and Kazakhstan: an agricultural potential still in the making? Retrieved from http://www.momagri.org/UK/focus-on-issues/Russia-Ukraine-and-Kazakhstan-an-agricultural-potential-still-in-the-making_1882.html

14. Momagri. En avant vers un nouveau module agricole. Retrieved from http://www.momagri.org/UK/a-look-at-the-news/En-avant-vers-un-nouveau-modele-agricole_1944.html

References

1. Borshchevskiy P.P., Preiher D.K., Ivanukh R.A. Regionalna spetsializatsiia silskohospodarskoho vyrobnytstva Ukrainy. – K.: Naukova dumka, 2004. – 197 s.
2. Kropyvko M. F. Udoskonalennia systemy derzhavnoho y rehionalnoho upravlinnia sotsialno spriamovanyim ahropromyslovym vyrobnytstvom / M.F. Kropyvko // Ekonomika APK. – 2008. – № 2. – S. 25–30.
3. Mohylnyi O. M. Ahrarna polityka: novi vyklyky i vyprobuvannia / O. M. Mohylnyi // Ekonomika ta derzhava. – 2008. – № 9. – S. 17–21.
4. Moldavan L. V. Superechnosti zemelnoi reformy v ahrarnomu sektori Ukrainy v konteksti svitovoi praktyky. Ekonomika ta prohnozuvannia. 2016. №2. S. 148–159.
5. Olshanska O. V. Rehion yak prostoroava sotsialno-ekonomichna systema / O. V. Olshanska // Aktualni problemy ekonomiky. – 2011. – №3 (117). S. 184–191.
6. Popova O.L. Stalyi rozvytok ahrosfery Ukrainy: polityka y mekhanizmy. / O.L. Popova. – NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv. – K., 2009. – 352 s.
7. Teoriia, polityka ta praktyka silskoho rozvytku / za red. d-ra ekon. nauk, chl.-kor. NAN Ukrainy O.M.Borodinoi, d-ra ekon. nauk, chl.-kor. UAAN I.V.Prokopy; NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv. – K., 2010. – 376 s.
8. Ukrainska model ahrarnoho rozvytku ta yii sotsioekonomichna pereoriientatsiia: nauk. dop. / [O.M.Borodina, V.M. Heiets, A.O.Hutorov ta in.]; za red. V.M. Heitsia, O.M. Borodinoi, I.V.Prokopy; NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv. – K., 2012. – 54 s.
9. Khodakivskiy Ye.I. Synerhetichni zasady rozvytku ahroekonomichnoi systemy. – Zhytomyr, 2008. – 17 s.
10. Silske gospodarstvo Ukrainy. Statystychnyi shchorichnyk 2016. – Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – Kyiv, 2017 – 246 s.
11. Chubukova O. Yu. Adaptatsiia systemy upravlinnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva / O. Yu. Chubukova, O. V. Olshanska // Efektyvna ekonomika [Elektronnyi resurs] :

elektr. nauk. fakh. vyd. / Dnipropetr. derzh. ahr.–ekon. un–t. – Elektron. tekst. dani. – Dnipropetrovsk, 2015. – № 2.

12. Yurchyshyn V.V. Do problemy systemnoi pereorientatsii rozvytku ahrosfery na zasadakh sotsioekonomiky/ V.Yurchyshyn // Ekonomika APK. – 2013. – №11. – S.6–17.

13. Marina d'Ivangin, Christophe Gaudoin (2017) Russia, Ukraine and Kazakhstan: an agricultural potential still in the making? Retrieved from http://www.momagri.org/UK/focus-on-issues/Russia-Ukraine-and-Kazakhstan-an-agricultural-potential-still-in-the-making-_1882.html

14. Momagri. En avant versu nouveau modele agricole. Retrieved from http://www.momagri.org/UK/a-look-at-the-news/En-avant-vers-un-nouveau-modele-agricole_1944.html

Данные об авторе

Ольшанська Александра Володимирівна,

д. е. н., профессор, декан факультету економіки та бізнесу, Київський національний університет технологій та дизайну

e-mail: deanfebknutd@gmail.com

Мельник Альона Олексіївна,

д. е. н., доцент, завідувач кафедри бізнес–економіки та туризму, Київський національний університет технологій та дизайну

e-mail: melnyk_alona79@ukr.net

Данные об авторе

Ольшанска Александра Владимировна,

д. э. н., профессор, декан факультета экономики и бизнеса, Киевский национальный университет технологий и дизайна

e-mail: deanfebknutd@gmail.com

Мельник Алена Алексеевна,

д. э. н., доцент, заведующий кафедрой бизнес–экономики и туризма, Киевский национальный университет технологий и дизайна

e-mail: melnyk_alona79@ukr.net

Data about authors

Oleksandra Olshanska,

Doctor of Economics, Professor, Dean of the Faculty of Economics and Business, Kyiv National University of Technology and Design

e-mail: deanfebknutd@gmail.com

Alyona Melnik,

Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Business Economics and Tourism, Kyiv National University of Technology and Design

e-mail: melnyk_alona79@ukr.net

УДК 336.2

DOI 10.5281/zenodo.2556244

РАДЕЛИЦЬКИЙ Ю.О.,
ПЕЛЕХАТИЙ А.О.

Напрямки оптимізації податкових механізмів наповнення місцевих бюджетів України в умовах децентралізації

Предметом дослідження є наукові та практичні засади податкової політики, в частині податків та зборів, які зараховуються до місцевих бюджетів.

Метою дослідження є напрямки оптимізації податкових механізмів наповнення місцевих бюджетів України в умовах децентралізації.

Методи дослідження. У роботі використано методи логічного узагальнення, аналізу, порівняння та синтезу, графічні методи.

Результати роботи. У статті визначено основні аспекти справляння та зарахування до місцевих бюджетів податку на доходи фізичних осіб, акцизного податку з реалізації підакцизних товарів та майнових податків. Запропоновано напрямки оптимізації основних джерел податкових надходжень до місцевих бюджетів.

Галузь застосування результатів. Формування дохідної частини місцевих бюджетів. Використання напрямків оптимізації податкових механізмів наповнення місцевих бюджетів в час реформи місцевого самоврядування.

Висновки. Проаналізувавши податкові механізми наповнення місцевих бюджетів, можна зазначити, що формування ефективної податкової системи на локальному рівні передбачає передусім забезпечення фінансової спроможності громад. Реформа децентралізації забезпечила перші

кроки в цьому напрямку. Проте, і далі існують проблеми, які потребують свого вирішення для зміцнення фінансової основи розвитку місцевих бюджетів. Вирішення цих проблем лежить в площині: удосконалення системи адміністрування податків в напрямку її спрощення, оптимізації та прозорості; забезпечення соціальної справедливості при справлянні податків; максимізації надходжень податкових платежів до місцевих бюджетів.

Ключові слова: місцеві бюджети, об'єднані територіальні громади (ОТГ), децентралізація, податки, податок на доходи фізичних осіб, акцизний податок з реалізації підакцизних товарів, майнові податки.

РАДЕЛИЦЬКИЙ Ю.О.,
ПЕЛЕХАТЫЙ А.О.

Направления оптимизации налоговых механизмов наполнения местных бюджетов Украины в условиях децентрализации

Предметом исследования являются научные и практические основы налоговой политики в части налогов и сборов, зачисляемых в местные бюджеты.

Целью исследования является направления оптимизации налоговых механизмов наполнения местных бюджетов Украины в условиях децентрализации.

Методы исследования. В работе использованы методы логического обобщения, анализа, сравнения и синтеза, графические методы.

Результаты работы. В статье определены основные аспекты взимания и зачисления в местные бюджеты налога на доходы физических лиц, акцизного налога по реализации подакцизных товаров и имущественных налогов. Предложены направления оптимизации основных источников налоговых поступлений в местные бюджеты.

Область применения результатов. Формирование доходной части местных бюджетов. Использование направлений оптимизации налоговых механизмов наполнения местных бюджетов в ходе реформы местного самоуправления.

Выводы. Проанализировав налоговые механизмы наполнения местных бюджетов, можно отметить, что формирование эффективной налоговой системы на локальном уровне предполагает прежде всего обеспечение финансовой состоятельности общин. Реформа децентрализации обеспечила первые шаги в этом направлении. Однако, и продолжают существовать проблемы, требующие своего решения для укрепления финансовой основы местных бюджетов. Решение этих проблем лежит в плоскости: совершенствования системы администрирования налогов в направлении ее упрощения, оптимизации и прозрачности; обеспечение социальной справедливости при взимании налогов; максимизации поступлений налоговых платежей в местные бюджеты.

Ключевые слова: местные бюджеты, объединенные территориальные общины (ОТГ), децентрализация, налоги, налог на доходы физических лиц, акцизный налог по реализации подакцизных товаров, имущественные налоги.

RADELYTSKYY Yu.O.,
PELEKHATYY A.O.

Directions of optimization of tax mechanisms of filling local budgets of Ukraine in conditions of decentralization

The subject of the study is the scientific and practical principles of tax policy, in terms of taxes and fees, which are credited to local budgets.

The purpose of the study is to optimize the tax mechanisms of filling local budgets of Ukraine in the conditions of decentralization.

Research methods. Methods of logical generalization, analysis, comparison and synthesis, and graphic methods are used in this work.

Results of work. The article outlines the main aspects of collecting and transferring to the local budgets the personal income tax, excise tax on the sale of excisable goods and property taxes. The directions of optimization of the main sources of tax revenues to local budgets are proposed.

The field of application of results. Formation of revenue part of local budgets. Use of directions of optimization of tax mechanisms of filling local budgets during the reform of local self-government.

Conclusions. After analyzing the tax mechanisms for filling local budgets, it can be noted that the formation of an effective tax system at the local level envisages, first of all, the provision of financial capacity of communities. The decentralization reform provided the first steps in this direction. However, there are still problems that need to be resolved in order to strengthen the financial basis of the development of local budgets. Solving these problems lies in the plane: improving the system of tax administration in the direction of its simplification, optimization and transparency; ensuring social justice when taxing; maximize revenues from tax payments to local budgets.

Key words: local budgets, united territorial communities (OTG), decentralization, taxes, personal income tax, excise tax on excise goods, property taxes.

Постановка проблеми. Основною умовою ефективного функціонування багаторівневої системи бюджетів є забезпечення та підтримка взаємозв'язку податків, які надходять до бюджету відповідного рівня, та вигодами від податків, які забезпечуються за рахунок платників податків. Таким чином споживачі суспільних благ одержують те, за що сплачують податки. Для дотримання цієї умови та забезпечення справедливості у розподілі фіскального навантаження на місцевий рівень слід передавати податки, які не характеризуються як високо мобільні, тобто не перекладаються на жителів інших адміністративно-територіальних одиниць. В результаті децентралізації та реформи бюджетно-податкової системи 2014 року була здійснена спроба забезпечити дотримання цього принципу при перерозподілі бюджетного ресурсу і повноважень на локальний рівень. При цьому, ускладненню цього процесу сприяли одночасне проведення адміністративно-територіальної реформи та секторальних реформ, що характеризує процес реформування як систему складних взаємообумовлених та взаємозалежних змін.

Метою статті є напрямки оптимізації податкових механізмів наповнення місцевих бюджетів України в умовах децентралізації.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи основні наслідки запроваджених змін, слід зауважити наступне: нашій державі так і не вдалося уникнути зростання диференціації фінансової спроможності адміністративно-територіальних одиниць базового рівня. Як зауважують науковці, «механізми прямого регулювання (зокрема бюджетного вирівнювання) та непрямого впли-

ву (спрямовані на стимулювання економічної активності громад) виявились неспроможними врегулювати проблему нерівномірності ендогенного потенціалу розвитку громад та різної ефективності його використання», що є передусім наслідком того, що, попри передачу на локальний рівень основних соціальних функцій, не було сформовано достатнього фінансового ресурсу та системи важелів для забезпечення економічного розвитку громад [5].

Оскільки основним джерелом доходів місцевих бюджетів є податки, питання дослідження основних аспектів формування та справляння податків, а також оптимізації податкових механізмів наповнення місцевих бюджетів є першочерговим та особливо важливим в умовах децентралізації.

Найбільшу питому вагу в доходах місцевих бюджетів України з усіх податків складає податок на доходи фізичних осіб (21,57%), хоча з часу реформи ця частка дещо знизилася.

Відповідно до ст. 163 розділу IV Податкового кодексу України, об'єктом оподаткування ПДФО є загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід, доходи з джерела їх походження в Україні, іноземні доходи, які отримані з джерел за межами України. Таким чином, при оподаткуванні цим податковим платежем зачіпаються інтереси усіх верств економічно активного населення країни, та формується можливість зміни розміру кінцевих доходів населення, а відтак здійснюється вплив на структуру потреб населення та їх купівельну спроможність.

На формування відповідних обсягів надходження податку з доходів фізичних осіб впливають такі фактори:

- зміна кількості платників податку;
- рівень легалізації доходів платників податку;
- рівень заробітної плати;
- особливості застосування податкової соціальної пільги;
- показники зростання/зниження добробуту населення тощо.

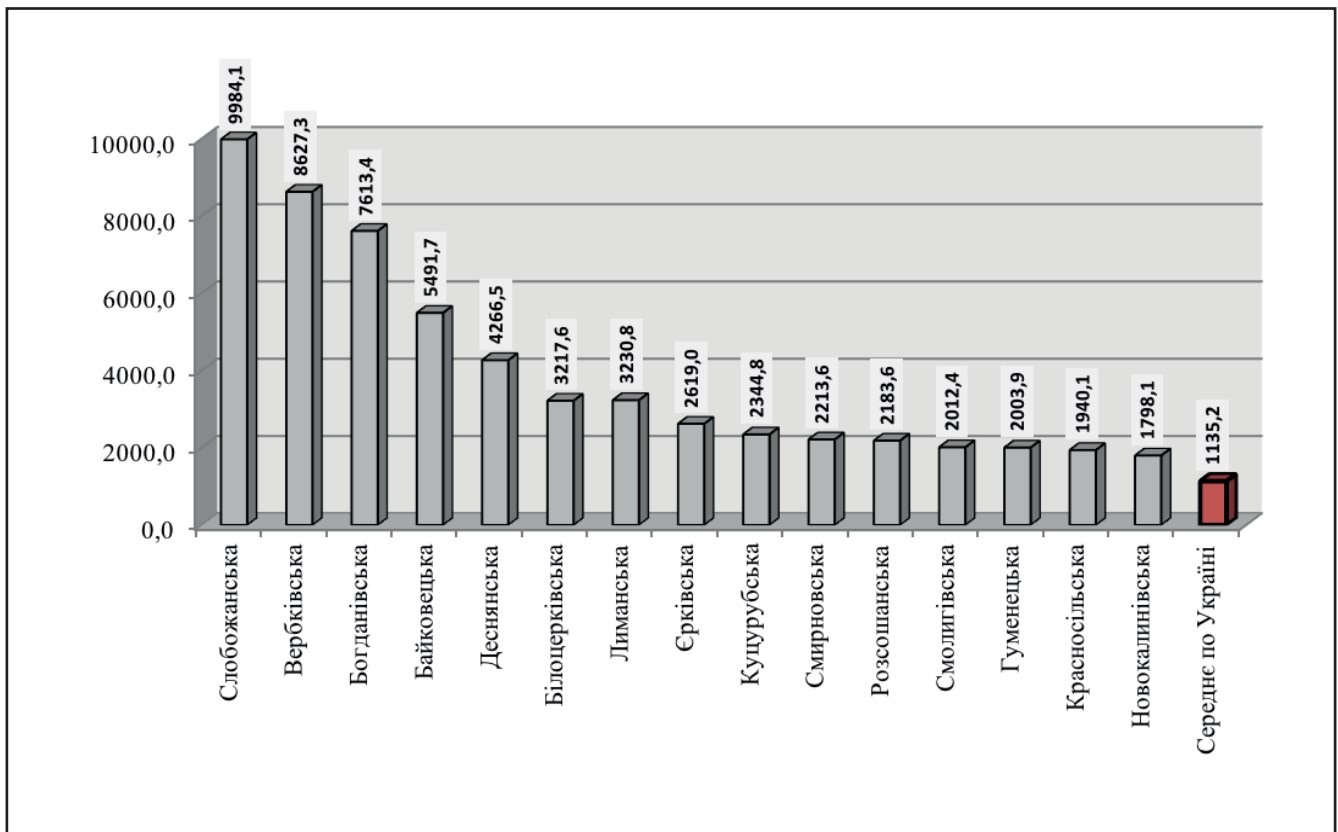
Таким чином, спостерігається прямий взаємозв'язок між обсягами надходжень ПДФО та рівнем розвитку господарської діяльності на території відповідної адміністративно–територіальної одиниці (який і визначає кількість платників податку), а також доходами населення, що доводить стабілізаційну та регулюючу роль ПДФО.

Особливістю формування надходжень податку з доходів фізичних осіб є те, що в сільських та селищних громадах ці доходи забезпечуються практично повністю за рахунок оподаткування заробітної плати працівників бюджетної сфери, тобто працівників закладів охорони здоров'я, дошкільних навчальних закладів та закладів середньої освіти, а також управління громадою та інших служб. Доказом цього є той факт, що 15 ОТГ, які характеризуються найвищими обсягами надходжень ПДФО на одну особу (рис. 1), забезпечують

34,1% загального обсягу податку на доходи фізичних осіб, який надходить до 159 бюджетів ОТГ.

Зазначені ОТГ характеризуються високим рівнем соціально–економічного розвитку та функціонуванням на території громади господарських структур. Для прикладу, Слобожанська ОТГ територіально знаходить «на околиці» Дніпра, що надає їй багато переваг. На території громади розміщуються потужні підприємства, а саме: два м'ясокомбінати, агропромисловий холдинг «Агросоюз», тепличний комбінат, супермаркети «Епіцентр», «Караван», «Метро». Окрім того, у селі Степове, яке входить до складу ОТГ, працює багато фермерських господарств. Загалом в межах громади зареєстровано понад 4 000 підприємств різних форм власності. Відтак, в результаті функціонування на території Слобожанської громади великої кількості підприємств, надходження ПДФО на особу в 2016 році становило 9984,1 грн., що більше середнього по ОТГ України значення майже у 9 разів.

Аналогічною є ситуація по інших громадах, вказаних на рис. 1. Таким чином, помітною є пряма залежність надходжень ПДФО від рівня економічного розвитку громади та функціонування

Рисунок 1. ОТГ, в яких надходження ПДФО на одну особу найвищі у 2016 році, грн.

Джерело: на основі [1, 2].

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

господарських суб'єктів на її території. Проте, більшість громад залежить саме від функціонування бюджетних установ на їх території, відрахування з заробітних плат працівників яких є основним джерелом надходжень ПДФО. А це свідчить про низький рівень економічної активності таких ОТГ та низьку результативність роботи органів місцевого самоврядування по залученню на територію громади суб'єктів господарювання.

Слід зауважити, що в умовах постійних змін та реформування освітньої сфери та сфери охорони здоров'я анонсовано оптимізацію мережі закладів освіти та медичних установ в об'єднаних територіальних громадах через закриття шкіл та медзакладів, які не відповідають відповідним вимогам. Наслідком таких дій стане скорочення надходжень ПДФО до бюджетів окремих ОТГ через скорочення кількості платників податків, що негативно вплине на рівень їх фінансової спроможності. Однак, в результаті зростання мінімальної заробітної плати в Україні з 1 січня 2017 року очікується ріст надходжень від ПДФО, єдиного соціального внеску (ЄСВ) і єдиного податку, що дозволяє сподіватися зростання надходжень до місцевих бюджетів.

Враховуючи важливість ПДФО як основного бюджетотворюючого податку для місцевих бюджетів, доцільно звернути увагу на питання вірності зарахування таких надходжень до відповідного місцевого бюджету. Так, згідно Податкового кодексу, ПДФО зараховується до місцевого бюджету за місцезнаходженням юридичної особи – платника податку. Відповідно до п. 168.4.3 Податкового кодексу, податок на доходи, нарахований працівникам відокремленого підрозділу, перераховується до відповідного бюджету за місцезнаходженням такого відокремленого підрозділу. Згідно статті 93 Цивільного кодексу України, місцезнаходженням юридичної особи є фактичне місце ведення діяльності чи розташування офісу, це ж стосується і відокремленого підрозділу платника податків: податок на доходи, нарахований працівникам відокремленого підрозділу, перераховується до відповідного бюджету за місцезнаходженням такого відокремленого підрозділу. Це відповідає принципу справедливого розподілу надходжень від оподаткування ПДФО. Проте, на сьогодні ця вимога досить часто порушується, і податок на доходи фізичних осіб сплачується до бюджетів тих адміністративно–територіальних одиниць, де

розташовані центральні офіси підприємств. Це особливо актуально саме для сільських громад, оскільки податок сплачується за місцем реєстрації підприємства, працівниками підрозділу в основному є жителі адміністративно–територіального утворення, на території якого він розташований – відтак, користуючись суспільними послугами, працівники підприємства «фінансують» інший місцевий бюджет.

З іншої сторони, можна дискутувати про можливість зміни бюджету, до якого слід здійснювати зарахування ПДФО. З позиції справедливості розподілу надходжень податку найефективнішим є практика зарахування ПДФО до відповідного бюджету за місцем реєстрації (проживання) платника податку, оскільки саме по місцю реєстрації (проживання) він отримує максимальну кількість суспільних послуг. Окрім того, саме неврахування цього аспекту було причиною недоотримання сільськими бюджетами надходжень цього податку. Згідно статистичних даних [4], 54,8% зайнятого сільського населення працює за межами місця реєстрації (проживання), з них 67,1% – в містах та селищах міського типу. Враховуючи тенденції зростання кількості сільських жителів, які працюють в містах та селищах міського типу, сільські бюджети все більше недоотримували цього податку.

В результаті бюджетно–податкової децентралізації бюджети сіл, селищ та міст районного значення втратили ПДФО як одне з дохідних джерел, проте, на сьогодні зазначений аспект стосується доходів ОТГ, зокрема тих, які знаходяться поблизу обласних центрів (коли населення ОТГ працює в великому місті і, відповідно, сплачує ПДФО за місцем зайнятості).

Таким чином, удосконалення справляння ПДФО має передбачати:

- по–перше, зарахування податку за місцем реєстрації (проживання) платника податку, що забезпечить вирівнювання диференціації надходження цього податкового платежу на одну особу до місцевих бюджетів;
- по–друге, стимулювання економічного розвитку територіальних громад для забезпечення зростання надходжень податку до місцевих бюджетів.

Щодо акцизного податку, також можна виділити певні особливості справляння цього платежу. По–перше, існує залежність надходжень акцизного податку з реалізації підакцизних товарів від території розташування адміністративно–те–

риторіальної одиниці та наявності автозаправних станцій, супермаркетів та великих торговельних підприємств. Так, найвищими обсягами надходжень на одну особу характеризуються обласні центри та центральні райони областей, прикордонні райони, а також території вздовж важливих автотранспортних шляхів. По–друге, існує проблема неповного надходження акцизного податку до місцевих бюджетів сіл та селищ від продажу тютюнових виробів та алкогольної продукції суб'єктами підприємницької діяльності. Причиною цього є не обов'язковість використання такими підприємцями системи електронного обліку операцій з продажу товарів, наслідком чого є висока імовірність зміни даних звітності, на основі якої нараховується акцизний податок з реалізації підакцизних товарів, та відповідно його неповна сплата до бюджету.

Загалом, результатом запровадження та заручування цього податкового платежу до місцевих бюджетів став його вплив на зростання асиметричності розвитку територіальних громад та регіонів через нерівномірність його розподілу. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році» від 20 грудня 2016 року, Кабінету Міністрів України у тримісячний строк зобов'язується розробити та внести на розгляд Верховної Ради України проект закону щодо скасування акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю тютюнових виробів, передбачивши для забезпечення збалансованості місцевих бюджетів відповідне збільшення ставок акцизного податку на тютюнові вироби в абсолютних значеннях. Окрім того, п. 1.1 розділу I Закону №1791 у п.п.14.1.212 п.14.1 ст.14 Податкового кодексу України із визначення терміну «реалізація суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів» вилучено положення щодо реалізації пального, як фізичного відпуску з автозаправної станції (АЗС) та/або автомобільної газозаправної станції (АГЗС) незалежно від форми розрахунків. Таким чином, з 01 січня 2017 року скасовано акцизний податок із роздрібного продажу пального. На заміну цього платежу до місцевих бюджетів надходитиме 13,44% від розмитнення нафтопродуктів, що поступають на АЗС (проте, не більше суми, яка отримана ор-

ганами місцевого самоврядування у 2016 році). А це в свою чергу – дестимулювання органів самоврядування від нарощення економічної активності, оскільки не сприятиме збільшенню надходжень від даного податку до місцевого бюджету.

Окремим аспектом дослідження формування податкових доходів місцевих бюджетів є місцеві податки та збори. Якщо до реформи 2014 року ці податки не мали суттєвого впливу на доходи місцевих бюджетів та їх фінансові можливості, то з децентралізацією усе змінилося. Сьогодні місцеві податки та збори є вагомою частиною доходів місцевих бюджетів (11,5% у 2016 році). При цьому, передусім це стосується новосформованого внаслідок реформи податку на майно, який включає податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок та плату за землю.

Податки на майно є важливим доходним джерелом практично усіх розвинених країн. Специфіка та особливості їх справляння забезпечують мінімальний рівень негативного впливу на економічне зростання в країні, що підтверджено дослідженнями Організації економічного співробітництва та розвитку [3]. Відтак на даному етапі розвитку економіки розвинутих країн можна спостерігати тенденції до заміщення прямих податків (податку з доходів фізичних осіб та податку на прибуток) як шкідливих для зростання економіки на непрямі податки (ПДВ, акциз) та податки на майно. Тому для України формування ефективного податкового механізму справляння цих податків є важливою умовою забезпечення сталого розвитку місцевих бюджетів.

Переваги та недоліки податку на майно подано на рис. 2.

Якщо звернутися до особливостей оподаткування податком на майно в Україні, можна помітити недосконалість механізму його застосування. У випадку плати за землю він функціонує доволі ефективно (враховуючи те, що в Україні не існує офіційного ринку землі). Проте, на сьогодні існує проблема нестачі фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування для інвентаризації землі та проведення її нормативної грошової оцінки, наслідком чого є значні недонадходження до місцевих бюджетів. Окрім того, невиконано задекларованих у 2014 році обіцянок щодо передачі землі поза межами населених пунктів у розпорядження органів місцевого самоврядування. Це, з однієї сторони характеризується зниженням фінансової спро-

ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
<ul style="list-style-type: none"> ✓ вплив (підвищення) на ефективність використання майна; ✓ стабільність надходжень до бюджетів; ✓ виступає стимулом збільшення привабливості органами місцевого самоврядування своєї території; ✓ «невразливі» для корупції; ✓ при ухиленні від сплати, об'єкт оподаткування може виступати об'єктом податкової застави; ✓ передбачуваний для платників; ✓ низький вплив на економічне зростання 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ податковий ризик для платника; ✓ регресивність; ✓ складність адміністрування та навіть запровадження; ✓ вплив на розвиток економіки (на капіталомісткі підприємства лягає великий податковий тягар, в той час як на інтелектуально-місткі (що майже не використовують приміщень) – ні)

Рисунок 2. Переваги та недоліки податку на майно

Джерело: розробка автора

можності місцевих бюджетів, з іншої – забезпечує уникнення ризиків втрати цих земель у зв'язку з їх продажем для наповнення бюджетів.

Щодо податку на нерухоме майно як елемента податку на майно, його справляння характеризується такими проблемами:

по–перше, близько 95% нерухомого майна на даний час не зареєстроване в електронній базі реєстру прав власності на нерухоме майно, що є причиною, знову ж таки, недоотримання місцевими бюджетами значних обсягів фінансових ресурсів;

по–друге, здебільшого у сільських адміністративно–територіальних одиницях експлуатація нерухомого майна, зокрема житлових будівель, здійснюється без їх введення в експлуатацію через складність та високу вартість цього процесу, що теж не дозволяє забезпечити повне надходження до бюджету податкових доходів.

Окремим аспектом виступає «непривабливість» майнового оподаткування для населення. Причиною цього є проблеми з адмініструванням цих податків, а, відтак, і часті непорозуміння з представниками органів ДФС, а також сприйняття людьми механізму справляння податку на майно як «несправедливого», як це помітно в результаті його функціонування. Це пов'язане з тим, що на початку запровадження податку на нерухоме майно його характеризували як «податок для багатих». Проте, на даний час ситуація змінилася кардинально – сплачувати його повинні фізичні особи, які володіють квартирою площею понад 60 кв.м.

чи будинком – 120 кв.м., нежитловою нерухомістю – 180 кв.м. Податок втратив свою «елітність», а податковий тягар тепер несе більшість жителів країни, які при цьому не вважають себе представниками навіть середнього класу.

Не сприяє «справедливості» цього податкового платежу і те, що згідно п. 266.5.1 Податкового кодексу України ставки податку для об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних та юридичних осіб, встановлюються за рішенням сільської, селищної або міської ради в залежності від місця розташування (зональності) та типів таких об'єктів нерухомості у розмірі, що не перевищує 2% розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, за 1 кв. метр бази оподаткування. Відтак, на різних територіях обсяги сплати податку за однакові об'єкти оподаткування може різнитися в залежності від рішення органів місцевого самоврядування. Такий важливий принцип формування механізму сплати місцевих податків та зборів як можливість визначати податкову ставку в законодавчо визначених межах не забезпечує сприйняття податку на нерухоме майно населенням країни як обов'язкового.

Таким чином, реформування податку на майно має характеризуватися забезпеченням зниження рівня впливу людського фактора на справляння податку на майно до місцевих бюджетів для уникнення корупції (такими корупційними «можливостями» є використання різних «коєфіцієн-

тив», індивідуальна оцінка земельних ділянок, надання пільг окремим платникам податків тощо).

Ефективність податку на майно характеризує вірне обрання об'єкту оподаткування. Якщо в Україні для справляння, наприклад, податку на нерухоме майно обрано площу самого об'єкту, то в розвинутих країнах – комплекс показників з грошовою оцінкою об'єкта, що дозволяє забезпечити «справедливість» оподаткування. При оподаткуванні землі слід враховувати її хіміко–біологічні властивості (для сільськогосподарських земель), розташування та способ використання. Відтак, доцільним є розробка прозорої та однозначної формули для уникнення ухилення від сплати податку та впливу людського чинника.

Окрім того, доцільно говорити про суперечливість визначення ставки податків на майно на місцевому рівні. Хоча така можливість виступає прерогативою органів місцевого самоврядування щодо місцевих податків та зборів, проте, у випадку податків на майно доцільним є встановлення єдиної ставки для забезпечення прозорості та справедливості оподаткування. Оскільки майнові податки характеризуються повсюдністю та у випадку формульного підходу до визначення обсягів його сплати (з урахуванням усіх особливостей об'єкта оподаткування в визначеній сумі податку для кожного окремого платника вже буде враховано і територіально–географічне розташування, і хіміко–біологічні властивості ґрунтів, і спосіб використання, і інші елементи) потреба у визначенні ставки місцевими органами відпадає.

Як висновок, можна зауважити, що формування ефективної податкової системи на локальному рівні передбачає передусім забезпечення фінансової спроможності громад. Реформа децентралізації забезпечила перші кроки в цьому напрямку. Проте, і далі існують проблеми, які потребують свого вирішення для зміцнення фінансової основи розвитку місцевих бюджетів. Вирішення цих проблем лежить в площині: удосконалення системи адміністрування податків в напрямку її спрощення, оптимізації та прозорості; забезпечення соціальної справедливості при справлянні податків; максимізації надходжень податкових платежів до місцевих бюджетів.

Список використаних джерел

1. Децентралізація. Місцеві бюджети 159 об'єднаних територіальних громад за 2015 рік. Фінансово–ана-

літичні матеріали. Кабінет Міністрів України. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово–комунального господарства України. – 282 с.

2. Децентралізація. Місцеві бюджети 159 об'єднаних територіальних громад за 2016 рік. Фінансово–аналітичні матеріали. Кабінет Міністрів України. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово–комунального господарства України. – 282 с.

3. Дубровський В., Черкашин В. Як удосконалити податок на майно? / Дубровський В., Черкашин В. // Європейський інформаційно–дослідницький центр. – 2016. – Режим доступу: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28998.pdf>.

4. Соціально–економічне становище сільських населених пунктів України: статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 187 с.

5. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно–фінансової децентралізації / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів, 2017. – 120 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). – 120 с.

References

1. Detsentralizatsiia. Mistsevi biudzhety 159 obiednanykh terytorialnykh hromad za 2015 rik. Finansovo–analychni materialy [Decentralization. Local budgets of 159 united territorial communities for 2015. Financial and analytical materials.] Kabinet Ministriv Ukrainy. Ministerstvo rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo–komunalnoho hospodarstva Ukrainy, 282 p. [in Ukrainian].

2. Detsentralizatsiia. Mistsevi biudzhety 159 obiednanykh terytorialnykh hromad za 2016 rik. Finansovo–analychni materialy [Decentralization. Local budgets of 159 united territorial communities for 2016. Financial and analytical materials.] Kabinet Ministriv Ukrainy. Ministerstvo rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo–komunalnoho hospodarstva Ukrainy, 282 p. [in Ukrainian].

3. Dubrovskiy V. and Cherkashyn V. (2016). Yak udoskonalyty podatok na maino? [How to improve the tax on property?]. Yevropeyskyi informatsiino–doslidnytskyi tsentr [European Information and Research Center.]. Available: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28998.pdf>. [in Ukrainian].

4. Sotsialno–ekonomichne stanovyshche silskykh naselennykh punktiv Ukrainy: statystychnyi zbirnyk [Socio–economic situation of rural settlements of Ukraine: statistical

collection]. – Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine], 187 p. [in Ukrainian].

5. Terytorialnyi rozvytok ta rehionalna polityka v Ukraini: aktualni problemy, ryzyky ta perspektyvy administratyvno–finansovoi detsentralizatsii [Territorial development and regional policy in Ukraine: current problems, risks and prospects of administrative and financial]. NAN Ukrainy, DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy» [NAS of Ukraine. State Enterprise «Institute of Regional Studies named after M.I. Dolyshny of the National Academy of Sciences of Ukraine"'], Lviv, 120 p. [in Ukrainian].

Дані про автора

Раделицький Юрій Орестович,

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, Львівський національний університет імені Івана Франка
e-mail: radelyckyjjurij@gmail.com

Пелехатий Андрій Олегович,

к.е.н., докторант, Львівський національний університет імені Івана Франка

e-mail: pelechatyj_a@i.ua

Данные об авторе

Раделицкий Юрий Орестович,

к.э.н., доцент кафедры учета и аудита, Львовский национальный университет имени Ивана Франко
e-mail: radelyckyjjurij@gmail.com

Пелехатый Андрей Олегович,

к.э.н., докторант, Львовский национальный университет имени Ивана Франко
e-mail: pelechatyj_a@i.ua

Information about the authors

Yurij Radelytskyj,

Ph.D., Associate Professor Department of Accounting and Audit, Ivan Franko National University of Lviv
e-mail: radelyckyjjurij@gmail.com

Andriy Pelekhatyy,

Ph.D., doctoral student, Ivan Franko National University of Lviv
e-mail: pelechatyj_a@i.ua

DOI 10.5281/zenodo.2556248
ШАБРАНСЬКА Н.І.

Економічний потенціал продуктивності праці

Предметом дослідження є методичні засади факторного аналізу продуктивності праці в залежності від структурних макропараметрів.

Метою дослідження є аналіз тенденцій продуктивності праці на макроекономічному рівні та визначення найбільш вагомих чинників впливу з боку державного регулювання.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи: порівняльний аналіз тенденцій; аналіз та синтез; аналітичний; системний.

Результати роботи. У статті проаналізовано сучасні тенденції та залежності продуктивності праці від структурних та макроекономічних чинників.

Галузь застосування результатів. Економіка та управління національним господарством, у частині державних систем та механізмів управління економікою на галузевому, міжгалузевому та регіональному рівнях у сфері стратегічного планування соціально–економічного розвитку на рівні регіону.

Висновки. Проаналізувавши стан продуктивності праці, можна визначити основні шляхи підвищення продуктивності праці: підвищення технічного рівня виробництва на основі залучення інвестицій; розвиток високотехнологічного виробництва; створення прозорої системи стимулювання всіх форм зайнятості; соціально–трудова відносина мають стати одним із ключових національних пріоритетів розвитку країни

Ключові слова: продуктивність праці, заробітна плата, вартість праці на одиницю продукції, валовий внутрішній продукт.

ШАБРАНСКАЯ Н.И.

Экономический потенциал производительности труда

Предметом исследования являются методические основы факторного анализа производительности труда в зависимости от структурных макропараметров.

Целью исследования является анализ тенденций производительности труда на макроэкономическом уровне и определения наиболее весомых факторов влияния со стороны государственного регулирования.

Методы исследования. В работе использованы общенаучные и специальные методы: сравнительный анализ тенденций; анализ и синтез; аналитический; системный.

Результаты работы. В статье проанализированы современные тенденции и зависимость производительности труда от структурных и макроэкономических факторов.

Область применения результатов. Экономика и управление национальным хозяйством, в части государственных систем и механизмов управления экономикой на отраслевом, межотраслевом и региональном уровнях в сфере стратегического планирования социально–экономического развития на уровне региона.

Выводы. Проанализировав состояние производительности труда, можно определить основные пути повышения производительности труда: повышение технического уровня производства на основе привлечения инвестиций; развитие высокотехнологического производства; создание прозрачной системы стимулирования всех форм занятости; социально–трудовые отношения должны стать одним из ключевых национальных приоритетов развития страны.

Ключевые слова: производительность труда, заработная плата, стоимость труда на единицу продукции, валовой внутренний продукт.

SHABRANSKA N.I.

Economic opportunity capacity of labor

The subject of the study is the methodical basis for the factor analysis of labor productivity, depending on the structural macro parameters.

The purpose of the study is to analyze the trends of labor productivity at the macroeconomic level and to determine the most important factors of influence on the part of state regulation.

Methods of research. General scientific and special methods are used in the work: comparative analysis of trends; analysis and synthesis; analytical; systemic

Results of work. The article analyzes modern tendencies and the dependence of labor productivity on structural and macroeconomic factors.

The field of application of results. Economics and management of the national economy, in the part of state systems and mechanisms of economic management at the sectoral, interindustrial and regional levels in the field of strategic planning of socio–economic development at the regional level.

Conclusions. Having analyzed the state of labor productivity, it is possible to determine the main ways to increase labor productivity: increasing the technical level of production on the basis of attracting investment; development of high–tech production; creation of a transparent system of stimulation of all forms of employment; social and labor relations should become one of the key national priorities of the country's development.

Keywords: labor productivity, wages, labor cost per unit of output, gross domestic product.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення зростання продуктивності праці сьогодні є актуальною у зв'язку з необхідністю забезпечення підвищення конкурентоспроможності національних економік. Результати розвитку економіки визначаються наявністю ресурсів та ефективністю їх використання. Головні серед ресурсів виробництва – трудові ресурси, а визначальний показник їх використання – продуктив-

ність праці, яка розраховується як відношення результату виробництва до витрат ресурсу праці.

Досвід реформування економіки України дозволив вирішити певне коло ключових макро–економічних проблем, проте існують окремі фактори, які потребують вивчення з метою здійснення комплексного аналізу соціально–економічного розвитку. Серед них ключовою проблемою залишається оцінка продуктивності праці.

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

Враховуючи, що продуктивність праці (разом із кількістю працюючих) визначає обсяги ВВП і, відповідно, заробітну плату та рівень життя населення, показники її обчислення мають активно застосовуватися у процесі управління розвитком економіки, соціальної сфери та статистичній практиці зокрема.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання праці, а відповідно і її продуктивності активно досліджувалося багатьма науковцями. Вагомий внесок у дослідження категорії «продуктивність праці» зробили такі вчені економісти: Ю.В. Буц [1], С. Л. Брю [8], В.А. Гавриленко [2], О.А. Грішнова [2], С.В. Мочерного [11], Р.Н. Масалаб [6], К. Р. Макконнелл [8], Д.С. Сінк [7], В. І. Титова [14], А. Л.Хотомлянський [13], П.Е. Шлендер [15, с.203], Р.В. Янковий [14] та ін.

Незважаючи на численні вітчизняні і зарубіжні масштабні дослідження, окремі аспекти проблеми продуктивності праці в виробництві потребують уточнень та удосконалення, що зумовлено особливостями нинішнього періоду розвитку економіки.

Метою статті є аналіз тенденцій продуктивності праці на макроекономічному рівні та визначення найбільш вагомих чинників впливу з боку державного регулювання.

Виклад основного матеріалу. Перші теорії продуктивності факторів виробництва були сформульовані французькими вченими Б. Сей і Ф. Бастіа. Наприкінці 19 століття з'явилася теорія граничної продуктивності, основні принципи якої були розроблені американцем Д. Б. Кларком. Це значно доповнило раніше існуючі положення, згідно з якими продуктивність включає усі фактори виробництва й від їхнього ефективного використання залежить економічний ріст. Подальший розвиток зазначеного напрямку теорії продуктивності відбито в роботах Д. Кендрика, Р. Солоу та ін. [14].

Досліджуючи наукові публікації, було узагальнено підходи до трактування сутності категорії «продуктивність праці», які наведені в таблиці 1.

Вивчення сутності продуктивності праці буде недостатньо висвітленим без розгляду факторів, які впливають на її рівень. Продуктивність праці є динамічним показником, тобто постійно змінюється під дією різної кількості чинників. Уся сукупність факторів по-різному впливає на зміну рівня та динаміки показника продуктивності пра-

ці, крім того, впливають різноманітні об'єктивні та суб'єктивні причини. Виокремимо найбільш поширені фактори впливу на продуктивність праці та поділимо їх на групи чинників [8]:

- матеріально–технічні, які залежать від рівня удосконалення засобів праці, тобто характеризують рівень розвитку та ступінь використання засобів виробництва, передусім знарядь праці;

- соціально–економічні, які залежать від рівня удосконалення робочої сили, тобто характеризують кваліфікацію робочої сили, умови праці, ставлення працівників до праці;

- організаційно–економічні, які залежать від удосконалення поєднання засобів праці і робочої сили, тобто характеризують рівень організації праці, організації виробництва та управління виробництвом [8].

До матеріально–технічних належить:

- технічний рівень виробництва;
- автоматизація та комп'ютеризація;
- впровадження прогресивних технологій виробництва,
- модернізація обладнання;
- перехід на нові види сировини, матеріалів;
- підвищення якості продукції;
- виготовлення нової продукції тощо.

До соціально–економічних факторів зростання продуктивності праці відносять:

- підвищення освітнього рівня кваліфікації працівників;
- розвиток самоуправління трудовим колективом;
- соціально–психологічний клімат тощо.

До організаційно–економічних:

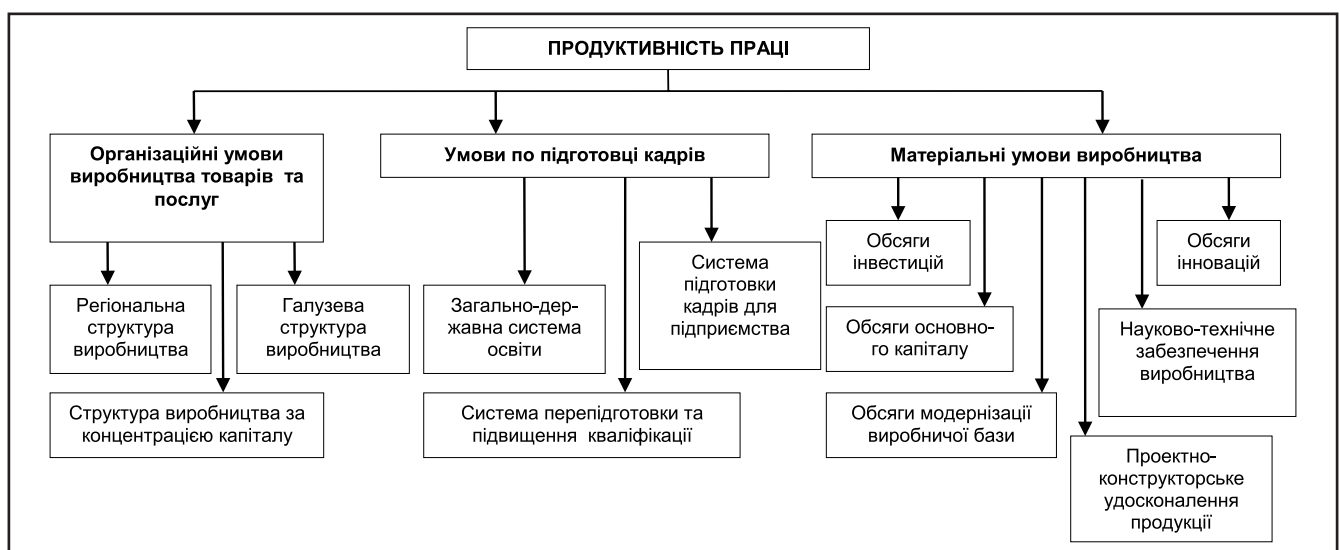
- удосконалення форм організації праці та виробництва;
- вдосконалення структури апарату управління;
- підвищення якості планування;
- удосконалення системи управління виробничим процесом;
- впровадження автоматизованих систем управління тощо [8].

На стан продуктивності праці також впливають умови: організаційні умови виробництва товарів та послуг, матеріально–виробничі умови, умови підготовки кадрів, структура яких наведена на рис. 1.

В таблицю 2 наведені розраховані дані, які свідчать про те, що на кінець аналізованого періоду у країні спостерігалось збільшення показника ВВП, який у 2017 р. становив 2982,9 млрд. грн., а показник кількості зайнятих осіб характеризу-

Таблиця 1. Огляд підходів щодо змісту поняття «продуктивність праці» у наукових дослідженнях

Вчені економісти	Визначення
1	2
О.А. Грішнова [2, с.361]	Продуктивність праці – це показник, що характеризує співвідношення результатів праці та її витрат
Економічна енциклопедія за редакцією С.В. Мочерного [11, с. 118].	Продуктивність праці – ефективність виробничої діяльності людей у процесі створення матеріальних благ і послуг
Е.П. Качан, О.П. Дяків, С.А. Надвичиний, В.М. Островерхов [3, с. 150].	Продуктивність праці – це ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції, виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю часу, витраченого на одиницю продукції
Р.Н. Масалаб [12, с.6]	Продуктивність праці – це локальний показник, який визначає, наскільки ефективно використовується робоча сила
МОП [10]	Продуктивність праці – це показник, який відображає ступінь ефективності використання праці
К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю [8, с. 636–780].	Продуктивність праці – це середній продукт праці чи виробіток одного робітника за одну годину. Іншими словами, це поняття характеризує відношення результату до витрат праці.
Д.С. Сінк [7, с.29]	Продуктивність праці – це відношення кількості продукції, виробленої даною системою за даний період часу, до кількості ресурсів, спожитих для створення цієї продукції за той же період часу
В. І. Титова [14, с.119].	Продуктивність праці – це плідотворність, продуктивність виробничої діяльності людей, тобто здатність конкретної праці створювати за одиницю робочого часу певну кількість продукції
А. Л.Хотомлянський, Т. Н. Черната [13, с. 215].	Продуктивність праці – це її ефективність, плідність, тобто здатність конкретної праці виробляти в одиницю часу певну кількість продукції
П.Е. Шлендер, Ю.П. Кокін [15, с.203]	Продуктивність праці – це продуктивність трудової діяльності, співвідношення виміряного тим або іншим способом кількості продукції, виробленої системою (підприємством, фірмою, галуззю і тому подібне), і витратами ресурсів праці, що знадобилися для цього, виміряними в людино-годинах, людино-днях, середньорічній чисельності. Продуктивність праці – це ефективність її використання, співвідношення економічного результату діяльності системи (виручка від реалізації продукції, робіт, послуг; дохід; прибуток) і витрат, пов'язаних із залученням і використанням ресурсів праці (передусім витрат на заробітну плату, соціальні виплати, підбір і підготовку кадрів, охорону праці і ін.)
Р.В. Янковий [13, с.23–26].	Продуктивність праці – це ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції, виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю часу, витраченого на одиницю продукції

Рисунок 1. Структура умов зростання продуктивності праці

Таблиця 2. Динаміка продуктивності праці та середньомісячної заробітної плати в Україні за 2013–2017 р.

Рік	ВВП (млн. грн.)	Кількість зайнятих (тис.)	Продуктивність праці (ВВП у млн. грн. у розрахунку на одного зайнятого)	Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	Індекс продуктивності праці (у % до 2013 р.)	Індекс середньомісячної заробітної плати в Україні (у % до 2013 р.)
2013	1465198	19314,2	75860	3265	100,0	100,0
2014	1586915	18073,3	87800	3480	115,7	106,6
2015	1988544	16443,2	120934	4195	159,4	128,5
2016	2383182	16276,9	146548	5183	193,2	158,7
2017	2982920	16156,4	184632	7104	243,4	217,6

Джерело: [2]

ється зниженням та склав 16156,4 тис. осіб. Саме збільшення показника, що характеризує чисельник, та зниження знаменника свідчать про підвищення продуктивності праці за аналізований період 2013–2017 рр.

Продуктивність праці в 2017 р. – 184632 грн. у розрахунку на одного зайнятого. Цей показник характеризується найбільшим значенням з 2013 р. та свідчить про значні обсяги зростання ВВП, проте водночас можна відзначити зменшення кількості зайнятих осіб, що характеризує зростання рівня безробіття. Середньомісячна заробітна плата у 2017 р. склала 7104 грн., порівняно з 2013 р., рівень її зростання склав 217,6%.

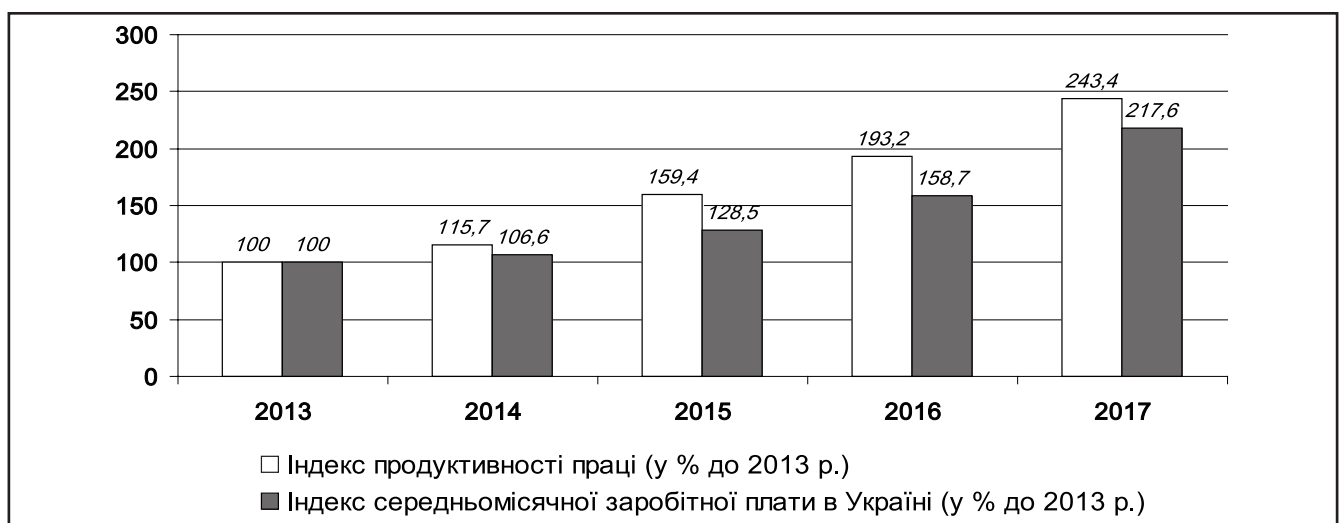
При дослідженні з'ясувалося, що показники продуктивності праці та середньомісячної заробітної плати є взаємопов'язаними та визначають розвиток ринку праці в країні та тенденції змін (див. рис. 2).

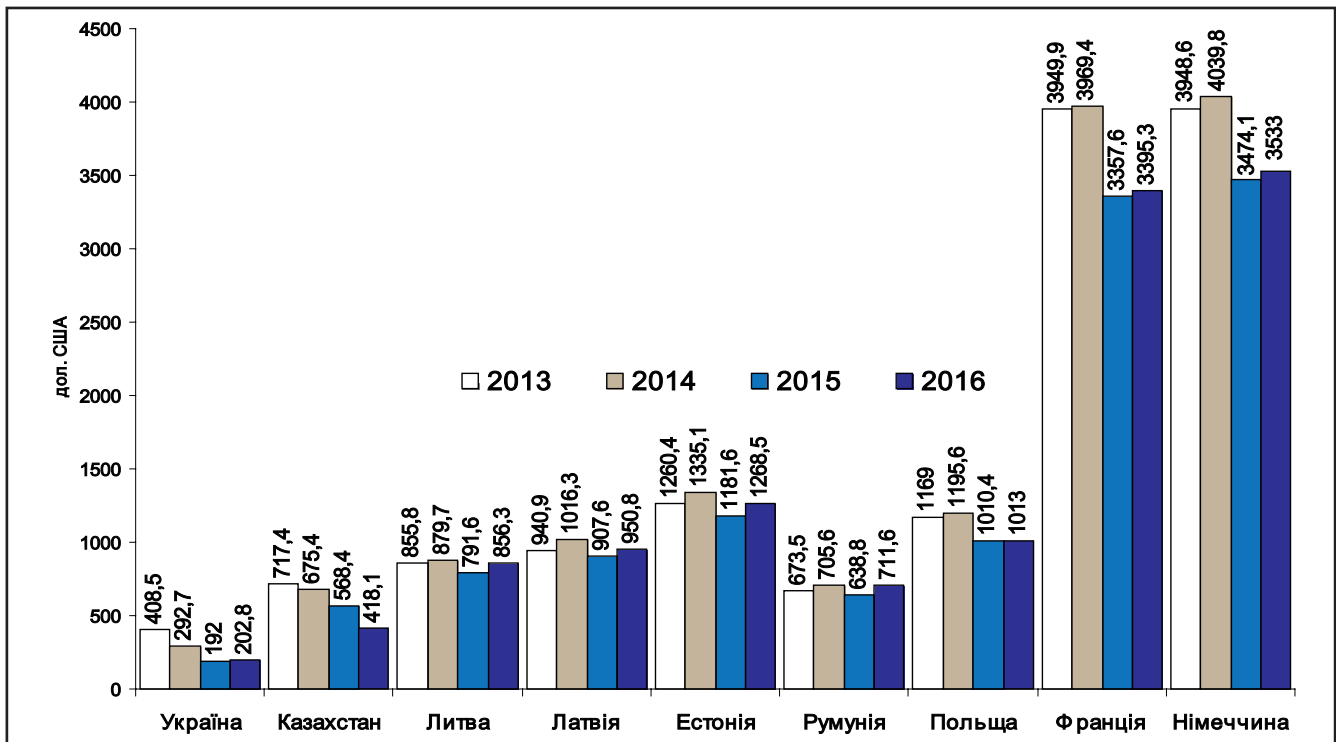
Порівняння України з розвиненими країнами доводить, що відставання нашої країни за рівнем

оплати праці є більшим, ніж за рівнем продуктивності. За оцінками Г.Т. Кулікова, продуктивність праці в Україні становить близько 30% продуктивності праці в країнах Євросоюзу. При цьому, середня заробітна плата в Україні в порівнянні з країнами ЄС становить не 30–40%, а близько 4–17 % [4, с.4]. На рис. 3 наведено обсяг середньомісячної заробітної плати в Україні та країнах світу за 2013–2016 рр. [2].

Наведені дані свідчать про те, що Україна протягом періоду, що розглядається, знаходилася за порогом рентабельності світового ринку праці, а саме через низький рівень оплати праці робітників. Цей показник не лише виражає загальноекономічний показник, але й є свідченням низького рівня життя в країні.

Низький рівень оплати праці трохи нівелюється через порівняно низький рівень цін на продукцію, який є меншим (в декілька разів), ніж у інших європейських країнах.

Рисунок 2. Динаміка продуктивності праці і середньомісячної заробітної плати в Україні

Рисунку 3. Динаміка зміни середньомісячної заробітної плати за 2014–2016 рр., дол. США

У табл. 3 розрахована продуктивність праці на підприємства за розміром. Аналіз показав, що продуктивність праці на великих підприємствах майже 2 рази більше ніж на малих, один з головних факторів цього, являється впровадження

на підприємствах науково-технічного прогресу, впровадження ресурсозберігаючих технологій, вдосконалення технології виробництва.

З дослідження витікає, що вирішальною передумовою зростання продуктивності праці є збіль-

Таблиця 3. Динаміка продуктивності праці на підприємства за розміром за 2013–2017 р.

	Рік	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн. грн.	Кількість зайнятих (тис.)	Продуктивність праці (обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг у млн. грн. у розрахунку на одного зайнятого)
<i>Великі підприємства</i>				
	2013	1717391,3	2383,7	72047
	2014	1742507,9	1915,1	90988
	2015	2053189,5	1708,6	120168
	2016	2387762,8	1583,6	150781
	2017	2920172	1558,3	187397
<i>Середні підприємства</i>				
	2013	1662565,2	3012,1	55196
	2014	1723151,5	2696,5	63903
	2015	2168764,8	2604,7	83264
	2016	2602415,8	2568,6	101317
	2017	3200811,5	2562,5	124910
<i>Малі підприємства</i>				
	2013	670258,5	2010,7	33335
	2014	705000,5	1686,9	41793
	2015	937112,8	1576,4	59446
	2016	1224550,8	1609,6	76078
	2017	1463878,2	1554,7	94156

Джерело: [2]

шення витрат на наукові дослідження і високі технології, що дозволяє розвивати виробництво високотехнологічної продукції, яка приносить левову частку доходів від експорту, та нарощувати обсяги виробництва конкурентоспроможних товарів і послуг.

Опікуючись проблемою зростання продуктивності праці, не можна нехтувати значенням соціальних процесів, забезпеченням мінімальних гарантій в оплаті праці і соціальному захисті, розвитку освіти, науки, забезпеченням охорони здоров'я, безпеки праці, підвищенням кваліфікації і постійного професійного навчання кадрів. Ключовою проблемою на підприємствах залишається низька мотивація до високопродуктивної праці, до розробки раціоналізаторських пропозицій, винаходів. Науково–технічні, технологічні та соціально–економічні передумови зростання продуктивності праці сьогодні рідко стають предметом обговорення соціальних партнерів на різних економічних рівнях, недостатньо враховуються в колективних трудових угодах, хоча правові засади для такого регулювання вже існують [5].

Висновки

Виходячи з викладеного, можна зробити висновки, що актуальність проблеми виходу України з кризи та побудови конкурентоспроможної економіки потребує глибоких системних досліджень проблеми підвищення продуктивності праці в суспільстві на усіх економічних рівнях. Проаналізувавши стан продуктивності праці, можна визначити основні шляхи підвищення продуктивності праці: підвищення технічного рівня виробництва на основі залучення інвестицій; розвиток високотехнологічного виробництва із високою доданою вартістю; створення прозорої системи стимулювання всіх форм зайнятості; корегування співвідношення оплати праці працівників різних професій, професійних груп і секторів економіки, диференціація складності праці, формування раціональної політики оплати праці в країні; визначення пріоритетних сфер зайнятості і формування під них державного замовлення для освіти, виховання у громадян потреби «вчитися протягом життя» та створення гнучкою системи освіти зі зворотнім зв'язком; соціально–трудові відносини мають стати одним із ключових національних пріоритетів розвитку країни.

Список використаних джерел

1. Буц Ю.В. Ефективність праці на вугільних шахтах: монографія / Буц Ю.В., Герасимова І.Ю. – Донецьк: Національний гірничий університет, 2007. – 156 с.
2. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально–трудові відносини: підручник / О.А. Грішнова. – К.: Знання, 2004. – 535 с.
3. Економіка праці та соціально–трудові відносини: навч. посіб. / [Є.П. Качан, О.П. Дяків, В.М. Островерхов та ін.]; за ред. Є.П. Качана. – К.: Знання, 2008. – 407 с.
4. Куликов Г.Т. Шляхи регулювання оплати праці в Україні // Праця і зарплата. № 29. – 6 серпня 2008 р. – С. 4–6.
5. Семикіна М. В. Продуктивність праці: методологія вимірювання, передумови зростання / М. В. Семикіна // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2010. – Вип. 17. – С. 457–463.
6. Статистичний щорічник України за 2017 рік / Державний комітет статистики. – К.: Державне підприємство «Інформаційно–аналітичне агентство», 2018. – 540 с.
7. Сінк Д.С. Управління продуктивністю: планування, вимірювання та контроль і підвищення / Д.С. Сінк. – М.: Прогрес, 1989. – 532 с.
8. Макарович В. К. Продуктивність праці як квінтесенція ефективності трудової діяльності [Текст] / В. К. Макарович, І. І. Бідзіля // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка / ред. кол.: В.П. Мікловда, В.І. Ярема, В.О. Приходько та ін. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2014. – Вип. 2 (43). – С. 58–62.
9. Масалаб Р.Н. Використання показників продуктивності праці в управлінні господарською діяльністю підприємства : авт. дисер. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Р.Н. Масалаб. – Донецьк, 2003. – 20 с.
10. Макконелл К. Р., Брю С. Л. Економіка: принципи, проблеми и політика / Перевод. с англійського. – 11–е изд. – К.: Хагар–Демос, 1993. – 785 с.
11. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / С.В. Мочерний. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 951 с.
12. Міжнародна організація праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org.ua/Pages/default.aspx>
13. Хотомлянський, А. Л. Економіка підприємства [Текст] : учебное пособие / А. Л. Хотомлянський, Т. Н. Черната. – Мариуполь: Издательство ПГТУ. – 2007. – 548 с.
14. Економіка підприємства [Текст] : учебник / В. И. Титов. – М. : Эксмо, 2007. – 416 с. – (Высшее экономическое образование).

15. Экономика труда: учебник / под ред. проф. П.Э. Шлендера и проф. Ю.П. Кокина. – М.: Юристъ, 2002. – С. 203–271.

16. Янковий Р.В. Шляхи підвищення продуктивності та результативності праці на підприємстві [Електронний ресурс] / Р.В. Янковий, Т.С. Харченко // Економіка: реалії часу: науковий журнал. – 2013. – № 1 (6). – С. 23–26. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n1.html>

References

1. Buts Yu., (2007), Labor Efficiency on Coal Mines: monograph, Donetsk, National Mining University, 156 p.
2. Grishnova O., (2004), Labor Economics and Socio–Labor Relations: Textbook, Kiev, Knowledge, 535 p.
3. Cachan Ye., (2008), Economics of Labor and Social–Labor Relations: Teachers. manual, Kiev, Knowledge, 407 p.
4. Kulikov G., (2008), Ways to regulate wages in Ukraine, Work and salary, № 29, pp. 4–6.
5. Semikina M., (2010), Labor productivity: measurement methodology, preconditions for growth, Scientific works of the Kirovohrad National Technical University, Economic sciences, № 17, pp. 457–463.
6. Statistical Yearbook of Ukraine for 2017, State Statistics Committee, Kiev, State Enterprise «Information and Analytical Agency», (2018), 540 p.
7. Sink D., (1989), Performance Management: Planning, Measuring, and, Monitoring and Enhancing, Moscow, Progress, 532 p.
8. Makarovich V., (2014) Labor productivity as a quintessence of labor efficiency [Text], Scientific herald of Uzhgorod University, Series, Economics Uzhhorod, Publishing House UzhNU «Goverla», № 2 (43), P. 58–62.
9. Masalab R., (2003), Use of indicators of labor productivity in management of economic activity of the

enterprise, the dissertation author's abstract for the degree of candidate of economic sciences, specialty 08.06.01 «Economics, organization and management of enterprises», Donetsk, 20 p.

10. McConnell, K., Bru L., (1993), Economy: Principles, Problems and Policies, Translation. from English. – Kiev, Hagar–Demos, 785 p.

Дані про автора

Шабранська Наталя Ігорівна,

к.е.н, с.н.с, провідний науковий співробітник відділу модернізації механізмів управління економікою Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки Міністерство економічного розвитку і торгівлі України

e–mail: tasha.stanker@gmail.com

Данные об авторе

Шабранская Наталия Игоревна,

к.э.н., с.н.с, ведущий научный сотрудник отдела модернизации механизмов управления экономикой Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики Министерство экономического развития и торговли Украины

e–mail: tasha.stanker@gmail.com

Information about the author

Nataliia Shabranska,

Ph.D., Senior Researcher, Leading Researcher, Department of Modernization of Economic Management Mechanisms and State Research Institute of Informatization and Modeling of the Economy Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine

e–mail: tasha.stanker@gmail.com

УДК 330.341:332.012.334:33.06:005.591.1–048.78

DOI 10.5281/zenodo.2556256

ВАЖИНСЬКИЙ Ф.А.,

КОЛОДІЙЧУК А.В.

Шляхи покращення фінансового забезпечення розвитку територіальних громад

Предметом дослідження є напрямки удосконалення фінансового забезпечення розвитку територіальних громад.

Метою дослідження є визначення джерел фінансового забезпечення розвитку територіальних громад.

Методи дослідження. У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті розглянуто проблеми розвитку сільських територій, визначено принципові засади й умови функціонування територіальної громади. Запропоновано застосування трьох джерел фінансування розвитку територіальних громад: державний бюджет, місцевий бюджет, фонд розвитку сільських територій та зазначено конкретні напрями використання кожного із вказаних джерел.

Висновки. Результатами проведеного дослідження стали наступні висновки: для формування і реалізації заходів щодо розвитку територіальних громад запропоновано застосування трьох джерел фінансування: державний бюджет, місцевий бюджет, фонд розвитку сільських територій та конкретні напрями використання кожного із вказаних джерел.

Ключові слова: фінансові ресурси, територіальна громада, реформування, сільські території, місцеве самоврядування, державний бюджет, місцевий бюджет, фонд розвитку сільських територій.

ВАЖИНСКИЙ Ф.А.,
КОЛОДИЙЧУК А.В.

Пути улучшения финансового обеспечения развития территориальных общин

Предметом исследования являются направления совершенствования финансового обеспечения развития территориальных общин.

Целью исследования является определение источников финансового обеспечения развития территориальных общин.

Методы исследования. В работе использованы диалектический метод научного познания, метод анализа и синтеза, сравнительный метод, метод обобщения данных.

Результаты работы. В статье рассмотрены проблемы развития сельских территорий, определены принципиальные основы и условия функционирования территориальной общины. Предложено применение трех источников финансирования развития территориальных общин: государственный бюджет, местный бюджет, фонд развития сельских территорий и указаны конкретные направления использования каждого из указанных источников.

Выводы. Результатами проведенного исследования стали следующие выводы: для формирования и реализации мероприятий по развитию территориальных общин предложено применение трех источников финансирования: государственный бюджет, местный бюджет, фонд развития сельских территорий и конкретные направления использования каждого из указанных источников.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, территориальная община, реформирование, сельские территории, местное самоуправление, государственный бюджет, местный бюджет, фонд развития сельских территорий.

VAZHYN'SKYY F.A.,
KOLODIYCHUK A.V.

Ways of improving financial support for the development of territorial communities

The subject of the study is directions for improving financial support for the development of territorial communities.

The purpose of the study is to determine the sources of financial support for the development of territorial communities.

Research methods. In this work the dialectical method of scientific knowledge, the method of analysis and synthesis, the comparative method, the method of data generalization are used.

Results of work. The article deals with the problems of the development of rural territories, defines the fundamental principles and conditions for the functioning of the territorial community. The use of three sources of financing for the development of territorial communities is proposed: state budget, local budget, rural development fund and specific directions of use of each of the mentioned sources.

Conclusions. *The results of the conducted study resulted in the following conclusions: for the formation and implementation of measures for the development of territorial communities, it was proposed to use three sources of funding: the state budget, local budget, rural development fund and specific directions of use of each of these sources.*

Keywords: *financial resources, territorial community, reforming, rural territories, local self-government, state budget, local budget, rural development fund.*

Постановка проблеми. Суттєві трансформації, яких потребує система державного управління розвитком сільських територій в нашій державі, вкрай складний соціально-економічний стан більшості сільських територій, поширення тенденцій до їх занепаду, зuboжіння значної частини сільського населення вимагають істотних змін у економічному забезпеченні реалізації процесу державного управління розвитком сільських територій. Потребують активізації процеси проведення адміністративно-територіальної реформи, яка б передбачала реформу місцевого самоуправління та територіальну реформу. Не вирішені питання наділення місцевих громад достатніми фінансовими ресурсами для вирішення поточних проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам фінансового забезпечення повноважень місцевої влади надається певна увага. Відомими є праці вчених І. Вахович, З. Герасимчук, О. Гончаренка, Б. Данилишина, Я. Казюк, В. Симоненка, І. Ткачука та ін. Однак питання формування і використання фінансових ресурсів забезпечення діяльності територіальних громад залишається недостатньо висвітленим і потребує подальших досліджень.

Мета статті – визначення джерел фінансового забезпечення розвитку територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі для сільських територій нашої держави характерним є глибокий занепад у всіх сферах життєдіяльності. Внаслідок затяжної кризи в агропромисловому виробництві економічне становище села та рівень життя сільських жителів є вкрай низьким. Загострилися такі соціальні проблеми села, як безробіття, бідність, вимушена трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури, демографічна криза, деградація сільської поселенської мережі тощо. Основними причинами цього є відсутність системності та комплексності при здійсненні аграрної реформи, ігнорування владою необхідності прогресивних змін в управлінні розвитком сільських територій. Впроваджуючи європейську практику місцевого самоврядування,

місцева громада повинна мати в своєму розпорядженні всі наявні на її території землі. Громаду слід наділити максимальним обсягом повноважень та функцій, що дозволить їй вирішувати більшість проблемних питань території.

На сьогодні на місцевому рівні системи управління розвитком сільських територій існують серйозні проблеми. В першу чергу це пов'язано з незрілістю інституту місцевого самоврядування в Україні, нечіткістю законодавства в сфері компетенції і повноважень місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, відсутністю економічного підґрунтя для їх реалізації.

Як зазначає І. Вахович, сільські території, управління ними, можуть мати три варіанти подальшого розвитку:

- посилення сформованих тенденцій – подальша комерціалізація сільськогосподарського виробництва, поширення надвеликих господарських утворень з їх низькою соціальною й екологічною відповідальністю, консервація сільської економіки та інститутів сільського розвитку;
- посилення державної підтримки розвитку сільського господарства та соціальної інфраструктури – здійснення окремих соціально-економічних і екологічних заходів, а також диверсифікація сільської економіки;
- створення умов для розвитку сільських територій, сільських, селищних громад як рушійної сили розбудови суспільних відносин, формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатокладного сільського господарства, диверсифікація сільської економіки, сприятливих агроландшафтів [1, 35–36].

Запорука успішної життєдіяльності і розвитку сільських територій у перспективі вбачається в значному зростанні ролі і можливостей територіальних громад самостійно вирішувати питання розвитку власних територій. Найголовнішими, принциповими засадами й умовами функціонування територіальної громади ми вважаємо: 1) затвердження статусу територіально-адміністративної одиниці як первинної лан-

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

ки адміністративного устрою унітарної держави; 2) закріплення за територіальною громадою меж визначеної цілісної території. Включення до закріпленої за місцевою громадою території із землями, лісовими масивами, водними об'єктами незалежно від форм власності і підпорядкованості є основою майбутньої раціональної територіальної організації влади; 3) затвердження права спільної власності територіальної громади на соціальні, господарські об'єкти, землі, угіддя, потрібні для забезпечення виконання функцій громади; 4) відповідальність територіальної громади за ефективне використання, збереження і розвиток власних й закріплених об'єктів, земель, угідь.

Одним із першочергових завдань з управління діяльністю громади є формування ресурсної бази, визначення джерел надходжень фінансових коштів до місцевого бюджету, спеціальних позабюджетних фондів, до підприємств, розташованих на території громади. У Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» визначається, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, позабюджетні цільові фонди та інші кошти, зокрема земля, природні ресурси, що є в комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їх спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад [9]. До фінансових ресурсів територіальної громади належать такі елементи: власні кошти суб'єктів господарювання, що здійснюють комерційну діяльність у виробничій та невиробничій сферах: кошти кредитно–фінансових регіональних установ, їх філій у регіоні, а також філій фінансово–кредитних установ і тих, що функціонують у цьому регіоні, кошти громадських організацій, фондів, що займаються некомерційною діяльністю на території регіону; кошти населення, включаючи поточні грошові надходження і накопичення в різних формах; кошти місцевого бюджету [8, 21].

Протягом деякого часу приймалися загальнодержавні та місцеві програми соціально–економічного розвитку. Переважна більшість цих програм не була профінансована в повному обсязі. Причин цьому кілька: здійснення фінансування програм соціально–економічного розвитку села за залишковим принципом; низький рівень взаємозв'язку державних органів з кінцевими споживачами при розробці програм; безсистем–

ність та непрозорість процесів отримання і використання коштів, що зводять нанівець затрачені зусилля і ресурси.

Для формування і реалізації дієвих заходів з боку держави щодо розвитку сільських територій необхідно застосування трьох напрямів (джерел) фінансування розвитку сільських територій: державний бюджет, місцевий бюджет, Фонд розвитку сільських територій. Формування коштів державного бюджету для направлення їх на фінансування даних напрямів державної політики має здійснюватись за рахунок перерозподілу податкових надходжень, в тому числі частини сум податків, що сплачуються підприємствами, які діють на території сільських і селищних рад та інше. Із коштів державного бюджету доцільно здійснювати фінансування: загальнодержавних програм розвитку сільських територій; діяльності єдиного координаційно–управлінського органу в сфері розробки і реалізації державної політики розвитку сільських територій; загальнодержавних програм поширення сучасних комунікацій на сільські території; надання інформаційно–консультаційної допомоги сільським територіям та їх представникам; реалізації освітніх та пропагандистських програм і заходів, проведення навчання представників громад.

Місцевий бюджет повинен стати основним джерелом фінансування програм і проектів розвитку сільських територій. Наповнення місцевого бюджету має здійснюватись за рахунок: місцевих податків і зборів; частки загальнодержавних податків і зборів, що залишатимуться в місцевому бюджеті; добровільних внесків та пожертв суб'єктів господарювання, діючих на певній території, спонсорів, меценатів, вихідців з даної місцевості тощо. Кошти місцевого бюджету мають використовуватись на: утримання сільської ради; утримання та ремонт комунальних установ, споруд та комунікацій (водо–, газо–, тепло–, електропостачання, закладів зв'язку, освіти та культури тощо); утримання та ремонт місцевих доріг, пам'яток історії та архітектури, лісопаркового господарства, водоймищ тощо; фінансування програм та проектів розвитку територій; надання матеріальної допомоги окремим жителям у разі крайньої необхідності.

Найбільш цікавим та складним з точки зору впровадження в реаліях сьогодення є третє джерело фінансування розвитку сільських територій – Фонди розвитку сільських територій. Основними джерелами формування коштів

Фонду розвитку сільських територій можуть бути: надходження від диференційованого душевого чи дворового спеціального місцевого податку на розвиток території, що встановлюватиметься і розподілятиметься між місцевим бюджетом і Фондом розвитку сільської території за рішенням територіальної громади; надходження від запровадженого рішенням загальних зборів громади чи їх уповноважених представників збору до Фонду, який може бути добровільним або обов'язковим, диференційованим або фіксованим; внески суб'єктів господарювання; добровільні пожертви громадян; допомога спонсорів, меценатів, благодійних організацій тощо.

Висновки

Реальним шляхом реалізації завдання із розширення повноважень місцевих органів влади є створення нової фінансової основи місцевого самоврядування. В цілому ж, з урахуванням стану та проблем розвитку сільських територій та сучасних європейських традицій в цій сфері, фінансування управління розвитком сільських територій має здійснюватися із трьох джерел – державного бюджету, місцевого бюджету та Фондів розвитку сільських територій. Причому питома вага першого має істотно зменшитись.

Список використаних джерел

1. Вахович І. М. Фінансове забезпечення розвитку сільських територій / І. М. Вахович, В. Ю. Дорош, М. В. Андріюк // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. – 2013. – Вип. 10(5). – С. 31–37. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10\(5\)_6.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10(5)_6.pdf)
2. Важинський Ф. А. Антикризисне фінансове управління як економічна система / Ф. А. Важинський, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук–техн. пр. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2010. – Вип. 20.3. – С. 127–132.
3. Важинський Ф. А. Диверсифікація та кооперація розвитку сільських територій регіону / Ф. А. Важинський, А. В. Колодійчук, О. С. Молнар // Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Економіка. – 2011. – Вип. 33, Ч. 3. – С. 125–129.
4. Важинський Ф. А. Механізм регулювання інвестиційної діяльності в регіоні / Ф. А. Важинський, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.–техн. праць. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 138–143.
5. Важинський Ф. А. Сутність і значення соціально-економічного розвитку сільських територій / Ф. А. Ва-

жинський, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.5. – С. 152–157.

6. Долішній І. М. Мотивація персоналу як об'єкт управління на підприємстві / І. М. Долішній, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.5. – С. 211–216.

7. Колодійчук А. В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу / А. В. Колодійчук, В. М. Пісний, Ж. В. Семчук // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.–техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.9. – С. 191–196.

8. Погорілко В. Ф. Муніципальне право України: Підручник / В. Ф. Погорілко, М. О. Баймуратов, Ю. Ю. Бальций. – К: Правова єдність, 2009. – 720 с. Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/sk745766.pdf>

9. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21 травня 1997 р. №280/97–вр. – К.: Парламентське видавництво, 1999. – 78 с.

References

1. Vakhovych, I. M., Dorosh, V. Yu., & Andriyuk, M. V. (2013). Finansove zabezpechennya rozvytku sil's'kykh terytoriy [Financial support for the development of rural areas]. In *Ekonomichni nauky. Seriya: Oblik i finansy* [Economics. Series: Accounting and Finance]: Vol. 10(5) (pp. 31–37). Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10\(5\)_6.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10(5)_6.pdf) [in Ukrainian].
2. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Antykrizove finansove upravlinnya yak ekonomichna systema [Anticrisis Financial Management as an Economic System]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.3 (pp. 127–132). [in Ukrainian].
3. Vazhynskyy, F. A., Kolodiychuk, A. V., & Molnar, O. S. (2011). In *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Ekonomika* [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economics]: Vol. 33 (3) (pp. 125–129). [in Ukrainian].
4. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Mekhanizm rehulyuvannya investytsiynoyi diyal'nosti v rehioni [Mechanism for regulation of investment activity in the region]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.7 (pp. 138–143). [in Ukrainian].
5. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Sutnist' i znachennya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku sil's'kykh terytoriy [Essence and importance of socio-economic development of rural territories]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of

National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.5 (pp. 152–157). [in Ukrainian].

6. Dolishniy, I. M., & Kolodiychuk A. V. (2010). Motyvatsiya personalu yak ob'ekt upravlinnya na pidpryyemstvi [Motivation of the personnel as an object of management in the enterprise]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.5 (pp. 211–216). [in Ukrainian].

7. Kolodiychuk, A. V., Pisnyy V. M., & Semchuk Zh. V. (2009). Sutnist' innovatsiy, struktura ta osnovni etapy innovatsiynoho protsesu [The essence of innovation, the structure and the main stages of the innovation process]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.9 (pp. 191–196). [in Ukrainian].

8. Pohorilko, V. F., Baymuratov, M. O., Baltsy, Yu. Yu. (2009). Munitsypal'ne pravo Ukrayiny [Municipal Law of Ukraine]: Textbook. Retrieved from <http://194.44.152.155/elib/local/sk745766.pdf> [in Ukrainian].

9. Pro mistseve samovryaduvannya [On Local Self-Government] (1999): Law of Ukraine, adopted on 1997, May 21, 280/97–vr. Supreme Council of Ukraine. Kyiv: Parliamentary Publishing House. [in Ukrainian].

Дані про авторів

Федір Анатолійович Важинський,

к. е. н., старший науковий співробітник, ДУ Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Колодійчук А.В.

к.е.н., доцент, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Данные об авторах

Федор Анатольевич Важинский,

к. э. н., старший научный сотрудник, ГУ Институт региональных исследований им. М.И. Долишнего НАН Украины

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Колодийчук А.В.,

к.э.н., доцент, Ужгородский торговельно-экономический институт Киевского национального торговельно-экономического университета

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Data about the authors

Fedir Vazhynskyy,

Ph.D., Senior Researcher, SI «Institute of Regional Research n.a. M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine»

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

A.V. Kolodiychuk,

PhD, Associate Professor of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kyiv National Trade and Economic University

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

УДК 331.5:314.17

DOI 10.5281/zenodo.2556260

БОДНАР Н.Р.

Демографічна складова трудоворесурсної безпеки України: ключові загрози

Предметом дослідження є теоретико – методичні, наукові та прикладні положення забезпечення трудоворесурсної безпеки.

Метою дослідження є наукове обґрунтування теоретико–методичних положень щодо забезпечення трудоворесурсної безпеки шляхом визначення ключових загроз для її демографічної складової.

Методи дослідження. В роботі використано системний підхід, у межах якого застосовано методи: індукції та дедукції, порівняння і систематизації – при дослідженні сутнісних характеристик та еволюції базових понять дослідження; аналізу і синтезу – для характеристики демографічних процесів; прикладної статистики, динамічного і структурного аналізу – для визначення та характеристики впливу ключових загроз.

Результати роботи. Шляхом узагальнення офіційних статистичних даних та наукового доробку визначено та охарактеризовано загрози, дія яких має найбільш суттєвий вплив на трудоворесурсну безпеку України.

Галузь застосування результатів. Вирішення проблем забезпечення трудоворесурсної безпеки

нашої країни; формування методичної бази підготовки здобувачів вищої освіти за галуззю знань соціальні та поведінкові науки.

Висновки: 1) забезпеченню трудоворесурсної безпеки як складової економічної безпеки приділяється критично мало уваги. 2) серед складових трудоворесурсної безпеки ключовою можна вважати демографічну. 3) до сукупності ключових загроз віднесено: депопуляцію населення; старіння населення; збільшення демоекономічного навантаження на працездатне населення; наростання масштабів міграції за кордон. 4) обґрунтовано важливість розроблення та реалізації захисних заходів для стабілізації ситуації та недопущення важких соціально–економічних наслідків.

Ключові слова: трудоворесурсна безпека, демографічна складова, населення, трудова міграція, трудоворесурсний потенціал.

БОДНАР Н.Р.

Демографическая составляющая трудоворесурсной безопасности Украины: ключевые угрозы

Предметом исследования является теоретико–методические, научные и прикладные положения обеспечения трудоворесурсной безопасности.

Целью исследования является научное обоснование теоретико–методических положений по обеспечению трудоворесурсной безопасности путем определения ключевых угроз для ее демографической составляющей.

Методы исследования. В работе использован системный подход, в рамках которого применены методы: индукции и дедукции, сравнения и систематизации – при исследовании сущностных характеристик и эволюции базовых понятий исследования; анализа и синтеза – для характеристики демографических процессов; прикладной статистики, динамического и структурного анализа – для определения и характеристики влияния ключевых угроз.

Результаты работы. Путем обобщения официальных статистических данных и научного наблюдения определены и охарактеризованы угрозы, действие которых имеет наиболее существенное влияние на трудоворесурсную безопасность Украины.

Область применения результатов. Решение проблем обеспечения трудоворесурсной безопасности нашей страны; формирования методической базы подготовки соискателей высшего образования по отрасли знаний социальные и поведенческие науки.

Выводы: 1) обеспечению трудоворесурсной безопасности как составляющей экономической безопасности уделяется критически мало внимания. 2) среди составляющих трудоворесурсной безопасности ключевой можно считать демографическую. 3) в совокупности ключевых угроз отнесены: депопуляцию населения; старения населения; увеличение демоекономіческой нагрузки на трудоспособное население; нарастания масштабов миграции за границу. 4) обоснована важность разработки и реализации защитных мер для стабилизации ситуации и недопущения тяжелых социально–экономических последствий.

Ключевые слова: трудоворесурсная безопасность, демографическая составляющая, население, трудовая миграция, трудоворесурсный потенциал.

BODNAR N.P.

Demographic component of Ukraine's labor resource security: key threats

The subject of the research is theoretical, methodological, scientific and applied provisions for the provision of labor resource security.

The purpose of the research is to provide scientific substantiation of the theoretical and methodological provisions on labor resource security by identifying key threats to its demographic component.

Methods of research. In the work the systematic approach, within the framework of which methods are used: induction and deduction, comparison and systematization – in the study of essential characteristics

and evolution of the basic concepts of research; characterize demographic processes; applied statistics, dynamic and structural analysis – to determine and characterize the impact of key threats.

Results of the work. By summarizing the official statistical data and the scientific heritage, the content of threats is identified and characterized, the effect of which has the most significant impact on the labor resource security of our country.

Application of results. Solving the problems of ensuring the labor resource security of our country; formation of a methodological basis for the preparation of higher education graduates for the field of knowledge social and behavioral sciences.

Conclusions: 1) the provision of labor resource security as a component of economic security is given critically little attention. 2) among the components of labor–resource security, the key can be considered demographic. 3) The key threats to the demographic components of labor resource security were identified in the following set: depopulation of the population; population aging; the increase in demoeconomic load on the working population; increase in the scale of migration abroad. 4) It has been that substantiated the importance of the development and implementation of protective measures for stabilization of the situation and prevention of severe socio–economic consequences.

Key words: labor resource security, demographic component, population, labor migration, labor–resource potential.

Постановка проблеми. Сьогодні можна з впевненістю стверджувати, що низькі темпи зростання національної економіки в значній мірі пов'язані із неможливістю забезпечення трудоворесурсної безпеки. Тобто йдеться про безпеку, яка будучи складовою економічної безпеки, визначається: демографічною та соціально–економічною структурою населення; формуванням трудоворесурсного потенціалу країни; відповідністю потреб національної економіки у кількості економічно активного населення; дефіцитом чи профіцитом робочої сили загалом і в розрізі окремих видів економічної діяльності; контрольованістю соціально–трудова відносин тощо. Сьогодні методологічні основи забезпечення трудоворесурсної безпеки перебувають на стадії формування під тиском високої ймовірності реалізації загроз, які можуть мати катастрофічні наслідки для України як держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Демографічні аспекти забезпечення трудоворесурсної безпеки, зокрема щодо формування та зміни соціально–демографічної структури населення, відтворення населення і формування трудового потенціалу, ретельно розглядаються в наукових публікаціях таких дослідників, як І. Вашкеба, Г. Вітковська, І. Івахнюк, В. Іонцев, І. Красниця, І. Курило, І. Кухта, Т. Куценко, Е. Лібанова, Н. Левчук, Д. Лук'яненко, О. Малиновська, В. Онікієнко, С. Пирожков, А. Платонов, А. Поручник, Л. Рибаківський, Н. Рингач, М. Романюк, С. Соболева, В. Стешенко, М. Товт, О. Хомра, І. Черленяк, І. Чудаєва та ін. Поруч з цим проблемі забез-

печення трудоворесурсної безпеки не приділяється належна увага, зокрема в частині визначення загроз для подальшого моделювання та розроблення захисних заходів.

Мета статті. Спираючись на офіційні статистичні дані визначити та охарактеризувати суть ключових загрози для демографічної складової трудоворесурсної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Акцентуючи увагу на важливості забезпечення економічної безпеки як визначальної складової національної безпеки, в більшості поза увагою залишаються важливі проблеми пов'язані із трудоворесурсною безпекою. Вважаємо, що дослідження лише соціально–демографічних змін в країні є недостатнім та потребує застосування безпекового підходу як основи зваженої та послідовної державної політики в сфері формування та ефективного використання трудоворесурсного потенціалу країни.

Вважаємо вірним підхід О. Коломієць, яка у складі трудоворесурсної безпеки виділяє три компоненти: «...демографічну, в межах якої відтворюються носії трудоворесурсного потенціалу та формуються демографічні структури; соціальну, що включає позитивні й негативні чинники формування кількісних і якісних характеристик трудового потенціалу; економічну, що характеризує ефективність реалізації трудоворесурсного потенціалу» [4, с. 140]. Розглянути в межах однієї статті загрози для усіх трьох складових доволі складно, відтак увагу буде сконцентровано лише на першій складовій — демографічній.

На 1 січня 2018 р. чисельність наявного населення України становила 42,4 млн. осіб. Якщо розглянути зміну цього показника у динаміці, то вони є суто негативними, адже у 1991-му чисельність населення нашої країни складала 51,9 млн. осіб. Вважаємо, що наочно негативні тенденції чітко простежуються через порівняння динаміки двох показників: зміни чисельності наявного населення та його приросту або ж скорочення, які в графічному вигляді представлена на рис. 1.

Доцільно підкреслити, що в обраному періоді часу усі роки характеризуються скороченням чисельності, найбільш суттєве – (–373) тис. осіб було у 2000 р.

Зазначимо, що у 2017 році в Україні зафіксовано природне скорочення населення, що склало 210,1 тис. осіб, або 5,0 особи на 1000 наявного населення. Лише коротко зазначимо, що ключовою причиною скорочення населення є на порядок вищий рівень смертності у порівнянні із народжуваністю. Ця теза знаходить підтвердження в статичних даних. Рівень народжуваності становив 10,3 живонароджених на 1000 наявного населення, коли одночасно коефіцієнт смертності становив 14,7 особи на 1000 наявного населення.

Погіршення демографічної ситуації відбувається і через те, що у більшості сімей народжується лише одна дитина. Так, сумарний коефіцієнт народжуваності в Україні становив 1,466 дитина на 1 жінку репродуктивного віку, що вказує

на відсутність передумов на просте відтворення населення. Можна стверджувати, що поєднання високих темпів смертності із низьким рівнем народжуваності спричинить в недалекому майбутньому гостру недостачу робочої сили і перш за все стосовно молодих кваліфікованих кадрів.

Поруч із скороченням населення доцільно відзначити, що в нашій країні сформована структура населення, для якої характерна висока питома вага осіб старшого віку. Так на 1 січня 2018 р. частка осіб в загальній чисельності постійного населення віком 0–14 років складала 15,5%, 15–64 роки – 68% та 65 років і старше – 16,5%. Така вікова структура вказує на посилення демографічного навантаження, тобто збільшення кількості непродуктивного населення та посилення навантаження на працездатне населення через необхідність задоволення окрім власних фізіологічних та інших потреб ще й таких потреб інших груп. Свідченням того є й такі дані, що на 1 січня 2017 р. на 1000 осіб у віці 16–59 років припадало 265 осіб у віці 0–15 років та 367 осіб у віці 60 років і старше [1]. Погіршення вікової структури спричиняє неможливість підвищення соціальних стандартів, відсутність необхідних фінансових ресурсів для зростання величини пенсійного забезпечення та соціального захисту непрацюючого населення.

Якщо ж взяти до уваги динамічність демографічних процесів в Україні, то доцільно відзначити, що даними Державної служби статистики се-

Рисунки 1. Зміна чисельності постійного населення та природний приріст, скорочення (-) населення України

сформовано автором на основі [6, с. 28, 37]

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

редньомісячна кількість економічно активного населення віком 15–70 років у 2017р., порівняно з 2016р., зменшилась на 0,6% і становила 17,9 млн. осіб, з них 17,2 млн. осіб (96,3%) були у працездатному віці. Рівень економічної активності населення віком 15–70 років зменшився з 62,2% у 2016р. до 62,0% у 2017р. [2, с. 44]. Важливо підкреслити, що таке зменшення було не лише у 2016–2017 рр., а як негативна тенденція для демографічних процесів в Україні мала місце упродовж останніх десятиліть.

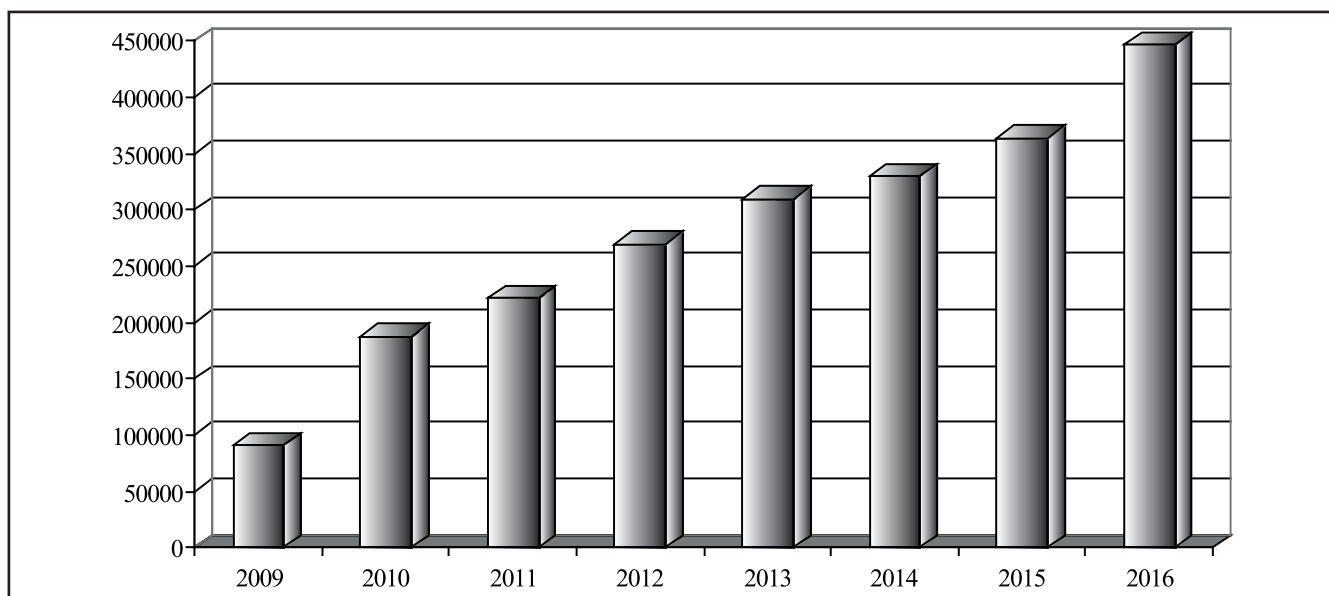
Про наявність загроз для демографічної складової трудоворесурсної безпеки вказують і міжнародні порівняння з країнами Європейського Союзу. Так середня очікувана тривалість життя при народженні у чоловіків в Україні у 2015 р. – 66,4 роки, коли в межах ЄС–28 найнижчий у Литви – 69,2, а найвищий у Швеції – 80,4. Ця ж інформація стосовно жінок: в Україні – 76,3, а в ЄС–28 найнижчий в Латвії – 79,5, коли максимальний в Іспанії – 85,8 [5, 131–132].

Окремо вважаємо за доцільне виділити проблему трудової міграції, яка сьогодні все суттєвіше впливає на демографічну складову трудоворесурсної безпеки, адже основну частку серед трудових мігрантів у 2015–2017 рр., за даними Державної служби статистики [3, с. 11], складали особи віком 40–49 років – 26,3%, тобто працівники із набутим досвідом. У цьому ж довіднику зазначена кількість трудових мігрантів у 2015–2017 рр. – 1303,3 тис. осіб. Вважаємо, що це суттєво зани-

жена чисельність трудових мігрантів, адже фактичний облік таких осіб в Україні не ведеться.

В аналітичній доповіді Інститут стратегічних досліджень [7] відзначається і те, що українська міграція «помолодшала», що пов'язано із двома обставинами. Перша визначається процесом об'єднання сімей, коли до батьків, які тривалий час перебувають за кодомом приєднуються діти, а друга – збільшенням кількості бажаючих навчатися в країнах ЄС. Так, чисельність студентів–українців має чітку тенденцію до швидкого зростання: за десять років збільшився із 10 тис. у 2004–2005 рр. до 43 тис. у 2015 р. та до 60 тис. у 2016–му. Основними мотивами для отримання освіти в країнах ЄС є не лише рівень отриманих знань, а скоріше можливість подальшого працевлаштування та проживання за кордоном. Як свідчать соціологічні дані, понад третина українських студентів прагнуть після завершення навчання працевлаштуватися в Польщі (36,6%), ще 22% планують емігрувати до іншої країни, тоді як повернутися в Україну – лише 2,4% [8].

Сьогодні за характером перебування за кордоном переважають короткострокові поїздки. Водночас, за даними Євростат, чисельність громадян України, які отримали на території ЄС статус довготривалого мігранта, що забезпечує всю повноту прав постійного мешканця і надається після п'яти років легального проживання, стабільно зростає. Протягом останніх 10 років вона збільшилася майже вдесятеро (рис. 2).

Рисунок 2. Громадяни України, які мали дозволи на проживання в ЄС як довготривалі мігранти на 31 грудня відповідного року, [7]

Причинами посилення міграційних процесів потрібно шукати перш за все в економічній площині, адже, у порівнянні із країнами ЄС, для нашої країни характерний низький рівень заробітної плати. Перебуваючи за кордоном трудові мігранти мають можливість заробити необхідні кошти для підтримки власних сімей, тим самим певним чином зменшуючи соціальну напругу в країні. Відповідно до даних Державної служби статистики у 2017 р. середня місячна заробітна плата трудового мігранта становила 722 долі. США, коли в Україні цей показник втричі менший. По принаєвність окремих позитивних моментів, зростання трудової міграції спричиняє і негативні наслідки, які пов'язані як із втратою частини трудоворесурсного потенціалу, зокрема в особі студентів та молодих фахівців, так і збільшення бажаючих не повертатися до власної країни, а це, при згаданих вище високих темпах смертності та низькій народжуваності, посилює демографічну кризу в Україні.

На нашу думку, спираючись на представлене вище інформаційне підґрунтя, ключовими загрозами для демографічної складової трудоворесурсної безпеки можна вважати:

- депопуляцію населення;
- старіння населення;
- збільшення демоекономічного навантаження на працездатне населення;
- наростання масштабів міграції за кордон, передусім трудової, в т.ч. за рахунок участі молоді.

Висновки

На фоні економічної кризи, політичної нестабільності та військових дій на території країни забезпечення трудоворесурсної безпеки набувають особливої актуальності, адже реалізація загрози у цій сфері негативно впливає не лише на економічну безпеку, але й національну загалом. Відсутність реалізації захисних заходів, які повинні нейтралізувати загрози, не лише знижують рівень безпеки на усіх рівнях, але може призвести до складних соціально–економічних наслідків.

Виявлено, що для демографічної складової трудоворесурсної безпеки характерна наявність ряду ключових загрози, які пов'язані із зменшенням кількості населення, погіршеннями відтворювальних процесів, зростанням кількості трудових мігрантів та виникненням дефіциту робочої сили.

Сформовано інформаційне підґрунтя для розроблення та реалізації захисних заходів з метою

гальмування негативних демографічних процесів та стабілізації ситуації.

Зважаючи на складність демографічних процесів в Україні, які частково пов'язані із політичною та соціальною нестабільністю та військовими діями на території нашої країни, вважаємо за доцільне в подальшому приділити увагу виділенню та ідентифікації інших загроз для демографічної складової трудоворесурсної безпеки України з подальшим розробленням теоретико–методологічних заходів протидії їм.

Список використаних джерел

1. Демографічна ситуація в Україні у 2016 році. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Економічна активність населення України 2017 : статистичний збірник / відпов. І. В. Сенік. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 205 с.
3. Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження) : статистична бюлетень. Київ : Державна служба статистики, 2017. 36 с.
4. Коломієць О. О. Трудоворесурсна безпека в системі національної безпеки України // Стратегічні пріоритети. 2014. №2. С. 140–145.
5. Населення України за 2016 рік : демографічний щорічник / відпов. М. Б. Тімотіна. Київ : Державна служба статистики, 2017. 134 с.
6. Статистичний щорічник України за 2017 рік / за ред. І. Є. Вернера. Київ : Державна служба статистики, 2018. 541 с.
7. Трудова міграція громадян України за кордон: виклики та шляхи реагування : аналітична доповідь / відп. О. А. Малиновська. Київ : Інститут стратегічних досліджень. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/3126/>
8. Chmielewska I., Dobroczycki G., Puzyrkiewicz J. A new wave of Ukrainian migration to Poland. URL : <https://financialobserver.eu/poland/a-new-wave-of-ukrainian-migration-to-poland/>

References

1. Demografichna sytuaciya v Ukraini u 2016 roci [The demographic situation in Ukraine in 2016]. (2018). Retrieved from : <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. Seny`k, I. V. (2018) Ekonomichna aktyvnist` naselennya Ukrainy` 2017 [Economic activity of the population of Ukraine in 2017]. Ky`yiv : Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrainy` [in Ukrainian].

3. Zovnishnya trudova migraciya naselennya (za rezul'tatamy` modul`nogo vy`birkovogo obstezhennya) [External labor migration of the population (according to the results of the modular sample survey)] (2017). Ky`yiv : Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrayiny` [in Ukrainian].

4. Kolomiyez,` O. O. (2014). Trudoresursna bezpeka v sy`stemi nacional`noyi bezpeky` Ukrayiny` [Labor and labor safety in the system of national security of Ukraine]. Strategichni priority`tety, 2, 140–145. [in Ukrainian].

5. Timotina, M. B. (2017). Naselennya Ukrayiny` za 2016 rik : demografichny`j shhorichny`k [Population of Ukraine for 2016: demographic yearbook]. Ky`yiv : Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrayiny` [in Ukrainian].

6. Verner, I. Ye. (2018). Staty`sty`chny`j shhorichny`k Ukrayiny` za 2017 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2017]. Ky`yiv : Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrayiny` [in Ukrainian].

7. Maly`novs`ka, O. A. Trudova migraciya gromadyan Ukrayiny` za kordon: vy`kly`ky`ta shlyaxy` reaguvannya : anality`chna dopovid` [Labor migration of Ukrainian citizens abroad: challenges and ways of responding: an analytical report]. Ky`yiv : Insty`tut strategichny`x

doslidzen. Retrieved from : <http://www.niss.gov.ua/articles/3126/>

8. Chmielewska I., Dobroczek G., Puzynkiewicz J. A new wave of Ukrainian migration to Poland. URL : <https://financialobserver.eu/poland/a-new-wave-of-ukrainian-migration-to-poland/>

Дані про автора

Боднар Назар Романович,

аспірант, Львівський державний університет внутрішніх справ

e-mail: shtangret.am@ukr.net

Данные об авторе

Боднар Назар Романович,

аспірант, Львовский государственный университет внутренних дел

e-mail: shtangret.am@ukr.net

Data about the author

Nazar Bodnar,

Postgraduate, Lviv State University of Internal Affairs

e-mail: shtangret.am@ukr.net

УДК 332.2:338

DOI 10.5281/zenodo.2556262

СУБОТА М.В.

Нормативно–правове забезпечення діяльності санаторно–курортних підприємств як основа їх економічної безпеки

Предметом дослідження є наукові та практичні засади функціонування підприємств санаторно–курортної сфери в рамках чинного законодавства України.

Метою дослідження є дослідження нормативно–правового забезпечення діяльності санаторно–курортних підприємств.

Методи дослідження. У роботі використано методи логічного узагальнення, аналізу, порівняння та синтезу, графічні та графоаналітичні методи.

Результати роботи. У статті досліджено загальноприйняті та спеціалізовані нормативно–правові акти, які регулюють діяльність санаторно–курортних підприємств. Розглянуто сферу впливу регіональних та субрегіональних органів влади на функціонування санаторно–курортних підприємств.

Галузь застосування результатів. Санаторно–курортні підприємства.

Висновки. Аналіз сучасного нормативно–правового забезпечення діяльності санаторно–курортних підприємств в Україні вказує на необхідності термінового вирішення ряду питань та гармонізації його з європейським законодавством. Також необхідно систематизувати та удосконалити законодавство в сфері рекреації з метою створення в подальшому спеціального правового регулювання відносин в сфері санаторно–курортних послуг в контексті їх розвитку. Основну відповідальність за розвиток санаторно–курортних підприємств необхідно покласти на регіональний рівень та створити можливості для ефективного забезпечення діяльності таких підприємств органами місцевого самоврядування та районними і обласними адміністраціями.

Ключові слова: санаторно–курортні підприємства, санаторно–курортна сфера, нормативно–правове забезпечення, економічна безпека.

Нормативно–правовое обеспечение деятельности санаторно–курортных предприятий как основа их экономической безопасности

Предметом исследования являются научные и практические основы функционирования предприятий санаторно–курортной сферы в рамках действующего законодательства Украины.

Целью исследования является исследование нормативно–правового обеспечения деятельности санаторно–курортных предприятий.

Методы исследования. В работе использованы методы логического обобщения, анализа, сравнения и синтеза, графические и графоаналитические методы.

Результаты работы. В статье исследованы общепринятые и специализированные нормативно–правовые акты, регулирующие деятельность санаторно–курортных предприятий. Рассмотрены сферы влияния региональных и субрегиональных органов власти на функционирование санаторно–курортных предприятий.

Область применения результатов. Санаторно–курортные предприятия.

Выводы. Анализ современного нормативно–правового обеспечения деятельности санаторно–курортных предприятий в Украине указывает на необходимость срочного решения ряда вопросов и гармонизации его с европейским законодательством. Также необходимо систематизировать и усовершенствовать законодательство в сфере рекреации с целью создания в дальнейшем специального правового регулирования отношений в сфере санаторно–курортных услуг в контексте их развития. Основную ответственность за развитие санаторно–курортных предприятий необходимо положить на региональный уровень и создать возможности для эффективного обеспечения деятельности таких предприятий органами местного самоуправления и районными и областными администрациями.

Ключевые слова: санаторно–курортные предприятия, санаторно–курортная сфера, нормативно–правовое обеспечение, экономическая безопасность.

SUBOTA M.V.

Regulatory legal legislation for health resort sanatorium and resort businesses are the basis of their economic security

The subject of the report is on the practical and ambitious functions of the sanatorium–resort sphere within the framework of the proper legislation of Ukraine.

The purpose of progress is doslidzhennya regulatory legal acts of sanatorium–and–spa activities.

Research methods. Robots have a victoristic method, a logical one, an analogue, a similar one, a synthesis, graphical and graphical analytical methods.

Results of work. The statute has reached the level of regulation and regulatory acts that govern the activities of the sanatorium–and–spa resort. Spread out the sphere to regional and subregional authorities in the functioning of the sanatorium–resort enterprises.

The field of application of results. Sanatorium resort.

Conclusions. An analysis of the current regulatory and legal framework for sanatorium–resort companies in Ukraine in order to meet the needs of the European Union in a number of European countries in harmony with European legislation. Also, it is necessary to systematize and harmonize legislation in the areas of recreation with the use of special legal regulation in the area of sanatorium–resort services in context of development. I mainly pay for the development of sanatorium resort businesses that you need to get to the regional level and that can be done for effective self–care of such organizations by the organs of personal self–employment and personal activity for such personalities

by the organs of personal self–employment and personal activity for such important organizations

Key words: *sanatorium–spa companies, sanatorium–and–spa sphere, legal regulations, economic security.*

Постановка проблеми. Розвиток підприємницької діяльності у сучасному світі керується ринковими умовами, які побудовані на принципах підприємництва, різноманіття форм власності, ринкового ціноутворення та договірних відносин між господарюючими суб'єктами. Діяльність санаторно–курортних підприємств за час незалежності України перейшла шлях від державозалежного функціонування до конкурентного середовища, основою якого є залучення споживачів через надання якісних санаторно–курортних послуг. Зміни, які відбулися в державі призвели до нових правил на ринку, в тому числі і за рахунок прийняття ряду нормативно–правових актів, якими регулюється діяльність санаторно–курортних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою функціонування підприємств санаторно–курортної сфери, в тому числі нормативно–правового забезпечення їх діяльності в Україні займаються такі вчені як: С. Васильчак, О. Галаченко, В. Стафійчук, І. Сисоєнко, М. Шульга та ін. Однак у працях згаданих авторів, а також у нормативно–правових актах існують розходження щодо діяльності санаторно–курортних підприємств, що і вказує на необхідність досліджень за даною проблемою.

Метою статті є дослідження нормативно–правового забезпечення діяльності санаторно–курортних підприємств.

Виклад основного матеріалу. В час децентралізації влади, держава значну увагу приділяє розвитку територій, так з 2015 року на місця передано значні повноваження та фінансові ресурси, за рахунок яких можна забезпечити життєдіяльність органів місцевого самоврядування. Об'єднані територіальні громади у свою чергу сприяють залученню нових та розвитку існуючих суб'єктів господарювання, що призводить до збільшення надходжень до місцевих бюджетів.

Розвиток курортних територій у значній мірі залежить від діяльності санаторно–курортних підприємств, які є основними бюджетонаповнюючими суб'єктами господарювання зазначених територій. На відміну від усіх суб'єктів підприємницької діяльності санаторно–курортні підпри-

ємства регулюються низкою додаткових нормативно–правових актів (див. рисунок).

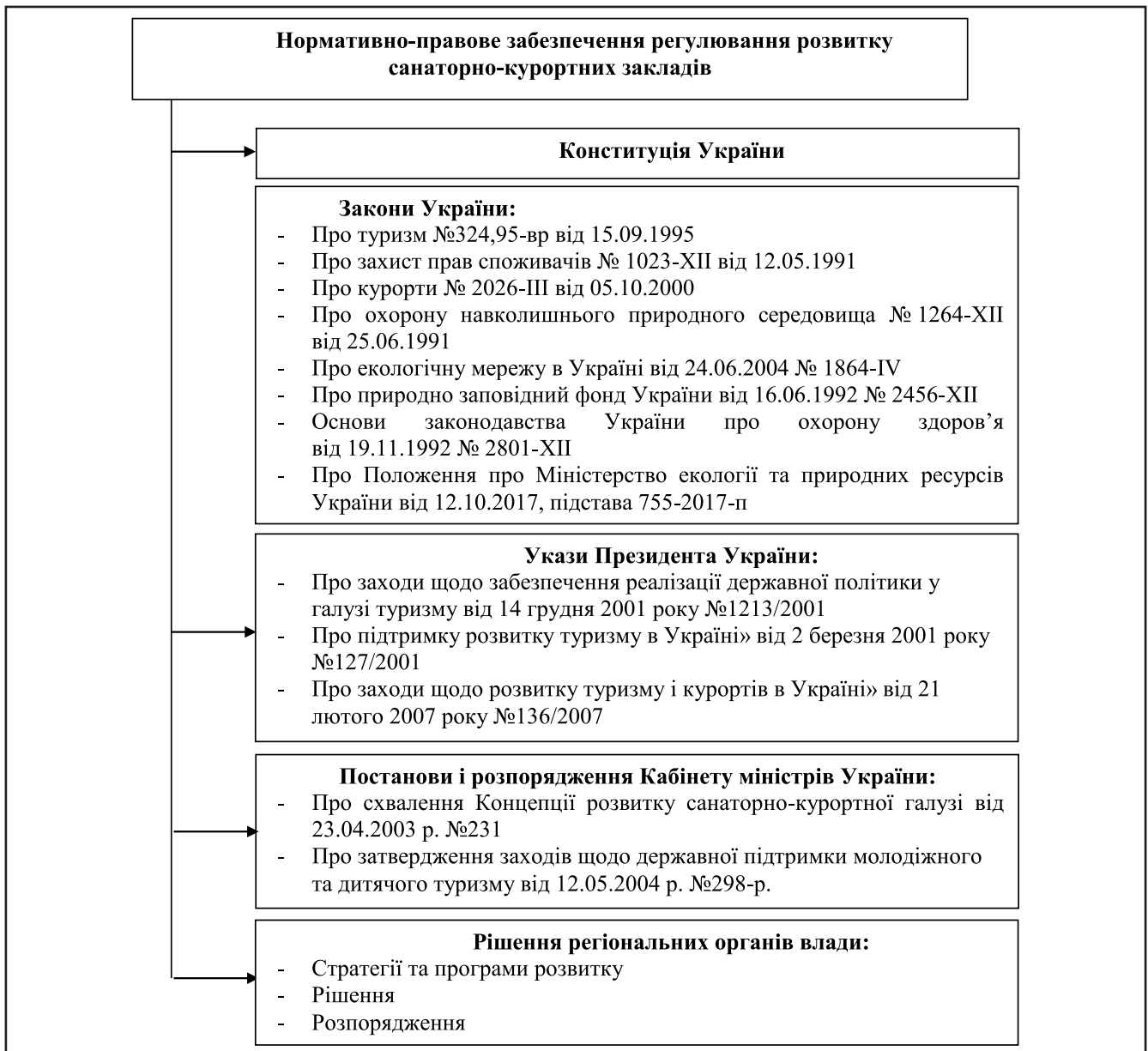
Основні засади регулювання санаторно–курортної діяльності закріплені в Конституції України (прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року) [1]. Упорядкування діяльності санаторно–курортних підприємств нормативно–правовими актами загальної дії забезпечується через використання окремих законів, проте з врахуванням тих особливостей, які передбачені у спеціальних законодавчих актах в тій частині, яка їм не суперечить. Важливим актом загального законодавства у сфері адміністрування питань рекреації і туризму, в тому числі діяльності санаторно–курортних підприємств вважається Цивільний кодекс України, через який здійснюється регламентування договірних відносин між суб'єктами господарювання та споживачами послуг.

Одним із основних законодавчих актів, який регулює діяльність санаторно–курортних підприємств є Господарський кодекс України, за допомогою якого здійснюється упорядкування правових основ господарювання за сучасних ринкових відносин, забезпечується ріст економічної активності суб'єктів господарювання, стимулюється розвиток підприємництва тощо. Основою державного регулювання дотримання безпеки вироблених товарів і наданих послуг підприємствами є Закон України «Про захист прав споживачів».

Діяльність санаторно–курортних підприємств через інституціональне забезпечення законами загальної дії у повній мірі не вирішує проблемних завдань її розвитку в Україні. Основними проблемами у даному випадку є:

- регулювання санаторно–курортних договорів в питанні надання послуг виключно на основі загальних норм Цивільного законодавства (ст. 901 Цивільного Кодексу України), так як договірні відносини в діяльності санаторно–курортних підприємств регулюються і іншими законодавчими актами, зокрема Законом України «Про туризм».

- система ліцензування, розроблена в Законі України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», що не враховує особливостей здійснення діяльності санаторно–курортних підприємств.

Нормативно-правове забезпечення розвитку санаторно-курортних підприємств *

* Джерело: побудовано автором

– необхідність зменшення впливу необґрунтованого втручання центральних органів виконавчої влади на санаторно-курортні підприємства через порушення законних прав останніх на свободу підприємництва та договору про вільне обрання видів своєї активності;

– зміна підходів щодо фінансового забезпечення відповідальності суб'єктів господарювання перед отримувачами послуг та звуження кола суб'єктів гарантів, що повністю узгоджується з європейським законодавством та практикою;

– введення додаткових важелів стимулювання розвитку діяльності санаторно-курортних підприємств. Для цього потрібно:

• спростити та гармонізувати податкове регулювання;

• створити умови для впровадження соціальної реклами в сфері курортів;

• пропагувати санаторно-курортні можливості України за кордоном тощо;

– створити сприятливий інвестиційний клімат в санаторно-курортній сфері через внесення законопроекту про розбудову спеціальних економічних зон рекреаційного-туристичного типу;

– здійснити моніторинг законодавства Європейського Союзу з питань рекреації та туризму, що сприятиме максимальному зближенню національних і європейських юридичних норм.

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

Відтак, закони загальної та спеціальної дії, якими регулюється діяльність санаторно–курортних підприємств повинні сприяти їх розвитку та бути основою економічної безпеки в діяльності даних суб'єктів господарювання.

У «Стратегії розвитку туризму та курортів до 2026 року» основними питаннями, які сприятимуть розвитку санаторно–курортних підприємств є:

- оновлення фінансових та економічних механізмів відтворення курортного і рекреаційного потенціалу;
- здійснення приватизації санаторно–курортних підприємств;
- стимулювання конкуренції і оптимізації процесу управління курортами.

Однак основні постулати, які закладені у Стратегії, на сьогодні, не почали реалізовуватися органами влади.

Регулювання діяльності санаторно–курортних підприємств з дотримання основ їх економічної безпеки регулюється також нормативно правовими актами центральних органів влади, а саме: указами Президента України, наказами Міністерства інфраструктури України та Міністерства екології та природних ресурсів України тощо.

На регіональному та субрегіональному рівні така діяльність регламентується обласними і районними радами, а також обласними, районними й міськими (м. Київ, м. Севастополь) державними адміністраціями. Ефективна політика обласних адміністрацій у підтримці функціонування підприємств санаторно–курортної сфери сприяє розвитку як самих суб'єктів господарювання так і території загалом, що сприяє збільшенню надходжень до місцевих бюджетів та впізнаваності території в Україні та за її межами.

Регулювання діяльності на субрегіональному рівні відноситься до районних рад, районних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, які в своїй діяльності керуються Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Основними повноваженнями органів місцевого самоврядування в функціонуванні санаторно–курортних підприємств є:

- оголошення відповідних територій курортами місцевого значення;
- надання дозволів на використання природних лікувальних ресурсів державного значення санаторно–курортним підприємствам;

- контроль за особливостями використання природних лікувальних ресурсів закладами санаторно–курортної сфери.

З вище зазначених повноважень, які надані органам місцевого самоврядування, впливає, що локальні органи влади повинні здійснювати управління місцевими курортами в контексті їхнього розвитку та сприяти діяльності санаторно–курортних підприємств.

Основними постулатами, які потрібно внести у нормативно–правові акти для забезпечення ефективної діяльності органів санаторно–курортних підприємств та збереження їх економічної безпеки є:

- розроблення і затвердження Державної цільової програми розвитку санаторно–курортних підприємств на період до 2025 року;
- дотування підприємств санаторно–курортної сфери для покращення їх матеріально–технічної бази та якості наданих послуг;
- створення загальнодержавної інформаційної мережі у сфері туризму та курортів;

Висновки

Таким чином, аналіз сучасного нормативно–правового забезпечення діяльності санаторно–курортних підприємств в Україні вказує на необхідності термінового вирішення ряду питань та гармонізації його з європейським законодавством. Також необхідно систематизувати та удосконалити законодавство в сфері рекреації з метою створення в подальшому спеціального правового регулювання відносин в сфері санаторно–курортних послуг в контексті їх розвитку. Основну відповідальність за розвиток санаторно–курортних підприємств необхідно покласти на регіональний рівень та створити можливості для ефективного забезпечення діяльності таких підприємств органами місцевого самоврядування та районними і обласними адміністраціями.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу // <http://zakon.rada.gov.ua>
2. України «Про туризм». Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Закон України «Про курорти». Режим доступу: www.rada.gov.ua.

4. Закон України «Про охорону здоров'я». Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/page3>

5. Інструкція про порядок обліку, зберігання, розподілу і видачі путівок до санаторно–курортних та інших лікувально–оздоровчих установ в органах праці і соціального захисту населення України, затверджена наказом Міністерства праці і соціальної політики України від 25 грудня 1997 р. № 42

6. Про затвердження загального положення про санаторно–курортний заклад: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2001 № 805. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/805-2001-n>.

7. Про заходи щодо розвитку туризму і курортів в Україні: Указ Президента України від 21.02.2007 р. №136 / 2007. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/136/2007>.

8. Про Концепцію розвитку охорони здоров'я населення України: Указ Президента України від 07.12.2000 р. № 1313/2000. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

9. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 168–р від 16 березня 2017 р. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p>

10. Сисоєнко І. В. Санаторно–курортні заклади в державній системі реабілітації та попередження інвалідності в Україні / І. В. Сисоєнко // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2016. – Вип. 18. – С. 95–106.

11. Указ Президента України «Про Положення про Державне агентство України з туризму та курортів» від 8 квітня 2011 року № 444/2011

References

1. Constitution of Ukraine: taken at the session of the Verkhovna Rada For Ukraine 28 June 1996 r. [Electronic resource] Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua>

2. The Law of Ukraine Pro turyzm [On Tourism]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua>.

3. The Law of Ukraine Pro kurorty [On Resorts]. Retrieved from: www.rada.gov.ua.

4. The Law of Ukraine Pro okhoronu zdorovia [On health protection]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/page3>

5. Instruktssiia pro poriadok obliku, zberihannia, rozpodilu i vydachi putivok do sanatorno–kurortnykh ta inshykh likuvalno–ozdorovchykh ustanov v orhanakh

pratsi i sotsialnoho zakhystu naselennia Ukrainy [Instruction on the procedure for recording, storing, distributing and issuing permits to sanatorium–resort and other health–improving institutions in the labor and social protection of the population of Ukraine], (25.12.1997 r.) № 42

6. Cabinet of Ministers of Ukraine Pro zatverdzhennia zahalnoho polozhennia pro sanatorno–kurortnyi zaklad [About the approval of the general provision for the sanatorium and resort]. (11.07.2001) № 805. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/805-2001-n>.

7. President of Ukraine Pro zakhody shchodo rozvytku turyzmu i kurortiv v Ukraini [About measures to develop tourism and resorts in Ukraine]. (21.02.2007 r.) №136/2007. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/136/2007>.

8. President of Ukraine Pro Kontseptsiiu rozvytku okhorony zdorovia naselennia Ukrainy [About the Concept of Development of Health Care of Population of Ukraine]. (07.12.2000 r.) № 1313/2000. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

9. Cabinet of Ministers of Ukraine Pro skhvalennia Stratehii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku [About the approval of the Tourism Development and Resorts Development Strategy for the period up to 2026]. № 168–r vid 16 bereznia 2017 r. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-r>

10. Sysoienko I. V. (2016). Sanatorno–kurortni zaklady v derzhavnii systemi reabilitatsii ta poperedzhennia invalidnosti v Ukraini [Sanatorium and resort facilities in the state system of rehabilitation and prevention of disability in Ukraine]. Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia – Theoretical and applied questions of state creation. Vol. №18., pp. 95–106.

11. President of Ukraine (2011). Pro Polozhennia pro Derzhavne ahentstvo Ukrainy z turyzmu ta kurortiv [On the Regulations on the State Agency of Ukraine for Tourism and Resorts]. (08.04 2011 r.) № 444/2011

Дані про автора

Субота Микола Васильович,

к.е.н., Голова ПрАТ «Укрпрофоздоровниця»

Данные об авторе

Субота Николай Васильевич,

к.э.н., Председатель ЗАО «Укрпрофздравница»

Data about author

Mykola Subota,

Ph.D., Chairman of PJSC «Ukrprofizhrovnitsa»

Механізми й основні напрями державної політики реіндустріалізації економіки України

Предметом дослідження є теоретико–методологічні основи державної політики індустріалізації національної економіки.

Мета дослідження. Визначити основні напрями та запропонувати механізми відбудови промислового потенціалу України заходами державної політики.

Методи дослідження. Для досягнення цілей дослідження використано метод системно–структурного аналізу при узагальненні інструментарію нової промислової політики в Україні та метод економіко–математичного моделювання для попередньої оцінки ефектів від практичної реалізації запропонованих заходів.

Результати роботи. У статті проаналізовані перспективи залучення національних виробників до виконання низки урядових програм з розбудови інфраструктурних об'єктів, а також розвитку комунального господарства. Розкрито причини низької ефективності використання попиту держави в цілях активізації розвитку вітчизняної промисловості. Запропоновано пакет законодавчих інструментів з удосконалення економічної політики держави для забезпечення випереджаючого розвитку високотехнологічної промисловості України. Даний пакет містить наступні першочергові заходи: запровадження критеріїв локалізації в державних закупівлях, розширення інвестиційних стимулів для резидентів індустріальних парків, забезпечення безкоштовного підключення промислових об'єктів до інженерних мереж, перегляд ставок ввізних мит і запровадження експортно–сировинного збору, запуск експортно–кредитного агентства, відкриття мережі торгових представництв при посольствах за кордоном.

Галузь застосування результатів. Вирішення проблем промислового розвитку України у законодавчій площині; формування сприятливого регуляторного середовища для поліпшення інвестиційного клімату в Україні.

Висновки: 1) ключовою рушійною силою реіндустріалізації економіки України виступає використання державного ресурсу у сфері публічних закупівель, який має бути спрямований на підтримку вітчизняного виробництва; 2) каталізатором розвитку промисловості повинні стати загальнонаціональні проекти з модернізації застарілої інфраструктури й об'єктів комунального господарства; 3) відбудова промисловості потребує реформування економічної політики на засадах обмеження сировинного та підтримка високотехнологічного експорту, розширення інвестиційних стимулів для виробництв через індустріальні парки, безкоштовне приєднання до інженерних мереж тощо.

Ключові слова: індустріалізація, модернізація, державні закупівлі, інвестиції, індустріальні парки, локалізація виробництва, підключення до інженерних мереж, сприяння експорту.

ГАЛАСЮК В.В.

Механизмы и основные направления государственной политики реиндустриализации экономики Украины

Предметом исследования являются теоретико–методологические основы государственной политики индустриализации национальной экономики.

Целью исследования. Определение основных направлений и предложение механизмов по восстановлению промышленного потенциала Украины мерами государственной политики.

Методы исследования. Для достижения целей исследования использован метод системно–структурного анализа при обобщении инструментария новой промышленной политики в Украине и метод экономико–математического моделирования для предварительной оценки эффектов от практической реализации предложенных мероприятий.

Результаты работы. В статье проанализированы перспективы привлечения национальных про–

изводителей к выполнению ряда правительственных программ по развитию инфраструктурных объектов и коммунального хозяйства. Раскрыты причины низкой эффективности использования спроса государства в целях активизации развития отечественной промышленности. Предложен пакет законодательных инструментов по совершенствованию экономической политики государства для обеспечения опережающего развития высокотехнологичной промышленности Украины. Данный пакет содержит следующие первоочередные меры: введение критериев локализации в государственных закупках, расширение инвестиционных стимулов для резидентов индустриальных парков, обеспечение бесплатного подключения промышленных объектов к инженерным сетям, пересмотр ставок ввозных пошлин и введение экспортно–сырьевого сбора, запуск экспортно–кредитного агентства, открытие сети торговых представительств при посольствах за рубежом.

Область применения результатов. Решение проблем промышленного развития Украины в законодательной плоскости; формирование благоприятной регуляторной среды для улучшения инвестиционного климата в Украине.

Выводы: 1) ключевой движущей силой реиндустриализации экономики Украины выступает использование государственного ресурса в сфере публичных закупок, который должен быть направлен на поддержку отечественного производства; 2) катализатором развития промышленности должны стать общенациональные проекты по модернизации устаревшей инфраструктуры и объектов коммунального хозяйства; 3) восстановление промышленности требует реформирования экономической политики на основе ограничения сырьевого и поддержки высокотехнологичного экспорта, расширения инвестиционных стимулов для производства через индустриальные парки, бесплатное присоединение к инженерным сетям и др.

Ключевые слова: индустриализация, модернизация, государственные закупки, инвестиции, индустриальные парки, локализация производства, подключение к инженерным сетям, поддержка экспорта.

HALASIUK V.V.

Mechanisms and main directions of the state policy of Ukrainian economy reindustrialization

The subject of the research is theoretical and methodological basis of the state policy of national economy industrialization.

The purpose of the research is to identify the main directions and propose mechanisms for rebuilding the industrial potential of Ukraine through public policy measures.

Methods of research. To achieve the research objectives, the method of system–structural analysis was used to generalize the tools of new industrial policy in Ukraine and the method of economic–mathematical modeling for the preliminary assessment of the effects proposed measures implementation.

Results of the work. The article analyzes the prospects of attracting national manufacturers for implementation of a number of government programs aimed to develop infrastructure utilities. The paper reveals the reasons why the state demand is not used effectively to stimulate the domestic industrial development. It also proposes a package of legislative instruments for improving the state economic policy to ensure accelerated development of high–tech industry in Ukraine. This package suggests the following top priority measures: introduction of localization requirements in public procurement, expansion of investment incentives for industrial parks residents, free of charge connection to utilities for industrial facilities, revision of import duty rates and introduction of export duties on raw materials, the launch of an export–credit agency, the opening of a network of trade missions at embassies abroad.

Application of results. Solving problems of Ukrainian industrial development in the legislative sphere; formation of a favorable regulatory environment for improving the investment climate in Ukraine.

Conclusions. 1) the key driving force behind the re–industrialization of the Ukrainian economy is the use of state resources in the field of public procurement, which should be aimed at supporting domestic production; 2) national development projects for the modernization of obsolete infrastructure

and communal facilities should become the catalyst for industrial development; 3) reconstruction of industry requires the reform of economic policy on the basis of limiting raw materials and supporting high-tech exports, expanding investment incentives for production through industrial parks, free admission to engineering networks, etc.

Keywords: *industrialization, modernization, government procurement, investment, industrial parks, production localization, connection to engineering networks, export promotion.*

Постановка проблеми. Високий рівень зношеності основних фондів підприємств комунального господарства, зношеність об'єктів дорожньо–транспортної інфраструктури, засобів громадського та вантажного транспорту, а також спецтехніки для виконання будівельно–ремонтних робіт обумовлює наявність значних резервів індустріалізації вітчизняної економіки при реалізації масштабних національних проектів з оновлення і розбудови відповідної інфраструктури. Обсяг ринку державних закупівель в Україні складає близько 10,8% ВВП. Таким чином, державне споживання може справити серйозний вплив на стан та структуру вітчизняної промисловості, даючи поштовх до розвитку тих сфер і видів діяльності, які є пріоритетними для забезпечення стратегічних цілей подолання сировинного характеру експорту та використання національних природних багатств для становлення власного конкурентоспроможного сектору переробної промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем реалізації державної політики з відновлення промислового потенціалу в Україні присвячено наукові доробки низки вітчизняних вчених–економістів, серед яких: А.О. Задоя [1; 2], Р.В. Венжега [3], О.О. Карпіщенко [4], Р.В. Блиндюк [5], І.М. Зверяков [6], І.Ю. Гужва [7] та ін. Віддаючи належне існуючим напрацюванням з даної тематики, необхідно зазначити, що проблеми цілеспрямованого використання державного попиту для потреб індустріалізації економіки України досі не знайшли належного опрацювання у вітчизняній літературі, що обумовлює необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Мета статті – визначити основні напрями і запропонувати механізми відбудови промислового потенціалу України через активізацію ролі держави як замовника продукції вітчизняного виробництва та регулятора економічних відносин.

Виклад основного матеріалу. Дієвим механізмом державного сприяння індустріалізації вітчизняної економіки шляхом створення та відновлення переробних високотехнологічних

виробництв вбачається залучення національних виробників до виконання низки урядових програм з розбудови інфраструктурних об'єктів, а також розвитку комунального господарства. В умовах слабкої розвиненості внутрішнього ринку та високого конкурентного тиску на зовнішніх ринках, цілеспрямоване державне стимулювання попиту на вітчизняну продукцію з високим рівнем обробки та доданої вартості зробить вагомий внесок у переорієнтацію експортних поставок сировини на внутрішній ринок та приплив інвестицій у відкриття переробних потужностей в Україні. Водночас суб'єкти високотехнологічного підприємництва, отримавши від держави кошти у вигляді оплати за поставлені товари або надані послуги, збільшуватимуть свої витрати, запускаючи тим самим процес мультиплікації доходу в економіці через механізм міжгалузевих зв'язків з іншими виробниками. У такий спосіб уряд забезпечить імпульс до формування нових сфер та видів діяльності в промисловому секторі.

Досягнення окреслених вище позитивних ефектів від використання державного замовлення потребує, в першу чергу, проведення цілеспрямованої політики зі спрямування попиту урядових структур і державних корпорацій на продукцію вітчизняного виробництва шляхом посилення інвестиційних стимулів для створення нових та локалізації іноземними компаніями існуючих виробництв на території України.

Нижче наведено попередні розрахунки ефектів для економіки України в найближче десятиріччя за умов реалізації попиту низки центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ) на товари і послуги за рахунок переорієнтації цього попиту на вітчизняних виробників, а також вкладення відповідних інвестицій в українську промисловість і сектор послуг для повного покриття державних потреб в реалізації програм модернізації транспортної та житлово–комунальної інфраструктури (див. таблицю).

Необхідність проведення загальнонаціональної модернізації основних фондів є давно назрілою

Напрями індустріалізації та перспективи модернізації економіки України за рахунок задоволення попиту деяких ЦОВВ¹ на товари і послуги для розбудови комунального господарства і транспортної інфраструктури до 2028 р.

Індустріалізація за галузями промисловості	Модернізація			Очікувані макроекономічні ефекти ³				
	Фізичні обсяги	Оціночна вартість, млн. грн.	Інвестиції, млн. дол. США ²	ВВП, в. п.	Зайнятість, %	Випуск, %	Податки, млн. дол. США	Експорт, %
Машинобудування	97943 од.	217 757,3	770,5	0,77	6,77	4,46	49,5	9,04
Приладобудування	3014 од.	3 547,3	12,7	0,09	0,24	0,97	21,5	-0,04
Виробництво труб	98,4 км	50,9	0,2	0,01	0,23	0,20	6,5	0,01
Будівельні роботи:	–	669 171,0	2 389,9	1,77	9,00	12,35	234,1	7,29
будівництво шляхів	48393 км	520 803,9	1 876,4	–	–	–	–	–
реконструкція об'єктів	64 од.	148 367,1	513,5	–	–	–	–	–
Паперове виробництво	57000 т	364,0	1,3	0,01	0,14	0,87	8,6	4,74
Інше	–	5 440,3	19,4	–	–	–	–	–
Всього	–	896 330,8	3 194,0	2,65	3,04	3,26	293,4	0,41

Примітки:

1. Розраховано за орієнтовними потребами в публічних закупівлях основних фондів та виконанні будівельних робіт Міністерства інфраструктури України, Міністерства регіонального розвитку України, Державної служби з надзвичайних ситуацій України, ПАТ «Українська залізниця».

2. Приблизна оцінка потреб в інвестиціях визначена на основі методологічного підходу, викладеного у [8].

3. Макроекономічні ефекти розраховано з використанням з використанням GTAP model на основі даних GTAP v. 9.1 database.

проблемою економіки України. За даними Держстату, ступінь зносу основних фондів, що здійснюють постачання електроенергії, сягає 62,1%, транспортні засоби зношені на 64,1%; устаткування та інженерні мережі для забору, очищення, постачання та каналізації води зношені на 68,5%; інші об'єкти обслуговування будинків і територій зношені на 78,5%. Основні фонди підприємств переробної промисловості зношені на 76,4% [9].

Як видно, та вартість продукції і робіт для модернізації інфраструктури на термін до 2028 р., що вже оцінена профільними відомствами України, сягає 900 млрд грн. Безумовно, ця сума не є остаточною, оскільки низка модернізаційних проєктів ще потребують оцінки вартості. Проте реалізація вже оцінених проєктів з переважним використанням вітчизняного виробничого потенціалу сприятиме залученню необхідних для цього майже 3,2 млрд дол. США інвестицій. В разі ефективного спрямування цих інвестицій в індустріальний сектор економіки за пріоритетними галузями – машинобудування, приладобудування, металургія, будівництво – це у середньостроковій перспективі дасть позитивний ефект, який за результатами моделювання оцінюється в додаткові

2,65 відсоткові пункти зростання ВВП, збільшення кількості зайнятого населення на 3,04%, обсягу промислового виробництва на 3,26%. Чистий приріст податкових надходжень складе 293,4 млн. дол. США. При цьому, зростання в низці галузей перевищить потреби внутрішнього ринку, у зв'язку з чим експорт зросте на 0,41%. Відповідне зростання показників відбудеться порівняно з базовим періодом, яким можна вважати 2018 р., та буде розподілене по роках у міру реалізації передбачених ЦОВВ проєктів з розвитку інфраструктури і комунального господарства.

Попри те, що одержані дані є неповними (як через незавершеність оцінки проєктів модернізації на 10 років відомствами, які надали інформацію, так і через відсутність даних низки крупних відомств, що відповідають за інфраструктурний розвиток, зокрема Міністерства енергетики і вугільної промисловості України), проведені розрахунки засвідчили наявність істотного потенціалу активізації економічного розвитку, який може бути досягнутий в разі цільового використання державного попиту на потреби розвитку і модернізації транспортної інфраструктури і комунального господарства України у поєднанні з

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

залученням інвестицій у відповідні вітчизняні виробництва. Ключовими передумовами реалізації прогнозного сценарію є суттєве скорочення частки проникнення імпорту в публічні закупівлі України та переважне залучення вищезгаданих інвестицій в індустріальний сектор економіки безпосередньо у налагодження і запуск виробничих процесів. Безсумнівним імперативом даного зростання є також використання національного ресурсного потенціалу при виконанні відповідних будівельних робіт або виробництві продукції переробної промисловості.

Очевидно, що поточна економічна політика держави має бути суттєво модифікована для забезпечення вищезазначених умов промислового розвитку на засадах модернізації. Вона повинна охопити низку заходів податкової, митної, інфраструктурної, монетарної, фіскальної та зовнішньоторговельної політики у поєднанні з трансформацією системи публічних закупівель (див. рисунок).

Першочерговим заходом з цією метою вбачається запровадження політики імпортозаміщення в публічних закупівлях, яка має обмежувати державний попит на продукцію з високою часткою імпортової складової та стимулювати відкриття іноземними інвесторами виробництв на території України задля

участі в публічних тендерах. Це потребує прийняття законопроекту №7206 «Купуй українське, плати українцям», що запроваджує цінову перевагу для учасників публічних закупівель, які пропонують товар з вищим рівнем локалізації виробництва, тобто більшою мірою використовують вітчизняну сировину, робочу силу, матеріали, компоненти, енергію, фінанси при виготовленні цього товару.

Практичним механізмом для застосування цієї практики є багатофакторна оцінка тендерних пропозицій при публічних закупівлях. Згідно чинного законодавства у сфері публічних закупівель питома вага цінового фактора у приведеній ціні тендерної пропозиції має становити не менше 70%, однак застосування інших факторів необов'язкове, тому 99% переможців тендерів визначаються лише за ціновим фактором. Проект закону №7206 вводить обов'язкове врахування нецінових критеріїв (зокрема місцевої складової) у приведеній ціні тендерної пропозиції з питоמוю вагою в 30%, залишаючи існуючу вагу цінового критерію на тому ж рівні в 70%. Таким чином, даний законопроект розвиває та посилює існуючу систему публічних закупівель за рахунок переведення її на багатофакторну модель, яка характерна для розвинених країн світу.

Класифікація заходів державної політики реіндустріалізації економіки України

Джерело: укладено автором

В основу поліпшення інвестиційного клімату в Україні, за прикладом «Азійських тигрів», Туреччини, Польщі та ряду інших країн з випереджаючими темпами економічного розвитку, доцільно покласти такий механізм економічного та промислового розвитку як індустріальні парки. Однак в Україні чинне законодавство про індустріальні парки надає вкрай незначні переваги їх учасникам явно недостатні для того, щоб даний механізм зміг стати потужним каталізатором розвитку вітчизняної економіки. Зокрема, законом «Про індустріальні парки» серед преференцій резидентам парків передбачено лише цільове фінансування на безповоротній основі та надання безвідсоткових кредитів для облаштування індустріальних парків, а також звільнення учасників парків від пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту. Безумовно, настільки незначна підтримка не йде в жодне порівняння з вищезазначеними практиками країн світу щодо стимулювання промислового розвитку через індустріальні парки.

Для перетворення індустріальних парків на реальний механізм залучення інвестицій в Україну необхідно прийняти законодавчий пакет (№№ 2554а-д і 2555а-д), який запроваджує податкові та митні інвестиційні стимули для нових виробництв на території України через механізм індустріальних парків, серед яких:

- звільнення на 5 років від податку на прибуток та на наступні 5 років половинна ставка (9%) і лише за умови реінвестування цих коштів у розвиток виробництва;
- звільнення від ввізного мита обладнання та устаткування для облаштування та здійснення господарської діяльності в межах ІП;
- розстрочка на 5 років імпортного ПДВ на обладнання та устаткування для облаштування та здійснення господарської діяльності в межах ІП;
- можливість отримання фіскальних стимулів з податку на нерухоме майно, земельного податку та орендної плати за користування земельною ділянкою державної чи комунальної форми власності, на якій створено ІП, за рішенням місцевої влади.

Набуття чинності цих законодавчих ініціатив, запровадження відповідного пакету стимулів повинні стати першим кроком на шляху до розбудови реально діючих індустріальних парків. Не менш важливим кроком є забезпечення адекватного доступу промислових об'єктів до інженерних мереж,

оскільки в Україні продовжують існувати необґрунтовані інвестиційні бар'єри для всіх без винятку інвесторів, зокрема ускладнені, несправедливі, бюрократизовані й корупціогенні схеми підключення до енерго-, водо-, тепло-, газопостачання.

Консервація існуючої неефективної моделі приєднання до інженерних мереж разом зі спробами її косметичного поліпшення зберігає непереборні бар'єри для нових інвестицій та фактично унеможлиблює модернізацію інфраструктурних активів, поглиблюючи технологічну відсталість і надмірну енергоємність вітчизняної економіки. Для вирішення даною проблеми слід ухвалити законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння розвитку промисловості інвестиційної діяльності, захисту і гарантування прав і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності» № 6671. Даним актом буде забезпечено законодавче встановлення відсутності плати за приєднання промислових об'єктів до інженерних мереж, захищено інтереси інвестора у відносинах з природними монополіями, які надають відповідні послуги, а також запроваджено чітко визначену в часі послідовну процедуру приєднання до мереж. Відтак передбачається, що ухвалення ПЗУ № 6671 сприятиме усуненню надмірних інвестиційних витрат, невиправданих витрат часу, а також усуненню корупціогенних факторів при будівництві нових, модернізації існуючих об'єктів.

Одним з системних заходів формування сприятливого середовища для (ре)індустріалізації вітчизняної економіки повинен стати перегляд ставок ввізних мит України в інтересах вітчизняних виробників, оскільки діючи ставки в рамках СОТ й основних угод про вільну торгівлю не відповідають меті структурних трансформацій економіки. Основними напрямками митно-тарифної політики слід визначити наступні:

- встановлення бар'єрів для імпорту готової продукції – використання тарифних та нетарифних заходів для обмеження ввозу іноземної продукції кінцевого споживання на період, доки національні компанії, які започаткували виробництво аналогів, не досягнуть відповідного рівня економії на масштабах, щоб вести конкурентну боротьбу на внутрішньому ринку;

- скасування ввізних мит на високотехнологічне інноваційне обладнання й устаткування (засоби виробництва) для спрощення національним ви-

робникам доступу до передових технологій з метою розвитку вітчизняного промислового сектора.

Під час перехідного етапу подолання сировинної спрямованості експорту доцільним вбачається запровадження 3–відсоткового експортно–сировинного збору на відповідні товарні позиції – зернові культури, залізні руди, насіння ріпаку, макуху, металобрухт, вогнетривкі глини, а також на експорт пісків і титанової руди тощо. З огляду на наявні обсяги експорту у 2017 р. такий збір протягом перших років дії дозволить щорічно акумулювати близько 450 млн. дол. США, доки триватиме адаптаційний період, що закінчиться поступовим скороченням обсягів поставок сировини закордон. Ці кошти мають бути спрямовані на масштабну модернізацію інфраструктури та комунального господарства, що надалі стимулюватиме попит на вітчизняну продукцію обробної промисловості. Окрема частка цих коштів може бути спрямована на реалізацію вищезазначених заходів, зокрема на збільшення фінансування державного замовлення масштабних інфраструктурних проектів тощо. Низка супутніх державних програм, зокрема субсидії на розвиток тваринництва, також можуть бути профінансовані з цього джерела.

Поряд із заходами з обмеження експорту сировини слід паралельно вводити в дію механізми зі стимулювання експорту високотехнологічної продукції обробних галузей. Необхідність такого кроку обумовлюється не лише міркуваннями підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників на світовому ринку у довгостроковій перспективі, але й збереження валютних надходжень від експортної виручки в той час, як поставки сировини закордон будуть скорочуватись. Поряд зі скороченням імпорту готової продукції з вітчизняної сировини це забезпечуватиме скорочення негативного сальдо торгового балансу та валютні ресурси для закупівлі інноваційного іноземного обладнання. Ключовим механізмом у даній сфері має стати запуск експортно–кредитного агентства (ЕКА) відповідно до положень ЗУ «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» № 1792–VIII від 20.12.16 р.

Не менш важливим для розвитку експорту вітчизняної продукції з високим рівнем доданої

вартості є посилення торговельної дипломатії через відкриття офіційних торгових представництв у складі дипломатичних місій при посольствах закордоном. Діяльність торгових представництв має охоплювати такі напрями, як реалізація інтересів суб'єктів ЗЕД на зовнішніх ринках, моніторинг актуальних питань розвитку торгових відносин на двосторонньому рівні для запобігання торговим спорам та ескалації протекціонізму, проведення досліджень національного ринку товарів і послуг в країні перебування, підготовка та проведення міжурядових комісій, виставково–ярмаркових заходів й ін. Торгові представництва повинні функціонувати як повноцінна структурна одиниця в складі посольств України, з повноваженням здійснювати координацію дій представників вітчизняних ділових кіл й представництв ТПП в країні базування.

Поряд з цим, не менш важливою стане розробка секторальних програм і стратегій розвитку за визначеними напрямками реструктуризації економіки.

Висновки

Використання державного ресурсу у сфері публічних закупівель на потреби промислового розвитку має потенціал стати однією з головних рушійних сил реіндустріалізації вітчизняної економіки. Реалізація загальнонаціональних проектів з модернізації застарілої інфраструктури сприятиме активізації соціально–економічного розвитку України за умов вжиття ряду регуляторних механізмів, спрямованих на зниження частки проникнення імпорту в державні закупівлі, поліпшення інвестиційної привабливості (розширення інвестиційних стимулів для нових виробництв через індустриальні парки, безкоштовного приєднання до інженерних мереж), обмеження сировинного та підтримка високотехнологічного експорту, підвищення конкурентоспроможності виробників на внутрішньому і зовнішньому ринках заходами зовнішньоторговельної політики.

Список використаних джерел

1. Задоя А.О. «Нова індустріалізація» в стратегії випереджаючого переслідування / А.О. Задоя // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2012. – Вип. 27(1). – С. 21–29.
2. Задоя А.О. Де створюється ВВП, або Індустріалізація чи деіндустріалізація? / А.О. Задоя // Європейський вектор економічного розвитку. – 2017. – № 2. – С. 27–41.

3. Венжега Р.В. Атрибути економічних моделей індустріалізації та неоіндустріалізації / Р.В. Венжега // Управління економікою: теорія та практика. – 2016. – С. 199–211.

4. Карпіщенко О.О. Експортоорієнтовна індустріалізація як стратегічна мета розвитку промисловості України / О.О. Карпіщенко, Т.В. Ващенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2017. – Вип. 16(1). – С. 125–129.

5. Блиндюк Р.В. Розвиток промисловості в контексті індустріалізації економіки України / Р. В. Блиндюк // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2018. – № 62. – С. 9–11.

6. Зверяков І.М. Нова індустріалізація як модель економічного розвитку України: монографія / М.І. Зверяков, Л.Л. Жданова, О.С. Шараг; Одес. нац. екон. ун-т. – Одеса: Астропринт, 2017. – 243 с.

7. Гужва І.Ю. Актуалітети зовнішньоторговельної політики України: монографія / І.Ю. Гужва; Нац. акад. упр. – Київ: Нац. акад. упр., 2017. – 297 с.

8. Крейдич І.М. Оцінка потреб в інвестиційних ресурсах для відтворення основних виробничих фондів у промисловості / І.М. Крейдич // Економіка та держава. – 2009. – № 9. – 12–13.

9. Наявність і стан основних засобів за видами економічної діяльності / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Zadoia A.O. «Nova industrializatsiia» v stratehii vuperedzhaiuchoho peresliduvannia / A.O. Zadoia // Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky. – 2012. – Vyp. 27(1). – S. 21–29.

2. Zadoia A.O. De stvoriuietsia VVP, abo Industrializatsiia chy deindustrializatsiia? / A.O. Zadoia // Yevropeiskyi vektor ekonomichnoho rozvytku. – 2017. – # 2. – S. 27–41.

3. Venzheha R.V. Atrybuty ekonomichnykh modelei industrializatsii ta neoindustrializatsii / R.V. Venzheha // Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka. – 2016. – S. 199–211.

4. Karpishchenko O.O. Eksportoorientovna industrializatsiia yak stratehichna meta rozvytku promyslovosti Ukrainy

/ O.O. Karpishchenko, T.V. Vashchenko // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo. – 2017. – Vyp. 16(1). – S. 125–129.

5. Blyndiuk R.V. Rozvytok promyslovosti v konteksti industrializatsii ekonomiky Ukrainy / R. V. Blyndiuk // Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. – 2018. – # 62. – S. 9–11.

6. Zvieriakov I.M. Nova industrializatsiia yak model ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: monohrafiia / M.I. Zvieriakov, L.L. Zhdanova, O.S. Sharah; Odes. nats. ekon. un-t. – Odesa: Astroprynt, 2017. – 243 s.

7. Huzhva I.Yu. Aktualitety zovnishnotorhovelnoi polityky Ukrainy: monohrafiia / I.Yu. Huzhva; Nats. akad. upr. – Kyiv: Nats. akad. upr., 2017. – 297 s.

8. Kreidych I.M. Otsinka potreb v investytsiinykh resursakh dlia vidtvorennia osnovnykh vyrobnychykh fondiv u promyslovosti / I.M. Kreidych // Ekonomika ta derzhava. – 2009. – # 9. – 12–13.

9. Naiavnist i stan osnovnykh zasobiv za vydamy ekonomichnoi diialnosti / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Дані про автора

Галасюк Віктор Валерійович,

к.е.н., Голова Комітету Верховної Ради України з питань промислової політики та підприємництва Президент Української асоціації Римського клубу
e-mail: galasyuk@gmail.com

Данные об авторе

Галасюк Виктор Валериевич,

к.э.н., Председатель Комитета Верховной Рады Украины по вопросам промышленной политики и предпринимательства Президент Украинской ассоциации Римского клуба
e-mail: galasyuk@gmail.com

Data about the author

Viktor Halasiuk,

Ph.D., Chairman of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Industrial Policy and Entrepreneurship President of the Ukrainian Association of Club of Rome
e-mail: galasyuk@gmail.com

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

ХОДЖАЯН А.О. Стійкість економіки України у вимірі зовнішньоекономічної безпеки.....	7
ГАВРИЛКО П.П., ЛАЛАКУЛИЧ М.Ю., ШЕЛЕМОН Л.М. Вплив іноземного капіталу на банківську систему України	20
ХОДЖАЯН А.Р. Генезис теорій структурних трансформацій економічної системи.....	24

Інноваційно-інвестиційна політика

СІГАЙОВ А.А., КРУГОВИЙ В.В. Оцінка інвестиційного потенціалу України	40
--	----

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

АНДРІЙЧУК В.Г., ВАРШАВСЬКИЙ О.В. Точне землеробство у підвищенні ефективності діяльності аграрних підприємств.....	48
СОЛОМЯНЮК Н.М., ГУМЕННА М.В. Візуальний мерчандайзинг як інструмент управління роздрібним продажем..	56
ІВАНЮТА Т.М., ВОДНИЦЬКА Є.О. Інтелектуальний капітал як об'єкт економічної безпеки підприємства	64
ПЛАХОТНИКОВА Л.О. Ринок консалтингових та аудиторських послуг в Україні: стан, проблеми та тенденції розвитку	71
ІВАНИШИН В.В., ДУДЗЯК О.А., БОРДМАН Б.Я. Впровадження досвіду Ізраїлю при організації дорадчих служб на сільських територіях України	77
МОЛНАР О.С., ВІВЧАРСЬКИЙ О.В., СМАГІН А.А. Методичний підхід до сегментації споживачів туристичних послуг сільського аграрного туризму	82
ПЕТРИНЯК А.Я. Маркетингова концепція ресурсозберігаючого механізму підприємств–виробників мінеральних вод.....	87
СУЛЕЙМАНОВА АРЗУ РАГИМ КИЗИ Вкладення інвестицій в розвиток підприємництва в аграрній сфері як найважливіший фактор продовольчої безпеки в умовах модернізації	92

Розвиток регіональної економіки

ЗАХАРЧЕНКО В.І. Аналіз заходів із фінансової децентралізації в контексті сталого розвитку територій.....	98
--	----

Соціально-трудова проблеми

ОЛЬШАНСЬКА О.В. МЕЛЬНИК А.О. Соціо–еколого–економічні чинники розвитку агросоціальної системи України.....	109
РАДЕЛИЦЬКИЙ Ю.О., ПЕЛЕХАТИЙ А.О. Напрямки оптимізації податкових механізмів наповнення місцевих бюджетів України в умовах децентралізації	117
ШАБРАНЬКА Н.І. Економічний потенціал продуктивності праці	125
ВАЖИНСЬКИЙ Ф.А., КОЛОДІЙЧУК А.В. Шляхи покращення фінансового забезпечення розвитку територіальних громад	132
БОДНАР Н.Р. Демографічна складова трудоворесурсної безпеки України: ключові загрози	137
СУБОТА М.В. Нормативно–правове забезпечення діяльності санаторно–курортних підприємств як основа їх економічної безпеки.....	143
ГАЛАСЮК В.В. Механізми й основні напрями державної політики реіндустріалізації економіки України.....	149

СОДЕРЖАНИЕ

Макроэкономические аспекты современной экономики

ХОДЖАЯН А.А. Устойчивость экономики Украины в измерении внешнеэкономической безопасности.....	7
ГАВРИЛКО П.П., ЛАЛАКУЛИЧ М.Ю., ШЕЛЕМОН Л.М. Влияние иностранного капитала на банковскую систему Украины.....	20
ХОДЖАЯН А.Р. Генезис теорий структурных преобразований экономической системы.....	24

Инновационно–инвестиционная политика

СИГАЁВ А.А., КРУГОВОЙ В.В. Оценка инвестиционного потенциала Украины.....	40
---	----

Экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности

АНДРИЙЧУК В.Г., ВАРШАВСКИЙ А.В. Точное земледелие в повышении эффективности деятельности аграрных предприятий.....	48
СОЛОМЯНЮК Н.Н., ГУМЕННА М.В. Визуальный мерчандайзинг как инструмент управления розничной торговлей.....	56
ИВАНЮТА Т.Н., ВОДНИЦКАЯ Е.А. Интеллектуальный капитал как объект экономической безопасности предприятия.....	64
ПЛАХОТНИКОВА Л.А. Рынок консалтинговых и аудиторских услуг в Украине: состояние, проблемы и тенденции развития.....	71
ИВАНИШИН В.В., ДУДЗЯК О.А., БОРДМАН Б.Я. Внедрение опыта Израиля при организации консультационных служб на сельских территориях Украины.....	77
МОЛНАР А.С., ВИВЧАРСКИЙ А.В., СМАГИН А.А. Методический подход к сегментации потребителей туристических услуг сельского аграрного туризма.....	82
ПЕТРИНЯК А.Я. Маркетинговая концепция ресурсосберегающего механизма предприятий–производителей минеральных вод.....	87
СУЛЕЙМАНОВА АРЗУ РАГИМ КЫЗЫ Вложение инвестиций в развитие предпринимательства в аграрной сфере как важнейший фактор продовольственной безопасности в условиях модернизации.....	92

Развитие региональной экономики

ЗАХАРЧЕНКО В.И. Анализ мероприятий по финансовой децентрализации в контексте устойчивого развития территорий.....	98
---	----

Социально–трудовые проблемы

ОЛЬШАНСЬКА А.В., МЕЛЬНИК А.О. Социо–эколого–экономические факторы развития агросоциальной системы Украины.....	109
РАДЕЛИЦЬКИЙ Ю.О., ПЕЛЕХАТЫЙ А.О. Направления оптимизации налоговых механизмов наполнения местных бюджетов Украины в условиях децентрализации.....	117
ШАБРАНСКАЯ Н.И. Экономический потенциал производительности труда.....	125
ВАЖИНСКИЙ Ф.А., КОЛОДИЙЧУК А.В. Пути улучшения финансового обеспечения развития территориальных общин.....	132
БОДНАР Н.Р. Демографическая составляющая трудоресурсной безопасности Украины: ключевые угрозы.....	137
СУБОТА М.В. Нормативно–правовое обеспечение деятельности санаторно–курортных предприятий как основа их экономической безопасности.....	143
ГАЛАСЮК В.В. Механизмы и основные направления государственной политики реиндустриализации экономики Украины.....	149

CONTENT

Macro-economic aspects of modern economy

KHODZHAIAN A.O. The state of Ukraine economy in the context of foreign	7
HAVRYLKO P.P., LALAKULYCH M.Yu., SHELEMON L.M. Influence of foreign capital on the banking system of Ukraine economic security	20
KHODZHAIN A.R. Genesis of the economic system structural transformation theories.....	24

Innovation and investment policy

SIGAYOV A.A., KRUKHOVYI V.V. Estimation of investment potential of Ukraine	40
--	----

Economic problems of development of branches and types of economic activity

ANDRIYCHUK V.G., VARSHAVSKIY O.V. Precise agriculture in improving the efficiency of agrarian enterprises	48
SOLOMIANIUK N.N., HUMENNA M.V. Visual merchandising as management instrument by retail.....	56
IVANIYUTA T.M., VODNITSKA Y.O. Intellectual capital as an object of economic security of the enterprise	64
PLAKHOTNIKOVA L.A. Market of consulting and audit services in Ukraine: state, problems and development trends...71	
IVANYSHYN V.V., DUDZIAK O.A., BORDMAN B.Y. Implementation of Israel Experience in Establishing Advisory Services in Rural Areas of Ukraine.....	77
MOLNAR O.S., VIVCHARSKYY O.V., SMAHIN A.A. Methodical approach to segmentation of consumers of tourist services of rural agrarian tourism.....	82
PETRYNYAK A.Y. Marketing concept of resource-saving mechanism mineral water market	87
SULEYMANOVA ARZU Investing in the development of entrepreneurship in the agricultural sector as the most important factor in food security in the context of modernization	92

Development of a regional economy

ZAKHARCHENKO V.I. Analysis of measures for financial decentralization in the context sustainable development of territories.....	98
---	----

Social-labor problems

OLSHANSKA O.V., MELNIK A.O. Social ecological and economic factors of agro-social system development of Ukraine	109
RADELYTSKYY Yu.O., PELEKHATYY A.O. Directions of optimization of tax mechanisms of filling local budgets of Ukraine in conditions of decentralization	117
SHABRANSKA N.I. Economic opportunity capacity of labor	125
VAZHYNSKYY F.A., KOLODIYCHUK A.V. Ways of improving financial support for the development of territorial communities	132
BODNAR N.P. Demographic component of Ukraine's labor resource security: key threats.....	137
SUBOTA M.V. Regulatory legal legislation for health resort sanatorium and resort businesses are the basis of their economic security.....	143
HALASIUK V.V. Mechanisms and main directions of the state policy of Ukrainian economy reindustrialization.....	149

До авторів збірника

Шановні автори!

*Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
приймає до друку у збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.
2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.
3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:

Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;

- *назва статті та анотація* на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;
- *ключові слова* на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);
- *постановка проблеми* у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;
- *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- *формування цілей статті* (постановка завдання);
- *виклад основного матеріалу дослідження* з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- *висновки з даного дослідження* і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, ліве, праве – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.

5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.

6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).

7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.

8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.

9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.

10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.

11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.

12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.

13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.

14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.

15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80

Сайт збірника наукових праць: <http://dndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника

Уважаемые авторы!

*Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
принимает к печати в научном сборнике
«Формирование рыночных отношений в Украине» статьи с экономической тематики*

При подаче статьи в редакцию необходимо оформить ее по представленным ниже правилам, а также тщательно проверить текст на предмет выявления грамматических, орфографических, стилистических и других ошибок!

1. Статья должна соответствовать тематической направленности сборника.
2. Обязательными являются рецензия специалиста (доктора наук) в соответствующей области науки.
3. В статье соответствии с требованиями ВАК необходимы следующие элементы:
Статья должна содержать: Библиографический показатель УДК, сведения об авторе (ах) фамилия, имя, отчество (автора полностью), место работы, должность, e-mail на трех языках;
– название статьи и аннотация на трех языках (украинский, русский, английский 1500–2000 знаков с пробелами), где четко сформулирована главная идея статьи и обоснована ее актуальность;
– ключевые слова на трех языках до 10 слов (украинский, русский, английский);
– *постановка проблемы* в общем виде и ее связь с важными или практическими задачами;
– *анализ последних исследований и публикаций*, в которых начато решение данной проблемы и на которые опирается автор, выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящена статья;
– *формирование целей статьи* (постановка задачи);
– *изложение основного материала исследования* с полным обоснованием полученных научных результатов;
– *выводы из данного исследования* и перспективы дальнейших исследований в данном направлении.
– список использованных источников, (на украинском и английском языках)
4. Объем – от 8 до 16 страниц, формата А4 через интервал 1,5. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое – 2 см. Абзац – 5 знаков. Шрифт: Arial, размер – 12. Язык – украинский.
5. Фамилия, инициалы, ученая степень размещаются в правой верхней части листа.
6. Сведения об авторе: адрес, контактный телефон (домашний, рабочий).
7. Статьи, таблицы и формулы должны выполняться в редакторе Microsoft Word, если статья содержит формулы, то они должны набираться в редакторе формул Microsoft Equation, который встроен во все версии программы Word.
8. Если статья содержит графики или диаграммы, выполненные в других программах (например, Excel, Corel Draw и др.), То эти файлы также добавляются к статье в оригинале программ, в которых они выполнены.
9. Графики и диаграммы могут быть переданы в графических форматах: векторный – EPS, AI (шрифты сконвертированные в кривые) растровый – TIF, 300 dpi, 256 цветов серого.
10. Сноски в документе должны быть оформлены с помощью встроенных функций программы Word.
11. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.
12. Статьи предоставляются на электронном носителе обязательно добавляются статьи в распечатанном и качественном виде. Текст в электронном виде должен соответствовать тексту в напечатанном виде.
13. Статьи не должны содержать примечаний от руки и помарок, каждый лист статьи подписывается автором.
14. Ссылки на источники информации являются обязательными. Источники подаются в конце статьи с основными требованиями к библиографическим описаниям. Нумерация источников вдоль текста.
15. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

Редакция научного сборника не несет ответственности за авторские права статей, которые подаются в печать.

Справки по телефонам: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Сайт сборника научных трудов: <http://ndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of the collection!

Dear authors!

*State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
accepts economic articles for printing in the scientific collection
«Market Relations Development in Ukraine»*

When submitting an article to the editorial board, it is necessary to compose it according to the following rules, as well as carefully check the text to detect grammar, spelling, stylistic and other errors!

1. The article should correspond to the thematic orientation of the collection.
2. The review of a specialist (doctor of sciences) in the relevant field of science is mandatory.
3. The following elements are required in the article in accordance with the requirements of the HAC:
The article should contain: UDC bibliographic index, information about the author(s) in three languages;
– the title of the article and an abstract in three languages (Ukrainian, Russian, English extended annotation), where the main idea of the article is clearly formulated and its relevance is substantiated;
– keywords in three languages, up to 10 words (Ukrainian, Russian, English);
– problem statement in general and its connection with important or practical tasks;
– analysis of recent researches and publications in which the solution to this problem was initiated and author is based on them; the emphasis of previously unsettled parts of the general problem to which the article is devoted;
– formation of the goals of the article (statement of the task);
– an outline of the main research material with the full justification of the obtained scientific results;
– conclusions from this study and prospects for further investigation in this direction.
– list of used sources, references
4. Volume – from 8 to 16 pages, format A4 in interval 1,5. Fields: upper, lower, left, right – 2 cm. Paragraph – 5 characters. Font: Arial, size – 12. Language – Ukrainian.
5. The last name, initials, scientific degree are placed in the upper right of the sheet.
6. Information about the author: address, contact phone (home, work).
7. Articles, tables and formulas must be executed in Microsoft Word editor, if the article contains formulas, they should be typed in the Microsoft Equation formula editor that is Built-in to all versions of Word.
8. If the article contains graphs or charts, execution in other programs (such as Excel, Corel Draw, etc.), then these files are also added to the article in the original programs in which they are executed.
9. Charts and diagrams can be transmitted in graphic formats: vector – EPS, AI (fonts converted into curves); raster – TIF, 300 dpi, 256 colors gray.
10. Entries in the document must be made using the built-in features of the Word program.
11. The names of the files should correspond to the names of the authors.
12. Articles are provided on an electronic carrier, as well as necessarily added articles in printed and high-quality form. The text in electronic form must correspond to the text in printed form.
13. Articles should not contain handwritten notes and stamps, each article letter is signed by the author.
14. References to sources of information are mandatory. Sources are provided at the end of the article with the basic requirements for bibliographic descriptions. Numbering sources along the text.
15. In case of non-fulfillment of the above-mentioned requirements, the editorial board does not accept articles for printing.

The edition of the scientific collection is not responsible for the copyrights of the articles submitted for publication.

Inquiries by phone: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Website of scientific bulletin: <http://dndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Editorial team

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць

№12 (211) 2018 р.

Періодичність – щомісячник

Головний редактор Захарін С.В
Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк В.Л.

Підписано до друку 25.12.2018 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний
Ум. друк. аркушів 19,18
Гарнітура Eurore. Наклад 100 прим.

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ 22545–12443ПР від 20.02.2017 р.
Адреса редакції: 01014, м. Київ, бул. Дружби Народів, 38
<http://dndiime.org.uk>, e-mail: zbornik@ukr.net

**Государственный научно–исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

Сборник научных трудов

№12 (211) 2018 р.

Периодичность–ежемесячник

Главный редактор Захарин С.В.
Компьютерная верстка и дизайн Сердюк В.Л.

Подписано в печать 25.12.2018 р.
Формат 60x84 1/8. бумага офсетная
Усл. печатных. листов 19,18
Гарнитура Europе. Наклад 100 экз.

Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации
Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2018 г.
Адрес редакции 01014, г. Киев, бул. Дружбы Народов, 38
<http://dndiime.org.uk>, e-mail: zbornik@ukr.net

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Collection of scientific works

No. 12 (211) 2018

Frequency – monthly

Editor-in-Chief S.Zakharin

Computer design and design V.Serdyuk

Signed for printing on 25.12.2018.

Format 60*84. 1/8. Paper offset

Conditional Printed Sheets 19,18

Headset Europe. Circulation 100 copies

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling

Certificate of state registration of printed mass media

Series KV 22545–12445PR from 02.20.2018

Editorial address, 01014, m. Kyiv, bul. Druzhby Narodiv, 38

<http://dndiime.org.uk>, e-mail: zbornik@ukr.net